

СЕКЦІЯ ІХ. МОБІЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ: ПОШУК МОДЕЛІ

АНТОНІЯН БЕЛЛА

Житомирський державний університет ім. І. Франка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТСЬКИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ВНЗ

Соціально-педагогічна робота з сім'єю є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Актуальність соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями пов'язана зі збільшенням уваги світового спітвовариства до сім'ї як до основного фактора розвитку дітей, найкращої умови для їх виховання та розвитку. І саме з молодою сім'ї, поки вона формує свій спосіб життя і правила життедіяльності, треба починати роботу. Студентську сім'ю виділяють як окремий вид молодої сім'ї, яка має певні особливості (З.Г. Зайцева, М. Вітер та ін.). Звичайно, їх об'єднують спільні риси, однак існують і певні розбіжності, що є підставою для створення спеціальної системи соціально-педагогічної роботи зі студентською сім'єю.

Питання підвищення якості соціально-педагогічної роботи з сім'єю вимагає виділення та обґрунтування її теоретико-методологічних основ, які є філософськими, психологічними, загальнонауковими, конкретно-науковими і власне соціально-педагогічними, історичними, критичними, оскільки соціальна педагогіка розвивається через проходження різних етапів становлення як науки, відчуває на собі потреби і вимоги світового спітвовариства або конкретного суспільства, виконує їх соціальне замовлення, одним з яких в Україні є подолання кризи сім'ї на основі її розвитку (Державна програма розвитку сім'ї).

Наразі проблеми соціально-педагогічної роботи з сім'єю до-слідуються Т. Алексєєнко,

I. Братусь, I. Зверевою, A. Капською, N. Комаровою, Г. Лактіоновою, I. Пешею, які розкривають основи роботи з різними категоріями сімей: молодими, студентськими, неповнолітніми матерями, прийомними сім'ями та ДБСТ, кризовими сім'ями тощо. Але дослідження методології соціально-педагогічної роботи саме з сім'єю як з цілісним суб'єктом/об'єктом роботи в Україні не існує, що утруднює розробку цілісної теорії соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка б була окремим підходом у теорії соціальної педагогіки, що спрямовувався б водночас на розвиток сім'ї, подолання її кризи та забезпечення нормального функціонування [10, с.21-28.].

Метою статті є визначення особливостей соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями в умовах ВНЗ. Завданнями статті є: аналіз аспектів роботи зі студентськими сім'ями, визначення завдань розвитку студентської сім'ї, видлення суб'єктів соціально-педагогічної підтримки студентської сім'ї, визначення умов успішної соціально-педагогічної діяльності в даному напрямку.

Соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями полягає у забезпеченні соціальної профілактики сімейного неблагополуччя; здійсненні системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей та молоді; наданні соціальної допомоги та послуг з метою реалізації програми роботи з молодою сім'єю; наданні допомоги батькам у розв'язанні складних питань сімейного виховання; здійсненні соціальних послуг, здійсненні соціальної реабілітації. Одним з важливих принципів роботи з сім'єю є принцип самозабезпечення сім'ї, тобто надання їй соціальної допомоги з метою пошуку і стимуляції її внутрішніх резервів, які допоможуть сім'ї вирішити власні проблеми [11].

Соціально-психологічними основами соціально-педагогічної роботи з сім'єю є:

1. Генетичний аспект, коли розвиток членів родини та самої родини можливий через індивідуалізацію та регресію у розв'язанні проблем життя сім'ї; через набуття сімейного досвіду під впливом зовнішніх чинників, у т. ч. факторів соціалізації; спільну соціальну діяльність, яка поєднує зовнішнє та внутрішнє у життедіяльності сім'ї, забезпечує зв'язок сім'ї як цілісності із зовнішнім світом як взаємодіє з ним, наголошує на необхідності такої взаємодії з сім'єю у розв'язанні її проблем, її узгоджені між сім'єю і соціальним педагогом, усвідомленні сім'єю мети і позитивних мотивів діяльності, розкриває організацію, результати, структуру, умови, інтеріоризацію та екстеріоризацію як механізми взаємодії у розв'язанні проблем сім'ї, пояснює можливість існування різних напрямів і видів соціально-педагогічної діяльності у роботі з сім'єю, яка має здійснюватися у контексті соціалізації сім'ї, враховуючи цінність і цілісність сім'ї, готовність її до самоактуалізації.

2. Структурно-функціональний аспект, який за діяльнісним підходом дозволяє розглядати соціально-педагогічну діяльність як систему з елементами, що об'єднані системоутворюючим фактором, яким є мета, і виділити види соціально-педагогічної діяльності як набір послуг у контексті єдиної мети, але зі своїми завданнями; наголошує на необхідності врахування мотивів і цінностей взаємодії у сім'ї і соціальних педагогів, ставлення держави до сім'ї, особистості, яка має ґрунтуватися на концепті сім'ї в очах держави, що, окрім правового визначення сім'ї, не є в Україні загальнозвізнаним.

3. Динамічний аспект свідчить про те, що розвиток сім'ї, її членів є можливим у соціально-педагогічній діяльності, якщо вона враховує та узгоджує диспозиції всіх членів сім'ї в їхніх інтересах, передбачає створення

ситуацій усвідомлення проблем для членів сім'ї в інтересах її розвитку; орієнтує соціаль-ного педагога на включення сім'ї у предметну діяльність і спілку-вання, соціальне наукіння позитивним моделям поведінки в сім'ї, моделям сімейного життя та виховання, пропагування цих пози-тивних моделей у суспільстві, середовищі, ЗМІ тощо, викорінення соціальних стереотипів, які заважають розвитку сім'ї [14, с.42-44.].

Слід зазначити, якщо сім'я вивчалась різними фахівцями, то студентська сім'я майже не була предметом соціально-педагогічного дослідження. Науковцями виокремлюється молода сім'я з проблемами, але не студентська як особливий феномен [5].

Завданнями розвитку такої сім'ї є:

- усвідомлення і набуття нового статусу в мікрoserедовищі, засвоєння свого "ми" як окремої сім'ї, налагодження і розбудова стосунків у мікрoserедовищі з позиції "ми";
- набуття незалежності від батьків (фінансової, житлової, ма-теріальної, соціальної, у т. ч. вироблення власної моделі сімейного життя та сімейного виховання дітей, сімейних цінностей);
- формування життєвих умінь у членів подружжя батьків-ської компетентності, засвоєння нових ролей у сім'ї (чоловіка, дру-жини, батька, матері — майже всі водночас), розбудова власного та сімейного життя на цій основі, розподіл обов'язків у сім'ї.

Виявлено багато проблем у житті студентської сім'ї, які треба розв'язувати для її успішного життя і розвитку. Ви-никає питання про соціально-педагогічну підтримку студентської сім'ї, під якою розуміємо комплекс різноманітних соціально-педагогічних послуг, спрямованих на подолання та попередження проблем студентської сім'ї. Соціально-педагогічні послуги визначе-ні як послуги, що становлять собою комплекс дій держави, громад-ських організацій, спрямованих на створення та поліпшення умов життедіяльності молоді, розширення можливостей її самореалізації, реалізації особистісних, політичних, соціальних, культурних прав. Тобто для визначення сутності соціально-педагогічної під-тримки сім'ї треба визначитися із суб'ектами послуг, іх можливос-тями щодо студентської сім'ї.

Суб'екти соціально-педагогічної підтримки студентської сім'ї: адміністрація ВНЗ, викладачі, куратори груп, психологи, студенти. Основними завданнями суб'ектів є:

- для адміністрації ВНЗ: оновлення змісту навчання у ВНЗ в інтересах підготовки студентської молоді в якості подружжя та батьків; здійснення цілеспрямованої виховної роботи зі студентами з метою їх підготовки до сімейного життя; підвищення якості психолого-педагогічної підготовки викладачів ВНЗ для формування у студентів готовності до сімейно-шлюбних стосунків; видання та розповсюдження буклетів і брошуру з питань шлюбу та сім'ї;
- для викладачів: проведення факультативних занять з психології шлюбу та сім'ї; організація заходів, присвячених підготовці молоді до сімейного життя та психологічної підтримки членів молодих сімей; розповсюдження буклетів і брошуру з питань шлюбу та сім'ї;
- для кураторів академічних груп: збір та аналіз інформації про студентів, які мають труднощі у виборі майбутнього шлюбного партнера; збір інформації про проблемні студентські сім'ї; залучення студентів до заходів, присвячених підготовці молоді до сімейного життя та психологічної підтримки членів молодих сімей; здійснення контролю за тими студентами, хто хворобливо переживає труднощі у виборі майбутнього шлюбного партнера;
- для психологів: участь у психолого-просвітницькій роботі зі студентами; організація в навчальному закладі роботи «Клубу практичної психології»; проведення індивідуальних психологічних консультацій зі студентами, які мають труднощі у виборі майбутнього шлюбного партнера; психологічна допомога членам проблемних студентських сімей; розроблення та розповсюдження буклетів і брошуру з питань шлюбу та сім'ї;
- для студентів: самостійне вивчення літератури з питань шлюбу та сім'ї; участь у заняттях з групами підготовки до створення сім'ї; участь у заходах, присвячених підготовці молоді до сімейного життя та психологічної підтримки членів молодих сімей; співпраця з психологами щодо недопущення та вирішення проблем, характерних для дошлюбного періоду [14, с.38-46].

Короткий огляд цих суб'ектів дозволяє дійти висновку, що всі вони, окрім викладачів ВНЗ (кураторів, заступників деканів із ви-ховної роботи, проректора з виховної роботи), працюють на основах добровільності прийняття послуг — якщо студенти звернуться по допомогу, її буде надано.

З огляду на визначені проблеми студентських сімей робота ку-ратора у ВНЗ має містити такі складові соціально-педагогічної під-тримки студентських сімей:

- сприяння усвідомленню студентами їхніх проблем і потреб в їх розв'язанні через взаємодію з фахівцями;
- формування засобами виховної роботи усвідомленого та від-повідального батьківства, позитивної моделі сімейного життя і сі-мейного виховання; здійснення профілактики шкідливих звичок;
- реклама соціальних послуг, що надаються студентським сім'ям;
- взаємодія з суб'ектами підтримки сім'ї у позааудиторній роботі зі студентами;
- підготовка молоді до сімейного життя;

- громадянське, моральне, правове, економічне, гендерне, тру-дове виховання в аспекті культури сімейних стосунків [10].

Для цього кураторам потрібна певна підготовка, оскільки соціально-педагогічна робота для них є новою, її специфіки вони не знають. Ця підготовка, враховуючи проблеми студентської сім'ї, повинна відповісти таким вимогам:

треба знати: проблеми студентської сім'ї, їх причини, наслідки, гендерні стереотипи, методи діагностики проблем сім'ї, повноваження та послуги служб, організацій, які опікуються сім'ями, сутність, види, форми, методи рекламиування соціальних послуг, що надаються сім'ям, особливості реклами соціальних послуг сім'ям, права студентських і молодих сімей, сімей із дітьми. Ці знання є право-вими, з теорії виховання і теорії соціальної педагогіки, соціальної роботи, менеджменту соціальних послуг, психології;

треба уміти: формувати у студентів позитивну мотивацію до спів-праці з фахівцями для розв'язання своїх проблем; стимулювати їх до роботи над проблемами; організовувати та проводити виховні заходи з підготовки до сімейного життя, формування усвідомленого і відповідального батьківства, подолання гендерних стереотипів; діагностувати проблеми студентської сім'ї і допомагати в їх розв'язанні; налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами надання соціально-педагогічних послуг студентським сім'ям; планувати з ними спільну роботу; консультувати студентські сім'ї за їх проблемами; створювати умови для успішної соціальної адаптації студентських сімей до нового статусу та способу життя, реалізації прав кожного члена молодої сім'ї.

Такі вимоги є об'єктивними з огляду на те, що саме куратор є найближчим дієвим суб'єктом підтримки студентських сімей, хоча ніхто його до цієї роботи спеціально не готував. Тому для його успішної роботи в названому напрямі потрібні такі умови:

- цілеспрямована системна підготовка кураторів у ВНЗ на семінарах, курсах підвищення кваліфікації, стажуванні;
- координація та організація на рівні керівництва ВНЗ роботи зі студентською сім'єю з іншими суб'єктами соціально-педагогічної підтримки студентів через угоди про співпрацю з ними;
- створення банку даних студентських сімей у ВНЗ; соціальна реклама послуг студентським сім'ям у ВНЗ [10, с.25-28.].

Як відомо, завжди легше навчати, ніж перенавчати. Студентський вік – це найсприятливіший період саме для навчання, усвідомлення молоддю того, що є для них сім'я вже не з позиції дитини, а з позиції дорослої людини, яка відповідатиме як за себе, так і за іншого. Діяльність соціального педагога в цьому плані полегшується, оскільки частково теоретичних знань про сім'ю студенти набувають під час вивчення гуманітарних дисциплін, таких як "Соціологія", «Етика та естетика», «Психологія і педагогіка». Його завдання полягає в поширенні й поглибленні цих знань. Однак практичний аспект - формування навичок сімейного спілкування, з'ясування спільних цінностей, коригування взаємин - він повністю бере на себе, виступаючи в ролі фасилітатора. Спираючись на почуття, які відчувають молоді люди один до одного надаючи ім необхідних знань і розвиваючи певні навички, фахівець на першому етапі сімейного циклу у змозі допомогти ім створити той психологічний базис, на якому й надалі буде утримуватися сім'я, зберігаючи свою стабільність у бурхливому життєвому океані [7].

Окрім цього на міському рівні в межах Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й Комітетів у справах сім'ї та молоді в системі організації соціально-педагогічної допомоги студентським сім'ям слід передбачити комплексне вирішення таких завдань:

- створення бази даних студентських сімей за типологією;
- організацію соціально-педагогічної і психологочної підтримки неповної студентської сім'ї (мати й дитина) й надання необхідної кваліфікованої допомоги (психологічної, соціальної, медичної);
- надання підтримки при влаштуванні на роботу;
- поліпшення сімейного мікроклімату; допомога у визначені сімейних цінностей, розподілі функцій та обов'язків, ідентифікації з новою статусною позицією;
- просвітницька й практична діяльність щодо формування необхідних навичок сімейної комунікації та поширення психологічних, педагогічних і соціологічних знань.

На основі викладеного можна зробити висновки:

Оскільки студентська сім'я має значні проблеми, вона потребує соціально-педагогічної підтримки з боку суб'єктів впливу на неї.

Соціально-педагогічна підтримка у ВНЗ передбачає комплекс соціально-педагогічних послуг куратора, заступника декана з виховної роботи, проректора з виховної роботи, студентського профспілкового комітету, студентських соціальних і психологічних служб у напрямі формування позитивної моделі сімейного життя і сімейного виховання, усвідомленого та відповідального батьківства, адаптації у мікро- і макросередовищі.

Найуспішніше соціально-педагогічну підтримку сім'ям можуть надати куратори студентських груп у ВНЗ, вони повинні мати для цього відповідну підготовку, що потребує створення у ВНЗ умов для здійснення такої роботи.

Література:

1. Алексєєнко Т. Молода сім'я в сучасному виховному процесі // Педагогіка і психологія. – 1998. - ?4. – С. 53-60.
2. Буленко Т.В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної студентської сім'ї / Науковий вісник ВДУ. – Луцьк: Вежа, 1998. – ?9.
3. Долбик-Воробей Т. А. Студенческая молодежь о проблемах брака и рождаемости // Социологические исследования. – 2003. - ? 11. – С. 78-83.
4. Левицька Т. Л. Готовність студентів вищого навчального закладу до створення стабільної сім'ї як психолого-педагогічна проблема / Є. М. Потапчук, Т. Л. Левицька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія ?12. Психологічні науки : зб. наук. праць / відпов. ред. Л. В. Долинська – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – ?16 (40) – С. 89–94.
5. Левицька Т. Л. Створення студентською молоддю стабільної сім'ї: реалії та проблеми / Потапчук Є. М., Левицька Т. Л. // Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 6-7 червня 2008 р. / Київський національний університет культури і мистецтв. – К. : КНУКіМ, 2008. – С. 380–384.
6. Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. - ?1. – С. 13-25.
7. Михайлова Л. Основні напрямки соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2006. - ?3. – С. 74-79.
8. Нагорній Б. Г. Студентство і сучасність / Б. Г. Нагорній, М. Л. Яковенко, А. В. Яковенко. – К.: Арістей, 2005. – С. 70-73.
9. Онищенко, Г. І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї / Г. І. Онищенко, С. М. Хоружий // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2003. – Т. V, ч. 7. – С. 191–197.
10. Савченко С. В. Соціально-педагогічна підтримка студентської сім'ї / Соціальна робота в Україні: теорія і практика // Науково-методичний журнал ? 1., 2009., с.21-28.
11. Сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності // Соціальна педагогіка / За ред. А. Капської , - К., 2003. – С. 194-214.
12. Студентська молодь України: сучасний вимір / [Є.І.Бородін, О.В.Бєлишев, А.В.Волошина, О.С.Голіков, Н.Є.Гусак]. – К., 2009. – С.77
13. Трубавіна І. М. Можливості застосування зарубіжних теорій соціальної роботи щодо сім'ї в Україні // Вісник ЖДУ ім. Івана Франка. – Вип. 30. – Житомир, 2006. – С. 46-49.
14. Трубавіна І.М. Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю Соціальна робота в Україні: теорія і практика //Науково-методичний журнал ? 1., 2009., с.38-46.

БАБІЧ СНІЖАНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З «ДІТЬМИ ВУЛИЦІ»

Постановка проблеми. У середині 90-х рр. у нашій країні посталася серйозна проблема: на вулицях опинились тисячі дітей, які жили у підвалах, каналізаційних люках, навіть у контейнерах для сміття. Значним явищем стало соціальне сирітство: маючи батьків, діти опиняються на вулицях і стають жебраками, безпритульними, «вуличними дітьми». Так в Україні все людно почало звучати поняття «діти вулиці».

На сьогодні в Україні не існує державної програми по роботі з безпритульними дітьми, а також фаху «соціальний працівник по роботі з «вуличними дітьми». Робота з цією групою проводиться стихійно і не систематично. Мережею міжнародних, державних та недержавних організацій до роботи з безпритульними дітьми на рівні з психологами та юристами залучається велика кількість волонтерів.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні суті категорій «діти вулиці», «вулична соціальна робота», ознайомленні з особливостями вуличної соціальної роботи з безпритульними дітьми.

Об'єктом дослідження є соціальна робота.

Предметом дослідження є соціальна робота з «дітьми вулиці».

Завдання дослідження:

Розкрити суть категорій соціальної педагогіки, що стосуються теми дослідження.

Дати характеристику вуличній соціальній роботі як методу роботи з безпритульними дітьми.

Гіпотеза: добре спланована і організована соціальна робота з «дітьми вулиці» буде сприяти їх розвитку, самоактуалізації та самореалізації.

За визначенням ЮНІСЕФ, «діти вулиці» - це неповнолітні, для яких вулиця (в широкому розумінні слова, що містить і незайните житло, і незаселені землі і т. ін.) стала постійним місцем перебування» [8, с. 404].

Безперечно, дане визначення не охоплює велику кількість варіантів існування дітей, які з різних причин опинилися на вулиці. Адже серед них є й такі, котрі мають домівку, батьків або близьких людей. У ряді країн паралельно функціонують два поняття: «діти, які працюють на вулиці» і «діти, які живуть на вулиці». Іноді зустрічається таке поняття, як «діти, котрі живуть на вулиці разом із своєю сім'єю».

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) зараховує до них [4, с. 273]:

- дітей, які не спілкуються з власними родинами і живуть у тимчасових сховищах;
- дітей, які підтримують контакт з сім'єю, але через бідність, різні види експлуатації та зловживань стосовно них проводять більшу частину дня, а інколи й ночі, на вулиці;
- дітей - вихованців інтернатів та притулків, які через різні причини втекли з них і перебувають на вулиці.

Це узагальнена характеристика «дітей вулиці», оскільки залежно від соціально-економічних умов у країні ступінь маргіналізації має свої специфічні прояви.

На сьогодні в Україні немає усталеного визначення щодо цієї категорії дітей. У пресі, періодичних виданнях, психолого-педагогічних роботах, результатах соціологічних досліджень вживаються такі терміни, як: бездоглядні; бездомні; безпритульні; діти вулиці; діти, позбавлені батьківського піклування; соціальні сироти; неповнолітні групи ризику [8, с. 405].

Дослідження в Україні виявили існування трьох різних груп «дітей вулиці», кожна з яких потребує певного підходу в наданні допомоги [8, с. 406].

Діти, які вертаються на ночівлю у родинну оселю, але проводять увесь час на вулиці чи відвідують денні центри і притулки. Ці діти зазвичай не втікають з дому і не є об'єктом уваги органів міліції. Їх сімейні обставини ускладнені розлученням батьків, їхнім безробіттям, проблемами вживання алкоголю та хворобами. Ці діти перебувають на межі перетворення на «вуличних», але за підтримки і превентивної роботи з батьками цьому можна запобігти.

Діти, які «мігрують» між домом і вулицею і зникали з дому на якийсь час. Їхні сімейні обставини ускладнені бідністю, тривалим соціальним занепадом, проблемами вживання алкоголю та насильством. Діти цієї групи мають досвід втечі з дому і пошуку випадкової роботи або дрібних крадіжок. Вони вразливі, оскільки емоційна відстань між домом і вулицею з часом збільшується, а їх реабілітація та інтеграція з родиною є дуже складною. Таких дітей необхідно поміщати у прийомні (фостерні) сім'ї або забезпечувати догляд з боку інших родичів, якщо біологічні батьки не в змозі доглядати за ними. У таких випадках соціальні працівники можуть виступати ініціаторами позбавлення батьківських прав. Ця група дітей є найчисельнішою.

Діти, які призвичайлися до життя на вулиці і тривалий час не жили в умовах, наближених до родинних. Це діти-сироти або покинуті батьківами, які втратили зв'язок з родинами і не знають про їх місця перебування. Вони з таких родин, для яких характерні бідність, зловживання алкоголем, насильство та соціальний занепад після втрати одного з батьків. Діти цієї групи пристосовані до життя на вулиці завдяки роботі на ринку або організованому жебракуванню та дрібним крадіжкам. Робота з ними ускладнюється тим, що вони «пізнали» ціну свободи, незалежності та здатності заробляти гроші. У процесі реабілітації таких дітей необхідно усвідомлювати, що деято з них не зможе одразу пристосуватися до сімейного життя з іншими родичами чи прийомними сім'ями. Вони комфортніше почуватимуться у невеликих дитячих будинках, де зможуть заново налагоджувати стосунки з членами родини, але за власним темпом. Таких дітей варто включати до групи, яка має специфічні потреби і вимагатиме багато часу та підтримки.

Без сумніву, у різних категорій дітей існує різна мотивація виходу «на вулицю».

Враховуючи багатоваріантність шляхів виходу дітей «на вулицю», можна дати таке визначення суті поняття «діти вулиці» [8, с. 406]:

- головною ознакою, за якою дитину можна віднести до «дітей вулиці» є та, що більшу частину часу вони проводять саме там;
- «діти вулиці» - діти, які офіційно не визнані позбавленими батьківської опіки, але фактично можуть бути визнані соціальними сиротами, оскільки батьки з певних причин належним чином не займаються їхнім вихованням.

Поняття «діти вулиці» об'єднує в собі безпритульних і бездоглядних дітей.

Наведемо декілька визначень категорії «безпритульні діти»:

- безпритульні діти - діти, які були вимушенні залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання;
- безпритульні діти - діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінку дорослих у сім'ї, діти, котрих вигнали з дому батьки;
- безпритульні діти - діти, не мають місця постійного проживання - вони не спілкуються і власними родинами і живуть у тимчасових сховищах.

Починаючи з 1997 р., в Україні проводився ряд досліджень із визначення основних характерне їй* «дітей вулиці», з'ясування їхнього стилю життя і потреб. Основними висновками досліджень, проведених на замовлення ЮНІСЕФ, закладів системи Державного комітету України у справах сім'ї і молоді, громадських і міжнародних організацій, є [61, с. 406]:

- більшість «дітей вулиці» - діти підліткового віку; хлопчиків на вулиці більше, ніж дівчаток; більшість підлітків виховується у багатодітних сім'ях;
- надто часто «діти вулиці» проживають у нетипових для України сім'ях: без батьків або тільки без мі і ері чи без батька;
- серед батьків таких дітей нерідко зустрічаються освічені люди, які мають постійну роботу; значна частина «дітей вулиці» має проблеми з батьками, найближчими родичами; значний вплив на прискорення процесу переходу дитини до статусу «вуличної» має низьке маєріальне становище сім'ї;
- значна частина «дітей вулиці» заробляє гроши самостійно, причому досить часто «робота» дає гарні прибутки, але є асоціальною: крадіжки, жебракування, надання сексуальних послуг та ін.;
- «діти вулиці» часто зазнають експлуатації і насилля з боку ровесників і дорослих на вулиці та вдома;
- діти нерегулярно харчуються, часто голодують;
- «діти вулиці» вживають алкоголь, наркотики, нюхають клей, палять.

Основні психофізичні характеристики дітей, які формуються в умовах вулиці, визначаються раннім залученням дитини до жорстоких умов виживання. Більшість безпритульних дітей втратили сімейні зв'язки були покинуті батьками або самі покинули сім'ю, котра не забезпечувала нормальних умов життя.

Всі наведені вище характеристики у більшій мірі притаманні дітям, які остаточно мешкають на вулиці, хоча на початкових етапах «виходу з дому», вони мало відрізнялися від середньостатистичної української дитини.

Проблема «вуличних дітей» зумовила появу нового методу роботи, що дістав назву вуличної соціальної роботи.

Вулична соціальна робота - інноваційний метод соціальної роботи, суть якого полягає в надати соціальними службами послуг своїм клієнтам на вулиці.

У вуличній роботі виділяють два напрями [9, с. 179]:

«аутріч-робота» (англ. ouïgeacii \уок робота, що досяг, дотується), яка спрямована на залучення представників цільової групи з вулиці до соціального закладу, де їм нададуть соціальні послуги і допомогу. Цей різновид роботи найчастіше застосовують щодо безпритульних і бездомних дітей,

«детач-робота» (англ. clelaceb луотк - окрема, самостійна робота), яка покликана надавати соціальну підтримку безпосередньо і тільки на вулиці, в середовищі життєдіяльності певної соціальної групи. Вона доцільна для соціальної роботи з такими цільовими групами, які достатньо адаптовані до проживання на вулиці, для яких таке середовище є більш-менш прийнятним. Зокрема, кочові родини і народності (наприклад, роми), або люди старші 18 років, для яких вулиця — постійне місце заробітку (часто кримінального) або місце розваг. Робота з такими цільовими групами спрямована не стільки на припинення нікого способу життя, як на максимальне зниження пов'язаного з ними ризику.

Обидві групи методів застосовують залежно від особливостей цільової групи, традицій та ідеології суспільства, можливостей соціальних служб тощо.

У західній практиці соціальної роботи вулична соціальна робота передбачає регулярні зустрічі соціальних працівників із клієнтами на основі, як правило, усних контрактів. І тому вона вважається ріймопидом індивідуальної соціальної роботи. В Україні вулична робота здебільшого здійснюється епізодично за визначеними в соціальному паспорті району маршрутами (спільні рейди з представниками правоохоронних органів, війзні консультивативні пункти тощо). Такий підхід викликає чимало критичних застережень, оскільки, як стверджують його опоненти, вуличну роботу слід вибудовувати не як «соціальну пожежну команду», а як довгостроковий соціальний супровід клієнта чи груми клієнтів. Українські фахівці до вуличної соціальної роботи відносять не лише індивідуальну, як і групову роботу, вважаючи її своєрідними формами ігротеки, дискотеки, вуличного театру тощо, акцентуючи на ігровому і профілактичному її аспектах.

Головною умовою вуличної соціальної роботи є створення можливостей для доступу представників вразливих груп до послуг соціальних служб, взаємодії з їх фахівцями. Соціальні працівники повинні мати чіткий графік виходу на вулицю (це важливо для клієнтів, які знатимуть, де і коли можна звернутися по допомозу до фахівця, а також для самих соціальних працівників і погляду їхньої безпеки). Необхідно розробити й постійний маршрут, визначити місця зустрічі з клієнтами. Для розмови слід обирати місця без-печні та доступні і для працівників, і для клієнтів.

Першим етапом вуличної роботи з будь-якою групою клієнтів є проведення дослідження поведінки осіб обраної групи, їх очікувань та життєвих потреб, що дасть змогу визначити пріоритети та спрямування соціальної роботи.

Залежно від ситуації вулична робота може реалізовуватися у таких організаційних формах, як підтримуючі бесіди, консультування, інформування; надання приміщення для перепочинку, різноманітних цілеспрямованих занять; забезпечення матеріальної (харчування, одяг тощо), медичної та іншої допомоги. Її ефективність

залежить від уміння фахівців тактовно, психологочно грамотно долати бар'єри у спілкуванні, налагоджувати довірливі відносини з клієнтами, спонукати їх до довірливого, інформаційно та емоційно насиченого, рівноправного спілкування. За таких умов вони невимушено і вільно висловлюють свої думки, беруть участь у виробленні і прийнятті рішень щодо свого подальшого життя. Не менш важливо дотримуватися загальних для соціальної роботи і специфічних днів вуличних умов її здійснення принципів. Такими принципами є [9, с. 180]:

- цілеспрямований пошук контактів із потенційними клієнтами;
- простота і гнучкість пропонованих заходів;
- орієнтація на потреби (негаразди) клієнта;
- добровільне звернення клієнтів по допомозі;
- гнучке й швидке реагування на зміну ситуації;
- забезпечення довіри й анонімності клієнтів;
- обов'язковість та сталість надання допомоги.

Ключовим принципом вуличної соціальної роботи є відповідальність клієнтів за свої проблеми. Як свідчать дослідження, люди, які потрапили у складні життєві ситуації, значно легше приймають рішення про зміну поведінки, дотримуються його у повсякденних справах, якщо приходять до нього самостійно і вважають його своїм. Саме цим обумовлена поширеність у вуличній роботі не директивного підходу, заснованого на обов'язковому врахуванні інтересів, потреб, можливостей конкретних клієнтів. Зовнішніми ознаками його є їх активна участь у виборі теми, місця, часу наступної зустрічі. Загалом соціальна робота на вулиці має сенс тоді, коли вона здійснюється регулярно впродовж тривалого часу. Важливо, щоб хтось із працівників постійно перебував на вулиці. Він має стати «частиною вулиці» з точки зору клієнтів. Якщо вони поважатимуть вуличного працівника, то дослуховуватимуться до його порад і рекомендацій.

До відчутних переваг вуличної соціальної роботи належать: можливість налагодити довірливі стосунки з клієнтом на «його» території; наснаження клієнта у процесі роботи, наслідком чого здебільшого буває усвідомлення власної корисності, підвищення самооцінки; можливість соціального працівника побачити реальні результати своєї роботи. Критеріями її ефективності можуть бути добровільне повторне звертання клієнтів по допомозі, намагання вступити в офіційні відносини із соціальними службами, повернення з вулиці додому, зміна поведінки. Працюючи на вулиці, фахівці мають вести зошит (щоденник) спостережень за клієнтами, іхньою поведінкою, ставленням до фахівця та оточення, а також вести облік виконаної роботи.

Вулична соціальна робота є досипом складною за змістом, потребує різnobічних знань, належної методологічної підготовки, уміння фахівця раціонально використати свої особистісні ресурси. Недостатня фахова підготовленість соціального працівника, його неувага до багатьох аспектів професійної майстерності, нечіткий розподіл обов'язків можуть спричинити вигорання - спін вираженої втоми та емоційного виснаження, який характеризується негативним або байдужим ставленням до колег і клієнтів, зниженням продуктивності внаслідок хронічного стресу та внутрішньоособистісного конфлікту під час виконання професійних обов'язків.

Важливим при цьому є і налагодження системи фахової підтримки (супервізії) у межах соціальної служби, яка здійснює вуличну соціальну роботу.

Соціальний працівник, який працює на вулиці, повинен вміти не тільки розуміти мову, субкультуру своїх потенційних клієнтів, а й дотримуватися правил безпеки. Залежать ці правила від етнічної, вікової, соціальної специфіки середовища, в якому йому доводиться працювати. Водночас вони зводяться до таких загальних положень [9, с. 181]:

- про час виходу на роботу та її завершення повідомляти колег чи диспетчера своєї соціальної служби;
- працювати в парі (хоча б із волонтером) і перебувати в полі зору колег по роботі;
- використовувати зручний одяг, не носяти на роботі прикраси, коштовності;
- дотримуватися емоційної дистанції, не провокувати агресію клієнтів;
- ще на першому етапі налаштити контакти з представниками міліції, які працюють на цій території; дотримуватися правил громадського порядку, вимог правоохоронних органів;
- завжди мати при собі посвідчення співробітника соціальної служби, а також засоби зв'язку (пейджер, мобільний телефон), уміти психологічно грамотно нейтралізовувати екстремальні ситуації.

Світовою практикою доведено, що ефективній діяльності будь-якої організації сприяє залучення волонтерів - людей різного віку, які готові допомагати задля самореалізації. Покликання, бажання сприяти вирішенню існуючих соціальних проблем, не чекаючи за це матеріальної винагороди.

Фахівець з соціальної роботи, готуючи волонтерів до діяльності в умовах вуличного простору, повинен перш за все, сформувати уявлення про межу соціальної вуличної роботи з безпритульними дітьми, яку слід розглядати як низку наступних завдань [10, с. 112]:

- покращення положення та здоров'я дітей та молоді шляхом привнесення та додання до середовища, де вони змушені жити, того, в чому вони мають потребу, та того, чого вони позбавлені;

- спонукання дітей та підлітків до встановлення стосунків з людиною чи групою, що піклується про них, та з тими, хто може допомогти їм в організації змістовного дозвілля;
- допомога «дітям вулиці» в реалізації їхніх прав та потенційних здібностей, обдарувань.

Волонтерська вулична соціальна робота з безпритульними дітьми передбачає [10, с. 112]:

- встановлення довірливіших відносин з кризовими категоріями дітей та молоді, які більшість часу перебувають на вулиці і потребують допомоги соціального працівника;
- сприяння в усвідомленні і сприйнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- залучення громадськості до вирішення соціальних проблем «вуличних» категорій дітей та молоді;
- консультування з питань, важливих для даної категорії;
- переадресування до інших існуючих інститутів соціальної допомоги;
- допомога в захисті від будь-якого психічного та фізичного насилия;
- наданням первинної медичної допомоги;
- наданням інформації про шляхи збереження здоров'я, сприяння прийняттю здорового способу життя;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень та злочинності серед дітей та молоді;
- надання мінімальних соціальних послуг (доставка їжі, одягу та ін.).

Особливого значення у вирішенні проблем профілактики девіантної поведінки безпритульних дітей набуває процес організації вуличної ігрової діяльності і підготовки вуличних ігroteхніків з числа волонтерів.

Специфіка ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи полягає у профілактичній, превентивній спрямованості гри як засобу організації змістовного дозвілля, запобігання асоціальній поведінці дітей та підлітків. Метою таких ігор може бути як безпосередній розвиток якостей особистості, так і демонстрація творчого стану учасників, їхніх позицій і можливих перспектив розвитку. Програмання ситуацій, залучення учасників гри до ситуації вибору є реальним шляхом розвитку творчої особистості. Гра є одним з інструментів в арсеналі соціального працівника ще й тому, що її можна застосовувати з метою діагностики, психокорекції міжособистісних стосунків. Крім того, гра вивільняє учасника духовно і фізично і знімає напруженість, дає відчуття радості від подолання можливих труднощів, перепон.

Використання гри в системі соціальної роботи є яскравим прикладом поєднання приемного творчого задоволення від емоційної, натхненної діяльності вихованців з важливою справою розвитку особистості, формування її якостей

Отже, діти на вулиці є свідченням серйозних проблем у суспільстві. Серед них можуть бути нездорова атмосфера в сім'ї, педагогічні помилки, соціально-економічна криза, байдужість влади тощо. У будь-якому разі є підстави для тривог з приводу соціальних, моральних негараздів у суспільстві на певному часовому зрізі і відчутних гуманітарних загроз у його перспективі. Адже покинуті, занедбані, самовідчужені діти швидко опановують девіантні форми поведінки, потрапляють під різноманітні криміногенні впливи, прилучаються до асоціальної, неморальної системи цінностей тощо.

Для розв'язання проблеми «дітей вулиці» необхідна скординована політика, спрямована на надання всеохопних та інтегрованих послуг таким чином, щоб від початку первинного оцінювання був доступний широкий вибір послуг, які б задоволяли різні потреби дітей. Нині в Україні недержавні соціальні служби заповнюють існуючі прогалини в роботі державних служб; рішенням проблеми також може бути різного типу партнерство, яке б передбачало достатні ресурси для розвитку та підтримки ініціативи з реабілітації дітей та сімей

Література:

1. Богданова І.М. Соціальна педагогіка.: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. - 343 с.
2. Болотова В.О., Чернецька Т.Н. Безпритульні діти: соціальний портрет // Вісник НУВС. - Х.: НУВС, 2002. - Вип. 19. - С. 296-300.
3. Волонтери в соціальній роботі: Навч. посіб. / О. Главник, та ін. (уиоряд.). - К.: Главник, 2006. - 128 с.
4. Лебедєва І.О. Типологічні характеристики безпритульних неповнолітніх // Соціальна педагогіка: теорія і практика. - 2008. - №3. - С.45-50.
5. Мороз В.Ф. Безпритульність та бездоглядність як чинники делінквентності дітей та підлітків // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2002. - Вип. 14. Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. - С. 66-68.
6. Організація і технології соціальної роботи з дітьми вулиці: Навч. посібник / за ред.. А.Й. Капської. - К., 1996.
7. Психологі-педагогічні аспекти роботи з «дітьми вулиці» / За ред. О.В. Безпалько. - К., 2000.
8. Соціальна педагогіка [Текст]: підручник / [кол. авт.: А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола та ін.] ; за ред. А.Й. Капської, - 4-е вид, переробл. і допов. - К.: І {центр учебової літератури}, 2009. - 488 с.

9. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання / Авт. Кол. Л.С. Волинець, Н.М. Комарова, І.Б. Іванова та ін.. - К., 1998.
10. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навч. закл. / За ред. Т.В. Семигіної, 1.1. Миговича. - К.: Академвідав, 2005. - 328 с.
11. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навч. посібник К: Центр навч. літератури, 2006. - 406 с.

ГРУШАК ДАРІЯ

Житомирський державний університет ім. І. Франка

ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ШОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

Жорстоке поводження з дітьми визнано однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у світі. Без подолання цього згубного явища неможливо створити умови для повноцінного розвитку дитини, реалізації її особистості. Проблема насильства над дітьми свідчить про необхідність ретельного вивчення й розробки профілактичних заходів, спрямованих на її вирішення, оскільки діти є найнезахищеннішою, найуразливішою й майже повністю залежною від дорослих частиною суспільства.

Незалежно від того, в якій формі відбувається насильство, з часом його прояви стають дедалі жорстокішими. Найбільш поширеними в сімейних стосунках є психологічне насильство: грубість, приниження одне одного, а також фізичне насильство, зокрема – побиття.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування необхідності взаємодії соціального педагога з громадськими організаціями щодо попередження жорстокого поводження з дітьми

Завданням цієї статті є пошук можливих шляхів та форм взаємодії соціального педагога з громадськими організаціями щодо попередження жорстокого поводження з дітьми.

Методологія дослідження визначеної проблеми передбачала вивчення соціальних та педагогічних робіт, аналіз статистичних даних та нормативних документів, а також розробку опитувальника для представників громадських організацій та соціальних педагогів, який планується провести в Житомирському вищому професійному училищі-інтернаті.

Жорстоке поводження з дітьми є прихованою формою насильства, оскільки в Україні немає даних достовірної статистики про реальні його прояви. За узагальненою інформацією 2007 року в Україні офіційно зареєстровано близько 90 тис. звернень щодо жорстокого поводження з дітьми. За даними МВС України за жорстоке поводження з дітьми на обліку в органах внутрішніх справ знаходитьсь понад 80 тис. сімей. У 2008 році за невиконання батьківських обов'язків до відповідальності притягнено більш ніж 8 тис. батьків. Проте зростання кількості осіб, поставлених на профілактичний облік, свідчить про зростання поінформованості населення про можливості розв'язання проблеми, а також посилення уваги до даного явища з боку правоохоронних органів. Проблема насильства над дітьми винесена з розряду приватної проблеми родини на державний рівень.

У Конвенції ООН про права дитини зазначено, що жорстоке поводження з дітьми – це всі форми фізичного і/або емоційного поганого поводження, сексуальне насильство, відсутність піклування, торгівля чи інші форми експлуатації, що здатні призвести чи призводять до фактичної шкоди для здоров'я дитини, його виживання, розвитку чи гідності в контексті відповідальності, довіри чи влади [2, с. 167].

Дослідниця Н. Ярославцева виділяє такі наслідки жорстокого поводження з дітьми:

1. фізичні (травми черевної порожнини і грудної клітини, травми головного мозку, синці та рубці, опіки, травми центральної нервової системи, інвалідність, переломи, подряпини та рвані рани, погіршення зору);
2. сексуальні проблеми і проблеми з репродуктивним здоров'ям (статеві дисфункції, хвороби, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД, небажана вагітність);
3. психологічні та поведінкові (алкоголізм та наркоманія, погіршення пізнавальних здібностей, злочинна, жорстока поведінка, депресія і тривога, затримка в розвитку, порушення харчування та сну, почуття сорому і вини, гіперактивність, погані взаємостосунки, погана успішність, низька самооцінка, посттравматичні стресові розлади, суїциdalна поведінка і аутоагресія);
4. інші наслідки для здоров'я (синдром подразненого кишечника, хвороби печінки, ішемічна хвороба серця, безпліддя тощо) [3, с. 42].

Кримінальний кодекс містить вичергний перелік складів злочинів, які зазіхають на життя, здоров'я та статеву недоторканність будь-якого члена суспільства, незалежно від його статі, національності, соціальній приналежності тощо, переслідуючи різні форми фізичного й психологічного насильства. Право дітей в Україні на захист від всіх форм жорстокого поводження гарантується статтями 28, 25 Конституції України, згідно з яким – ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, обігу або покаранню. Головним документом сучасності, що регулює законодавство щодо жорстокого поводження з

дітьми на міжнародному рівні, є Конвенція ООН «Про права дитини», що була прийнята в 1989 році й ратифікована більш ніж як 175 країнами світу. Україна ратифікувала Конвенцію ООН в 1991 році й внесла відповідні зміни в національне законодавство згідно тим міжнародним стандартам, які зазначені в цьому документі.

Аналізуючи наукові дослідження з даної тематики, необхідно підкреслити, що на сьогодні теоретично обґрунтовано низку питань, які стосуються соціально-педагогічних та правових аспектів проблеми жорстокого ставлення до дітей (З. А. Малькова, Г. М. Міньковський, О. М. Руднева, О. С. Вінгловська, В. М. Оржеховська, Т. М. Алексєенко). Зокрема, з позиції соціальної педагогіки, жорстоке ставлення до дітей проявляється в різних формах – від небажання іх доглядати, байдужості з боку дорослих і до фізичних покарань. Це всі форми фізичного та психічного насильства, завдання побоїв або образ, неуважне, недбале або жорстоке ставлення. При цьому підкреслюється, що насильство – це вплив однієї людини на іншу, що порушає конституційне право людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні). З позиції соціальної філософії, на думку В. М. Зуєва, насильство – це також будь-яке приниження людини, що веде до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивіда, заважає оволодіти реально заданою повнотою можливостей особистісного розвитку, це панування волі однієї людини над волею іншої. Тому пряме застосування сили або загрозу її застосування потрібно розуміти під насильством лише у вузькому значенні. [5, с. 137-145]

Таким чином, жорстоке ставлення до дітей – це результат дій багатьох чинників: психологічні особливості окремих індивідів, соціальні умови, які впливають на благополуччя сім'ї, діяльність соціальних інститутів, покликаних дбати про дітей, характер нашого суспільства в цілому. Можна виділити такі основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей: фізичне насильство; сексуальне насильство або розбещення; психологічне (емоційне насильство); зневажання основних потреб дитини – в їжі, одязі, відпочинку. При цьому акцент доцільно зробити на психологічному насильстві, що на сьогодні є найменшим дослідженням, – примушенні до дій, що суперечать моральним принципам, висміювання, приниження гідності, дратування, кривдження, залякування. Варто зазначити, що жорстоке поводження з дітьми може бути опосередкованим, мати вербальний характер: постійні лайки, крики, застосування нецензурних виразів тощо.

Не останню роль у цьому процесі мають відіграти посередники – соціальні педагоги та громадські організації. Адже, соціальний педагог – це, перш за все, посередник, з'єднуюча ланка між особистістю і державно-громадськими службами, організаціями і закладами, покликаними турбуватися про кожну людину. Одночасно він захисник інтересівкої конкретної людини.

Соціальні педагоги створюють реально діючий механізм соціального захисту, підтримки, що допомагає державним та суспільним структурам наблизитися доожної конкретної сім'ї, доожної людини, яка є найбільшою цінністю суспільства.

Діяльність соціального педагога базується на засадах взаємодії, партнерського співробітництва і передбачає двосторонню відповідальність за вирішення проблеми клієнта. Саме при вирішенні проблеми клієнта, соціальний педагог може залучати до співпраці державні та недержавні установи, громадські організації, у тому числі міжнародні організації щодо спільної реалізації заходів, спрямованих на надання йому допомоги. Взаємодія соціального педагога з вищезазначеними установами та організаціями здійснюється на основі договорів про співпрацю та спільних заходів.

Соціальний педагог – це учасник спільної діяльності з дітьми і дорослими, провідний організатор цієї діяльності. Він своєрідний духовник-наставник, який протягом ряду років ніби "веде" молоду людину, здійснює соціальний патронаж, турбується про формування моральних загальнолюдських цінностей в соціумі. Одночасно він соціальний терапевт, який допомагає передбачати і розв'язувати конфліктні ситуації серед своїх підопічних, сприяючи їм у контактах з відповідними спеціалістами.

Нарешті, у нього відповідний імідж громадського діяча, який підтримує, розвиває і очолює соціальні ініціативи громадян, спрямовані на самозабезпечення і оздоровлення оточуючого середовища.

Особливу увагу соціальний педагог повинен приділяти роботі з громадськими організаціями, які є легалізованими (оффіційно визнаними) державними органами, мають статус юридичної особи і здійснюють свою діяльність відповідно до Законів України "Про об'єднання громадян" та інших законодавчих і нормативних актів. [5, с. 82-83].

Щодо форм взаємодії соціального педагога з громадськими організаціями, то це може бути:

- партнерство: налагодження стосунків між соціальним педагогом та організацією (рухом), визначення завдань, цілей та їх подальша спільна реалізація;
- керівництво, лідерство: можливе, коли соціальний педагог є визнаним лідером серед учасників однієї або кількох організацій і має певний досвід у керівництві та організації громадської діяльності;
- координація: цей шлях можливий як варіант координації соціальним педагогом діяльності кількох організацій (установ, закладів тощо) або спільного проекту (програми) у разі визнання за соціальним педагогом всіма учасниками права на таку роль;
- посередництво: передбачає діяльність соціального педагога спрямовану на налагодження контактів, обміну досвідом організації з іншими організаціями, державними установами, навчальними закладами тощо;

- наставництво: передбачає передачу соціальним педагогом досвіду організації громадської діяльності дитячому або молодіжному об'єднанню і сприяння втіленню цього досвіду у практику діяльності об'єднання.

Шляхи взаємодії при цьому можуть бути різноманітними:

- надання допомоги у визначені домінуючих цілей, попередження про можливі труднощі, що можуть виникнути при їхній реалізації;

- привернення уваги державних органів влади до вирішення проблем;

- організація роботи дітей і молоді, спрямованої на надання допомоги одноліткам та іншим людям. При цьому соціальний педагог створює умови для вибору сфери соціальної діяльності й організує підготовку до цієї діяльності (діагностика індивідуальних особливостей, ознайомлення з варіантами вибору майбутньої діяльності, що відповідає можливостям тощо);

- підготовка дітей до соціального самозахисту; формування соціальних знань і вмінь, що може забезпечити єдність соціального захисту і соціального самозахисту. Для того щоб молоді люди краще адаптувалися до системи соціальних відносин, були готові до реалізації соціальних функцій, щоб успішніше проходила соціалізація, необхідний комплекс знань, сформувати які можуть дорослі члени організацій, організатори дитячого та молодіжного руху, соціальні педагоги і т.п.;

- здійснення педагогічної корекції соціальної поведінки і соціальних зв'язків, що передбачає використання дорослими членами організацій (у тому числі соціальними педагогами) оптимальних педагогічних засобів для підготовки дітей до цивілізованого соціального спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, участі в різних формах соціальної діяльності, а також здійснення аналізу цієї діяльності з метою більш ефективного включення в неї;

- здійснення профілактики асоціальної поведінки. Соціальний педагог повинний працювати з кожною молодою людиною, використовуючи можливості дитячих та молодіжних об'єднань, організацій, щоб попередити можливі асоціальні дії, що вона може зробити в силу не тільки низького рівня моральності, але й індивідуальних психологічних якостей особистості.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що громадські організації у разі тісної співпраці можуть стати для соціального педагога своєрідним інструментом для досягнення як локальних так і масштабних завдань.

У цілому ж робота соціального педагога з громадськими організаціями повинна бути спрямована на досягнення умов, які сприяють соціальній орієнтації і самореалізації дітей у її власних інтересах, а також в інтересах суспільства, держави. Досягнення такої мети можливе при чіткому виборі форми взаємодії соціального педагога з громадськими організаціями. [1, с. 131].

Дуже важливо для України чітко визначити в нормативно-правових документах, в чому саме полягає жорстоке поводження з дітьми, обумовлюючи, що воно може мати фізичну та психічну форми і здійснюватися через образи чи зловживання, відсутність піклування, брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання. Серед завдань на найближчий період підвищення поінформованості населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності. Усвідомлення такого соціального явища повинно формуватися у громадян в першу чергу на переконаності в актуальності проблеми та необхідності вживати всіх можливих заходів для профілактики цього явища. Проблема насильства над дітьми потребує подальшого вивчення. Поглиблого аналізу вимагають психологічні та соціально-педагогічні аспекти проблеми.

На жаль, вивчення проблеми захисту дітей від жорстокого поводження не можна вважати достатнім як у теоретичному, так і практичному аспекті, оскільки фундаментальних досліджень у цьому напрямі не проводилося. [4, с. 137-145] Поглибити знання, обґрунтувати оптимальні механізми запобігання негативному явищу дозволить вивчення стану справ в Україні щодо забезпечення реалізації права дітей на захист від жорстокого поводження та всіх форм насильства, що і є метою представленого дослідження.

Література:

- Гайдаренко Н.В. Психологические последствия жестокого обращения с детьми / Н.В. Гайдаренко, Н.Д. Ярославцева. – М.: Психология и Педагогика, 1994.
- Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: Збірник документів. – Ч. II. – К.: АТ "Видавництво "Столиця", 1998. – 292 с.
- Молодь України у дзеркалі соціології / Заг. ред. О. Балакіревої і О. Яременка. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
- Сорочинская Е.Н. Подготовка социальных педагогов детско-юношеских объединений. – Ростов н/Д, 1996. – 188 с.
- Стан захисту дітей від жорстокого поводження з ними та всіх форм насильства//Український соціум. - 2003. - № 1 (2). - С.137-145.

ГРУШКО АННА

Житомирський державний університет ім. І. Франка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Вкладаючи ресурси в дитинство, держава зміцнює майбутні продуктивні сили, забезпечує сталість економічного і духовного поступу. Тому в суспільстві, що зоріентоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви насильства над дітьми, зневажання їхніх інтересів, оскільки це має тяжкі соціальні наслідки: формуються соціально дезадаптовані, малоосвічені особистості, а головне - насильство знову породжує ту ж саму жорстокість. Тому метою статті є: розгляд змісту, форм соціально-педагогічної діяльності щодо попередження насильства в закладах інтернатного типу та представлення ефективних соціально-педагогічних методів щодо попередження насильства у таких закладах. Об'єктом даної статті є: діяльність соціального педагога щодо попередження насильства в закладах інтернатного типу, предмет статті: зміст, форми, методи профілактичної роботи щодо попередження насильства в закладах інтернатного типу [9].

Профілактиці насильства щодо дітей присвячено ряд досліджень. Теоретико-методологічні засади цієї проблеми було сформульовано у працях М. Ганді, А. Гусейнова, М. Кінга, Л. Толстого, В. Фуркало, В. Моралова.

Психологічні аспекти насильства щодо підлітків висвітлені у дослідженнях А. Асмолова, Б. Братуся, Т. Драгунової, В. Знакова, Н. Зинов'євої, Л. Зубіна, Н. Левітова, Н. Максимової, Н. Михайлової, К. Сельченок, Л. Семенюк, Н. Солдатенко. Проблему насильства та агресії досліджували соціологи Р. Арон, К. Вільсон, Ш. Волін, Г. Ковганич, Г. Моргентау, Р. Нібур, Д. Стей. Розробку педагогічних аспектів вирішення згаданої проблеми здійснювали М. Асанова, П. Блонський, В.Боровик, Л. Волинець, Ф. Думко, М. Казакіна, В. Караковський.

Дослідженням проблеми насильства над дітьми в закладах інтернатного типу займалися В. Ролінський, Т. Сафонова, О. Пилипенко, Л. Семенюк, Л. Драгунова, А. Асмолова, М. Донник та інші.

Україна успадкувала систему великих інтернатних закладів, де діти не повною мірою можуть реалізувати свій потенціал. Такі установи не в змозі забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини й часто ізоляють дітей від місцевої громади. Якщо дитина потрапляє до закладу інтернатного типу в ранньому віці, вона, як правило, залишається в інтернаті до повноліття. Тому дуже важливим є процес виховання дитини у закладі, де немає насильства.

[2, с. 28-35]

Насильство над дітьми - це результат дій багатьох чинників: психогічні особливості окремих індивідів, соціальні-побутові умови закладів інтернатних типів, в яких пребувають діти, діяльність соціальних інститутів, покликаних дбати про дітей, характер нашого суспільства в цілому. На жаль, вивчення проблеми захисту дітей від насильства в закладах інтернатного типу не можна вважати достатнім як у теоретичному, так і практичному аспекті, оскільки фундаментальних досліджень у цьому напрямі не проводилося. Поглибити знання, обґрунтіввати оптимальні механізми запобігання негативному явищу дозволить вивчення стану справ в Україні щодо забезпечення реалізації права дітей на захист від усіх форм насильства.

[1, с. 87-89]

На сьогоднішній день вісім мільйонів дітей проживають в установах по догляду за дітьми — інтернатах. Велика частина знаходиться там унаслідок інвалідності, розпаду сім'ї, насильства в сім'ї і соціально-економічних проблем, включаючи убогість.

Діти, безумовно, є найбільш незахищеною та вразливою частиною населення. Вони повністю залежать від дорослих. Діти так само, як і дорослі, стають жертвами фізичного, сексуального й психологічного насильства. [9]

Соціальна педагогіка дає визначення поняття "насильство" та розрізняє фізичне і психічне насильство. Насильство - фізичний або психічний вплив однієї людини на іншу, що є порушенням конституційного права людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні). [7, с. 43]

Існує багато видів і форм насильства, яким піддаються діти в закладах інтернатного типу. До них належать: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне, медичне, гендерне, безпідставне некорисливе насильство, третирання та ін.

До причин виникнення насильства в закладах інтернатного типу можна віднести умови соціально-побутової сфери в даних закладах, які гальмують психічний розвиток дітей, спотворюють процес формування особистості. Діти, які потрапляють в такі заклади, як правило, вже мають певні відхилення у психічному і фізичному розвитку. Умови загального виховання, відсутність природних зразків статеворольової поведінки, слабкість емоційно-особистісних зв'язків породжують соціальний інфантілізм, комунікативні проблеми у дітей. Внаслідок відсутності батьківської любові і піклування, у дітей формуються такі якості як жорстокість, байдужість, вони часто конфліктують з однолітками, ображають слабших дітей. [1, с. 57-60]

Захист від насильства забезпечує держава через систему нормативно-правових актів, однак це негативне явище продовжує поширюватися. Одним із чинників зазначеного є відносно упорядкована нормативно-правова

база і водночас відсутність механізмів, обґруntування конкретних кроків для реалізації права дитини бути захищеною.

Можна сказати, що в Україні існує система захисту дітей від насильства, яка включає: визнання факту існування цього явища; визначення різних видів насильства, що відбито в чинному законодавстві, спричиняє різні види відповідальності посадових осіб. Проте не всі види насильства відбиті в законах, деякі регулюються моральними нормами, залежать від правової і педагогічної культури учителів та вихователів. [6, с. 125-129]

Велика роль у профілактиці насильства в закладах інтернатного типу належить соціальному педагогу. Діяльність соціального педагога є складовою частиною соціально-педагогічної системи навчально-виховного закладу. Для соціальних педагогів умови школи-інтернату виступають в якості спонукаючих чинників включення вихованців в систему соціального буття, дотримання ними певних правил поведінки, визначених орієнтирів навчання і духовно-культурного зростання. Ця діяльність формує умови, що в кінцевому рахунку сприяють створенню сприятливого емоційного клімату серед вихованців в закладах інтернатного типу. Об'єктивними для соціального педагога умовами виступають: тип виховної установи, в якій він працює, її функціональні зв'язки з іншими установами; коло посадових обов'язків, що на нього покладаються; особистісні характеристики вихованців; склад контингенту педагогів. Ці умови є джерелом, з якого соціальний педагог черпає засоби для своєї діяльності.

Профілактична робота з неповнолітніми обумовлена потребою формування в них навичок поведінки, які відповідають правовим нормам суспільства. Діти повинні володіти правою обізнаністю та внутрішньою культурою, мати відповідні погляди, переконання, які б визначали їхню поведінку, а також уміти відстоювати свою позицію в критичних ситуаціях, у ставленні до людей. [5, с. 7-9]

Соціальна профілактика – це один із напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюють шляхом прийняття відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо.

Предмет соціальної профілактики в соціально-педагогічній діяльності – бездоглядність дітей і жорстоке поводження з ними, протиправна, агресивна, адиктивна та ризикова поведінка, насильство, захворювання, спричинені соціальними умовами, способом життя та поведінкою людей, та іх наслідки, суїциdalна поведінка, молодіжний екстремізм тощо.

Мета соціальної профілактики – не тільки попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

Проблема насильства торкається питань гідності дитини, її прав, медико-соціального забезпечення, інформування та виховання, морально-етичних аспектів, і не в останнюй чергі також політично-соціального та культурного аспекту. Тому цілями профілактичної роботи є: зменшення негативних наслідків на всіх рівнях; покращення якості життя дітей, які зазнали насильства; мобілізація потенціалу суспільства; зменшення ризику повторних випадків насильства. [4, с. 12-18]

Головна мета превентивної діяльності соціального педагога щодо попередження насильства в інтернатних закладах полягає у розробці профілактичних програм для дітей, які включають такі елементи, як: право дитини сказати "ні"; законність недоторканності тіла і розпізнавання ознак небезпеки.

Бажано, щоб такі програми використовувалися в найбільш відвідуваних місцях закладів інтернатного типу і щоб вони діяли не на разовій, а на постійній основі. Слід детально оцінити і глибоко продумати ряд питань. До них відносяться такі питання, як обов'язкове повідомлення про випадки насильства над дитиною, обов'язкове покарання, кримінальне розслідування по відношенню до особи, що вчинила злочинні дії, і питання державної відповідальності за забезпечення подальшого захисту дитини і необхідного реабілітаційного лікування.

Існує багато ефективних методів для працівників закладів інтернатного типу, які хочуть припинити насильство. Важлива відправна точка – усвідомлення, що багато знушень відбувається поза полем зору персоналу, і що багато жертв насильства не хочуть повідомляти дорослих про свої проблеми. Причини різні: їм може бути соромно за те, що вони жертви, їм страшно від того, що дорослі не зможуть, або не захочуть допомогти вирішити проблему або звинуватять у тому, що трапилося. Дорослі для ефективного втручання повинні переглянути свої власні погляди на міжособистісну поведінку. Багато учителів та вихователів радять дітям не скаржитися і вирішувати свої проблеми самостійно.

Проте, в ситуації насильства існує дисбаланс сили, за якого жертва завжди програє та зазнає найгіршого: приниження людської гідності, образ, фізичного болю, матеріального збитку тощо. І жертва, і ті, хто здійснює насильство, потребують допомоги та втручання для припинення цієї жахливої поведінки.

Соціально-педагогічними умовами профілактики насильства виступають:

а) цілеспрямоване здійснення комплексного підходу до соціально-педагогічної діагностики з метою виявлення груп ризику, прогностичного передбачення можливих проблемних ситуацій, створення позитивного мікроклімату у системі стосунків "діти – вчителі, вихователі";

б) усунення помилок у виховному процесі; визначення стратегії попередження та подолання агресивної поведінки дітей групи ризику, допомоги і підтримки неповнолітніх, що піддаються насильству; застосування ідей педагогіки ненасильства у діяльності працівників закладів інтернатного типу; допомога у захисті прав дітей;

в) розширення соціального досвіду та життєвих навичок дітей, що передбачає їхню активну позицію щодо формування відповідальної поведінки, допомога в захисті прав неповнолітніх шляхом використання ефективних форм самоврядування.

Отже, важливими методами припинення насильства є: забезпечення гарного нагляду за дітьми; ефективні наслідки для тих, хто вчиняє насильство; налагоджені канали спілкування між педагогами та дітьми; надання дітям можливості розвивати навички міжособистісного спілкування; створення такої соціальної атмосфери підтримки та позитивного ставлення до всіх, у якій агресивність та насильство неприйнятні для більшості. Зауважимо, що необхідно змінити суспільну думку і привчити дітей до того, що не соромно розповісти дорослим про неподобства і знущання, захищаючи невинного, якщо вже немає інших способів. Це допомога, а не присоромлювання. У закладах інтернатного типу потрібно обговорювати цю тему, а не замовчувати її, адже душевно і фізично страждають діти. І навіть, якщо це одна дитина, закривати очі на її страждання – злочин. Агресію дуже важко зупинити без фахівців – психологів та соціальних педагогів, без суспільного обговорення причин, окремих випадків, без загального осуду, без впровадження у свідомість дітей і дорослих неприпустимості виявлення приниження особистості, заподіяння фізичного і морального (душевного) болю людині. Під час проведення профілактичної роботи з дітьми треба розказувати дітям про їхні права, про те як захиститися від насильства, що робити у кризовій ситуації, до кого і як звертатися. [8, с. 53-60]

При цьому телефони довіри, буклети з адресами, інформацією про захист повинні бути в кожному закладі інтернатного типу. У попередженні насильства в закладах інтернатного типу ефективним буде застосування наступних форм соціально – профілактичної роботи з дітьми: ігри, аматорські театри, міні-лекції, перегляд відеофільмів, бесіди, розповіді, вікторини, конкурси (про права дітей) та інші.

Окрім того, бажано в закладах інтернатного типу розмістити “Скриньки довіри” з подальшою обробкою й узагальненням отриманої інформації. Директорам, іх заступникам разом із соціальними педагогами потрібно проводити методичні об’єднання, семінари, на яких обговорюються питання діяльності педагогічного колективу щодо правової культури дітей, суспільної поведінки в навчальному закладі, нові й найпоширеніші стратегії профілактичної роботи з вихованцями. Ефективним буде проведення методичних нарад із працівниками психологічної служби “Попередження насильницьких тенденцій у дитячому середовищі”, “Соціально-правовий захист дітей від насильства”, “Прояви насильства щодо дітей у сучасній педагогічній практиці” тощо. [1, с. 92-94]

Аналіз даних, одержаних упродовж вивчення проблеми, переконує нас в необхідності організації в закладах інтернатного типу психолого-педагогічного тренінгу для дітей, що стали жертвами насильства та тих, що належать до групи ризику, а також проведення у рамках тренінгу просвітницької роботи серед вчителів та вихователів з метою формування у них культури виховання та культури спілкування з дітьми, що допоможе уникнути негативного ставлення до дитини. [8, с. 62-65]

Беручи до уваги широку розповсюдженість насильства в закладах інтернатного типу, різноманітність форм його проявів, всю сукупність факторів, що призводять до виникнення даного явища, вважається, що найефективнішим буде застосування комплексного підходу до вирішення проблеми (тобто робота з дітьми та персоналом в цілому). Саме комплексний підхід даст можливість усунути причину проблеми, а не лише наслідки чи окремі її прояви. Тренінгові заняття, у ході яких створюється сприятлива, довірлива атмосфера сприятимуть міжособистісному спілкуванню учасників, обміну інформацією і досвідом, що створюватиме позитивний ефект. Крім того, варто зазначити, що особливості складу груп зумовлюють і вибір стратегій роботи, а саме – поєднання первинної профілактики з вторинною з акцентом на останню. [4, с. 19]

Насильство над дітьми призводить до суспільних втрат. Це перш за все втрати людських життів в результаті вбивств дітей і підлітків або їх самогубств, це втрати в їх обличчі продуктивних членів суспільства внаслідок порушення їх психічного і фізичного здоров’я, низького освітнього і професійного рівня, кримінальної поведінки, це втрата в їх особі батьків, здатних виховати здорових у фізичних і етичних відносинах дітей. Нарешті, це відтворювання жорстокості в суспільстві, оскільки колишні жертви самі часто стають насильниками. Тому зазначене негативне явище необхідно викорінювати. [6, с. 131]

Перспективу подальшої роботи вбачаємо в розробці інформаційних буклетів для дітей, які перебувають у закладах інтернатного типу, з яких вони дізнаються, хто може допомогти у випадку вчинення насильства над дітьми, а також інформаційних помічників соціальним педагогам, в яких надаються рекомендації для покращення роботи щодо попередження насильства.

Література:

1. Забадыкина Е.В. Пометки социальному работнику. Основные сведения о насилии. Социальные работники за безопасность детей / Под редакцией Либоракиной М.И. М., 1999. – 138 с.
2. Покась В.П. Становлення та розвиток інтернатних закладів освіти в Україні (1917-2000 рр.) – Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 208 с.
3. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні: Тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 р. / Кер. авт. кол. Ж.В. Петрочко, О.О. Яременко. – К.: Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2004. – 240 с.
4. Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми (методичний посібник) Рекомендовано Вченуго радою Інституту психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №1 від 09. 09. 2009 року).

Київ – 2009

5. Ролінський В.І. Соціально-педагогічні проблеми попередження та подолання насильства над підлітками // Рідна школа. – 2004. - № 9. – С. 7-9.
6. Сафонова Т.Я. Жорстоке поводження з дітьми / Т.Я. Сафонова, Е.І. Цимбал, Н.А. Іванова, И.М. Дем'яненко // Соціальна педагогіка. - 2003. - №3. - С. 73-82.
7. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової
8. Фурманов И.А. Агрессия и насилие. Диагностика, профилактика и коррекция.- СПб., 2007.
9. <http://soc-in.com.ua>

Зозуля ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

ПОЛОВИНКО ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА

ЛІТВИНОВ ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Слов'янський державний педагогічний університет

РОБОТА ЗІ СФЕРОЮ ПОТРЕБ ПРИ ПСИХОЛОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В УМОВАХ ГУРТОЖИТКУ

Постановка проблеми. Вступ до вузу – значна подія в житті людини. Часто вона супроводжується зміною місця та умов проживання, зміною кола спілкування та зіткненням з принципово новою організацією діяльності та побуту. Тому, у юнаків існують об'єктивні передумови трансформації та деструкції особистості. Часто, на ці трансформації (як позитивні так і негативні) впливає не стільки сам навчальний процес, скільки особливості стосунків у студентській групі та взаємовідносин із сусідами по кімнаті гуртожитку, тобто представляється очевидною необхідністю здійснення специфічного психологічного супроводу студентів, які проживають в умовах гуртожитку.

Однак залишається недостатньо вирішеним питання як саме, за якими напрямками здійснювати цю роботу. На наш погляд, вивчення особливостей сфери потреб студентів та врахування цих результатів при здійсненні психологічного супроводу – може суттєво допомогти при розробці та застосуванні цієї технології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Започаткував вивчення проблеми потреб Л. Брентано. Найбільш відомим серед розробників питання є А. Маслоу. Також вагомий внесок в розробку питання внесли К. Левін, А. П'єрон, З. Фрейд, Г. Хол, І. Джирдарьян, Д. Леонтьєв, тощо.

Проблеми мотивації та потреб молоді, яка навчається розглядаються в роботах В.С. Бакірова, О.Н.Балакірової, О.А.Дмітрієвої, І.І.Шеремет.

Значний внесок в розвиток та теоретичне обґрунтування функціонування психологічної служби в Україні внесли: Максименко С.Д., Панок В.Г., Татенко В.О., Болтівець С.І., Пов'якель Н.І., Павелків Р.В., Іванчук М.Г., Коломінський Н.Л., Шаповал Т.А. Однак питання методичного обґрунтування та впровадження технології психологічного супроводу знаходиться в стадії розробки та потребує детальних досліджень.

Формування цілей статті. Викладення та аналіз результатів дослідження пріоритетів потребнісної сфери студентів, які проживають в умовах гуртожитку. Відповідно отриманим результатам запропонувати напрямки здійснення психологічного супроводу студентів, які проживають в умовах гуртожитку.

Виклад основного матеріалу. Під потребами в психології прийнято розуміти первинну форму активності живих істот; динамічне утворення, яке керує та спрямовує пізнавальні процеси, уяву та поведінку; головну рушійну силу розвитку людини [5]. Тобто пріоритети в потребнісній сфері визначають загальну спрямованість особистості, її домінанти, ціннісні орієнтації, причини виникнення певних психологічних станів або розладів. Тому, знання особливостей потребнісної сфери студентів, які проживають в умовах гуртожитку, може значно допомогти при здійсненні психологічного супроводу даної категорії населення.

Під психологічним супроводом прийнято розуміти цілісний процес вивчення, формування, розвитку та корекції становлення особистості на різних етапах онтологічного та професійного розвитку особистості [2, 3, 6].

Наше експериментальне дослідження проводилося протягом 2008-2010 н.р на базі студентських гуртожитків Слов'янського державного педагогічного університету, серед студентів 1-5 курсів факультетів психології, фізичного виховання, підготовки вчителів початкових класів, філологічного, фізико-математичного та дефектологічного, які проживають у гуртожитках. Загальна кількість досліджуваних – 114 осіб, віком від 17 до 23 років.

Методика дослідження включала роботу:

- з анкетами, які містили відкриті та закриті питання стосовно особливостей проживання в гуртожитку; впливу цього факту на успішність у навчанні та особистісне благополуччя; відносин з сусідами по кімнаті; потребнісної сфери студентів;

- з методикою ВПМСО (вивчення потребово-мотиваційної сфери особистості) [1];
- методика вимірювання мотивації афіліації (авт. А. Мехрабіан).

За результатами дослідження були отримані досить цікаві дані, які вказують на основні вектори здійснення психологічного супроводу категорії студентів, які проживають в умовах гуртожитку.

Наприклад при обробці відповідей на питання: „Як по-Вашому, чи впливає (і як) на якість навчання факт проживання у гуртожитку?”, отримані дані:

- „суттєво не впливає” ≈ 36% загальної вибірки;
- „впливає позитивно” ≈ 37% загальної вибірки. Серед факторів, пов’язаних з проживанням у гуртожитку, які сприяють підвищенню результативності навчання називаються: „обмін літературою”, „поради старшокурсників”, „блізькість одногрупників та можливість сумісно готуватися й обмінюватися досвідом” та ін.;

• „впливає негативно” ≈ 27% загальної вибірки. Тобто ця категорія – більше ніж четверта частина загальної вибірки – не мають можливості розвивати інтелектуальні здібності та формуватися як професіонал, що ніяк не сприяє їй гармонійному розвитку особистості. Звідси витікає, що ці студенти потребують застосування щодо них комплексних заходів (особливо психологічного характеру), які б привели до покращення якості навчання та особистісного благополуччя. Та, при здійсненні психологічного супроводу даної категорії студентів, необхідно враховувати об’єктивні та суб’єктивні причини, які й викликають труднощі при підготовці до занять у вузі. При визначенні факторів, пов’язаних з проживанням у гуртожитку, які заважають результативності їх навчання, половина студентів, які зауважували на негативному впливі проживання у гуртожитку на показники навчання, називали причини: „недосипання” та „шум”. Інша ж половина – не змогли пояснити чи назвати щось конкретне, але ж наполягали на тому, що ситуація проживання в гуртожитку - в цілому якось заважає... А це вже явна вказівка на психологічну природу виникнення цієї труднощі. Тобто 13,5% загальної вибірки студентів, які проживають в умовах гуртожитку, мають найгострішу потребу у психологічній допомозі при невизначених причинах та напрямках здійснення цієї допомоги.

Тому, для більш ефективного психологічного супроводу студентів, необхідна всеобщна діагностика. Важливим аспектом цієї роботи є дослідження потребнісної сфери студентів з визначенням ієрархії потреб, домінуючих потреб, дефіцитарних потреб. Для цього ми використовували анкету та методику ВПМСО.

Згідно даним анкети, відповіді якої оброблялись за допомогою контент-аналізу, були отримані дані, які вказують на особливості суб’єктивного сприйняття актуальності та значущості певних потреб студентами (табл. 1).

Таблиця 1

№	Актуальні потреби студентів, які проживають у гуртожитку, згідно їх баченню	%
1	в комфорті та покращенні побутових умов	34%
2	в емпатії, довірі, відвертості	24%
3	в спілкуванні	18%
4	в матеріальному добробуті	14%
5	в самостійності і незалежності	5,5%
6	у пізнанні	4,5%

А. Маслоу „потребу в комфорті”, яка зайняла перше місце в списку актуальних потреб (34%), відносив до примітивних, до таких, які повинні задоволінняться в першу чергу, однак ця проблема для студентів гуртожитку залишається актуальною.

Другу позицію за значущістю для студентів, які проживають у гуртожитку, за даними анкети, займає задоволення „потреби в емпатії, довірі, відвертості” (24%). Наступна позиція – в „потребі у спілкуванні” (18%). Можливо це викликане особливостями юнацького віку, коли пошук друга, можливість бути прийнятим, зрозумілим та приемним для оточуючих – грають важливу роль в розвитку особистості. Можливо, - це пов’язане з особливостями проживання в середовищі гуртожитку. Можливо – істинні причини полягають більш глибоко. Але ж це важливий маркер для психологічної служби: серйозна проблема – задоволення потреб у спілкуванні й афіліативних потреб у студентів реалізовується не в повній мірі, досить великий ризик деструктивного розвитку особистості юнака при неадекватних способах задоволення даних потреб (наприклад звичка першому зустрічному розповідати практично всі свої таємниці або нав’язування свого спілкування), тобто при психологічному супроводі студентів даний аспект обов’язково повинен враховуватися.

Досить логічно, що для студентів, які мають дещо обмежені можливості в зароблянні грошей, досить важливим виявилось - задоволення матеріальних потреб (14%).

5,5% студентів, які проживають у гуртожитку в якості найважливішої потреби називають „Потребу в самостійності та незалежності”, що вказує на необхідність в кардинальній зміні життєвих орієнтирів та зразків. Згідно А. Маслоу, це більш висока потреба, яка часто в якості домінуючої зустрічається у самоактуалізованих особистостей. До більш високих потреб також відноситься й „Потреба у пізнанні”, визначена 4,5% загальної вибірки студентів. Тобто, при визначені аспектів психологічного супроводу студентів не слід забувати й про задоволення високих потреб, бо в протилежному випадку, нездоволеність цієї потреби здатна спровокувати розвиток ноогенних неврозів.

Дані методики ВПМСО також дають можливість визначення напрямків психологічного супроводу студентів, які проживають в умовах гуртожитку, враховуючи менш суб'єктивні, а більш об'єктивні результати (методика частково нівелює суб'єктивізм і в більшій мірі розкриває справжню ієархію потреб досліджуваних). Обробка та групування даних дослідження проводилось за категоріями, виділеними у мет. ВПМСО, - „потреба в самодемонстрації”, „потреба у співпричетності, контактах і любові”, „потреба в особистісному розвитку”, „потреба у задоволенні і уникненні напруги”, „потреба в матеріальному добробуті”, „потреба в самостверджені, визнанні, самоповазі”, „потреба у свободі та незалежності”, „альtruїстична потреба”, „потреба у пізнанні”, „потреба у фізичному розвитку та силі”, „потреба у безпеці”.

Узагальнюючи отримані дані, можемо констатувати, що у досліджуваних нами осіб наявні наступні пріоритети в потребнісно-мотиваційній сфері:

- „потреба у безпеці” - 21% загальної вибірки; - „потреба у самостверджені, визнанні, самоповазі” – 11,5%;
- „потреба у співпричетності, контактах та любові” – „альtruїстична потреба” – 11%;
- 17,5%;
- „потреба в матеріальному добробуті” - 12%; - потреба у пізнанні -10%;
- „потреба в свободі та незалежності” – 10%.

Тобто, у сучасних студентів, які проживають в умовах гуртожитку, домінуючими є потреби - у захищеності, безпеці, бути прийнятим в групі референтних осіб, широкому колі спілкування, бути матеріально й особистісно незалежним та автономним, у позитивних оцінках та самооцінках, допомагати іншим, можливості бути затребуваним. Звідси витікає, що при психологічному супроводі студентів необхідна робота на всіх ярусах (їх нижчих й вищих) сфері потреб, але ж з урахуванням конкретних запитів.

Стосовно найменш значущих потреб (тих, які були відторгнуті частіше за інші), можемо визначити –

- „потреба в задоволені та уникненні напруги” - 24%;
- „потреба в особистісному розвитку” - 17,5%;
- „потреба в фізичному розвитку та силі” - 12,5%;
- „потреба в самодемонстрації” - 11,5%.

Тобто, більшість опитаних студентів, які проживають у гуртожитку, схильні ігнорувати певні потреби, які пов'язані з уникненням напруги, роботою над особистісним та фізичним розвитком, самодемонстрацією, визнанні. Ці дані вказують або на незначущість цих потреб для респондентів, або на певний рівень їх задоволеності, що виводить ці потреби з категорії актуальних.

Згідно ж даним методики вимірювання афіліативних потреб за А.Мехрабіаном, можна також вивести певні особливості здійснення психологічного супроводу. Показники вказують, що у юнаків, страх бути відторгненим (33% - мають високий рівень) трохи вищий ніж бажання бути прийнятим (25% мають високий рівень) у якусь соціальну групу.

Та, якщо поєднати високі показники із середніми, виходить, що дані за шкалою „страх відторгнення” дорівнюють 75%, звідси витікає, що ¾ юнаків мають не достатню задоволеність афіліативних потреб й перспектива „бути відторгненим” представляється надто загрозливою. Вірогідно, коріння цієї реакції криється у ранньому дитинстві й при психологічному супроводі студентів, прийдеться враховувати та вирівнювати перекоси діячно-батьківських стосунків.

Висновки. Узагальнюючи дані, отримані в ході експериментального вивчення можливостей здійснення психологічного супроводу студентів, які проживають в умовах гуртожитку та особливостей їх потребнісної сфери, можемо заключити:

- вивчення особливостей потребнісної сфери студентів; домінуючих та найменш значущих їх потреб обов'язково повинне передувати розробці програми психологічного супроводу студентів;
- для більшості студентів, які проживають у гуртожитку, надто актуальною є проблема адекватного задоволення афіліативних потреб, що обов'язково повинне бути враховане при здійсненні психологічного супроводу (однією з форм може виступати проведення тренінгів комунікативності);
- значна кількість студентів, які проживають у гуртожитку, страждають від недостатньо комфортних умов проживання; а 27% студентів страждають настільки, за їх міркуваннями, що це негативно позначається на якості їх навчання, тому при здійсненні психологічного супроводу (при певній вирішенні даної проблеми на рівні досконалості побуту), необхідне проведення ряду заходів з підвищення адаптації та психологічної сумісності між сусідами по гуртожитку (одним з прийомів може виступати – підвищення побутової рефлексії);
- більш ніж п'ята частина респондентів має незадоволену потребу у безпеці та захищеності. Звісно на подібний результат впливає забагато причин – політична, соціальна, екологічна та ін. обстановка, але ж здійсненні психологічного супроводу необхідно враховувати цей факт, бо представленість цього показника у

широкого кола респондентів вказує на наявність (різного ступеню вираженості) невротичних станів у респондентів, тому гостро постає необхідність проведення заходів з підвищення стресостійкості та емоційної зрілості;

– надмірно високий показник актуалізованості потреби у безпеці свідчить про суб'єктивне сприйняття об'єктивних обставин, як загрозливих та дестабілізуючих, що і є значною життєвою проблемою для більшості досліджуваних;

– при здійсненні психологічного супроводу значну роль слід приділяти й задоволенню вищих потреб студентів, таких як потреба у самоактуалізації, естетичні та пізнавальні потреби, бо незадоволеність даних потреб може провокувати виникнення ноогенних неврозів.

Література:

1. Дмитрієва О.А. Особливості потребнісно-мотиваційної сфери психосоціально зрілих і психосоціально незрілих особистостей //Практична психологія та соціальна робота, 9, 2005.
  2. Климов Е.А., Романов В.Я. На дальних подступах к психологии психолога //Мир психологи. №3. 1997.
  3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 1996.
  4. Маслоу А. Мотивация и личность. – 3-е: изд. – СПб.: Питер, 2003.
  5. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1997.
- Фарейтор Н.А. Психолого-педагогическое сопровождение студентов //Вопросы психологии. №2. 2003.

Мищиць Людмила

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БЕЗПРИТУЛЬНИМИ ДІТЬМИ

В Україні значна увага приділяється становищу дітей, їхньому соціальному та правовому захисту, а також створенню умов для фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, майбутньої повноцінної життєдіяльності.

Дитяча безпритульність не нове соціальне явище для України. В Україні протягом ХХ століття відбулися чотири хвилі масової дитячої безпритульності:

- розпочалася з початком Першої світової війни і тривала до кінця ХХ років 20 століття
- 30 –ті роки ХХ століття. Дитяча безпритульність була породжена колективізацією, голодомором, масовими політичними репресіями.
- кінець 40 –х років ХХ століття. Третю хвилю масової безпритульності спричинила Друга світова війна.
- 90 –ті роки ХХ століття. Дитяча безпритульність стала наслідком трансформації суспільства [1].

Соціальний захист безпритульних дітей є актуальною проблемою сьогодення. Ця проблема носить складний, інтегрований, багатоаспекктний характер, тому має розглядатися й розв'язуватися в різних контекстах. Провідною ідеєю стала необхідність створення цілісної системи соціального захисту дітей і молоді в рамках державної соціальної політики з питань охорони дитинства.

Сьогодні існує нагальна проблема розробки й узагальнення практики соціально-захисної діяльності щодо безпритульних дітей у закладах соціального захисту. Безперечно, заклади соціального захисту відповідно до мети і завдань своєї діяльності володіють потужним потенціалом щодо захисту й забезпечення прав дітей, які опинились в складних життєвих обставинах. Про те їх функціонування може значно оптимізуватися, а можливості-зрости, якщо змістово основу соціально-захисної діяльності притулків для дітей та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей становитиме професійно комплексна допомога безпритульний дитині.

Проблему безпритульності розглядали такі вчені: І. Кон, Л. Демона, М. Мід, С. Щиглов та інші. Зростання дитячої безпритульності, необхідність надання термінової допомоги безпритульним дітям поставили перед науковцями та державними діячами вимогу визначити саму суть цього соціального явища. Розглядаючи поняття «безпритульність», науковці «включали» в його сутність перелік умов, характерних рис середовища, у якому перебуває дитина, а види безпритульності визначалися залежно від наявності або відсутності в цьому середовищі тих чи інших умов [3].

На сьогодні проблема дитячої безпритульності та бездоглядності, які випливають з соціального розташування суспільства, бідності більшої її частини, різкого зниження доходів і рівня життя населення, безробіття, низької ефективності роботи навчальних закладів, відсутності у багатьох випадках дієвого механізму реалізації конституційних прав громадян, зниження ролі і статусу сім'ї як вагового соціального інституту, призвели до вкрай негативного явища в суспільстві. Діти, покинуті батьками або самі покинули сім'ю, в якій не створено належних умов для життя та повноцінного розвитку, займаються бродяжництвом, жебракуванням, крадіжками, систематично вживають алкогольні напої, токсичні і наркотичні речовини, часто стають жертвами сексуальних злочинів, залучення дорослими до противравної діяльності.

Також безпритульні діляться на типи [4]:

- осілий безпритульний, який живе на одному і тому ж вокзалі або в одному і тому ж підвалі по кілька місяців.

- сезонний безпритульний, який їде на заробітки. Іноді сезонники потрапляють в рабство - скільки їх виживає на плантаціях - не знає ніхто.

- мандрівний безпритульний. Сенс його існування - бродити по всьому світу пошуках хлібних місць, в залежності від пори року.

Однією з основних технологій по роботі з безпритульними дітьми, є технологія ведення випадку.

Ведення випадку є однією із центральних технологій допомоги дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Ведення випадку в соціальній роботі тісно пов'язана з таким фундаментальним поняттям, як «соціальний випадок», котре передбачає не лише окрему життєву ситуацію, спричинену несприятливим збігом обставин, а клієнта – дитину і її сім'ю – загалом, на вирішення чиїх проблем і спрямоване ведення випадку.

Фахівець соціальної сфери, який веде випадок, приділяє увагу як самому клієнту, так і його оточенню, працює з дитиною і її батьками як безпосередньо, так і опосередковано, приділяє й захищає їхні інтереси в різних організаціях та установах.

Застосування технології ведення випадку дозволяє не лише надати первинну кризову допомогу дитині, яка перебуває в складних життєвих ситуаціях, а й зробити планомірні кроки до її довготермінової реабілітації та адаптації [7].

Ведення випадку базується на довірливих і шанобливих стосунках між фахівцем і клієнтом та має на меті розв'язати складну життєву ситуацію, навчити клієнта найефективніше використовувати доступні йому суспільні ресурси й перевести його до незалежного функціонування зі збереженням досягнутих результатів.

Ведення випадку - це метод допомоги, у межах якого фахівець аналізує потреби клієнта, а потім організовує, координує, домагається надання, відслідковує отримання й оцінює ефективність наданих послуг, що мають покращити якість життя конкретного клієнта [6].

Ведення випадку спрямовується на подолання фрагментації між системами соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, психологічної та юридичної допомоги, з якої соціально – дезадаптований клієнт самостійно не може впоратися.

Технологія ведення випадку може сильно варіюватися залежно від конкретних умов роботи, установи, сервісного підрозділу та цільової групи, на котру спрямована допомога. Але не зважаючи на можливі відмінності, засадничі цінності та принципи ведення випадку є спільними.

Розрізняють такі принципи ведення випадку:

- професіоналізм і висока кваліфікація спеціалістів;
- пріоритет інтересів дитини;
- активна участь дитини у веденні випадку та розвиток власного потенціалу;
- ефективний обмін інформацією з ведення випадку;
- конфіденційність інформації про дитину;
- послідовність і наступність у дотриманні етапів надання допомоги;
- індивідуальна відповідальність спеціаліста за випадок;
- повноцінне використання громадських ресурсів мінімізації витрат;
- постійна оцінка якості та ефективності допомоги [6].

Робота з ведення випадку є доволі тривалою. Незалежно від тривалості роботи з випадком усі кроки в процесі надання допомоги мають бути логічними та послідовними: кожен крок має випливати з попереднього і слугувати основою для наступного.

Етапи ведення випадку:

- встановлення контакту з дитиною;
- первинна оцінка стану і потреб дитини; у т.ч. виявлення ознак жорстокого поводження та насильства над дитиною;
- поглиблена психологічна оцінка;
- прогнозування та планування роботи з дитиною;
- надання допомоги дитині, організація та проведення різних заходів і їх координація;
- моніторинг процесу надання комплексної допомоги дитині;
- моніторинг ефективності втручання (оценка впливу);
- закриття випадку [6].

Результати роботи з ведення випадку оцінюють через певні інтервали, що встановлюються індивідуально для кожного випадку. Сроки для періодичної оцінки результатів залежать від складності, специфіки та етапу ведення конкретного випадку.

Випадок закривають, якщо виконано всі завдання. В ідеалі закриття випадку означає, що дитина подолала кризову ситуацію й повернулася в сім'ю, чи була влаштована в одну із сімейних форм виховань.

Отже проблема безпритульних дітей поширена і вимагає великої уваги з боку держави та суспільства. І ефективною вона буде при використанні технології ведення випадку.

Література:

1. Батьків не обирають... (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні), К.: А.Л.Д., 1997. – 144 с.
2. Виноградов-Бондаренко В. Е. Воспитание беспризорных детей в Украине в 20 лет XX столетия: автореф. дисс... канд. пед. наук. Киев, 2001.
3. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: Теорія та історія. – К., 1995.
4. Демент'єва И. Ф. Негативные факторы воспитания детей в неполной семье // Социологические исследования. – 2001. - №11. – С.108-113.
5. Дитяча безпритульність та бездоглядність. Стан, причини та майбутні перспективи: за результатами соціологічного дослідження серед дітей – вихованців притулків, інтернатів, благодійних громадських організацій, реабілітаційних центрів м. Одеса та Одеської області // Семикоп Т. Є., Труханов Г. Л., Костюк О. І., Запорожцева Г. Є., Фомін Є. В., Тимчик І. А. – Одеса: СПД Кіров В. І., 2008.
6. Комплексна допомога безпритульним та бездоглядним дітям: метод. посіб. / Авт.: Безпалько О. В. ; Гурковська Л. П.; журавель Т. В. та ін. / За ред.. Зверевої І.Д., Петрочко Ж.В. – К.: Видавничий дім «КАЛИТА», 2010. – 376 с.
7. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. – К.: Каравела, 2009. – 368 с.

САВЕНОК АРТЕМ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗЛОЧИНЦЯМИ

Злочинність серед неповнолітніх сьогодні є домінуючою. Розглядаючи проблему злочинності серед неповнолітніх сьогодні, необхідно виділити сукупність обставин та факторів, що сприяють її збільшенню. Їх дуже багато. Але одним з основних цих факторів неодмінно є сім'ї, в яких виховуються майбутні правопорушники і злочинці. Існують такі сім'ї, де дітям ще з дитячого садка приділяють недостатньо уваги, закривають очі на їх погану поведінку, безвідповідальне ставлення до оточуючого світу та людей, заохочують їх розбещеність та примхи, сприяють набуттю ними поганих звичок. Сукупність всіх цих якостей надалі може стати способом життя, що неухильно приведе таку людину на злочинний шлях. Іншим фактором є безцензурний показ кіно та відеофільмів, які своїм змістом провокують молодь до імітації поведінки “героїв” кривавих та насильницьких стрічок, порнофільмів тощо.

З вищесказаного виходить, що одним із найактуальніших і соціально значущих завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні, безумовно, є пошук шляхів зниження росту злочинності серед молоді і підвищення ефективності її профілактики. Необхідність якнайшвидшого рішення цього завдання обумовлена не тільки тим, що в країні продовжують зберігатися досить складні криміногенні обставини, але насамперед тим, що у сферу організованої злочинності втягується все більше і більше неповнолітніх кримінальних угруповань, створених підлітками. Неповнолітня особа (у кримінальному праві) – особа, яка на момент вчинення злочину не досягла вісімнадцятирічного віку. (ч.1 ст. 102 Кримінального кодексу України). В Україні з 12 кримінальних покарань, передбачених Кримінальним кодексом, до неповнолітніх застосовуються лише 5: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк. [3, ч.1 ст. 102]

Правозахисники й ті, хто працює з підлітками, вважають, що у разі вчинення дитиною злочину, вона повинна потрапити не до судді, який автоматично відкриє Кримінальний кодекс, знайде відповідну статтю й відправить дитину в місця позбавлення волі. Й справу має розглядати суддя, який задумається над тим, що буде з цією дитиною далі, як краще з нею обйтися, що обрати - примирення між нею і потерпілим чи все-таки покарання, пов'язане з позбавленням волі.

А така криміналізація молодіжного середовища позбавляє суспільство перспектив встановлення у швидкому майбутньому соціальної рівноваги і благополуччя.

Культурно-освітній рівень більшості неповнолітніх злочинців істотно нижчий порівняно з однолітками. Значна частина неповнолітніх - це ті, що погано навчаються, а також особи, які залишили школу. В Україні структура контингенту неповнолітніх злочинців була такою: які не працюють і не вчаться-45%; учні шкіл та інших освітніх установ-43%; ті, що працюють12%.

Питома вага осіб чоловічої статі серед неповнолітніх злочинців становить 90-95 %. Частка неповнолітніх дівчат, які вчиняють злочини, 5 - 10%.

Науковці, що досліджували дану проблему, - Ч. Ломброзо, Е.Дюркгейм, Ф.Танненбаума, І.Гофмана, Ш.Бечкі та В.Реклесса [8].

Одна з перших наукових спроб пояснити природу злочинної поведінки належить італійському тюремному лікарю Ч. Ломброзо, який розробив "антропологічну" теорію злочинності.

Проводячи антропологічні виміри серед злочинців, що містяться у в'язниці, Ч. Ломброзо прийшов до висновку, що існують чотири типи злочинців: а) вроджені злочинці, б) злочинці по пристрасті, в) випадкові злочинці, г) душевнохворі злочинці. При цьому "вроджені" злочинці характеризуються певними соматичними особливостями, будовою черепа, рисами обличчя, завдяки яким їх можна своєчасно розпізнавати і довічно ізолятувати від суспільства, або знищувати. Таким чином, якщо слідувати логіці Ч. Ломброзо, то боротьба зі злочинністю також повинна спиратися на насильство, страту, тюремну ізоляцію людей, які класифікуються як "вроджені" злочинці.

Причина злочинності і девіантності полягає в неоднорідності і мінливості нормативно-ціннісної системи суспільства (теорія субкультур, соціально-психологічний варіант теорії контролю, теорія аномії Е.Дюркгейма та Р.Мертона і близькі до них концептуальні підходи)[5]. Злочинність виникає за відсутності стабільної нормативно-ціннісної системи і підтримуючих її соціальних інститутів. Цей процес супроводжується соціальною дезінтеграцією, ослабленням солідарності між людьми і виникненням окремих субкультур (кримінальної, молодіжної тощо). Завдяки такій соціокультурній неоднорідності люди починають по-різному тлумачити ту або іншу ситуацію, що призводить до ситуативних конфліктів. Злочинність – це різною мірою усвідомлена реакція на чужу ціннісну систему. Також причиною девіантності та злочинності є стигматизація іншими словами клеймо (концепції "драматизації зла" Ф.Танненбаума, теорія соціальної ідентичності І.Гофмана)[7]. Основна теза названої групи концепцій при поясненні причин злочинності зводиться до такого твердження: злочинність – це результат соціальної оцінки поведінки і оголошення його певних видів злочинними. Всі люди скують правильні і неправильні (у якому-небудь відношенні) вчинки[8].

За В.Реклесса загальною причиною девіантності та злочинності є дестабілізація суспільства (теорія дестабілізації В.Реклесса, теорія соціальних зв'язків, теорія соціальної дезорганізації, соціологічний варіант теорії контролю і деякі інші концепції).

Культурно-освітній рівень більшості неповнолітніх злочинців істотно нижчий порівняно з однолітками. Значна частина неповнолітніх - це ті, що погано навчаються, а також особи, які залишили школу.

Сьогодні в Україні в 11 виховних колоніях утримується близько 3-х тисяч неповнолітніх. Більше 50% засуджені за грабежі й крадіжки, 25% - за розбій, 10% - за нанесення тяжких тілесних ушкоджень чи вбивство. Майже кожний третій засуджений підліток відбуває строк від 1 року до 3 років, половина - до 5 і приблизно 18% - більше 5 років позбавлення волі. Ця страшна статистика підтверджує те, що кожний з нас у будь-який момент може стати жертвою підліткової жорстокості. Більшість засуджених підлітків повертається з місць відбування покарання вже «досвідченими» злочинцями.

На нашу думку, шляхом поліпшення криміногенної ситуації щодо неповнолітньої злочинності в нашій державі є реалізація Голландського проекту під назвою "Halt" (від. Анг. Зупинити).

Даним проектом охоплено 79% території Голландії. Суть цього проекту полягає в тім, що підліткові, що скоїв правопорушення, пропонується відшкодувати матеріальний або моральний збиток власною працею. Він може відмовитися, але в цьому випадку буде мати справу з місцевими органами правопорядку. Судимість у Голландії, як відомо, має серйозні соціальні наслідки, тому що в цьому випадку виникають складності при вступі у вищий навчальний заклад і влаштуванні на роботу.

Всі правопорушення перевіряються в поліції за наступними критеріями:

1. Величина нанесеного збитку не повинна перевищувати певної суми (приблизно тисячу доларів);
2. Якщо це друге правопорушення, то воно повинне бути зроблене не раніше, ніж через рік після першого;
3. Третє правопорушення виключає можливість участі підлітка в проекті Halt. У цьому випадку участь у програмі можливо тільки за рішенням органів юстиції.

Якщо правопорушення задовольняє цим критеріям, то матеріали по підлітку з поліції направляються в бюро Halt. Працівник бюро виступає як посередник, намагаючись знайти компроміс між батьками підлітка, потерпілим і прокуратурою. Підліткам пропонується кілька варіантів усунення наслідків правопорушення, домовленість оформляється документально, і бюро стежить за його виконанням. У випадку відмови дается хід протоколу про правопорушення.

Відповідно до договору підліток зобов'язаний: принести вибачення потерпілим, відшкодувати збиток, відвідувати заходи, спрямовані на підвищення правової грамотності. Найпоширенішими способами відшкодування заподіяного збитку є:

- пряме усунення результатів правопорушення (миття, фарбування стін);
- робота в організації, якій нанесена втрата (наприклад, у магазині);
- відшкодування збитку грошима, заробленими самим підлітком на суспільних роботах (наприклад, за ушкодження автомобіля).

Ми вважаємо, що даний проект приніс би Україні лише користь, тому що підліткам дають можливість відшкодувати матеріальний або моральний збиток власною працею, якщо вони цього забажають. Адже, як відомо, більшість підлітків ідуть на злочин, не усвідомивши того, що вони зробили і чим це може закінчитись.

Але в нашій країні кримінальне покарання неповнолітніх має декілька особливостей, які виявляються не тільки в обмеженні застосування до неповнолітніх визначених його різновидів, не тільки у формах його проявлення і у строках відбування, але й у обсязі покарання.

Велике значення при призначенні покарання підлітку за скоений ним злочин є визначення виду покарання, повний перелік всіх видів покарань, що застосовуються на Україні міститься в ст. 98 КК України.

До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Висновок

Отже, як ми бачимо, питання злочинності неповнолітніх є досить гострим і потребує негайного вирішення. Вирішення цієї проблеми, на наш погляд, є досить складним процесом і потребує детального аналізу всього законодавства, що більшою чи меншою мірою торкається злочинності неповнолітніх, з метою виявлення недоліків, які, можна сказати, гальмують процес подолання злочинності. Виділення особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, як нам здається, дозволяє виявити такі недоліки.

Для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння, передбачене законом, виключно важливе значення має визначення віку.

В основу встановлення віку, з якого наступає кримінальна відповідальність, покладені вікові межі соціалізації особистості підлітків. Вікова класифікація неповнолітніх найбільш відпрацьована в розділах психології, пов'язаних з педагогікою. Весь підлітковий вік поділяється на 3 групи:

- перший підлітковий вік (12-13 років);
- другий підлітковий вік (14-15 років);
- третій підлітковий вік (16-18 років).

У наш час великої важливості набуває проблема омоложення злочинності. Безумовно, цьому сприяють політичні та економічні негаразди, що склалися в нашій країні. Однак, на наш погляд, не останню роль в цьому, негативному для нашого суспільства процесі, грає таке явище як акселерація підлітків.

Позбавлення волі, пов'язане з відриром неповнолітніх від родини, а також і у зв'язку з тим, що підлітки позбавляються піклування батьків, суттєво впливає на їх подальше життя. Але політична і соціальне - економічна кризи не дають нашій державі не тільки замінити, але, навіть, змінити цей вид покарання.

Література:

1. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка – Київ, 2005, с.454.
2. Кримінальна психологія: Підручник. - К., 2004. - с.138-162.
3. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24.01. 1995.
4. Парфенович І. О. Технологія перевиховання й виправлення засуджених неповнолітніх. // Педагогіка і психологія професійної освіти. № 3. 2001 р. -146с.
5. Гилинський Я.І., Афанасьев В.С. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения: Учебное пособие. – СПб.: СПбФ РАН, 1993.
6. Соціальний захист родини й дітей: закордонний досвід. - К.: Інститут соціальної роботи, 2000
7. Соціальна робота: теорія й практика / Під ред. А. Сорвіна. - К.: Аспект Пресс, 2001.
8. Соціальне забезпечення в країнах Північної Європи. – К.: МГСУ, 2004.
9. Соціальна адаптація осіб, звільнених від покарання / За ред. О. Беци. - К., 2003. - 118 с.

СЛАВІНСЬКА ОЛЕНА

Житомирський державний університет ім. І. Франка

ПОПЕРЕДЖЕННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Одним із надзвичайно важливих напрямів роботи соціального педагога сьогодні є популяризація серед дітей переваг здорового способу життя та попередження адиктивної поведінки, зокрема засобами художньої літератури. Проте, тенденція до адиктивної поведінки серед молоді зростає, а її негативні соціальні, культурні, медичні наслідки є на сьогодні однією з актуальних проблем соціально-педагогічної науки. За статистичними даними, в останні роки в Україні зросі рівень вживання психоактивних речовин серед молоді. Водночас, як зазначають дослідники А.А. Гребенюк, В.І. Єгоров, О.В. Корніenko, відбувається поступове зменшення вживання молоддю “важких наркотиків” (перш за все героїну та інших опіатів) і одночасне зростання моди на тютюнопаління, вживання слабоалкогольних напоїв та психоактивних синтетичного і рослинного походження. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з питань адиктивної поведінки скерувались на виявлення якогось одного, найбільш вагомого, на їх думку, аспекту адиктивної поведінки, але сучасний стан проблеми

потребує подальшого системного вивчення особливостей феномену адиктивної поведінки молоді. Оскільки юнаки у цьому віці ще перебувають у стінах школи, то важливе значення у попередженні залежності має відігравати педагогічний колектив, а особливо співпраця соціального педагога із вчителями зарубіжної і української літератури, адже пізнання світу через мистецтво слова відбиває не лише конкретні факти і об'єкти життя, а й переживання, прагнення, почуття, настрої.

Методологічні та теоретичні засади виховання моральних цінностей і ціннісних орієнтацій засобами творів світової культури закладено в працях М. Бахтіна, В. Біблера, Л. Виготського, М. Кагана, Д. Лихачова, О. Мелік-Пашаєва, Л. Столовича та ін. Так, М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган обґрунтують концепції активної діяльності людей в культурному просторі, а Д. Лихачов, Л. Столович та В. Сухомлинський наголошують на сутності художньої культури як специфічної форми відображення морально-ціннісного досвіду людства у його суспільній свідомості. Особливості виховання школярів засобами різних видів мистецтва висвітлено і в психологічних дослідженнях І. Кона, Є. Крупник, О. Леонтьєва, В. Петрушина та ін.

Проблемами адиктивної поведінки у школі має займатися вчительський колектив у співпраці із соціальним педагогом в школі. При цьому має враховуватись розуміння самого терміну адиктивна поведінка, як системи стосунків, спрямованість вчинків неповнолітніх, які звикають до вживання наркогенних засобів; стадія наркотизації без явно виражених психічної та фізичної залежностей.[1]

Основним мотивом осіб, склонних до адиктивної поведінки, є активна зміна того, що не задовольняє їх психічного стану, який розглядається ними найчастіше як "сіре", "нудне", "монотонне". Важливими чинниками провокування виникнення адиктивної поведінки є соціальні та індивідуальні. Серед індивідуальних важливим є вік. Особливо критични м вважається підлітковий та юнацький. Юнацький вік – дуже відповідальний етап розвитку у житті школяра, коли завершується моррофункціональне дозрівання організму, відбуваються суттєві зміни його особистості, психологічне та соціальне дорослідання. Ранній юнацький вік, на думку А.Є.Лічко, – це критичний період для виникнення психопатій, появи психічних травм та девіантної поведінки [2].

Старші школярі виявляють дуже високий, по відношенню до інших вікових періодів, рівень тривожності в усіх сферах спілкування, особливо зростає тривожність у спілкуванні з батьками та дорослими, від яких вони в чомусь залежать. Це супроводжується втратою інтересу до навчання, зниженням успішності навчальної діяльності, виникненням міжособистісних конфліктів та внутрішніх суперечностей. В роки раннього юнацтва спілкування висувається на перше місце, воно відіграє важливу роль у формуванні особистості. Відсутність навичок спілкування змушує юнака бути похмурим, незадоволеним собою. Такі особи помітно відрізняють у навчанні, нерідко конфліктують з дорослими і з однолітками. Неуспішність у спілкуванні з однолітками, батьками, педагогами часто приводить до болісних емоційних переживань.

У юнацькому віці можуть виникати проблеми з батьками, головним чином пов'язані з непорозумінням – деякі батьки не встигають за змінами, що стрімко відбуваються з їхніми дітьми. З однієї сторони дитина прив'язана до своїх батьків і чекає від них розуміння, з іншої сторони вона претендує на більшу самостійність у рішенні якихось справ і проблем. Впливовим є класний колектив, в якому проходить значна частина життя молоді, відбувається навчальна діяльність, виникають різноманітні форми суспільних контактів, що регулюються правилами, нормами колективного співжиття. Формуються різні види мікрогруп – групи найближчих приятелів, друзів, товариські групи, компанії. Порівняно з підлітками, юнаки більше приділяють уваги внутрішнім якостям друзів: інтелектуальним запитам, світоглядним настановам, моральним потребам тощо, ставлять високі вимоги до дружби. Таким чином, щоб зняти шкільну напругу, завоювати авторитет серед однолітків, підняти свою самооцінку, школярі і обирають "втечу від реальності".

Одним із засобів формування загальнолюдських моральних цінностей і попередження адиктивної поведінки школярів виступає художня література. У школі в процесі вивчення української і зарубіжної літератури створюються певні психологічні передумови, що виявляються у здатності учня, особливо старшокласника, заглиблюватися в себе, подумки ставити себе на місце іншого, аналізувати і пояснювати поведінку в різних конфліктних ситуаціях, створювати відносно стійкий образ "Я". Література, як вид мистецтва, підсилює моральні переживання, вона є важливим фактором формування моральної культури учня.

Про популяреність читання художніх творів свідчать результати інтернет – опитування, що було проведено серед старшокласників Житомирської, Львівської та Тернопільської областей. За даними цього опитування 33% старшокласників читають художню літературу, 7,5% - довідкову літературу, 10,5% - віддають перевагу науково-популярній літературі, 22,2% - цікавляться навчальною літературою, 13% вказали на "Ваш варіант" і зазначили, що це фантастика та 13% старшокласників взагалі нічого не читають. Отже, можна говорити про переважаючий вплив саме художньої літератури на свідомість школярів та використовувати даний факт у питанні попередження адиктивної поведінки.

Юнацький вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливає на становлення характеру й особистості в цілому. У значній частині цієї вікової групи молодих людей спостерігається дефіцит інтересу до самовдосконалення, в ієрархічній структурі цінностей переважають споживацькі орієнтації, аполітичність, відсутність імунітету до аморальних учників. Однією із причин цього є нереалізованість значного виховного потенціалу художньої літератури, яка майже не використовується для формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Основне завдання, яке визначає організацію процесу формування ціннісних орієнтацій засобами художньої літератури, трактується як забезпечення духовного саморозвитку та самореалізації учня й на цій основі неухильного підвищення рівня його морально – ціннісних позицій. Змістовне наповнення механізму формування ціннісної сфери юнака забезпечується шляхом цілеспрямованого добору художніх творів із наявністю морального потенціалу; якісним тематичним плануванням використання творів у різних видах діяльності; забезпечення розуміння й усвідомлення учнями сутності авторської позиції; врахуванням індивідуальних і вікових особливостей дітей; опорою на емоційну сферу школярів; мотивовано-спонукальним та аналітико-оцінним характером висловлювань за змістом художнього твору й діяльністю однолітків; прогнозуванням набутого оцінно-етичного досвіду.

Реалізація виховного потенціалу художніх творів вимагає активних методів освоєння й застосування моральних знань та установок із поступовим розширенням обсягу творчих видів робіт із літературним матеріалом, збільшення кількості виконуваних ними завдань проблемного характеру, широким використанням розвивальних методів і форм виховання.

Важливе місце у виховній роботі має бути відведено обговоренням художнього матеріалу, дискусіям. Наявність у літературному матеріалі великої кількості морально – естичних понять і суджень привертає увагу до морально – ціннісної сфери, орієнтує на конкретну дійсність. Дискусії можуть бути різного рівня від простого обговорення випадку з морально-етичною точки зору до світосприймання, аналізу й вибору моральних рішень. У процесі їх проведення народжується розуміння ціннісних проблем, у співставленні різних позицій виробляється власна позиція.[3].

Великою популярністю у старшокласників користуються ті літературні твори, в яких ставляться важливі моральні проблеми людського буття, психологічне осмислення взаємовідносин людини з суспільством, порушення питання про моральні норми, сімейні стосунки тощо. У художній літературі юнаки й дівчата шукають відповіді на ті проблеми, які їх найбільше хвилюють, осмислюючи і своє місце в житті. Вони намагаються перевести художній твір у площину понятійних узагальнень, абстрактних ідей, внаслідок чого словесно-художні образи частково руйнуються, частково витісняються. Психологами доведено, що інтенсивність естетичного розвитку у кожному віці відзначається своїми особливостями. Найбільше можливостей для цього дає сенситивний, тобто найсприятливіший період, коли найяскравіше виявляється глибина і сила сенсомоторних реакцій, здатність дітей до того, чи іншого навчального предмета, тієї чи іншої діяльності [4].

Взагалі, художня література містить у собі величезний виховний потенціал, який треба ефективно використовувати для формування особистісних якостей учнів, які у складний період зростання переймаються моральними (стосунки з батьками, однолітками, ставлення до суспільних обставин, внутрішні суперечності й пошуки) й світоглядними проблемами (місце людини у світі, вибір життевого шляху, усвідомлення свого покликання, суспільної позиції тощо). Якщо подивитися до навчальних програм із зарубіжної та української літератури, то можна побачити твори, які розкривають проблеми адиктивної поведінки.

Це, наприклад роман Федіра Достоєвського "Злочин і кара", в якому зображується багато соціальних та особистісних проблем ; Патрік Зюськінд "Запахи", що розкриває проблеми моралі, формування психологічних особливостей особистості під впливом несприятливих соціальних чинників; поезії Верлена та Рембо, як спосіб розкриття негативної поведінки, що відхиляється від суспільно прийнятих норм ; Микола Хвильовий "Я(Романтика)" – новела про стан роздвоєння особистості, вплив середовища на поведінку ; Ольга Кобилянська "Земля" – про психологічне трактування вічних проблем та багато інших творів.

Вивчення літератури в середній школі вимагає тонкого й обережного ставлення до мистецтва слова. Специфічні методики вивчення навчальних дисциплін, що забезпечують літературну освіту, мають ґрунтуватися передусім на розумінні законів словесності. Усвідомленню власне художніх особливостей літератури повинні сприяти й здобутки сучасної педагогічної науки. Для того, щоб співпраця соціального педагога та вчителів української та зарубіжної літератури була ефективної, потрібно застосовувати ігрові технології навчання [5]. До одного із видів взаємодії соціального педагога та вчителів української та зарубіжної літератури можна віднести форум – театр.

Форум-театр - методика інтерактивної роботи серед різних шарів суспільства, направлена на вирішення соціальних проблем. Суть методики форуму-театру – це пошук в рамках запропонованого спектаклю разом з учасниками і учасницями шляхів вирішення проблеми або виходу із складної життєвої ситуації. [6]. Співпраця соціального педагога та вчителів літератури може проявлятися у тому, що задаючи тему соціального заходу, вчитель літератури пропонує учням у літературних творах знайти відображення даних проблем. Відомо, що багато письменників приділяють увагу у своїх творах різним проявам залежності.

Наприклад, Лев Толстой у своїй праці "Для чого люди одурманюються?" розповідає що таке вживання одурманюючих речовин - горілки, вина, пива, гашишу, опіуму, тютюну та інших, менш поширеніх: ефіру, морфіну, мухомора, чому воно почалося і так швидко розповсюдилося і розповсюджується надалі. Або ж Джек Лондон у своєму творі "Джон – ячмінне зерно" вказує, що головний корінь зла у суспільстві – алкоголь і вказує, що головною причиною його вживання є доступність. Потім на виховній годині, соціальний педагог разом із вчителем літератури обговорюють дані проблеми з учнями як у контексті літератури, так і в контексті профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

У школах навчається багато обдарованих дітей, тому доцільно влаштовувати періодично тематичні конкурси на теми, пов'язані із проявами адиктивної поведінки. Наприклад, конкурс віршів та прози, де жюрі у даному випадку виступають соціальний педагог та вчителі літератури. Потім дані роботи можна оформити у збірку, що матиме на меті профілактичну спрямованість адиктивної поведінки.

Соціальний педагог може виступати посередником між вчителями літератури та учнями через тренінг. Тренінг – метод активного навчання, направлений на розвиток знань, умінь і навиків і соціальних установок.[7] Він доцільний тим, що дозволяє використовувати різні форми проведення занять .

Кейс - проблемна ситуація, що вимагає відповіді і знаходження рішення. Вирішення кейса може відбуватися як індивідуально, так і у складі групи. Основне завдання кейса навчиться аналізувати інформацію, виявляти основні проблеми і шляхи рішення, формувати програму дій. Джерелом проблемних ситуацій постає літературний твір або ж його окрема сцена.

Групова діяльність є формою організації навчання в малих групах учнів, об'єднаних загальною метою за опосередкованого керівництва вчителем і в співпраці з учнями. Учитель у груповій навчальній діяльності керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі та які регулюють діяльність учнів. Стосунки між учителем та учнем набувають ознак співпраці, тому що педагог безпосередньо втручається у роботу груп тільки в тому разі, якщо в учнів виникає запитання і вони самі звертаються по допомогу до вчителя. Це їхня спільна діяльність

Соціальний педагог та вчитель можуть використовувати в класі такий метод як, створення проектів. Він проявляється у тому, що клас об'єднується у підгрупи і кожна група отримує завдання від соціального педагога та вчителя створити соціальний проект із застосуванням літературного матеріалу як профілактики попередження негативних явищ у суспільстві. Кожна група обговорює свої ідеї протягом 10-15 хвилин ідеї перед цілою аудиторією. Можливий і наступний етап роботи над цією проблемою: учні самі розподіляються. Висувається один представник зожної групи для обстоювання я на групи, обираючи ті ідеї , які є на їх погляд продуктивними і розподіляють завдання у вигляді завдань-проектів. Головна мета методу-проектів - висунення та розв'язання творчих ідей.

Отже, попередження адиктивної поведінки серед школярів, особливо старшого віку є важливою ланкою роботи соціального педагога в ЗОШ. Адже, адиктивна поведінка являє собою інтегровану проблему, яка поєднує у собі різновиди адикцій на основі об'єкта залежності. Про проблематику даної поведінки свідчать численні дослідження у різних областях наук: медицини, педагогіки, психології, права, дефектології тощо.

Ризики виникнення залежності поведінки пов'язані із системою діючих чинників: соціальних, біологічних, індивідуальних, які мають враховуватися соціальним педагогом у роботі із старшокласниками. Важливим аспектом є психологічні особливості самого юнацького віку, як фактор виникнення адиктивної поведінки. Враховуючи такі дані, соціальний педагог має правильно організовувати профілактичну роботу з старшокласниками. Одним із засобів попередження залежності поведінки виступає художня література. Соціальний педагог, як насамперед, творча, креативна, ініціативна людина, може виховувати силою художнього твору розуміння в учнів негативних наслідків такої поведінки і формувати ціннісну сферу орієнтацій у просоціальному напрямі, а саме, спираючись на індивідуальні та вікові особливості юнацького віку, коли спостерігається прагнення у них до самостійності, прояву своєї індивідуальності, доросlostі, формується власна світоглядна система. У такому разі соціальний педагог може виступити в ролі своєрідного "путівника", скеровуючи життєві ідеали учнів в сторону соціально компетентної особистості.

Література:

1. Сейко Н.А. Соціальна педагогіка: Методичний посібник. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 260 с.
2. Личко А. Е. Подростковая психиатрия. - Ленинград: Медицина, 1985. - 416 с
3. Формування ціннісних орієнтацій підлітків засобами літературних творів [Електронний ресурс] / Андрієвський Б.М // Теорія і методика організації виховного процесу
4. Психологічні особливості сприймання студентами художнього тексту [Електронний ресурс] / Т.Лукашенко // Вісник психології і соціальної педагогіки
5. Використання педагогічних технологій в процесі розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. Шапран
6. Интерактивное театральное представление для молодежи : Методическое пособие по формированию ответственного поведения в ситуации риска / [авт. сост. Таберко Н. М.]. – Минск, 2008. – 60 с.
7. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Тренінг>

ЦЮКАЛО ТЕТЯНА

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКА ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Девіація – поведінка, яка розглядається як відхилення від групових норм і призводить до ізоляції, лікування, виправлення чи покарання порушника. [2; 109]

Соціологія девіантної поведінки зародилась і сформувалась в надрах загальної соціології. В наш час вона широко використовується в практичній діяльності і освітній підготовці юристів, психологів, педагогів, соціальних робітників. Основним об'єктом соціологічного аналізу є такі соціальні явища, які призводять до виникнення соціальних проблем, до негативних соціальних наслідків.

В сучасному суспільстві проблема девіантної поведінки є актуальною, адже зміни не можуть пройти беззabolісно для суспільства, не залишаючи «шрамів» у його свідомості, а особливо у свідомості підлітка, який має ще не до кінця сформовану психіку. У цьому віці дитина потребує особливої уваги до себе з боку батьків. Часто, невключенність (або занадто велике втручання) батьків у життя дитини і викликає прояви девіантної поведінки у неї. Також, причинами такої поведінки може бути неблагополучне побутове оточення, важке матеріальне становище сім'ї, не контролюваність з боку дорослих, а також байдужість до дитини.

Найпоширенішими формами прояву девіантної поведінки серед підлітків є алкоголь, наркоманія, злочинність (переважно крадіжки) та суїциdalна поведінка.

Алкоголізм – хвороба, яка розвивається в результаті пияцтва, виявляється у виді фізичної та психічної залежності від алкоголю і призводить до психічної і соціальної деградації особистості, патології обміну речовин, внутрішніх органів, нервової системи [1; 298]. В наш час важко знайти молоду людину, яка б у вихідний день відпочивала без пляшки пива. Це стосується і підлітків. В достатньо молодому віці людина не до кінця розуміє шкідливий вплив алкоголю на організм. Чим раніше людина починає вживати напої, які містять алкоголь тим швидше виникає звикання і тим важче позбавитись потягу до подібних напоїв. На свідомість підлітка впливають і засоби масової інформації, які рекламиують алкогольні напої, це телебачення, радіо, газети, інтернет. Підліток особливо реагує на рекламу, адже там показують, що для того щоб гарно відпочити, поговорити з друзями потрібно обов'язково купити алкоголь тієї чи іншої торгової марки. Зараз особливою популярністю користуються різні промо акції, які проводяться в супермаркетах, де представники різних фірм пропонують широкий вибір алкогольних напоїв і переконують покупця, що він повинен саме цей напій, часто не звертаючи увагу на те скільки років потенційному споживачу.

Наркоманія – хвороба, яка виражається в фізичній та психологічній залежності від наркотичних речовин, в непереборному потязі до них, що призводить до глибокого виснаження фізичних і психічних функцій організму [1; 276]. Вплив наркотиків на незмінний організм згубний і, часто, незворотній. Похідні конопель руйнівно впливають на головний мозок, збільшують імовірність виникнення ракових захворювань мозку і органів дихання. Психостимулятори типу кокаїну змушують швидко нарощувати дози і збільшувати частоту прийому через нестерпного почуття пригніченості після протверезіння, це часто призводить до передозування і смерті. Після прийому синтетичних наркотиків слідує занепад сил, апатія, організм «зношується», страждають усі життєво важливі органи. Наркотики, які містять опій (героїн, морфій) - найбільш сильнодіючі та небезпечні - згубно впливають на всі органи. Наркотики провокують необоротні руйнівні процеси в корі головного мозку. Людина, яка вживає наркотики, не може запам'ятати навіть просту інформацію, втрачає будь-які здібності до навчання. Майже завжди на фоні апатії виникає злість і агресивність. Кожен наркоман веде протиправний спосіб життя, деградуючи морально і соціально. Для незмінілої дитячої психіки це найчастіше незворотні наслідки. Починаючи з 10 років, підліток прагне приймати власні рішення, стати незалежним, прагне проводити більше часу зі своїми друзями й менше в колі сім'ї. Він відчуває потребу бути прийнятим серед однолітків. Як це не важко для батьків, вони повинні прийняти це прагнення дитини до незалежності. Дуже важливо зберегти в цей час довірливість в спілкуванні з ним. Недостатньо хороші відносини з батьками роблять підлітка нестійким до впливу з боку однолітків. У цьому віці батьки повинні допомогти дитині розвивати уміння вести здоровий, продуктивний спосіб життя; знайти орієнтири на майбутнє, розвивати відповідальні ставлення до себе та інших; допомагали дітям розвивати дружні відносини. У цей період життя діти все частіше стикаються з алкоголем і наркотиками і мають потребу в інформації про них. Дуже важливо в цей час докладно і досить часто інформувати дитину про шкоду наркотиків і алкоголю. Це буде гарною противагою того, що дізнаються підлітки про «цікаві» наркотичні ефекти від своїх однолітків.

У 2007 році в Україні реалізувався дослідницький проект «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотиків» (ESPAD). Об'єктом дослідження у 2007 р. виступали учні 1990-1992 року народження, тобто на момент опитування (весна 2007 року) їм виповнилося 15-16 років. Опитування проводилися у 24 областях України, АР Крим, м. Києві та м. Севастополі. Метод збору інформації: анонімне анкетування шляхом сомозаповнення формалізованого опитувальника в учебній аудиторії (заповнені анкети, учні самі вкладали в індивідуальний конверт і заклеювали їх). Національна вибіркова сукупність дає можливість аналізу за віком, статтю, типом поселення, регіоном, типом сім'ї, матеріальним станом тощо. Всього опитано 5122 учнів (2354 хлопці та 2768 дівчат).

За даними опитування 40% хлопців та 24% дівчат за останні 30 днів вживали алкоголь. 31% хлопців та 14% дівчат почали вживати пиво в 11 років або раніше; 29% хлопців та 23% дівчат вперше випили вино (шампанське) в 11 років або раніше; 10% хлопців та 5% дівчат вперше випили міцний напій в 11 років або раніше; 6% хлопців та 3% дівчат вперше були у стані алкогольного сп'яніння в 11 років або раніше. Загалом 91% опитаних учнів хоча б раз в житті спробували будь-які алкогольні напої та 49% опитаних перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Серед опитаних 6% хлопців та 1% дівчат протягом останніх 30 днів вживали марихуану або гашиш; 15% хлопців та 5% дівчат у віці 15-16 років щонайменше 1-2 рази в житті вживали наркотики; за типом поселення щодо вживання марихуани або гашишу 1-2 і більше разів рази в обласних центрах налічувалось 11%, в містах 10%, в селищах міського типу 5% та в селах 3% учнів. Загалом 13% опитаних учнів хоча б раз в житті спробували марихуану або гашиш.

Однією з найсерйозніших форм девіантної поведінки є самогубство.

Самогубство – акт позбавлення себе життя, під час якого людина діє навмисно, цілеспрямовано і свідомо [1; 315].

Близько половини самогубств підлітків, як і суїциди людей з інших вікових груп пов'язані з клінічною депресією, низькою самооцінкою і відчуттям безнадійності, проте багато підлітків, які намагаються убити себе, мабуть, борються з гнівом. Крім того, підлітки, які думають про самогубство або намагаються його зробити, часто знаходяться в стані сильного стресу. Багато хто з них переживає тривалий стрес, наприклад, втрату батьків або погані відносини з ними, сімейні конфлікти, неадекватні взаємини з однолітками і соціальну ізоляцію. Іх дії також можуть бути обумовлені більш безпосереднім стресом, наприклад, безробіттям батьків, фінансовими утрудненнями в сім'ї або проблемами з подругою або другом. Стрес в школі – найбільш поширенна проблема серед підлітків, що здійснюють спробу самогубства. У деяких школярів виникають проблеми успішності, а інші школярі, з високими оцінками, навпаки, відчувають стрес через те, що їм треба бути краще за інших і залишатися першими в класі.

Статистика свідчить про те, що Україна посідає одне з провідних місць серед країн світу за рівнем суїцидів. За даними Державного комітету статистики станом на січень-вересень 2006 року на 100 тис. населення припадає скочення 22 суїцидів. В порівняльному аналізі – ця причина смерті є найпоширенішою після природної смерті (від хвороб системи кровообігу), смерті від новоутворень та смерті від зовнішніх причин.

Злочинність – відносно масове, історично мінливе, соціальне і кримінально правове явище, що являє собою цілісну сукупність всіх злочинів, вчинених на певній території за відповідний період часу. На відміну від більшості майнових злочинів дорослих, підліткові крадіжки, пограбування далеко не завжди мають корисливу мотивацію у власному сенсі цього слова (тобто прагнення до наживи), а можуть зумовлюватися бешкетуванням, пошуком пригод, демонструванням власної сили, переваги, здійснюються «за компанію». Або ж це прагнення заволодіти предметами молодіжної моди, престижу, щоб «бути як усі». На сучасному етапі розвитку нашої країни великою проблемою є злочинність, а особливо злочинність серед підлітків. В цьому відіграють велику роль економічні та соціальні фактори, але одним з ключових факторів є виховання підлітків, якому зараз не приділяють особливої уваги. За даними Державного комітету статистика України за 2010 рік серед виявленіх осіб (226,4 тис.), які вчинили злочини налічувалося 6,2% злочинів скочених неповнолітніми.

Підлітковий вік є найважливішим в розвитку і формуванні особистості. В цей період вирішуються основні завдання соціалізації: формування самосвідомості, вибір майбутніх професійних ролей, засвоєння соціальних норм і моральних цінностей. Сім'я є не тільки соціальною групою, а й соціальним інститутом. Результат соціалізації дитини визначається присвоєнням соціальних норм і цінностей в ході взаємодії з іншими людьми, і вирішальну роль у цьому процесі відіграє родина. Соціалізація в сім'ї здійснюється різними шляхами й відбувається в основному у двох паралельних напрямках: в результаті цілеспрямованого процесу виховання і соціального навчання. Головна функція сім'ї полягає в тому, щоб здатність соціальної адаптації дитини виходила з його можливостей. Однак батьківська впевненість у правильності обраної по відношенню до дитини виховної позиції, не підкріпленою знанням основних закономірностей його психічного розвитку, часто виявляється помилковою, а зовнішнє благополуччя родини - оманливим. Якщо батьки не знаходять підходу до своєї дитини або просто не хотять його знайти, то дитина може сама почати звертати на себе увагу, оскільки вона її потребує. Це можуть бути найрізноманітніші форми поведінки, що з часом переростають в девіантну поведінку, оскільки дитині постійно здається, що її не люблять, не помічають.

Оточення однолітків також впливає на розвиток особистості: саме досвід перебування в дитячих та підліткових групах, а не досвід перебування у сім'ї, відображує, як середовище впливає на розвиток особистості. Емоційна депривація та неблагополучний психологічний клімат сім'ї посилюють відчуття особистісного дискомфорту. Шляхом вирішення цієї проблеми є переведення підлітка в групу, в якої його будуть поважати, де він знайде необхідну йому соціальну допомогу. Однак, нажаль, дуже часто в новій неформальній групі домінуючою є контр нормативна шкала цінностей.

Для пояснення явища девіантної поведінки звичайно звертаються до теорії нейтралізації, суть якої полягає в тому, що підліток стає правопорушником, засвоюючи прийоми нейтралізації загальноприйнятих норм, а не моральні вимоги і цінності, протилежні цим нормам. Інакше кажучи, підліток прагне несвідомо як би розширити щодо себе дію пом'якшуючих обставин, виліпівати свої дії, навіть внести в них елемент раціональності. Так, опитування показують, що більшість підлітків бачать причину свого злочину у зовнішніх обставин, четверта

частина опитаних переконана: в аналогічній ситуації кожний зробив би подібне. Характерна також неадекватна оцінка ступеня завданої шкоди.

Крім того, досить часто використовуються методи «засудження засуджуючих» (а судді хто?). Заперечення наявності жертви (сама винна!). Звернення до більш важливих зобов'язанням (не міг кинути товаришів, не мав права боятися і т.д.). Все це свідчить про високий рівень інфантілізму, нездатності співпереживати, співчувати. На жаль, подібне ставлення до своєї поведінки в значній мірі обумовлюється особливостями юридичної практики та правового виховання, що приводять нерідко до формування у неповнолітніх подання про свою безкарність. Це не може не турбувати, оскільки сьогодні на загальному фоні зростання різних форм девіантної поведінки має місце тенденція «омолодження» злочинності. Так, серед неповнолітніх правопорушників помітно збільшилася частка школярів, зростає ймовірність рецидивів: двоє з трьох підлітків після повернення з місць ув'язнення незабаром знову порушують закон.

В основі всіх відхилень підліткової поведінки лежить нерозвиненість соціально-культурних потреб, біdnість духовного світу, відчуження. Але молодіжна девіація є зліплок з соціальних відносин у суспільстві.

До групи непатологічних форм поведінки відносять мікросоціальну занедбаність і характерологічні ситуаційні реакції відмови, протести, імітації, реакція групування з однолітками, втечі з дому.

Реакція протесту (опозиції) - одна з найбільш частих реакцій в підлітковому віці. Це непостійна і скороминуча реакція, що характеризується вибірковістю і спрямованістю. Реакції протесту бувають пасивними і активними. Пасивні реакції протесту - це замаскована ворожкість, невдоволення, образа на дорослого, який викликав таку реакцію підлітка, втрага з ним колишнього емоційного контакту, прагнення уникати спілкування з ним.

Реакції активного протесту можуть виявлятися у вигляді неслухняності, грубості і навіть агресивної поведінки у відповідь на конфлікт, покарання, докори, образи. Протестна реакція спрямована проти тих осіб, які стали джерелом його переживань. Такі реакції порівняно нетривалі і властиві підліткам з будливим типом акцентуації характеру.

Але у підлітків з психопатією або з органічними захворюваннями головного мозку реакції активного протесту можуть бути інтенсивними, супроводжуватися руховим збудженням за типом «рухової бурі».

Активні реакції протесту виражаються і в прагненні робити на зло, заподіяти шкоду людині, що скривдила підлітка, за допомогою обмов, брехні, крадіжки, аж до жорстоких вчинків і навіть вбивств. Таким чином підліток мстить кривднику.

Як реакцію протесту можна розглядати і втечі з дому. У такій поведінці підлітків може бути нарочитість, демонстративність, прагнення шокувати всіх своєю поведінкою.

У підлітковому віці найчастіше об'єктом наслідування є "негативний" герой (особливо особи з кримінальним минулим), коли з властивим цьому віку максималізмом підліток намагатиметься не тільки копіювати такого героя, але і "переплюнути" його у всіх негативних вчинках.

Власної моральної позиції у підлітків ще немає. Їх етичні поняття формуються під впливом батьків, а якщо батьки цього не роблять, - то під впливом будь-якої людини, якого підліток "поважає". Вони не усвідомлюють, що таке злочин, закон, в'язниця і все, що з цим пов'язано. Підлітки не знають і не бояться соціальних наслідків правопорушень. Не знаючи, що таке кримінал і як суспільство за це карає, підлітки в групі з асоціальним або кримінальним лідером можуть зробити будь-який вчинок, якщо накаже лідер і за ним піде вся група.

Реакція групування з однолітками за своїми проявами при крайніх виразах близька до вищеописаної реакції, за винятком того, що тут немає дорослого негативного лідера. Таким лідером стає хтось з членів самої групи, особливо якщо він старший за інших, має досвід вживання спиртного і фізично сильніший за інших. Прагнення до гуртування з однолітками взагалі властиво підліткового віку, навіть якщо це не досягає ступеня крайніх асоціальних проявів. Але якщо "лідер" має кримінальні нахили чи досвід, то така підліткова група може перетворитися на "банду", ретельно охороняє свою територію від підлітків з інших будинків або таких же груп, у "боротьбі" з якими проходить все їхнє життя.

На відхилення в поведінці підлітка впливають такі особливості взаємин: положення одинака в класі, несприйняття з боку вчителів, ярлик девіанта в школі. Можливо, що відчуження підлітків від школи відбувається внаслідок нетактовності, дратівливості по відношенню до підлітка з боку педагогів, байдужості вчителів, у яких відсутні елементарні знання про причини та форми прояву педагогічної занедбаності підкresлює, що низький статус школяра в класі, неможливість індивідуалізуватися, а потім інтегруватися в класі, незадоволена потреба самоствердитися в рамках школи ведуть до того, що підліток починає активний пошук інших спільнот, де він міг би компенсувати особистісні невдачі.

Підліток, прагнучи здобути повагу і визнання своєї незалежності, тяжіє до участі у спортивних, музичних, інших академічних чи неформальних групах. Неформальна субкультура не є щось особливе. Вона вирає в себе багато характеристики традиційної підліткової «вуличної» субкультури, будучи і групою соціальної ініціативи, і клубом за інтересами, фан-клубом, карнавально-демонстративним рухом хіп та панків, і підлітковою бандою.

У підлітка, включенного в діяльність вуличних груп, які складаються стихійно, як правило, на ґрунті нездорових інтересів, часто являють собою мікросередовище, негативно впливаюче на підлітка, формуються соціально-негативні інтереси, прагнення до дорослих форм поведінки: ранній сексуальний досвід, групове вживання наркотиків, алкогользація. Членство в підліткових групах, "кодекс честі" яких спирається на

домінування групових норм над загальнолюдськими, стає запорукою девіантної поведінки підлітка. Належність до девіантної групі дає підлітку нові способи самоствердження, дозволяє максимізувати своє «Я» вже не за рахунок соціально-позитивних, в яких він виявився банкрутом, а за рахунок соціально-негативних рис і дій.

Девіантна реакція виникає у підлітка, коли в сім'ї конфліктна ситуація, і спрямована проти батьків, які, на думку підлітка, винні перед ним. Протестні форми поведінки виникають у підлітків у відповідь на образу, ображене самолюбство, незадоволеність вимогами або відносинами близьких. Причиною протесту можуть бути конфлікти між батьками або їх байдуже ставлення до підлітка, несправедливе або хворобливе для його самолюбства покарання, заборона чого-небудь, що значиме для підлітка.

Причинами відхилень у поведінці підлітків є і реалії сьогодення періоду в житті суспільства. Підлітки гостро переживають соціальне розшарування, неможливість для багатьох отримати бажане освіту, жити в достатку, в останні роки у неповнолітніх протягом півроку або року змінюються ціннісні орієнтації.

Заперечення базових соціальних цінностей є першопричиною девіантної поведінки. Морально-психологічний «зсув» виражається у підлітків в асоціальній поведінці і може супроводжуватись правопорушеннями, втечами, захворюваннями за наркологічного ознакою, серйозними нервово-психічними розладами.

У більшості кримінальних підлітків, як хлопчиків, так і дівчаток, відзначено негативне ставлення до школи і однокласників, з якими вони якщо і спілкуються, то більше негативно, ніж добре; ненависть до відмінників; негативна установка до інших людей, честі і гідності. Для підлітків з асоціальною та антисоціальною поведінкою характерно відчуження від загальноприйнятих правил соціального турожитку; відторгнення від позитивних соціальних цінностей. Ім не важко вдарити незнайому людину, причому як юнакам, так і дівчатам; для досягнення власної мети завдати іншому майновий збиток.

Оскільки у неповнолітніх самооцінка ще не визначилася, ціннісні орієнтації не склалися в систему, можна говорити про їх специфіку у підлітків-правопорушників. По-перше, вони оцінюють себе значно нижче законослухняних по самооцінюючим категоріям зовнішньої привабливості, розуму, успішності у навчанні, доброти та чесності. По-друге, свої невдачі вони приписують чомусь зовнішньому - щастить менше, на їх долю випало більше нещастя, ніде себе показати, справляють на інших несприятливі враження тощо. По-третє, у них зростає значимість об'єктів, що задовольняють потребу престижу. На тлі переважання у делінквентів споживчих тенденцій ціннісні орієнтації мають прямий зв'язок зі структурою їх дозвілля: придбання спиртного, відвідування барів і дискотек, перегляд кінофільмів і телепередач, відсутність інтересу до читання книг. Серед сучасних підлітків з девіантною поведінкою популярні фільми з кримінальною тематикою.

Одним з факторів можливих відхилень у поведінці молодших підлітків є нерозвинене логічне, конкретне мислення. Можливо, що у підлітків з девіантною поведінкою має місце спотворення дійсності, що виражається в прагненні піднести себе в більш вигідному світлі, приховати девіантну поведінку. Вони відзначають в собі більше хорошого. Тому, можна відзначити парадоксальність у тому, що підлітки з девіантною поведінкою - більш сумлінні, дисципліновані, володіють високим самоконтролем поведінки, емоцій та почуттів; вважають себе людьми, що дотримуються моральних норм і стандартів. Можливо, що дану їх особливість визначає знижена критичність мислення.

Его-структура девіантних підлітків перенапруженна, що відбувається на більш високих показниках самоконтролю поведінки, моральності, демонстративності і силі «Я». Можливо, що серед девіантних підлітків має місце спотворення дійсності, що виражається в прагненні піднести себе в більш вигідному світлі. Вони говорять про себе більше хорошого, заперечуючи погану поведінку.

До можливих шляхів вирішення проблеми девіантної поведінки відноситься наступне: ізоляція, лікування, психотерапія та психокорекція, а також їх поєднання в залежності від «глибини» порушення поведінки (В. А. Ананьев, СВ. Кривцова, В. Ф. Пирожков, М.Л . Покрасс, М. Раттер). Часом через небезпеку доводиться віддавати пріоритет контролюванню, стримуванню та ізоляції. Однак у тих випадках, коли девіантна поведінка підлітків контролюється лише ззовні, не формується внутрішній контроль особистості. Вирвавшись з опіки і контролю, діти і підлітки повертаються до девіантних дій, нерідко ще більш агресивним, мстивим. Спроби присоромити, висміяти, дати пораду, а також моралі, прохання, підкуп, вседозволеність - все це не змінює основну систему переконань підлітків і не перешкоджає її викорінення. Дослідження показали, що жорсткий контроль і тотальні обмеження дітей та підлітків з поведінкою, що відхиляється в змозі лише знеособити їх, а не привести до норми. Намір, яким керуються при покаранні, полягає в тому, щоб фізично або емоційно травмувати іншу людину. Позитивних змін таким шляхом, як правило, не досягають. Таким чином, питання, чи застосовувати психотерапію та психокорекцію, просто не варто. Питання полягає в тому, щоб вирішити, який саме тип психотерапевтичного впливу використовувати. Основний вибір існує між застосуванням культури покарання та культури безплеки, справедливості і конструктивної дбайливості.

Перш за все необхідно встановити особисте знайомство з важкими підлітками, щоб вони знали психолога і могли ставитися до нього з симпатією. Ці особисті відносини допоможуть у тих випадках, коли виникне необхідність врегулювання конфлікту. Подібні відносини повинні бути не маніпулятивними, а емпатійними; при цьому доведеться приготуватися до того, щоб дуже багато слухати і спонукати підопічного до самостійного мислення. Приниження, нотації, прохання, погрози, залякування не ефективні.

Навички активного слухання в даному випадку вельми істотні. Потрібна практика, щоб навчитися розуміти і поділяти почуття чи наміри, що містяться в повідомленнях іншої особи, і емпатійно реагувати на них. Зворотній

зв'язок щодо емоцій і намірів підлітків-девіантов допомагає коригувати неправильне розуміння інших і сприяє дбайливому ставленню. Краще використовувати «Я-повідомлення» замість «Ви-повідомлення».

Превентивне виховання. Дане виховання передбачає реалізацію соціально-педагогічних заходів, спрямоване на попередження злочинів і злочинності вдосконалення способу життя учнів без порушення норм моралі, розвиток умов, що сприяють збереженню здоров'я та життя дітей, виявлення негативних змін у поведінці учнів, вивчення причин і умов, що сприяють сконеню злочину, попередження їх подальшого розвитку. Організацію змістового дозвілля, поліпшення роботи з підлітками з девіантною поведінкою, надання їм допомоги в самовихованні.

Здійсненню превентивного виховання сприяють соціально-педагогічна і психолого-педагогічна профілактика та корекція відхилень у поведінці учнів, використання нестандартних форм виховання, забезпечення зайнятості та змістового відпочинку дітей, під час канікул, допомога соціально дезадаптованим категоріям дітей, профілактика дитячої бездоглядності, просвітницька робота щодо запобігання протиправній поведінці, наркоманії, алкоголізму.

Одним із пріоритетних напрямів соціально-педагогічної виховної роботи є сприяння творчому розвитку особистості. Він спрямований на розвиток власних спостережень, пізнавальних інтересів у певній галузі знань до технічної творчості, моделювання, винахідництва, сприяння інтелектуальному, емоційному та естетичному розвиткові школярів, уміння бачити пізнавальні проблеми у сфері науково-технічної, художньої, декоративно-прикладної творчості, екологічно-натуралистичній, туристично-краєзнавчій, фізкультурно-спортивній діяльності.

Отже, розглядаючи девіантну поведінку підлітків робимо висновок, що на підлітка важливий вплив здійснює сім'я, школа, друзі тощо. Якщо підліток не відчуває розуміння або підтримки з боку важливих для нього людей, то він починає поводитись неадекватно, з відхиленням від норм. Подолання девіантної поведінки починається із запобігання її.

Література:

- Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубивств и других отклонений. СПб: изд-во «Юридический центр Пресс» 2004. – 520 с.
- Лукашевич М. П., Туленков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: навч. посібник – К.:МАУП, 2004. – 464 с.

Швидун Микола

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ВПЛИВ НЕБЛАГОПОЛУЧНОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКА

Проблема агресивності особистості є однією найактуальніших у зв'язку із зростанням насильства, жорстокості і злочинності у суспільстві. Все частішими стають прояви агресії у підлітків. Саме тому дана проблема викликає підвищений інтерес фахівців.

У соціально-педагогічній та психологічній літературі на необхідність вивчення агресії звертали увагу відомі вітчизняні та зарубіжні науковці – Л. Берковіц, А. Басс, Е. Фромм, Р. Берон, Р. Уолтерс, А. Бандура, В. Христинко та інші. Аналіз теоретичних джерел дає підстави для висновку, що агресія трактується як форма поведінки, що спрямована на заподіяння фізичної або психологічної шкоди [2, с. 24].

Отже: агресія, як вважають вчені, – "складне явище, котре важко прогнозуватися і часто не піддається контролю" [34; с. 14]. Психологічний словник дає на-ступне визначення агресії: "Агресія – індивідуальна або колективна поведінка (дія), що спрямована на нанесення фізичної (психічної) шкоди або навіть на зни-щення іншої людини чи групи. Об'єктом агресії можуть виступати і неживі пред-мети. Агресія служить формулою реагування у випадку фізичного і психічного дис-комфорту, стресів, фрустрацій. Крім того, може виступати як засіб досягнення якоїсь значущої мети, зокрема підвищення власного статусу за рахунок самоствер-дження" [9; с. 16].

Відомо, що особистість дитини і підлітка формується не сама по собі, а в навколо-лишньому середовищі. Особливо важлива роль малих груп, в яких підліток взає-модіє з іншими людьми. Перш за все, це стосується сім'ї. Різні автори виділяють різні типи неблагополуччих сімей. Ці класифікації не суперечать, а доповнюють, іноді повторюючи одна одну

А.Д. Андреєва, Т.В. Вохмяніна, А.А. Воронова, Н.І. Гуткіна, О.Б. Даніло-ва розрізняють наступні види неблагополуччих сімей: 1) кон-ф-ліктна; 2) аморальна; 3) педагогічно некомпетентна; 4) асоціальна [1; с. 15]. За класифікацією О.С. Дро-з-дова виділяються сім'ї: 1) з неблагополуччю емоційною атмосferою, де батьки не тільки байдужі, але і грубі, неповажні по відношенню до своїх дітей; 2) у яких відсутні емоційні контакти між її членами, байдужість до потреб дитини при зовнішньому благополуччі відносин. Дитина в таких випадках прагне знайти емоційно значущі відносини поза сім'єю; 3) з хворою етичною атмосferою, де дитині щепляється соціально небажані потреби і інтереси, в результаті чого вона залучається до аморального способу життя [5; с. 33].

О.Б. Кізь описує варіанти виховних ситуацій, які сприяють появі відхильної і агресивної поведінки в таких сім'ях: 1) відсутність свідомого виховного процесу на дитину; 2) високий рівень придушення і навіть насильства у вихованні, що є ха-рактерним, як правило, для підліткового віку; 3) перебільшення егоїстичних мір-кувань самостійності дитини; 4) хаотичність у вихованні із-за незгоди батьків [6; 67].

А.С. Лічко виділяє 4 неблагополучні ситуації в сім'ї: 1) гіперопіка різних ступенів: від бажання бути співучасником всіх проявів внутрішнього життя дітей (іх думок, відчуттів, поведінки) до сімейної тиранії; 2) гіпоопека, яка нерідко переходить у бездоглядність; 3) ситуація створення "кумира" сім'ї – постійна увага до всіх бажань і примх дитини, непомірна похвала за велими скромні успіхи; 4) ситуація створення "попелюшок" в сім'ї – з'явилося багато сімей, де батьки приділяють багато уваги собі і мало дітям [7; с. 292].

А.Д. Андреєва, Т.В. Вожмяніна дають наступне визначення неблагополучної сім'ї: "Неблагополучна сім'я – це родина, де діти знаходяться в умовах аморальної, асоціальної атмосфери та відчувають або бездоглядність, або підвищений психологічний тиск на свою особу з боку батьків" [1; с. 8].

За визначенням В.М. Целуйко, під неблагополучною слід розуміти таку сім'ю, в якій "порушена структура, розміті внутрішні межі, знецінюються або ігноруються основні сімейні функції, є явні або приховані дефекти виховання, унаслідок чого порушується психологічний клімат в ній, і з'являються «важкі діти»" [10; с. 11].

Т.І. Шульга підходить до визначення неблагополуччя родини з позиції її дисфункціональності: "Неблагополучною є така дисфункціональна сім'я, яка не виконує своїх основних функцій по вихованню, навчанню, первинній соціалізації дітей; завдає підростаючому поколінню психологічної шкоди; сприяє девіації і делінквенції поведінки неповнолітніх" [11; с. 5].

Узагальнюючи вищевказані підходи до означення неблагополучної родини, можна сказати, що це така родина, в якої батьки не виконують свої обов'язки стосовно виховання дітей, ведуть асоціальний, аморальний образ життя, що негативно впливає на особистість дитини, призводить до формування відхильної, делінквентної поведінки.

Найчастіше до таких сімей відносяться родини, де батько і мати – алко-голіки або наркозалежні особи. Стосунки в сімейному колі характеризуються конфлікт-ністю, відсутністю поваги один до одного, безпринципністю, агресив-ністю. У дорослих, як-що вони алкогольно- або наркозалежні, домінуючою є тільки одна потреба – задоволення від сп'яніння. На виховання дітей не звертається жодної уваги. Дуже часто в таких сім'ях дітей непокорує під час покарання у вигляді побоїв, знущань, поз-баблення їхніх. Матеріальне положення родини не забезпечує нормальних умов для виховання. Як правило, діти в них напів-голодні, погано одягнені, потребують лікування від різного роду соматичних та соматопсі-хологічних хвороб. Нерідко на ґрунті постійних знущань у них виникають невротичні і навіть психічні розлади.

Стереотипи поведінки, яких набувають діти в таких сім'ях, характеризуються жорстокістю, агресивністю. Знаходячись в ворожому для себе оточенні, вони, практично, розучуються поводити себе безконфліктно. В колі однолітків такі особи поводяться недовірливо, агресивно, є схильними до делінквентної поведінки. У підлітковому віці під впливом аморального виховання в родині в них виникають різні види акцентуацій [7; с. 289].

Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних і інших соціально-психологічних чинників спотворює весь спосіб життя підлітків. Характерним для них стає порушення емоційних відносин з іншими людьми. Підлітки попадають під сильний вплив підліткової групи, що нерідко формує асоціальну шкалу життєвих цінностей. Спосіб життя, середовище, стиль і коло спілкування сприяють розвитку і закріпленню девіантної поведінки. Таким чином, негативний мікроклімат, що має місце, в багатьох сім'ях обумовлює виникнення відчуженості, грубості, неприязні певної частини підлітків, прагнення робити все на зло, всупереч воля тих, що оточують, що створює об'єктивні передумови для появи демонстративної непокори, агресивності і руйнівних дій. Інтенсивний розвиток самосвідомості і самокритичності призводить до того, що дитина в підлітковому віці виявляє суперечності не тільки в навколишньому світі, але і власного уявлення про себе.

М. Мід зробила, висновки відповідно до яких виховання в суворих умовах (коли використовуються часті покарання, провокується ворожість дітей по відношенню один до одного і до дорослих) формуються такі якості як тривожність, підозрілість, сильна агресивність, егоїзм і жорстокість.

А.А. Бодальов вважає, що оцінка дитиною іншої людини та її дії є простим повторенням оцінки авторитетного для дитини дорослого. Звідси батьки є еталоном, за яким діти звіряють і будують свою поведінку. Передаючи соціально корисний досвід, батьки, деколи передають і негативні його сторони, що є дуже емоційно зарядженим "керівництвом до дітей". Не маючи свого особистого досвіду, "дитина не в змозі співвіднести правильність нав'язуваних моделей поведінки з об'єктивною реальністю" [2; с. 254].

Таким чином, спираючись на одержані дані, А.А. Бодальов робить висновок, що на соціалізацію агресії оброблять вплив два основні чинники: 1) зразок відносин і поведінки батьків в родині; 2) характер підкріплення агресивної поведінки з боку оточуючих [2; с. 258].

О.Ю. Дроздовим був встановлений зв'язок між батьківським покаранням і агресією у дітей. Батьки часто по-різному реагують на агресивну поведінку дітей "залежно від того, чи направлене воно на них або однолітків" [4; с. 42].

Р. Берон, Д. Річардсон також указують на залежність між практикою сімейного керівництва і агресивною поведінкою у дітей, яка зосередилася на характері і строгості покарань, а також на контролі батьками поведінки дітей. Загалом і в цілому виявлено, що жорстокі покарання пов'язані з відносно високим рівнем агресивності у дітей, а недостатній контроль і нагляд за дітьми корелює з високим рівнем асоціальноти, агресивною поведінкою [3; с. 34].

Р.С. Сірс, Е.Е. Маккобі, К. Левін у своїх дослідженнях виявили два головні чинники, що визначають можливий розвиток агресивності в поведінці дитини:

1. Поблажливість, тобто ступінь готовності батьків прощати вчинки, розуміти і приймати дитину;
2. Строгость покарання батьками агресивних проявів дитини [8; с. 62].

Ці дослідники вважають, що якнайменше агресивні ті діти, батьки яких не були схильні ні до поблажливості, ні до покарання. Їх позиція – в засудженні агресії і доведенні цього до зведення дитини, але без строгих покарань у разі провини. Батьки агресивніших дітей поводилися так, як ніби будь-яка поведінка дітей пристойна, не роблячи своє відношення до агресії яснішим. Проте, коли дитина скочувала провину, вона сурово каралася. Строгость батьків, якщо вона є послідовною, достатньо чутлива для дитини і може привести до придушення агресивних імпульсів у присутності батьків, але поза будинком дитина поводитиметься ще агресивніше [8; с. 65].

На думку даних дослідників, схильний до тілесних покарань батько, хоча і ненавмисно, подає дитині приклад агресивної поведінки. Дитина, в цьому випадку, робить висновок, що агресія по відношенню до оточуючих допустима, але жертву завжди потрібно вибирати менше і слабкіше за себе. Він взнає, що фізична агресія – засіб дії на людей і контролю над ними, і вдаватиметься до нього при спілкуванні з іншими дітьми. Якщо покарання дуже порушує і турбус дітей, вони можуть забути причину, що породила подібні дії батьків. Фактично стратегія соціалізації в цьому випадку заважає засвоєнню правил прийнятної поведінки, тобто після сурового покарання дитина розсерджена або засмучена. Вона через біль може забути, за що її покарали [8; с. 67].

Крім того, діти, що змінили свою поведінку в результаті такої сильної дії, швидше за все не зроблять норми, які їм намагаються прищепити, своїми внутрішніми цінностями. Тобто вони покоряються тільки до тих пір, поки за їх поведінкою спостерігають.

Т.І. Шульга вказує на те, що формування агресивних тенденцій у дітей відбувається декількома шляхами:

1. Батьки заохочують агресивність в своїх дітях безпосередньо, або показують приклад (модель) відповідної поведінки по відношенню до інших і навколоишньому середовищу.
2. Батьки карають дітей за прояв агресивності. З досліджень видно, що Батьки, які дуже рідко пригнічують агресивність у своїх дітей, виховують в дитині надмірну агресивність.
3. Батьки, які не карають своїх дітей за прояв агресивності, найімовірніше, виховують в них надмірну агресивність.
4. Батькам, що розумно пригнічують агресивність у своїх дітей, як правило, вдається виховати уміння володіти собою в ситуаціях, що провокують агресивну поведінку [11; с. 112].

Аналіз А. Бассом і А. Даркі реакцій індивіда (в даному випадку батьків) на негативні чинники середовища, дав можливість авторам зробити висновок, що прояв їх агресивного реагування, являючись наслідком більш глибинних психологічних процесів, в свою чергу, через соціальну взаємодію значним чином впливає на свідомість індивіда, на якого спрямована агресія (тобто на дітей цих батьків).

Т.І. Шульга, відповідно до психологічних особливостей дітей, що виховуються в неблагополучних сім'ях, розділяє їх на наступні групи:

- а) діти з високим рівнем агресивності і яскраво означеню агресивною поведінкою; б) діти з високим рівнем агресивності і слабо означеню агресивною поведінкою; в) діти з низьким рівнем агресивності і слабо означеню агресивною поведінкою [11; с. 85].

Агресивність має зовнішній вираз у конкретних агресивних проявах у вигляді переконань, висловлювань агресивного змісту, афектів, поведінки [11; с. 86]. При цьому шляхи дослідження неблагополучної сім'ї, на думку Т.І. Шульги, можуть бути наступними:

- виявлення агресивності членів родини;
- виявлення стилю поводження в конфлікті, а також інших психологічних властивостей індивідів, які спричиняють конфліктні ситуації;
- виявлення степені тривожності дітей, аналіз її значення для прояву агресії;
- дослідження акцентуації характеру для підлітків [11; с. 115].

Таким чином, згідно дослідників І.С. Мазохи, О.О. Мізерної, І.П. Сопрун, В.М. Целуйко, Т.І. Шульги, існує тісний зв'язок між соціально-психологічними факторами виховання в неблагополучній родині і її агресивністю дитини. Свої перші знання про моделі агресивної поведінки діти набувають в такій сім'ї. Вона може одночасно демонструвати моделі агресивної поведінки і забезпечувати її підкріplення. Саме в сім'ї дитина проходить свій перший етап соціалізації і саме тут вона може засвоїти перший урок агресивної поведінки. Цьому сприяє атмо-сфера, котра панує в неблагополучних сім'ях: негативний характер сімейних взаємостосунків, постійні сварки, скандали, бійки між батьками. В інших родинах (які не є асоціальними) до закріплення агресивних форм

в свідомості сприяють педагогічно незрілі методи виховання, а також стиль сімейного керівництва: часті і невиправдано жорстокі покарання, відсутність контролю і нагляду за дітьми.

Література:

1. В.А. Аверин Психология детей и подростков. – СПб.: Питер, 1998. – 379с.
2. А.Д. Андреева, Т.В. Вохмянина, А.А. Воронова, Н.И. Гуткина, Е.Б. Данилова Руководство практического психолога; Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы. – М.: Academica, 1995. – 167с.
3. Е.Ф. Бажин, Е.А. Голынкина, А.М. Эткінд Опросник уровня субъективного контроля (УСК). – М. : Смысл, 1993. – 16с.
4. В.С. Балинова Статистика: В вопросах и ответах: Учеб. пособие. – М. : Проспект, 2004. – 344с.
5. А. Бандура, Р. Уолтерс Подростковая агрессия. – М. : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 508с.
6. О.В. Бацілева Психосоциальные аспекты феномена агрессии // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – ? 3. – С.166–174.
7. А.А. Бодалев Психология общения: Избранные психол. тр. – М. : Издательство МПСИ, 2002. – 319с.
8. О.Д. Борисенко, Р.С. Майборода Аналітико-статистичні методи й моделі психології та педагогіки: Вибрані лекції / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : ВЦ "Київський ун-т", 2000. – 117с.
9. Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб., Питер, 2005. – 520с.
10. Р. Бэррон, Д. Ричардсон Агрессия. – СПб.: Питер, 1997. – 336 с.
11. І.А. Гайдамашко Агресія як механізм психологічного захисту підлітків у конфліктних ситуаціях // Професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку. – Хмельницький, 2007. – С.246-248.
12. О.С. Дроздов Спроба адаптації системного підходу до агресіологічних досліджень // Соціальна психологія. – 2008. – ? 4. – С.29-37.

ШИРИХНОВА ЕЛЕОНОРА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В ОЦІНКАХ ТА СУДЖЕННЯХ СУЧASNОЇ МІСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна ситуація в Україні, що характеризується економічною кризою, зниженням рівня життя, зростаючою бідністю населення, обумовлює необхідність ретельного аналізу всіх сторін життя різних соціально-демографічних груп, в тому числі молоді. Очевидно, що успішне реформування держави можливе тільки за активної участі молоді. Це вимагає нових підходів до розробки і здійснення молодіжної політики. У зв'язку з цим виникає необхідність періодичного дослідження молоді, вивчення її громадської думки стосовно подій, що відбуваються в суспільстві, збору достовірної інформації про її життя, потреби і інтереси. Тільки на основі об'єктивних даних про становище молоді може бути створена науково обґрунтована молодіжна концепція і на цій основі розроблена і здійснена молодіжна політика.

Сьогодні діяльність органів державної влади в царині молодіжної політики «на місцях» потребує наукового осмислення. Постала необхідність глибокого аналізу пройденого етапу становлення державної молодіжної політики, оцінки її ефективності, перспектив соціальної та політичної орієнтації в цілому і здійснення на цій основі практичних кроків у вирішенні проблем молоді. Недосконала державна молодіжна політика органів місцевого самоврядування та відсутність адресного підходу у її реалізації зумовлюють необхідність її вивчення.

За наявності значної кількості досліджень державної молодіжної політики, регіональний її аспект поки що залишається малодослідженим. Серед зарубіжних дослідників можна відмітити таких вчених як, П.Кваккестейн, К.Д.Лазос, П.Лаурітцен, Ф.Ч.Мюллер, М.Харрісон, К.Хартман-Фріч, А.Цокаліс. Проблемам молодіжної політики з усім спектром напрямків – від головних зasad до механізму реалізації – значну увагу приділяли науковці Російської Федерації, зокрема С.В.Алещенок, І.М.Ільїнський, В.К.Криворученко, В.Т.Лісовський, В.О.Луков, М.В.Мошняга, В.В.Нехаєв, Д.Р.Полієва, С.Б.Путинський, Б.О.Ручкін, Є.Г.Слуцький, В.І.Чупров та інш. [1, с. 24-42].

До українських вчених, які здійснюють свою науково-дослідницьку діяльність у цій сфері, в першу чергу відносяться М.Ф.Головатий, В.А.Головенько, Н.М.Комарова, О.О.Яременко, В.В.Барабаш, В.П.Бачигін, А.С.Матвієнко, В.С.Плохій, І.О.Хохленков та багато інших авторів, практична діяльність яких була тісно пов'язана з молоддю.

Незважаючи на різноплановість та багатоаспектність публікацій з молодіжної проблематики, комплексного дослідження та описання регіонального аспекту державної молодіжної політики до цього часу в Україні не проводилося. Вищеведене визначає актуальність дослідження стану, характеру, перспектив та механізму реалізації державної молодіжної політики на регіональному рівні.

Мета статі: проаналізувати основні проблеми формування і реалізації державної молодіжної політики в оцінках та судженнях молоді міста Дніпропетровськ. З метою виявлення сучасного стану реалізації молодіжної політики нами було проведено опитування молоді з цього питання. Опитування проводилось у квітні 2010 року. Вибірка склала 250 осіб. Середній вік опитуваних 14 - 35 років. Ми отримали наступні дані.

Поінформованість молоді про молодіжну політику виражається в наступному: тільки 8,4% вважають, що вони досконально обізнані з напрямами молодіжної політики в місті; 40,2% респондентів відповіли, що обізнані недостатньо, і 21% респондентів – не інформовані взагалі. З віком рівень інформованості щодо молодіжної політики дещо покращується. Але, в цілому маємо констатувати про дуже слабке інформування молоді органами місцевої влади про заходи і події, що плануються і відбуваються в нашому місті.

За результатами дослідження, можна припустити, що для молоді молодіжна політика – це сприяння соціальному становленню та розвитку молоді (55,6 %), забезпечення соціально-правового захисту різних груп молоді (52,3 %), задоволення суспільно важливих інтересів держави та молоді (46,3 %) та реалізація конкретних молодіжних проектів (41,1%). Значно менше уваги опитані приділили таким аспектам молодіжної політики як забезпечення молоді житлом, розвиток свободи культурного, творчого і політичного вираження, допомога в пошуку роботи, надання кредитів на розвиток своєї справи, організація молодіжного дозвілля, туризму, підтримка молодих сімей.Хоча ці проблеми, як ми покажемо нижче, є дуже актуальними для сучасної міської молоді. На наш погляд, ці питання потребують більш глибокого дослідження. Можна припустити, що молодь розчарувалася у можливостях держави допомогти у вирішенні наведених питань і вважає за доцільне вирішувати їх самостійно, хоча за сучасних умов це дуже складно.

Виходячи з результатів дослідження, ми бачимо, що активними членами органів студентського самоврядування або громадської організації є лише 8% респондентів; 21% опитаних намагаються якось проявити свою активність, 23,4% відзначили, що бажають приймати участь у громадському житті, але обмежені у своїх намірах, оскільки не знають куди звернутися. Кожний четвертий респондент (25,7%) відповів, що не приймає участі у громадському житті взагалі. Серед активних членів громадських організацій або органів місцевого самоврядування є молодь у віці 24-35 років (21%), серед молоді у віці 18-23 року даний показник значно нижче – 7%. Ми бачимо, що з усієї категорії молоді у віці 24-35 років займають активну життеву позицію і працюють в даній сфері тільки 21%. 15,6% школярів стараються бути активними у шкільніх радах. 68,9% респондентів у віці 14-17 років не бажають брати участь у громадському житті. Даний показник є досить високим, це свідчить про те, що значна кількість нинішніх підлітків є байдужими до навколоїшнього середовища, інтереси їх обмежуються рамками своєї персони і власних проблем. У цілому, як обізнаність, так і реальна участь у громадських об'єднаннях, відповідає віковим особливостям: на перше місце в молодому віці виходять власні інтереси, а не альтруїстичні мотиви. Таким чином, можна говорити про наявність значного потенціалу включення молоді в суспільні об'єднання та рухи.

Важливим моментом дослідження було виявлення джерел інформування молоді про заходи, які проводяться в місті в рамках молодіжної політики. Такими джерелами виявилися:

- друзі – 33%;
- СМІ – 27%;
- студентська рада – 15%;
- кафедра, деканат – 20%;
- інше - 5%.

Поінформованість молоді про громадські організації та ініціативи в місті досить чітко характеризує їх соціальний досвід і коло інтересів. Так, клуби «за інтересами» мають значну вагу в житті підлітків – так вважають 62, 7% опитаних. Найчастіше більш орієнтовані на активне дозвілля підлітки приймають участь у спортивних, туристичних, об'єднаннях чи клубах. У цьому підлітки значно відрізняються від старших груп населення, проявляють більше зачуття в подібні організації. Участь в органах студентського самоврядування досить закономірно для студентської молоді. Але, як свідчать дані опитування, в ці об'єднання залучено всього 29% опитаних студентів. Аналогічний рівень участі у молодіжних об'єднаннях неполітичного характеру – про це повідомили 35,5% всіх опитаних.

Мотиви участі молоді у громадській діяльності найрізноманітніші. Найчастіше причинами участі опитані називають особисті мотиви – 46,7% підлітків відзначило головним мотивом участі у громадській діяльності необхідність реалізувати свої наміри і самореалізуватися (43,9%). Важливим мотивом участі у громадському житті є думка молоді про те, що ця участь надасть їм можливість побудувати кар'єру – так відповіло 28,5% респондентів. Такий мотив, як можливість придбати нові знайомства відзначило 44,5% респондентів. Дані вказують на значимість, яку молодь надає соціальним мережам, можливості придбати нові зв'язки, взаємодії з людьми при збігу інтересів.

Мотиви, пов'язані з сутністю громадської діяльності, мають поки менше значення для респондентів: можливість впливати на громадську думку – значуча для 18,7%; можливість впливати на прийняття рішень в органах влади значима тільки для 5,6% опитаних.

Оскільки для основної частини опитаної молоді існує можливість проведення вільного часу, питання залишається відкритим тільки відносно його раціонального заповнення. Як свідчать численні дослідження, серед

молоді популярними є розважальні види дозвілля. Тому необхідно збільшувати зацікавленість молоді в культурно-пізнавальних, спортивних та інших видах дозвілля, які в свою чергу сприяють підвищенню культури молоді, формуванню у неї свідомого ставлення до здорового способу життя, і зміцненню здоров'я молодого покоління зокрема.

За спрямованістю, громадські об'єднання, в яких, думку опитаних молодих людей, вони б бажали брати участь, розподілися таким чином: молодіжні організації (35,7% опитаних), спортивні клуби, секції (57,6%), театральні студії (46,5%), благодійні об'єднання (15,5%), екологічні організації (11,2%). Це дозволяє нам говорити про недостатній рівень саме соціальної активності молоді. Характерною ознакою сучасного розвитку громадських рухів є добровільність вступу в організацію. Разом з тим, згідно з нашими результатами, свобода вибору молодою людиною такої організації для значної частини опитаних (25,7%) проявляється як свобода неучасті в жодній з них, що значне ускладнює діалог державних і громадських структур з молоддю.

В наш час гарне самопочуття молоді передбачає фізичне, духовне і соціальне благополуччя, але окреслюється тенденція погіршення цих факторів, тому молодь все частіше потребує державної (43%), родинної (17%) допомоги, підтримки друзів (16%), колег (15%), іншої допомоги (9%). Якої саме допомоги на сьогодні потребує молодь? Однією із головних соціальних проблем серед молоді є безробіття, саме тому допомоги в працевлаштуванні потребує 33 % молодих людей. Зазначена проблема має бути розв'язана наступними шляхами: зобов'язання навчальних закладів забезпечувати «перше робоче місце» для іх випускників; встановлення на підприємствах квоти для молоді тощо.

Доступ молоді до якісної освіти є серйозною проблемою, що негативно впливає на її самопочуття, плани на майбутнє, пов'язані з одержанням престижної роботи. Допомогу в отриманні освіти можливо вирішити запровадженням комплексної стратегії адресної підтримки молоді. Також потрібно впроваджувати новітні педагогічні технології (дистанційне навчання, Інтернет, комп'ютеризацію), які сприятимуть доступу молоді до освіти у відділених районах [2, с. 17].

Чи мають змогу на сьогоднішній день молоді люди взяти «молодіжний кредит?» На це питання молоді люди відповіли наступним чином:

- не маю – 62%;
- маю, але потрібно прикласти багато зусиль – 18%
- гадаю, що маю – 16%;
- інше – 4%.

Як бачимо, більшість опитаної молоді не мають змоги взяти кредити на придбання житла, що могло б задовольнити певні молодіжні проблеми і покращати рівень життя молоді. Цікавим було дізнатися думку, чому саме молодь не використовує нагоду взяти молодіжний кредит. Були отримані наступні відповіді:

- необізнаний в цьому питанні – 23%;
- не маю необхідних документів – 34%;
- не знаю своїх прав – 27%;
- невпевнений щодо інформації про такий кредит – 13%;
- інше – 3%.

Отже, з одного боку близько двох третин опитаної молоді стурбовані житловими проблемами, з іншого, більшість молодих людей за різними причинами виявились мало ознайомлені із існуванням пільгових молодіжних кредитів на житло. А звідси й невисока активність молоді щодо отримання пільгових кредитів. Тому основними завданнями за даним напрямком економічної політики країни мають стати: 1) підвищення поінформованості молоді щодо існування пільгових молодіжних кредитів, умов та можливостей їх отримання, спеціальні інформаційні кампанії мають бути спрямовані на учнівську молодь; 2) лібералізація процедур отримання пільгових кредитів для молоді.

В результаті проведенного дослідження зроблено наступні висновки. В цілому маємо констатувати про дуже слабку інформованість молоді щодо молодіжної політики. Для молоді молодіжна політика – це сприяння соціальному становленню та розвитку молоді, забезпечення соціально-правового захисту різних груп молоді, задоволення суспільно важливих інтересів держави та молоді та реалізація конкретних проектів для молоді.

Мотиви участі молоді у громадській діяльності найрізноманітніші. Найчастіше причинами участі опитані називають особисті мотиви. Головним мотивом участі у громадській діяльності вважають необхідність реалізувати свої наміри і само реалізуватися. Важливим мотивом участі у громадському житті є думка молоді про те, що ця участі надасть їм можливість побудувати кар'єру а також можливість придбати нові зв'язки, взаємодії з людьми при збігу інтересів. Джерелами про заходи, які відбуваються в місті виступають – друзі, СМІ, студентські ради, кафедра, деканат. Більшість опитаної молоді не мають змоги взяти кредити на придбання житла, що могло б задовольнити певні молодіжні проблеми і покращати рівень життя молоді. З одного боку близько двох третин опитаної молоді стурбовані житловими проблемами, з іншого більшість молодих людей за різними причинами виявились мало ознайомлені із існуванням пільгових молодіжних кредитів на житло.

За оцінками опитаної молоді, найактуальніші питання молодіжного середовища все ще залишаються у нас поза увагою держави та її політики. Найголовніше - це працевлаштування, матеріальна допомога та забезпечення житлом. Значна частина молоді не задоволена рівнем доступності освіти та її відповідністю вимогам сьогодення, а також питаннями духовного та культурного розвитку. Аналіз емпіричних даних показує, що попри наявність певних молодіжних заходів, в реальному житті молодь зіштовхується зі значними труднощами. Це, перш за все, стосується стану реалізації молодіжної політики. Майже 93% опитаних молодих людей оцінили реалізацію молодіжної політики як неефективну.

Література:

1. Немирівський, Я. Дещо з історії молодіжної політики // Альманах соціальних досліджень / Я.Немировський. – К.: Константи. – 1996. – № 1 (4). – С. 23-42.
2. Проблеми соціального захисту молоді в умовах зміни соціально - економічних відносин: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. - К., 1993. – 116 с.

СЕКЦІЯ X. НАУКОВІ ПОШУКИ

АНОХІНА ЄЛІЗАВЕТА

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА – ОСНОВА ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Концептуальні зміни в системі загальної середньої освіти, які відбулися на початку нового століття, привели до оновлення управлінської діяльності, з'явились завдання, які вимагають створення умов для процесів самоорганізації й самоуправління керованих об'єктів. Це, у свою чергу, викликало появу нових підходів до управління, способів і засобів реалізації загальних функцій управління. Застосування інформаційно-комунікативних механізмів надало можливість скоротити час, відведений на виконання трудомістких процесів, що циклічно повторюються в управлінській діяльності адміністрації.

Інформація є основним предметом праці керівників усіх рівнів управління та спеціалістів. Управлінська діяльність в організаціях вимагає використання різних видів інформації, адже інформація є предметом і результатом праці управлінського персоналу, сукупністю даних про стан управляючої та керованої підсистем і зовнішнього середовища. Одночасно інформація є об'єднуючою ланкою між суб'єктом та об'єктом управління, а також між підприємством і зовнішнім середовищем.

Науковці Л.Середяк і О.Янушевич вважають, що головною стратегією розвитку навчального закладу є формування єдиного інформаційного простору, цілісного комунікативного середовища. Корпоративна електронна мережа дозволяє досягти названих цілей, з'язуючи демократичним і партнерським спілкуванням різні ланки освітньої системи; забезпечує дисп’ют до соціально значущої інформації та створює оптимальні умови її зберігання й класифікації; технологічно та психологічно спрощує й удосконалює процес документообігу.

Інформаційна система – це основа процесу управління підприємством, без якої неможливо сформувати цілі управління, оцінити ситуацію, визначити проблему, підготувати і прийняти рішення, проконтролювати хід його виконання. А.Бабетов, М.Калужська, Л.Семенюк виділяють два підходи до проектування й упровадження інформаційної системи, а саме: від створення технічних умов – до інформаційної системи та від створення інформаційної системи – до поступового нарощування технічної бази.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що основними завданнями інформаційної системи можна виділити: координація діяльності по збору і оброблення фінансових звітів на вищому рівні управління і в підрозділах підприємства, щоб підвищити якість і забезпечити своєчасне надходження фінансової інформації по підприємству в цілому; визначення основних напрямів системи збору, оброблення і зберігання первинних відомостей; визначення основних напрямів розвитку технології оброблення інформації; проведення багатоваріантних розрахунків у процесі розробки програм планування, маркетингу, контролю, збирання й оброблення цифрової інформації; розробка програмного забезпечення, створення і використання банків даних; визначення обґрунтovanих потреб у технічних засобах (в тому числі комп’ютерної техніки) по підприємству в цілому і в кожному його підрозділі; визначення основних вимог до змісту інформації та її характеристики залежно від цілеспрямованості та ін.[1; 3].

Елементи інформації системи розподіляються між суб'єктом та об'єктом управління таким чином, що один із них повністю відноситься або до управляючої, або до керованої підсистеми, а інші розподіляються або можуть розподілятися між ними певними частинами. Так, частково до тієї чи іншої системи належать працівники, що забезпечують функціонування інформаційної системи. Сукупна інформація включає в себе не тільки відомості про етап керованої системи та її зовнішнього середовища, а й нормативну інформацію, що є вихідною для функціонування як управляючої системи в цілому, так і інформаційної системи зокрема (режими збирання, перетворення, використання і зберігання інформації).

Основними функціями інформаційної системи є збирання, оброблення, передача, зберігання і подання інформації, необхідної для процесу управління, за допомогою якої здійснюються комунікації між управляючою та скеровуючою системами.

У міру того, як інформація обробляється, менеджери мають необхідність у різних типах інформації. Науковці (серед них: А.Айві, О.Матвіенко, Л.Пасечнікова, П.Сем’онов) виділяють сім типів інформації, а саме: загальна, специфічна, стимулююча, виняткова, контролююча, розподільна, скеровуюча.

Отже, аналіз інформаційної системи дає можливість визначити переваги комп’ютерних технологій для процесу розвитку навчального закладу. По-перше, основний обсяг документації й ділової комунікації перейде у без паперову форму фіксації та контролю; по-друге, у проектному режимі буде розвиватися створений Інтернет-сайт; по-третє, можливо розпочати апробацію різних форм дистанційної освіти й консультування (учнів, батьків, колег); і нарешті, відбудутимуться внутрішні й зовнішні інформаційні обміни в усіх напрямках освітньої політики.

Однак аналіз науково-теоретичних розробок із питань управління, упровадження комп'ютерних технологій дає можливість стверджувати, що таких заходів для створення інформаційної системи, яка б сприяла модернізації управлінської діяльності, спрямовані на формування й підтримку позитивного іміджу, замало. Сьогодні управлінська модель повинна мати такі мінімальні параметри:

- налагоджену систему електронних конференцій (усі ключові рішення приймаються членами ради колегіально через розсилання, редагування й обговорення документів і ін.);
- дієвий режим електронного розилання новин і окремих документів за цільовими списками (педагогам, батькам, учням, колегам, ЗМІ та ін.);
- створений єдиний електронний календар із системою оповіщень;
- упроваджений ряд додаткових інформаційних сервісів, таких як: електронна карта міста, загальне меню завдань, ресурсного забезпечення й ін.;
- створений і постійно поповнювальний банк даних за проектами, кадровою базою та ін.;
- розроблені шаблони для типових документів навчального закладу [2].

Не менш важливим для навчального закладу є документальне оформлення концепцій освітньої установи, освітніх програм і програм розвитку школи, які сприяють формуванню зовнішнього інформаційного поля школи як відкритої соціально-педагогічної системи для потенційних замовників і споживачів освітніх послуг. У зв'язку з цим з'являється необхідність розробки оригінальних інформаційних документів для кожного навчального закладу.

Отже, сучасні комп'ютерні системи, інформаційна та телекомунікаційні технології дають школі перепустку у ХХІ століття. Зараз уже цілком очевидно, що досягнення освіти, як теперішні, так і майбутні, лежать саме у сфері інформаційних технологій, саме тому необхідним є створення та впровадження в різні сфери діяльності школи сучасних методів отримання, створення, збереження, передачі, використання інформації, тобто інформатизація навчального закладу та формування належного рівня інформаційної культури.

Література:

1. Багдикян Б. Монополия средств информации: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Вайнштейна Г.И. – М.: Прогресс, 1987. - 317 с. – Библиогр.: с. 299-308.
2. Зверева В. И. Организационно-педагогическая деятельность руководителя школы. – М: Новая школа, 1997. – 320 с.
3. Матвієнко О. В. Основи інформаційного менеджменту: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 128 с.
4. Пасечнікова Л. Організація інформаційних потоків у навчальному закладі // Підручник для директора. – 2004. - № 5-6. – С. 106-113.

АРТЕМЕНКО ТАМАРА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ РОСІЇ В ФОРМУВАННІ ЇЇ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ

Високопрофесійна і добре організована дипломатична служба як невід'ємна складова державної служби Російської Федерації - найважливіша умова успішного виконання державою своїх функцій, вирішення стратегічних і тактичних завдань політики Російської держави на міжнародній арені.

Багаторічний історичний досвід свідчить, що держава сильна не тільки своєю економічною потужністю, науково-технічним і військовим потенціалом, але і свою дипломатією, розумною і гнучкою дипломатичною службою, професійним і моральним потенціалом кадрів дипломатичного корпусу. Саме дипломатична служба багато в чому зумовлює успішність вирішення зовнішньополітичних завдань, що стоять перед державою. Особливо, якщо її розвиток не відстає, а йде в ногу зі становленням Росії як демократичної держави. Значення ефективності, професіоналізму, компетентності дипломатичних інститутів і їх співробітників об'єктивно зростає в переломні моменти історії держави, коли змінюється його правова база і соціально-політична сутність. Тому для Росії важливим завданням є вироблення і застосування дієвої, комплексної, всеосяжної та довгострокової стратегії щодо нового зовнішньополітичного іміджу країни.

Це обумовлено наступними причинами. По-перше, потреби сучасної динаміки міжнародних відносин і суспільного прогресу суттєво впливають на зовнішню і внутрішню політику держав, «відбувається трансформація міжнародного співовариства в глобальне співовариство» ; тематика іміджу для Росії - тема багатогранна, інтерес до неї багато в чому викликаний і дивовижним і недостатністю вивчення предмета; По-друге, Росія завжди була важливим суб'єктом історичного світового процесу.

Отже, найважливіше завдання Росії - домогтися нової якості її участі у світових процесах.

Досліджувані поняття «дипломатична діяльність» і «імідж держави» як типи однієї інформаційної комунікації почали процес своєї еволюції одночасно зі створенням політичного простору.

Термін «імідж держави» як феномен комунікації має у своїй основі більше теоретичної та наукової значущості, так як його еволюційне формування багато в чому залежить від таких сфер, як соціальна, етнокультурна, економічна, політична та ін.

В умовах трансформації російського суспільства суспільства стратегічні інтереси Російської Федерації вимагають її інтеграції у світовий, передусім європейський, політичний, економічний, науковий та культурно-інформаційний простір.

Успіх російських зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних ініціатив багато в чому залежить від їх сприйняття зарубіжною публікою: в адміністрації Президента створена комісія з формування міжнародного іміджу країни, а в пресі з'явилися висловлювання відомих чиновників про важливість роботи на рівні західної громадськості.

Одне з головних завдань дипломатичної служби Росії полягає в тому, щоб зробити саму Росію привабливою для Світового співовариства в цілому.

У Росії є велике бажання сформувати новий імідж своєї країни - особливий, унікальний, заснований на національних особливостях, національних надбаннях і національних пріоритетах багатонаціональної країни. [3]

Вирішення цих найактуальніших для Російської держави завдань слід шукати в площині дипломатичної діяльності, з використанням усього арсеналу теоретичних засобів сучасної політичної науки та практики міжнародних відносин.

Дипломатична служба - це професійна діяльність громадян Російської Федерації у державних органах, що здійснюють зовнішньополітичну діяльність держави відповідно до Конституції Російської Федерації, законодавства і міжнародних договорів України, віденських конвенцій про дипломатичні і консульські зносини. [1]

Дипломатична служба функціонально вирішує крім власне політичних завдань, безліч завдань адміністративно-управлінського характеру з професійного забезпечення високоефективного функціонування зовнішньополітичного відомства РФ та його керівництва в цілому. Вона включає інформаційно-аналітичну, організаційно-управлінську і кадрову роботу, правове, протокольне, документаційне, адміністративно-технічне, фінансово-економічне забезпечення зовнішньополітичних структур.

До закордонного апарату МЗС входить 240 закордонних установ, у тому числі 140 посольств, 12 постійних представництв при міжнародних організаціях, 80 генеральних консульств, 6 консульств, представництва при Ватикані і при Палестинській Національній Адміністрації. [5]

У системі МЗС РФ зайнято більше 3,2 тис. службовців дипломатичної державної служби.

Одним із провідних завдань дипслужби Росії є сприяння позитивному сприйняттю Російської Федерації у світі, популяризації російської мови і культури народів Росії в іноземних державах.

Однією з реалій політичного процесу в сучасній Росії є все більше поширення технологій і механізмів формування політичного іміджу. Без їх використання сьогодні не обходиться досягнення найбільш важливих стратегічних і тактичних цілей як окремих політичних лідерів, так і держави в цілому.

Політичний імідж держави відіграє найважливішу роль у сфері міжнародних відносин: від того, чи є він позитивним чи негативним, залежить успішність проведення зовнішньої політики країни, розвиток торговельно-економічних відносин з іншими державами. [1]

Цілком очевидно, що зовнішньополітичний аспект іміджу в загальному вигляді - це інструмент вирішення конкурентних завдань і одна з головних рушійних сил міжнародних відносин. Зростаюча роль зовнішньополітичного іміджу держави, безсумнівно, визначається бурхливим розвитком інформаційних технологій, засобів масової інформації та їх ролі у формуванні громадської думки, стереотипів та інших стійких образів, які свідомо чи несвідомо впливають на прийняття політичних рішень, у тому числі на міжнародному рівні. [3] Сьогодні завдання формування позитивного іміджу російської держави ' актуальним і стратегічним.

Не випадково в Концепції зовнішньої політики Російської Федерації підкреслюється, що сьогодні «на передній план висувається завдання формування за кордоном позитивного сприйняття Росії, дружнього відповідної ставлення до неї». [4]

У зв'язку з цим дуже важливо використовувати всі наявні ресурси для просування іміджу Росії як надійного партнера, що відмовляється від комуністичного минулого і духу «холодної війни».

Створення позитивного образу держави і всередині, і за його межами не спонтанна, а довгострокова, системна діяльність, що вимагає концептуального підходу, координації та постійного моніторингу результатів. [2]

Міжнародний імідж сучасного Російської держави як динамічний феномен духовного життя суспільства має ряд особливостей, пов'язаних з глобалізаційними процесами, бурхливим розвитком різних засобів комунікації (в тому числі і масової) і зі специфікою економічних і соціально-політичних процесів, що мають місце в сучасній Росії. [5]

Росія як централізована держава займає величезне географічний простір. Її територія є місцем розселення людей, що відносяться до всіх типів цивілізацій і національностей. Цей особливий, історично сформований конгломерат народів, народностей, етнічних спільнот з характерними для них культурними, національними, світоглядними і іншими особливостями є фундаментом формування російської держави.[2]

Сучасні пріоритети зовнішньої політики Росії пройшли довгий процес формування у доволі складних міжнародних умовах.

Сьогодні вже визнано, що програми просування іміджу в сучасному світі є одним із пріоритетних завдань в зовнішній політиці будь-якої держави і РФ можна і потрібно їх реалізувати.

Можна сформулювати основні завдання організації процесів формування іміджу Росії:

1. Питання формування іміджу Росії повинні розглядатися на державному рівні.
2. Імідж Росії повинні бути визнаний одним із активів країни, в основі якого лежать ексклюзивні особливості території, що потребують вивчення, розвитку та активного просування.
3. Необхідна едина стратегія просування іміджу Росії у світовому співтоваристві, заснована на національних традиціях нововведеннях.
4. Рекомендується створення спеціального державного комітету, що займається формуванням іміджу. Основним завданням даного комітету є розробка рекомендацій як для державних та / або регіональних органів влади, так і для приватних компаній.
5. До складу спеціального комітету необхідно включити соціологів, істориків, діячів культури, лідерів бізнесу, політичних діячів, фахівців зі зв'язків із громадськістю, журналістів, економістів, фахівців з маркетингу, юристів, експертів з просування території. 6. До процесу просування стратегічного іміджу Росії, формування її репутації необхідно підключати дипломатичні відомства.[2]

Але успіх неможливий без активних, цілеспрямованих зусиль з боку держави та її дипломатичних представництв, без продуманої і теоретично обґрунтованої програми дій щодо подолання існуючого сприйняття Росії та формуванню її позитивного іміджу, без єдиного державного органу, який би координував неузгоджену і розрізну зараз діяльність різних структур, покликаних брати участь у цьому процесі.

Література:

1. Дипломатическая служба. Учебное пособие / Под ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политический энциклопедия», 2002.
2. О реестре должностей федеральной государственной гражданской службы: Указ Президента РФ от 31.12.2005 № 1574 (ред. от 13.05.2009)/ Собрание законодательства РФ. 2006. № 1. Ст. 118.
3. Попов В.И. Современная дипломатия: теория и практика: Курс лекций, прочитанных в 1991–1998 гг. в Дипломатической академии МИД РФ. Ч. 1: Дипломатия – наука и искусство. М.: Научная книга, 2000.
4. О системе государственной службы Российской Федерации: Федеральный Закон от 27.05.2003 № 58-ФЗ (ред. от 01.12.2007)/ Собрание законодательства РФ. 2003. № 22, Ст. 2063.
5. О государственной гражданской службе Российской Федерации: Федеральный Закон от 27.07.2004 № 79-ФЗ (ред. от 18.07.2009)/ Собрание законодательства РФ. 2004. № 31. Ст. 3215.

БАЗЯЄВА ОЛЬГА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ КУЛЬТУРНОЙ ГИБРИДИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Культурный обмен между народами является неотъемлемым атрибутом развития человеческого общества. Ни одно, даже самое могущественное в политическом и экономическом отношении государство не в состоянии удовлетворить культурно-эстетические запросы и потребности своих граждан без обращения к мировому культурному наследию, духовному достоянию других стран и народов. Особую остроту проблемы аккультурации, ассимиляции, интеграции приобрели в период глобализации, когда изменения во всех сферах жизни человеческого общества получили заметное ускорение.

Глобализация в культуре играет значительную роль и влияет на её развитие в мире. Культура – это наиболее глобализированная сфера, поскольку в ней социальные отношения максимально символизированы и, следовательно, могут осуществляться без привязки к конкретной территории. Взаимодействие культур предполагает не только диалог культур на мировом пространстве, но и также их гибридизацию (смешение) или культурную диффузию. В современном культурном пространстве всё ярче выражен феномен культурной гибридизации как следствие культурной глобализации, который представляет собой слияние и взаимодействие культур разных наций [5, с.38]. Процесс гибридизации имеет всемасштабный характер и охватывает практически все страны мира, в частности, развивающиеся страны, поглощенные глобализацией. Можно отметить, что культурная гибридизация – это процесс смешения разнородных культурных элементов, лишенных фактической привязки к родному пространству и времени, оторванных от первоначального культурного

контекста, в ходе которого появляется новая сущность, гибрид. Понятие «гибридизация» часто используется для характеристики культурных аспектов процесса глобализации в том смысле, что последняя не обязательно приводит к всеобщей стандартизации в русле вестернизации или американизации («периферизация глобального», «одомашнивание» культурных потоков, поступающих извне). Локальные культуры оказываются способны адаптировать тренды, кажущиеся универсальными (например, кукла «Барби» в Японии или меню ресторанов «Макдональдс» во Франции). Подобная гибридизация возможна и в точках соприкосновения общенационального и регионального (например, региональные варианты стандартных общенациональных телевизионных форматов передач). Уже к концу XX в. культурная гибридизация приобретает нарастающие масштабы. Можно отметить, что яркими примерами культурной гибридизации являются: смешение народной музыки и популярной в одном музыкальном произведении, наложение ценностных ориентаций и образцов потребления Запада на традиционную почву страны, интеграция политики и шоу-бизнеса [1, с.12].

Данную тенденцию мы прослеживаем в украинском обществе, которое уже нельзя назвать традиционным, так как различные культурные направления (кино, музыка, литература, театр, фестивали) теряют первоначальный национальный контекст, модернируются и приобретают смешанный характер, заимствуя культурные формы других стран, что актуализирует задачу изучения новых гибридных форм в культуре [7, с.68]. Украинский исследователь В.В. Лях делает акцент на масштабности этих изменений и распространении западной модели развития, которая определяет эту тенденцию глобализации. На протяжении последнего двадцатилетия культурное пространство украинского человека, как и в других странах, в основном формируют различные средства массовой информации. Телевидение и Интернет вытеснили из культурных потребностей современного человека посещение театров, библиотек, музеев [4, с.56]. Следует отметить, что на современном этапе украинская культура начинает не только слепо копировать западные культурные практики, но придумывать свои, а также совмещать этническую культуру с мировой.

Символические украинские культурные презентации, наплывающие с разных сторон масс-мейдийных и медиакоммуникационных технологий, поддаются критическому анализу, социальному и культурному переосвоению в тех контекстах, где они получены. То есть все формы популярной культуры наша страна оценивает по-другому, нежели страны с другого конца мира [5, с.38]. Украина, как и большинство других стран, подвержена процессу транскультурации – процессу, в котором культурные формы буквально перемещаются во времени и пространстве, вступая во взаимодействие с другими культурными формами и окружающей средой, что приводит к взаимному влиянию, появлению новых форм и изменению окружающей среды. Такой синтез часто происходит из-за перемещений больших групп людей из одной страны в другую. Сегодня мы видим, что туризм вследствие глобализации также активно развивается, как и другие сферы. Этот процесс не обошел и нашу страну. Каждый украинец может легко путешествовать по миру, привозя на родину различные иностранные культурные практики, включающие в себя разные традиции, обычаи, кулинарию, поведенческие стандарты и др. Но не стоит понимать транскультурацию просто как последствие перемещения населения. Немалое количество культурных перекрестков возникло благодаря масс-медиа и культурным индустриям. Некоторые из самых значительных и самых обширных культурных территорий и движений – это как раз медиапосредственные, символические территории и миграции [6, с.14].

Гибридные формы и жанры становятся популярными почти автоматически. Вспомним хотя бы про распространение в мире рэп-музыки, что не обошло стороной и Украину. Выйдя из черных гетто американских городов, рэп-музыка и хип-хоп культура победоносно шагают по миру, влияя на большое количество местных украинских разновидностей поп-музыки. Вообще музыкальная культура является наиболее гибридизированной сферой [3]. И украинское пространство здесь не исключение. По данным исследования, проведенного автором статьи в 2009 году методом контент-анализа (проанализированы журналы «ЩО» и «Экспедиция 21»), можно выделить наиболее распространенные стили музыки в Украине: такие стили музыки как регги (9 %), поп-панк (8 %), фолк (7 %), техно, электро (6,9 %) занимают первые места по презентации в СМК. Далее следуют блюз (6,1%), рэп (5,8%), афромузика (5,2 %), джаз (5,1%), клубная культура (3,6%), рок (3,4 %). Важно отметить, что практически ни один из этих стилей не предстает перед украинцами в чистом виде. Более того, украинская музыкальная культура добавляет какие-то свои элементы в музыкальные направления, получая определенные гибриды. Например, такой стиль как регги часто можно встретить на украинском языке. Важно также выделить те способы взаимодействия внедренных культур с украинской культурой, в частности музыкальной. По результатам исследования СМК, мы можем заметить, что исполнители используют народный фольклор в современной музыке (5,4%), также проводятся различные этнические фестивали (5,2%), ярмарки (2,4%), часто открываются музыкальные бары и кафе, где специально проводят этноконцерты (0,7%).

Мы видим по результатам исследования, что основными сферами гибридизации на украинском пространстве являются музыка (10,5%), кинематограф (9,4%), театр (8,5%), изобразительное искусство (6,2%), а уже далее идут спорт (5,9%), различные фестивали (5,4%), литература (4,6 %). К такому выводу можно было прийти, зафиксировав, что все перечисленные виды культурного направления были представлены в СМК в различных аспектах техно-художественной гибридизации, т.е. формированием гибридных форм на основе соединения художественного творчества и технологий. Если музыкальные стили гибридизируются в основном смешением стилей, то изобразительное искусство, например, чаще описывалось не только как смешение характерных художественных стилей, но и как соединение компьютерных технологий и живописи, что впервые начало практиковаться на Западе. Что касается кинематографа, то здесь мы также видим взаимопроникновение технологий и искусства. За счет технологических возможностей в кино происходит и сложная художественная

гибридизация – слияние литературы, театра, изобразительных, музыкальных и пластических искусств. Также встречались инновации в театральном искусстве, где появляются медиа инсталляции с акцентом на визуальные форматы. Подобные новшества также часто применяются в украинском пространстве.

Относительно других культурных практик, поддающихся культурной глобализации на Украине, то можно выделить некоторые танцевальные стили. Практически все виды танцев внедряются в нашу среду уже будучи определенными гибридными формами. Так, например, из результатов контент-анализа видно, что в Украине распространены такие стили как восточный, в частности танец живота (7,9%), электро (7,2%), хип-хоп (6,4%), также в последнее время у нас распространены уличные танцы (5,2%), которые чаще всего включают в себя элементы афромузыки и афродвижений. Менее всего в СМК представлены такие стили как тектоник (4,9%), контактный танец (2,2%). Что касается гибридизации в спорте, то сегодня в него включают разнообразные виды физической активности, направленные на коррекцию фигуры, сохранение оптимального веса и укрепление здоровья. Многие спортивные направления сегодня приходят из стран Востока, так как у нас бытует мнение, что там люди обладают более крепким здоровьем, так как придумывают новые технологии для поддержания себя в тонусе. Украинцы благополучно заимствуют их идеи [6, с.11].

Таким образом, зафиксировано, что максимально гибридизированные формы на Украине проявляются в основном в художественной и физической культуре. Следует отметить, что духовная культура также становится более гибридной, чем раньше. Из исследования мы видим, что на стадии изменения находятся религиозные движения (3,3%), праздники (1,3%), традиции и обычаи (0,7%). Сегодня практически все украинцы отмечают такие праздники, как Хэллоуин и День святого Валентина, которые, как известно, заимствованы из США, где видно, что процесс американизации затронул и нашу страну. После раз渲ла СССР и снятия всех табу и условностей, наш народ начал усиленно перенимать западные и американские обычаи и стиль жизни, при этом забывая о своих собственных, которые складывались веками и более полно отражали наши ценности, менталитет и сущность.

Важно также отметить особенности гастрономической культуры Украины в условиях глобализации. Унификация гастрономических привычек стала одним из характерных аспектов глобализации. Триумфом гастрономической дегенерации по сей день являются растворимый кофе и бульонные кубики. Фастфуды, чипсы и кока-кола стали неотъемлемой частью гастрономической культуры вечно спешащих украинцев, у которых не хватает времени принимать пищу нормального приготовления. Поэтому американская «кулинария» благополучно заполняет желудки людей [2].

В основном в Украину начали внедряться различные новые культурные формы с принятием независимости. Из презентации СМК мы видим, что в период с 1991-2000 гг. появилось больше культурных направлений (5,4%), чем с 2000-2010 гг. (3,1%). Распространение поп-культуры начало стремительно развиваться. Люди, охваченные независимостью, хотели перепробовать максимально новых ощущений. По сути, популярная культура ныне исполняют ту же самую роль, которые в свое время исполняли религиозные миссионеры для своих церковных организаций. Обожаемые иконы поп-культуры – это миссионеры наших дней [7, с.69].

Чаще всего в Украине, исходя из данных исследования СМК, мы видим некий уже модифицированный культурный продукт, включающий в себя не только принятый текст, но украинские культурные практики (5,8%), исключительно чужое направление также встречается (4,1%). Этому могут быть примером различные танцевальные стили, которые уже внедряются к нам в гибридизированной форме, а также некоторые музыкальные направления.

Таким образом, глобализация в культуре играет значительную роль и влияет на её развитие. Одно из важных следствий данного процесса является гибридизация культуры, так как во всем мире культуры представляют из себя сложный синтез. Проявление этой тенденции мы видим и на Украине. На современном этапе украинская культура действительно видоизменяется и заимствует культурные практики других стран, что представляет из себя довольно актуальную тему в культурной сфере. Можно сказать, что на украинском пространстве наблюдается не самый высокий уровень культурной гибридизации, хотя отметить этот процесс у нас непременно необходимо. Мы это видим, исходя из результатов исследования, а также по общей картине, которую мы наблюдаем в повседневной жизни. Поэтому, можно предположить, что чем выше будет степень интегрированности Украины в международные отношения, тем ярче будет проявляться в нашей стране межкультурный диалог и взаимопроникновение культурных практик.

Література:

1. Андрушенко В. Соціокультурна динаміка ХХІ століття: пошук пріоритетів // Пам'ять століття. – 2003. – №4. – С. 4-22.
2. Гастрономический туризм – доступна на <http://otherreferats.allbest.ru/sport/00006344.html>
3. Глобализация музыки и стирание границ между музыкальными направлениями – доступна на http://www.sergeoaken.com/ru/mus_globalisation.htm
4. Лях В.В. Глобалізація в контексті постіндустріальної реальності // Людина і культура в умовах глобалізації. –2003.- №4. – С. 54-59.
5. Рубанець О.М. Глобалізм і культура: проблеми протистояння // Людина і культура в умовах глобалізації. –2003. - №7. – С.32-41.

6. Руденко М. Глобалізація і Україна: [Щодо перспектив соц.-екон. розв. України] // Дзеркало тижня. – 2002. – 13-19 лип. (№26). – С. 10-15.
7. Фомін С. Глобалізація та її наслідки для України // Політика і час. – 2001. – №7. – С. 62-73.

БЕРЕЗА ВЕРОНІКА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЯСПЕКТ РОСІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Глобальні проблеми людства на сьогодні є комплексними і всеохоплюючими. Вони тісно переплетені між собою. В їх основі закладені суперечності глобального масштабу, що торкаються всього існування сучасної цивілізації. Загострення цих протиріч в одній ланці веде до деструктивних процесів у цілому, породжує нові проблеми. Вирішення глобальних проблем ускладнюється також і тим, що поки є низьким рівень управління глобальними процесами з боку міжнародних організацій, їх усвідомлення та фінансування з боку суворених держав. Стратегія виживання людини на основі рішення глобальних проблем сучасності повинна вивести народи на нові рубежі цивілізованого розвитку.

А так як Росія – країна, що займає 1/6 частину всієї суши, тобто 17075,4 тисячі квадратних кілометрів, вона просто не може залишитися остоною міжнародних відносин. У Росії, безперечно, є свої власні напрями діяльності, які вона намагається реалізувати в процесі конкурентної боротьби за першість у світі.

У даний час можна говорити про три основні напрямки вироблення Росією своєї лінії поведінки на міжнародній арені.

Перший варіант вибору зовнішньополітичної стратегії пов'язаний зі спробами збереження статусу великої держави і продовженням експансіоністської політики, спрямованої на розширення зони політичного впливу і контролю над іншими державами. Незважаючи на нездійсненість такого роду альтернативи, можна констатувати наявність у країні певних ресурсів для її втілення. Перш за все така політика можлива на основі загрози використання державою свого військового, в тому числі атомного, потенціалу, втілення певних амбіцій частини політичного керівництва, а також нездоланніх масових стереотипів. [1]

Другий шлях передбачає набуття Росією статусу регіональної держави. В одному випадку її вплив може ґрунтуватися переважно на факторах силового тиску на сусідні держави і по суті повторювати логіку поведінки «наддержави» у локальному політичному просторі. Інший варіант заснований на налагодженні Росією рівноправних і взаємовигідних відносин із сусідами, відмовою від військових і силових погроз по відношенню до них і свідомим відходом від застосування на світові конфлікти і суперечності.

Третій шлях передбачає, що Росія може займати сухо прагматичну зовнішньополітичну позицію, засновану на принциповій рівновіддаленості від тих чи інших блоків сил та прагматичному зближенні або віддаленні від конкретних коаліцій і держав. Тим самим її загальнодержавні інтереси будуть формуватися на позаідеологічній основі, видозмінюючись залежно від конкретної ситуації, що складається. При такому підході до зовнішньополітичних завдань країна зможе зробити наголос на вирішенні економічних та інших внутрішніх проблем.[2]

У реальній політичній діяльності держави переплітаються елементи кожної з трьох можливих стратегій, і кожна з них припускає неодмінне вирішення завдань, пов'язаних з виробленням принципових відносин як мінімум до трьох груп своїх зовнішньополітичних контрагентів: своїх союзників, Заходу і країн «третього світу».

Пріоритетними напрямками зовнішньої політики Росії є створення нової системи відносин з колишніми соціалістичними країнами, входження в європейську та світову спільноту, розробка нових принципів міждержавних відносин з колишніми республіками СРСР, розробка нової військово-політичної доктрини у зміненому геополітичному просторі, активізація відносин із Китаєм та країнами Південно-Східної Азії, рівноправний розвиток відносин із США, протидія встановленню «однополюсного» світу під егідою Сполучених Штатів, участь у миротворчих акціях припинення збройних конфліктів під егідою ООН.

Будь-які дії, спрямовані на підкрив цілісності Російської Федерації, інтеграційних процесів в СНД, порушення прав і свобод людини, збройні конфлікти у суміжних державах розглядаються як загроза безпеці країни і життєво важливим інтересам її громадян.

У фокусі уваги російської зовнішньої політики залишаються відносини з країнами Сходу і Центральної Європи, що перебувають в історично сформованій сфері її інтересів. Ні в якій мірі не повинна обмежуватися роль Росії у врегулюванні ряду міжнародних конфліктів, що можуть привести до загрози переростання в широкомасштабну війну.[3]

Для Росії велике значення мають відносини з країнами Західної Європи. Вони важливі з точки зору входження в політичний, економічний, правовий, соціальний простір, ядром якого виступає Європейська спільнота.

Об'єктивною базою розвитку російсько-американських відносин є взаємна зацікавленість у формуванні стабільної і безпечної системи міжнародних відносин. У цьому випадку постають завдання забезпечити на

взаємній основі виконання досягнутих домовленостей щодо скорочення та знищенні ядерних, хімічних та інших озброєнь, дотримання положень Договору по ПРО.[4]

В Азіатсько-Тихookeанському регіоні зовнішньополітичні пріоритети включають розвиток збалансованих і стабільних відносин з усіма країнами, особливо з Китаєм, Японією та Індією.

Російська зовнішньополітична концепція має на меті сформувати навколо себе необхідний загальнодержавний консенсус. Положення регіональної держави з обмеженими міжнародними інтересами змінюється ситуацією, коли Росії будуть забезпечені виходи на роль світової держави.

Тому з впевненістю можна зазначити, що роль і місце Росії в сучасному світі багато в чому визначається її геополітичним становищем, тобто розміщенням, потужністю і співвідношенням сил у світовій системі держав. Отож, геополітичне становище Росії можна розглядати з урахуванням географічних, політичних, військових, економічних та інших факторів.[5]

Однією з важливих складових геополітичного положення є здатність контролювати ключовий простір та географічні точки. Для Росії є важливим завершити процес становлення в нинішніх кордонах як сучасної російської держави. При цьому зміцнення державності таких республік, як Україна, Казахстан, Білорусія, а також їх економічна інтеграція з Росією повинні підтримуватися найактивнішим чином. Саме ці три держави найбільш важливі з точки зору геополітичних інтересів країни.[6]

Для Росії важливим є питання, чи буде вона контролювати нафтові потоки з відкритих великих родовищ нафти і газу на шельфі Каспію. Каспійський басейн, як Чорноморський і Балтійський, становив значну частину російського геостратегічного потенціалу. Одна із закономірностей геополітичного процесу полягає в тому, що якщо контроль над простором втрачає один з геополітичних суб'єктів, то його набуває інший суб'єкт. «Тюркський» і «ісламський» чинник в умовах ослаблення Росії як геополітичного суб'єкта став активно проявляти себе в напрямку Центральної Азії, Поволжя і Північного Кавказу, використовуючи при цьому різні плацдарми, в тому числі і азербайджанський.

Для російського геополітичного положення небайдужі зміни, що відбуваються на європейському просторі і пов'язані з просуванням НАТО на Схід. Це означає вторгнення Заходу в ту сферу, яка споконвічно була «незахідною». Існує точка зору, згідно з якою на західних територіях виникає свого роду «санітарний кордон» країн НАТО, який відмежовує Росію від Балтики та Чорного моря, який контролює всі транспортні виходи на Захід і перетворює Калінінградську область у відірваний від основної російської території ексклав.

Інша точка зору полягає в тому, що ряд країн Центральної Європи, які приєдналися до НАТО, в минулому складали для Росії плацдарм і буфер, а зараз виступають слабкою мілітаризованою зоною стабільності між Росією і НАТО.[7]

Можна зробити висновок, що в нинішніх складних умовах реалізувати свої стратегічні інтереси в західноєвропейському та східноєвропейському регіонах вдається, якщо Росія буде спиратися не на «геополітичний імператив», а на свій економічний потенціал.[8]

Якщо звернути увагу на східний напрямок, то російські позиції на Далекому Сході, Східній Азії та західній частині Тихого океану опинилися під загрозою. Місце Росії як «наддержави» сьогодні займає Китай, так як він виявився більш конкурентоспроможним. За ВВП Китай просунувся у провідні країни: разом з Японією ділить друге місце у світі, а за прогнозами Світового банку, Китай через 20 років переміститься на перше місце в світі, США спуститься на друге місце, за ним будуть слідувати Японія, Індія та Індонезія.[9]

І в Азіатсько-Тихookeанському регіоні, який буде представляти собою найперспективніший регіон у ХХІ ст., геополітичний статус Росії як світової держави буде визначатися в першу чергу основними показниками економічної політики. Росія протягом усієї своєї історії завжди була серйозним геополітичним суб'єктом. Вона й сьогодні є країною з найбільшою в світі територією, яка розташувалася на двох континентах.

Завдання, яке Росія сама повинна вирішити, - не допустити обмеження своїх позицій на світовій арені та відтискування від участі у вирішенні проблем, які зачіпають її стратегічні інтереси.

При розробці зовнішньополітичної стратегії Росії важливо зберегти органічну єдність принципів формування зовнішньої і внутрішньої політики держави. Держава повинна передбачати наявність єдиних стандартів, які регулюють відносини з усіма групами країн. Тому, борючись з авторитарними тенденціями Заходу, Росія не повинна сама допускати такого роду дій по відношенню до сусідніх країн, засуджуючи прояви націоналізму і фашизму у сфері міжнародних відносин, так само рішуче боротися з ними всередині країни, вимагаючи відкритості від своїх конкурентів, повинна настільки ж гласно висвітлювати свої дії як в країні, так і на міжнародній арені.

Література:

1. Бжезинский З. Преждевременное партнерство//Полис — 1994 — №1 — С 6
2. Теория политики: Курс лекций: У 3 ч. / Авт.-сост. Н.А. Баранов, Г.А. Пікалов. СПб., 2003 .
3. Лунеев В.В. Преступность в межнациональных конфликтах // Социологические исследования, 1995 № 4 с.103-107
4. Россию приговорили. // Правда России. — 3.VI. 1997.
5. Рогов С.М. Россия и США на пороге XXI века: новая повестка дня //Независимая газета. 2000

6. Мухаев Р.Т. Політологія: Підручник для студентів юридичних та гуманітарних факультетів. М., 2000.
7. Тонов А. Ислам и Россия //Чечня, целесообразен ли развод с Россией //НЭБ Является ли Россия Разменной картой в geopolитической игре? // НЭБ 1998
8. Політологія у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник для вузів / За ред . проф. Ю.Г. Волкова. М., 2001.
9. Гаджіев К.С. Геополітика. М., 1997

Білявський Микола

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ІМІДЖ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У сучасному світі більшість людей звикли сприймати будь-яке явище чи подію через призму інформації, яку вони про неї отримують. І тому важливе місце у позитивному сприйнятті того чи іншого явища, людини, організації чи навіть держави займає формування їх іміджу.

Для окремої держави формування сприятливого образу є важливою складовою успішності і визнання як серед громадян своєї країни, так і на міжнародній арені. Вдало сформований імідж держави є ознакою її успішної економічної, політичної, соціальної та інших видів політик.

У сучасному світі інформаційних технологій імідж виступає тим ресурсом і потенціалом, який не тільки впливає на зовнішньополітичні зносини з іншими державами і ставлення міжнародної спільноти до держави, а й слугує підтримкою авторитету і сили держави на міжнародній арені, виступає однією із характеристик її могутності.

У сучасному світі погана репутація, або взагалі її відсутність, є вагомим недоліком для державної політики та для іміджу країни, яка прагне бути конкурентоспроможною на міжнародній арені. Такі поняття, як імідж, репутація розглядаються як необхідні складові стратегічного надбання держави.[2]

Імідж країни повинен відповідати таким вимогам:

- він має бути оригінальним та асоціюватися з країною;
- легко піддаватися змінам та нововведенням відповідно до міжнародної ситуації;
- використовувати постійні цінності та культурні особливості країни;
- для його створення та просування необхідна професійна в різних сферах команда, яка має бути аполітичною та інтернаціональною;
- мати в наявності слоган (назва країни – обов'язкова) та логотип, який би містив елементи державної символіки (герб, прапор).

Досить важливим у процесі створення іміджу будь-якої країни є оцінка його зовні. Адже саме враховуючи зауваження та побажання представників не їхньої спільноти, можна визначити, над чим саме потрібно працювати в процесі формування іміджу країни. [7]

Інформаційна складова іміджу держави, це:

- економічна — організація, координація, регулювання економічних процесів за допомогою податкової та кредитної політики, створення стимулів і пільг економічного росту або здійснення санкцій. Саме завдяки економічному показнику ми бачимо рівень розвитку країни, її дохід.

Найповніше уявлення про групи країн у світовій економіці дає інформація міжнародних організацій, членами яких є більшість країн світу; [10]

- політична — найважливіша складова іміджу держави, що забезпечує політичну стабільність, здійснення владних повноважень, вироблення політичного курсу, який би поділяли найширші верстви суспільства;[9]

• дипломатична — це складова щодо ведення переговорів, підписання міжнародних угод, вивчення основних тенденцій та перспектив розвитку як регіональних, так і глобальних міжнародних відносин. Дипломатія спрямована на практичну реалізацію зовнішньої політики, захист національних інтересів у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб за кордоном.[6] Призначенням дипломатії вважається представлення країни на міжнародній арені та забезпечення її політичної стабільності у зовнішніх відносинах. Взагалі, держава як суб'єкт міжнародного права практично не могла б виконувати свої функції без встановлення і розвитку міжнародних відносин з іншими суб'єктами міжнародного права. Для того, щоб реально здійснювати ці відносини і особливо у зовнішній сфері, потрібна система відповідних органів. Адже саме систематизовані органи, функції між якими чітко поділені, можуть забезпечити безперечне функціонування цілісної системи. Вищі державні органи, наділені відповідною компетенцією у сфері міжнародних відносин, умовно можна поділити на два види: внутрішньодержавні та закордонні. Будь-які рішення, що приймаються цими органами з питань зовнішньополітичної діяльності, покладають на державу відповідні обов'язки перед іншими державами та міжнародними організаціями. До системи

внутрішньодержавних органів, які беруть участь у дипломатичному процесі, слід віднести: парламент, главу держави, главу уряду та уряд, міністерство закордонних справ;

- мас-медії — інформаційні потоки, розраховані на велику, гетерогенну аудиторію, як правило, розділену просторовими і часовими бар'єрами.[5] Це донесення інформації про свою державу завдяки ЗМІ, телебаченню та радіомовленню, особливо Інтернет.

- соціальна — полягає в задоволенні потреб людей у житлі, праці, підтримці здоров'я, в соціальних гарантіях, яка теж формує імідж держави;

- культурна — що спрямована на задоволення культурних потреб населення, залучення його до витворів світової художньої культури, створення умов щодо самореалізації особи у творчості й аматорстві. Представлення країни на міжнародній арені як культурної, талановитої нації.

Всі ці складові допомагають кожній країні створити імідж. Імідж своєї власної держави. Політичну, економічну, культурну, соціальну складову держава віддзеркалює в засобах масової інформації, зокрема в газетах, на телебаченні, та звичайно ж Інтернеті. Саме ефективна праця ЗМІ допомагає сформувати думку про державу.

Щодо дипломатичної складової, дипломатичні представництва та консульські установи за кордоном є постійно діючими установами держави, основними завданнями яких є представництво країни в державі, перебування та підтримання офіційних міждержавних відносин, захист інтересів своєї держави, прав та інтересів її громадян і юридичних осіб за кордоном.

Імідж України сьогодні ґрунтуються на багатьох складових (дод.А), внаслідок чого виявляється, що Україна для світової спільноти постає як:

(Дослідження Bohush Communications, 2000-2009)[5]

- маловпливова і маловідома європейська держава, що перебуває в пошуках свого місця у світі;
- молода демократична країна, країна Помаранчевої революції;
- кризова країна, політично нестабільна, з неефективною владою;
- імідж країни переважно негативний, високі інвестиційні ризики, корупція у всіх органах влади;
- Чорнобиль (небезпечна країна);
- відомі українці: Кличко, Шевченко, Ющенко, Тимошенко, Руслана, Бубка, Кличкова;
- проблеми з Росією (перебуває під впливом Росії);
- красиві жінки, дешеві повії.

Отже, не зважаючи на позитивні моменти сприйняття України у світі, відсоток негативної інформації становить набагато більше, що не дає можливості Україні закріпитися на міжнародній арені як державі, що розвивається та перспективному впливовому міжнародному актору.

У разі зацікавлення політичного керівництва України в реалізації програми створення та підтримання позитивного та вигідного іміджу України в міжнародних відносинах, перспективи майбутнього можуть бути реалізовані в представленні України як:

(версія Bohush Communications, програма на 5 років, до 2015 року)

- перспективної країни з працьовитими людьми та самобутньою культурою;
- країни з високими технологіями – космічними, авіаційними, ІТ, промисловими, військовими;
- безпечної та стабільної країни для ведення бізнесу, інвестиційних та інноваційних проектів;
- країни з ефективною владою, сталим розвитком та стабільним ростом економіки;
- країни з можливістю активного розвитку аграрних технологій на родючих ґрунтах;
- країни з високопрофесійними кадрами;
- центру туризму.

В Україні на рівні держави у сфері формування іміджу країни було затверджено Державну програму забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003 - 2006 роки (затв. постановою КМУ від 15 жовтня 2003 р. N1609). Координацію та контроль за виконанням програми проводило Міністерство Закордонних Справ.[8]

У зв'язку з реалізацією попередньої програми, було прийнято рішення підготувати нову програму, і уряд В.Януковича в червні 2007 р. затвердив Концепцію державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007-2010 роки.

Для реалізації відповідних заходів у бюджеті Міністерства освіти і науки була започаткована нова Бюджетна програма – Фінансова Підтримка пролагання України за кордоном, на реалізацію цієї програми було виділено 20 млн. гривень.

Зважаючи на такий розподіл обов'язків, все, що було в силах Міністерства освіти і науки – це реалізувати внутрішній аспект формування іміджу України, та готовувати іміджеву міжнародну підтримку в підготовці до ЄВРО-2012.

Але, враховуючи, що за рік роботи МОН так і не спромоглося підготувати Державну програму формування позитивного іміджу України на 2007-2011 роки, результати іміджевої підтримки даним міністерством ЄВРО-2012 перебуває в даний час під великим питанням.

У 2010 році на створення позитивного іміджу за кордоном Україна планувала витратити 9,2 мільйони гривень. За інформацією Міністерства закордонних справ ці гроші були скеровані, зокрема, на інформаційно-просвітницькі кампанії та на соціологічні дослідження.

Оскільки державний бюджет на 2010 рік був ухвалений лише у квітні, то й гроші, виділені на іміджеву підтримку України у світі, Міністерство закордонних справ отримало також із запізненням, у липні 2010 року.

Витрати української держави на формування свого доброго імені за кордоном катастрофічно мізерні, на формування міжнародного позитивного іміджу України передбачається до 2011 року виділити 230 мільйонів гривень. Реальні ж потреби незрівнянно більші.

Нами було досліджено 14 закордонних інтернет видань, серед яких найвідоміші: The New York Times (США), The New Europe (Європа), Washington Times (США), Daily Telegraph (Велика Британія), The Times (Велика Британія) та інші.

У результаті дослідження було виявлено, що закордонні Інтернет видання не достатньо активно висвітлюють події, що стосуються репутації України. Закордонні ЗМІ висвітлюють Україну переважно в негативному світлі, 69% негативних висловів та лише 31% позитивних згадувань.

Згадки про дану проблему в закордонних ЗМІ, як правило, виникають внаслідок певних політичних подій та резонансних ситуацій в Україні.

Більшість видань характеризують імідж України як непослідовний та такий, якому не надається належна увага з боку керівництва країни. Видання скептично ставляться до теперішнього Президента України та впевнені, що його дії щодо формування іміджу України на міжнародній арені зведуться до сприйняття України як країни з нестабільною політичною ситуацією, відсутністю компромісу між опозицією і діючою владою, а також економічною кризою.

Велика кількість видань підтверджує несприйняття України світовою спільнотою як повноправного актора міжнародних відносин через відсутність чітких направлень зовнішньої політики, адже на сьогоднішній день Україна в очах світової громадськості постає країною, що розривається між Європою та Росією.

Ще однією проблемою, що прямо впливає на імідж України в світі, на думку закордонних Інтернет видань, є корупція, що не дає змогу потенційним країнам-партнерам мати хоч якісь гарантії.

Практично єдиною позитивною подією, з якою асоціюється на даний момент імідж України, є проведення Євро-2012. Саме на цій події намагається акцентувати увагу українське політичне керівництво, тим самим прикриваючи інші гостро існуючі проблеми.

Для створення, зміни та поширення ефективного іміджу України необхідно витратити 15-20 років на цілеспрямовану та скоординовану діяльність у зазначеному напрямку:

- налагодити співробітництво та залучення представників урядових структур, бізнесових кіл, представників культури, освіти та засобів масової комунікації;
- дослідити сприйняття країни власним населенням та міжнародною спільнотою (яка виступає основним об'єктом іміджу), використовуючи кількісні та якісні методи дослідження;
- проконсультуватися з лідерами думок (opinion leaders) щодо слабких та сильних національних рис країни та порівняти з результатами дослідження;
- побудувати іміджелогічну стратегію, яка повинна включати професійну модель іміджу та види комунікацій, передбачаючи при цьому різні шляхи комунікацій для різних цільових груп (потенційні туристи зазвичай трохи відрізняються від інвесторів, хоча і пов'язані між собою);
- створити систему, яка б пов'язувала організації та відділи, що можуть бути частиною іміджу.[7]

Однією із складових національної PR-програми має бути активізація інформаційної політики України. Необхідно доносити до міжнародної спільноти правду про нашу країну, пропагувати її надбання і цінності. Головний акцент має бути поставлений на тому, що Україна – це європейська держава з багатим сировинним потенціалом, родючою землею, сприятливими кліматичними умовами та високим інтелектуальним потенціалом. Українське суспільство володіє значним ринком кваліфікованої робочої сили. В економіці є перспективні напрямки міжнародної співпраці – це галузі, що здатні виробляти високотехнічну продукцію для завоювання міжнародних ринків.[8]

Висновки

Таким чином, вищезазначене інформація дозволяє зробити висновок, що імідж держави може формуватися під впливом багатьох чинників. Серед них виділяють: публічну дипломатію, PR, ЗМІ, світові стандарти та інше. Проте, аналізуючи світові тенденції, варто відмітити, що особливий вплив на формування іміджу тієї чи іншої держави мають сучасні інформаційні технології, зокрема Інтернет. Важливим чинником сприйняття будь-якої держави на міжнародній арені є також її минуле (історія, політичні відносини тощо), а також сучасні тенденції розвитку (особливості розвитку, тип політичного режиму тощо).

Одну з головних ролей в конструюванні іміджу держави відіграє інформаційна політика держави, котра створює можливості формування власного інформаційного поля. Адже в сучасному глобалізованому суспільстві інформація стає тим ресурсом, який дозволяє забезпечити своїй державі процвітання у будь-якій сфері. При цьому формування іміджу держави безпосереднім чином залежить від інформаційної політики держави і можливості формування власного інформаційного поля. Адже чим більш ефективно буде інформаційна політика держави, тим більше вона матиме можливостей наповнювати світовий інформаційний простір інформацією, яка позитивно буде відображатися на її іміджі, а також матиме можливість протистояти інформаційним війнам та інтервенціям і разом з тим матиме змогу самостійно, без зовнішніх впливів, формувати свій власний імідж і попереджати будь-яке негативне перекручування інформації з боку інших міжнародних акторів.

Література:

1. Г.Г. Почепцов. Имиджелогия. М.:реал-бук, К.: Ваклер - 2000 - 768с.
2. Палеха Ю.І. Іміджелогія. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. - 323с.
3. Шепель В.М.. Имиджелогия: Секреты личного обаяния - 2-е изд., перероб. И доп. - М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. - 382с.
4. Европейская интеграция – современное состояние и перспективы: Сб.науч. ст./ Науч.ред. С. Паньковский. - Мн.: ЕГУ, 2001. - 336 с.
5. <http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/biblioteka/filos-potjt.htm> - філософія масової комунікації.
6. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1341> електронна бібліотека Інституту журналістики.
7. <http://www.experts.net.ua> - всеукраїнська експертна мережа.
8. <http://www.mns.gov.ua> - МНС України. „Надзвичайна ситуація”.
9. http://www.zakarpat.info/index2.php?option=com_content&task=view&id=808&pop=1&page=0&Itemid=43 - Україна в пошуках іміджу.
10. Мадіссон В.В. Сучасна українська геополітика. -К.,2003. - 289с.

БОРОДІНА ДАР'Я

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ИМИДЖ ГОРОДА КАК ОБЪЕКТ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ

На сегодняшний день для современных городов весьма актуальными являются проблемы повышения собственной престижности и конкурентоспособности. Процессы, сопутствующие развитию постсовременного общества, привели к тому, что в обеспечении преимущества того или иного города всё большую роль начинают играть нематериальные факторы и ресурсы. К таким факторам относятся, в том числе, имидж и репутация данной территории, становящиеся сегодня важнейшими факторами продвижения социальных, внешнеэкономических и политических проектов, конкурентным ресурсом для налаживания партнёрских отношений. «Доброе» или «громкое» имя города выступает предпосылкой ускорения его социально-экономического развития, повышения уровня и качества жизни, поскольку оно способствует решению ряда фундаментальных вопросов, имеющих важное значение для интенсивного развития данной территории. Прежде всего, речь идет о привлечении инвестиций, развитии культурного потенциала города, приобретении социального капитала, развитии туризма и т.д. Бытующие представления о городе ложатся в основу инвестиционных рейтингов и часто являются главным критерием при принятии решения о месте жительства или отдыха, определении жизненных стратегий горожан. Представления о городе находят концентрированное выражение в имидже города, что делает последний легитимным объектом социологического изучения, актуальным как с точки зрения дальнейшего развития социологии города, так и с точки зрения решения практических задач развития украинских городов.

В целом, имидж города мы можем определить как существующую в сознании совокупность устойчивых (но необязательно системных и верных) представлений о территории. Это набор убеждений и ощущений, которые возникают у людей по поводу природно-климатических, исторических, этнографических, социально-экономических, политических, морально-психологических и других особенностей данного города [2,с.27]. Он складывается из трёх составляющих – одной объективной (характеристики территории, отражающие объективную действительность) и двух субъективных (личный опыт, личное представление о территории, с одной стороны, и чужие мнения, стереотипы и слухи о территории – с другой). Именно эти три элемента, сосуществующие в той или иной пропорции, формируют представление человека о городе. Представления складываются в убежденность, и если они становятся коллективными и устойчивыми во времени, то можно говорить о формировании имиджа данного города [5,с.142].

В целом, стратегия формирования имиджа города может предполагать ряд таких этапов:

1. Информационное обеспечение проекта. Информирование местного сообщества и основных целевых групп о предстоящей работе, проекте, его основных целях и задачах. Основными каналами распространения подобного рода информации могут выступать городские СМИ и Интернет.

2. «Производство идей». Это этап социокультурного проектирования, задача которого – выявление идей, уже «носящихся в воздухе», и генерирование новых. Для этого организуются встречи, на которые специалисты советуют приглашать в первую очередь предпринимателей, социологов, маркетологов, инвесторов, художников, музейных работников, краеведов, журналистов. Эффективным здесь является выдвижение новых идей с помощью метода мозгового штурма или обсуждения заранее подготовленных вопросов (например, в ходе проведения фокус-группового интервью).

3. Формирование имиджевого ряда. В результате социокультурного проектирования выявляются те имиджевые идеи, альтернативные образы для города, которые более других близки разным категориям горожан.

4. Выбор цельного имиджа. Из всего многообразия образов необходимо выбрать один. Это, как правило, очень трудно сделать, но выбрать необходимо. Иначе своеобразие и уникальность города растворятся в нескольких образах, не согласующихся между собой, и кампанию ждет неизбежный провал.

5. Создание имиджевой концепции. Имиджевая концепция – это описание, «расшифровка» имиджа города, его метафорических значений, обоснование основной идеи имиджа и ее соответствия духу города. Главные составные части имиджевой концепции – девиз, стратегический лозунг города и его обоснование, объяснение, связь девиза с городскими брендами, история возникновения (или формирования) имиджа.

6. Кодирование и оформление (дизайн) городского бренда. Задача этого этапа – представление имиджа города в виде ярких, понятных и привлекательных символов, брендов. Это визуализация имиджа города. Базовые элементы городского бренда можно подразделить на смысловые и визуальные. Смысловые элементы – девиз или слоган, передающие смысл и основную идею имиджа города. Это, по сути, «название» имиджа. Оно может «расшифровываться» в ряде субдевизов и лозунгов, раскрывающих основные ценности города[1,с.54-55].

Наконец, закрепляющийся имидж приводит к формированию еще более устойчивой категории – репутации города, имеющей положительную или отрицательную окраску. Положительная репутация делает город престижным для потенциальных жителей, модным для туристов и «городом, с которым можно иметь дело» для инвесторов. Но что самое важное, репутация города сама по себе становится источником информации о городе и также влияет на формирование его имиджа. Заметим, что любой имидж предполагает уникальность, наличие конкурентных преимуществ, и имидж города в данном случае не является исключением. Вместе с тем, город должен обладать набором характеристик, типичных для большинства территорий и необходимых для обеспечения нормальной их жизнедеятельности, а также совокупностью уникальных черт, отделяющих город от иных аналогичных территорий в сознании человека. Имидж же фиксирует лишь его уникальности.

В научной литературе по социологии города, а также маркетингу территорий принято различать понятия внутреннего и внешнего имиджа города. Внешний имидж представляет собой набор определенных элементов, таких, как отношение потребителей к предлагаемому городом продукту, проводимая рекламная кампания и работа с общественностью (СМИ, инвесторы, население и т.п.), а также осозаемый имидж, воспринимаемый потенциальным потребителем своими органами чувств. Внутренний же имидж – это то, как воспринимают город его собственные жители, и как они проецируют его в окружающий мир. Внутренний имидж должен укреплять моральный настрой жителей и их преданность городу, но ни в коем случае не приводить к неблагожелательному отношению к приезжим. Измерение имиджа проводится, прежде всего, через измерение известности города, так как она является индикатором имиджа [1, с.59].

Отметим важные особенности функций имиджа города, о которых не стоит забывать: 1) идеализация – способствует проектированию на объект тех или иных характеристик, обеспечивая позитивное либо негативное информационное поле вокруг объекта; 2) идентификация – позволяет целевой аудитории воспринимать информацию о позитивных или негативных аспектах объекта за короткий период времени, не анализируя при этом всю информацию; 3) сравнение – базируется на имиджах других объектов, отображая контраст с объектом имиджа в позитивную или негативную сторону; 4) дифференциация – демонстрирует особые качества имиджа города в текущей социальной ситуации [4, с.217].

Считаем, что в социологии для изучения и «измерения» имиджа города эффективной может быть как количественная парадигма (анкетирование), так и качественная (методы визуальной социологии, глубинные интервью и др.). Исследования можно сфокусировать на следующих направлениях:

- осведомленность о городе: есть ли вообще у респондента представление о данном месте;
- благосклонное отношение к городу: мнение о нем в целом;
- происхождение имиджа: источники получения информации об имидже, характер этой информации;
- семантика имиджа: по каким характеристикам города респондент составляет представление о нем (сначала выясняется, какие параметры территории города являются для респондента главными, имиджеобразующими, а затем предлагается оценить состояние данных параметров в городе).

Поиск привлекательного имиджа города ведет к культивированию ассоциаций, аналогий и метафор, связывающих город с позитивными, привлекательными символами, явлениями, обстоятельствами. Одна из наиболее эффективных стратегий конструирования имиджа города – брэндинг. Брэнд города – это визуальный или виртуальный символ города, позитивный «фирменный» признак, по которому потребители распознают город, «раскрученная» товарная марка города, формирующая или подтверждающая его имидж и репутацию [3, с.47]. К визуальным символам, по мнению российского ученого, занимающегося маркетингом городов, Визгалова Д.В., следует отнести символику города, архитектурные сооружения, уникальные природные и историко-культурные объекты, знаковые места на территории города, знаменитых горожан, продукцию городских предприятий; к виртуальным – имидж администрации города, а также качество городского управления, девизы, слоганы, городскую риторику, события, мероприятия, информационные поводы, участие города в выставках, конференциях [1,с.53].

Создание городских брендов – своеобразных фирменных знаков города – способствует акцентированию и усилению привлекательности имиджа города в глазах целевой аудитории, помогает ассоциировать город с положительными характеристиками. И тем самым как бы доказывает, подтверждает соответствие города привлекательному имиджу. Это приводит к тому, что город не просто ассоциируется в сознании с позитивными характеристиками, но впоследствии и идентифицируется по ним. В этом и состоит главная задача брэндинга.

Можно с уверенностью говорить о том, что с развитием информационных технологий имидж города все сильнее будет влиять на его социально-экономическое развитие. Положительный имидж города прежде всего должен вызывать доверие к городу со стороны приезжих, инвесторов, жителей сельского окружения и соседних городов. И тем самым способствовать «покупке» ими города.

В заключение отметим, что имидж города является крайне важным фактором его развития. От него во многом зависит решение туриста про целесообразность посещения города, инвестора – про обоснованность инвестирования в городе, политиков – про необходимость учёта интересов города на общегосударственном уровне. Формирование позитивного имиджа, брэнда и репутации города должно стать важной задачей органов местного самоуправления городов. И конечной целью этой деятельности должно стать формирование и поддержание развитого и позитивного имиджа города. Естественно, должна осуществляться серьёзная работа не только по выработке детальной стратегии развития данной территории, но и по продвижению маркетинговых продуктов, с ней связанных.

Именно поэтому мы считаем важным и необходимым проведение исследований существующих имиджей украинских городов как базы для принятия решений по поводу дальнейшей деятельности в сфере формирования их брендов.

Література:

1. Визгалов Д.В. Маркетинг города. - М.: Фонд «Інститут економики города», 2008. – 110 с.
2. Грамотнєв В.Е. Формування позитивного інвестиційного іміджу України: уроки зі світового досвіду//Маркетинг в Україні. – 2004. - №3. – С.27- 29.
3. Панкрухин А. П. Маркетинг Основы теории, стратегии и технологии, становление в России, особенности в различных сферах деятельности. Наглядное учебное пособие. - М., 1997.
4. Парфіненко А.Ю. Туристичне країнознавство. Навчальний посібник. – Х.: Бурун Книга, 2009. – 288с.
5. Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб.наук.пр. / Редкол. С.І. Світленко. – Вип.6. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2008. – С.140-146.

ВЕНГЛОВСЬКА НАТАЛІЯ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Актуальність проблеми інформаційної безпеки визначається сучасними тенденціями в області інформаційних, комп’ютерних технологій, у сфері формування нового типу суспільства і економіки, що характеризується економістами, соціологами по-різному. Американський соціолог Р. Кроуфорд визначає сучасне суспільство як «суспільство знання» (knowledge society) у якому найголовніша роль приділяється знанню, нове знання приводить до появи нових технологій, що веде до економічних змін, потім до соціально-політичної трансформації, що у кінцевому підсумку приводить до появи нового бачення всього світу[8].

У відкритому глобальному світі ХХ-ХХІ ст. нові закономірності перебігу цивілізаційних процесів, вплив інформаційної революції та інших високих технологій на прискорену інтеграцію міжнародного співтовариства обумовлюють появу і необхідність вирішення нових проблем життєдіяльності людства, узгодження нових міжнародних принципів взаємодії та правил поведінки акторів міжнародних відносин.

Серед глобальних проблем сучасності, на які звернули увагу ООН, інші авторитетні міжнародні організації (ОБСЄ, НАТО, ЄС), політичні лідери, науковці, широка громадськість, є проблема об’єктивного ускладнення структури міжнародних відносин, проникаючі контакти цивілізацій і, відповідно, проблема глобальної

міжнародної безпеки, тобто підтримання сталого миру, попередження конфліктів, уникнення нової гонки озброєнь із використанням новітніх науково-технологічних досягнень.

Поняття інформаційної безпеки залежно від його використання розглядається у декількох ракурсах. У найзагальнішому вигляді – інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави [2, с.38].

Для характеристики основних властивостей інформації як об'єкту захисту часто використовується модель CIA [3]: конфіденційність, цілісність, доступність.

Додатково також використовуються наступні властивості: апелювання, підзвітність, достовірність, автентичність.

Міжнародна інформаційна безпека визначається як стан міжнародних відносин, який не припускає порушення міжнародної стабільності і виникнення загрози безпеці держав і міжнародної спільноти у галузі інформації [2, с.38].

Існують такі загрози національним інтересам і національній безпеці в галузі інформації як:

- 1) прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;
- 2) поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;
- 3) комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм;
- 4) розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства та держави;
- 5) намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.[6]

Загострення потенційної небезпеки обґрунтована можливістю розробки, застосування та розповсюдження інформаційної зброї, загрозою інформаційних війн і інформаційного тероризму, здатних викликати інформаційні конфлікти зі значними руйнівними наслідками. Тому силами міжнародних співтовариств організується та впроваджується в життя комплекс необхідних заходів міжнародної інформаційної безпеки, в основі яких є міжнародні Договори та Декларації, що прийняті на самітах держав та резолюції Генеральної Асамблеї (ГА) ООН.

Зважаючи на глобальність проблеми інформаційної безпеки, розвинуті країни розпочали реалізацію довгострокових державних програм, спрямованих на забезпечення захисту критично важливих інформаційних структур, а з 1996 р. проблему міжнародної інформаційної безпеки було внесено на політичний та міжнародно-правовий рівень:

- а) концепцію міжнародної інформаційної безпеки було обговорено на міжнародній конференції з проблем становлення інформаційного суспільства та глобальної цивілізації (ПАР, 1996 р.);
- б) у спільному комюніке зустрічі на найвищому рівні США – Російська Федерація було підкреслено загрозу створення інформаційної зброї і визнано наявність воєнної складової глобального процесу інформатизації;
- в) на 53-ї сесії ГА ООН було консенсусом прийнято Резолюцію 53/70 від 4 грудня 1998 р., де зазначалося, що міжнародна спільнота визнає проблему інформаційної безпеки як багатоаспектний стратегічний напрям взаємодії держав у світі, пропонувалося державам-членам ООН розглянути конкретну типологію інформаційних загроз, визначити критерії проблеми, включаючи розробку міжнародних принципів безпеки глобальних інформаційних систем, внести пропозиції до комплексної доповіді Генерального секретаря ООН для створення міжнародного механізму протидії використанню інформаційних озброєнь та розпалюванню інформаційних війн.[4, с.13-14].

Аналізуючи законодавство України з інформаційної безпеки, слід зазначити ряд положень Указу Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» № 514/2009 від 08.07.2009 р., які визначають позицію нашої держави щодо перспектив забезпечення міжнародної інформаційної безпеки. Так, зокрема, напрямами діяльності у зовнішньополітичній сфері є:

- якісне вдосконалення інформаційного супроводу державної політики, діяльності українських громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності за кордоном за пріоритетами стратегічного партнерства та економічної доцільності;
- організаційно-технічне, інформаційне та ресурсне сприяння держави вітчизняним засобам масової інформації, які мають формувати у світовому інформаційному просторі позитивний імідж України;
- посилення інформаційно-просвітницької діяльності серед населення щодо забезпечення національної безпеки України за умов повноправного партнерства з країнами - членами ЄС та Північноатлантичного альянсу;
- інтеграція в міжнародні інформаційно-телекомунікаційні структури та організації на засадах рівноправності, економічної доцільності та збереження інформаційного суверенітету;

- гарантування своєчасного виявлення зовнішніх загроз національному інформаційному суверенітету та їх нейтралізації [5].

У сучасний період розвитку українського суспільства успішне рішення політичних, економічних і соціальних завдань усе більше залежить від дії такого суб'єктивного фактору як соціальна активність особистості. Люди, насамперед молодь і діти, все більше часу проводять біля екранів телевізорів. Важливу роль у формуванні активності грають засоби масової інформації.

Широкі можливості засобів масової інформації викликають необхідність вивчати механізми їхнього функціонування і розвитку, ефективність впливу на аудиторію. Різні інформаційні та аналітичні програми – своєрідний інформаційний епіцентр телебачення. Вони відіграють важливу роль у діяльності телебачення як одного із фундаторів громадської думки.

Протягом останнього десятиліття чимало дискусій викликає проблема маніпулятивних технологій, жертвою яких стають громадяни, котрі навіть і не підозрюють, що їхня свідомість є об'єктом чиєхось атак.

Тому актуальну проблемою є вивчення маніпулятивних технологій, які активно використовуються під час трансляції сюжетів тelenovin, щоб навчитися розпізнавати правдиву та недостовірну інформацію про події та явища, що відбуваються у країні та світі.

Нами було проаналізовано щільність найрейтинговіших телеканалів, такі як: 1+1, Інтер, ICTV, СТВ, ТРК Україна та Новий Канал.

На цих каналах ми вибрали інформаційно – аналітичні програми, які, на нашу думку, мають найбільший вплив на свідомість людей, та проаналізуvalи їх.

У діяльності телебачення велика увага приділяється ролі новин як одного із фундаторів громадської думки. Значна частина населення не читає газет, тому телевізійні новини є головним джерелом інформації про те, що відбувається у країні та у світі.

Телевізійні новини, а надто провідних телеканалів, завжди перебувають у центрі уваги громадськості. Новинні програми – своєрідний інформаційний епіцентр телебачення.

Телебачення часто нав'язує глядачам викривлені пропорції світу: катастрофи, вибухи, смерті і мало позитиву. Новини у багатьох випадках не інформують, вони залякують і розважають. Ця тенденція прослідковується на другому за показниками рейтингів всеукраїнському каналі «Студія 1+1». Це не є несподіванкою, тому що ще в березні 2008 року нові власники даного телеканалу – компанія «СМЕ» – оголосила про переорієнтацію «TCH». Згідно з новими правилами, «90% новин, що входять до випуску, формуються за ознаками шести «С» та одного «Г». Йдеться про Скандали, Сенсації, Страх, Смерть, Сміх та Гроши. Тобто майже усі новини, що наповнюють випуск і відповідно цікаві для глядачів «TCH», мають вищезгадані ознаки.

При аналізі декількох випусків «TCH», було виявлено, що актуальними темами місяця стали гроші, скандали, смерть та страх.

Працівники «TCH» використовують різноманітні прийоми роботи з інформацією для її оптимального впливу на споживачів. До таких прийомів відносять:

1. Замовчування. «Невигідна» інформація приховується, упускається, а залишається лише «вигідна».
2. Перестановка. Необхідні інформаційні суб'єкти позиції виносяться на початок матеріалу, у той час як інші, дійсно значущі, пересуваються на задній план.
3. Посилання на анонімний авторитет. Для цього наводяться посилання, цитати документів, оцінки експертів, результати соцопитувань. Широко використовуються лінгвістичні конструкції на зразок: «Більшість експертів зійшлися на думці...», «Джерело з найближчого оточення кандидата повідомило...» тощо. Як відзначає відомий російський дослідник маніпулятивних технологій В. Сороченко, посилання на неіснуючий авторитет додає інформації солідності та переконливості. При цьому джерело не ідентифіковане і відповідальністі за помилкове повідомлення журналісти не несуть.
4. Підбір опитування і рейтингів. Підбирається і опитується така сукупність людей, думка яких працює на вирішення даного завдання.
5. Підбір цитат. Подаються цитати без коментарів, які в комплексі працюють на потрібний результат.
6. Монтаж. Вибір із великої кількості фото-, відео-, аудіоматеріалів таких, які змалювали б деякий об'єкт у вихідному або, навпаки, невигідному ракурсі [7].

Зазначені вище прийоми роботи з інформацією активно використовуються працівниками «TCH» у їхній повсякденній діяльності для оптимального впливу на свідомість глядачів.

Новини є головним джерелом інформації про події та явища, які відбуваються у країні та у світі. За допомогою певних прийомів роботи з інформацією (замовчування, залучення авторитетного посередника, підбір цитат та рейтингів, монтаж тощо) вони впливають на свідомість глядачів, формуючи тим самим громадську думку про певні події та явища. Телепрограмма «TCH» також використовує маніпулятивні прийоми, але їхня діяльність контролюється Редакційним статутом Телерадіокомпанії «Студія 1+1», який містить вимоги щодо створення та поширення інформації на згаданому телеканалі.

Отже, феномен міжнародної інформаційної безпеки обумовлюється стратегічною спрямованістю інформаційних озброєнь проти критично важливих структур життєдіяльності і функціонування міжнародного співтовариства, визнання інформаційної зброї як нового глобального виду зброї масового ураження, катастрофічного за наслідками свого застосування (деякі дослідники називають інформаційні озброєння «інформаційним апокаліпсисом»), необхідністю створення міжнародного механізму протидії і попередження глобальних інформаційних війн у рамках політичної компетенції ООН, регіональних міжнародних організацій з проблемами безпеки та оборони, політичних рішень на національному рівні.

Таким чином, тільки широке багатостороннє співробітництво держав у сфері міжнародної інформаційної безпеки може гарантувати світові вирішення нових складних проблем інформаційної доби і забезпечити реальну міжнародну інформаційну безпеку через впровадження комплексу заходів інформаційної безпеки на основі виважених міжнародних нормативно-правових актів з урахуванням специфіки національних законодавств.

Література:

1. В. С. Сідак, В. Ю. Артемов С. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в країнах НАТО та ЄС: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2007.
2. Юдін О.К. Інформаційна безпека держави: Навчальний посібник [Текст] / О.К. Юдін, В.М. Богуш. – Х.: Консум, 2005. – 576 с.
3. http://en.wikipedia.org/wiki/CIA_Triad
4. Міжнародна інформаційна безпека: Сучасні виклики та загрози [Текст]. – К.: Центр вільної преси, 2006. – 916 с.
5. http://uk.wikipedia.org/wiki/Захист_інформації
6. Закон України “Про основи національної безпеки України” // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. ст.351
7. Кущніров О. О. Сучасні технології інформаційного впливу [електронний ресурс]/ О. О. Кущніров.— Режим доступу: URL // http://revolution.allbest.ru/journalism/00027522_0.html.— Заголовок з екрана.
8. Crawford R. In the Era of Human Capital: the Emergence of Talent, intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What it means to Managers and Investors. N.Y.: Harper Business, 1999.

ВОЛОДЬКІНА ОЛЬГА

Житомирський державний університет ім. І. Франка

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ШОДО СТВОРЕННЯ МІКРОКЛІМАТУ ШКІЛЬНОГО КЛАСУ

Однією з важливих проблем сучасної системи освіти в Україні є підвищення ефективності роботи загальноосвітніх шкіл, основною метою яких, як зазначено в Законі України “Про освіту”, є забезпечення всебічного розвитку дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудова підготовка, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення. Чільне місце при цьому належить активізації людського фактора, зокрема мобілізації зусиль соціального педагога навчального закладу щодо створення сприятливого мікроклімату у шкільному класі. Адже мікроклімат багато в чому визначає продуктивність навчальної діяльності учнів та актуалізує якості, властивості особистості.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема мікроклімату завжди була актуальну. Дослідження мікроклімату в нашій країні були розпочаті у працях А.С. Макаренка і успішно продовжені сучасними соціальними психологами: Н.П. Анікеєвою, Г.М. Андрєєвою, В.І. Антонюком, В.В. Бойком, І.П. Волковим, А.Д. Глоточкіним, А.Л. Журавльовим, О.І. Зотовою, А.Г. Ковалевим, Є.С. Кузьміним, О.М. Лутошкіним, Н.С. Мансуровим, Г.А. Моченовим, В.В. Новіковим, Б.Д. Паригіним, К.К. Платоновим, А.А. Русаліновою, Р.Х. Шакуровим, І.Є. Шварцом, Ю.А. Шерковіною, Є.В. Шороховою та багатьма іншими. У даних роботах розглядаються методологічні та теоретичні питання мікроклімату, аналізуються практичні дослідження в галузі вивчення клімату різних колективів.

Н. А. Сейко зазначає, що “мікроклімат класу” – це не що інше, як “соціально-психологічний клімат” [9, с. 114].

Під мікрокліматом (від грец. Klima (klimatos) - нахил) розуміється якісна сторона міжособистісних відносин, що проявляється у вигляді сукупності соціально-психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності та всебічному розвитку особистості у групі.

У вітчизняній психології виділяють чотири основних підходи до розуміння природи соціально-психологічного клімату.

Представниками першого підходу (Л. П. Буєва, Є. С. Кузьмін, М. М. Обозов, К. К. Платонов, А. К. Уледов) клімат розглядається як суспільно-психологічний феномен, як стан колективної свідомості. Клімат розуміється

як відображення у свідомості людей комплексу явищ, пов'язаних з їх взаємовідносинами, умовами праці, методами його стимулювання. Під соціально-психологічним кліматом, вважає Є. С. Кузьмін, необхідно розуміти такий соціально-психологічний стан малої групи, який відображає характер, зміст і спрямованість реальної психології членів організації.

Прихильники другого підходу (А. Н. Лутошкін, А. А. Русалінова) підкреслюють, що сутнісною характеристикою соціально-психологічного клімату є загальний емоційно-психологічний настрій. Клімат розуміється як настрій групи людей.

Автори третього підходу (Б. Д. Паригін, В. А. Покровський, В. М. Шепель) аналізують соціально-психологічний клімат через стиль взаємин людей, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним. У процесі формування клімату складається система міжособистісних відносин, що визначають соціальне та психологічне самопочуття кожного члена групи.

Представники четвертого підходу (Л. Н. Коган, В. В. Косолапов, О. М. Щербань,) визначають клімат в термінах соціальної та психологічної сумісності членів групи, їх морально-психологічної єдності, згуртованості, наявності загальних думок, звичаїв і традицій [3, с. 136].

Аналіз різних точок зору щодо розуміння природи соціально-психологічного клімату дозволяє зробити висновок, що він представляє собою поліфункціональне соціально-психологічне утворення, яким опосередковується будь-яка діяльність колективу [6].

При вивчені мікроклімату необхідно мати на увазі два його рівня.

Перший рівень – статичний, відносно постійний. Це стійкі взаємовідносини членів колективу, їхній інтерес до навчання та однокласників [3, с. 136]. У кінцевому підсумку все різноманіття відносин розглядається через призму двох основних параметрів психічного настрою – емоційного і предметного. Під предметним настроєм розуміється спрямованість уваги і характер сприйняття учнем тих чи інших сторін його діяльності. Під емоційним настроєм - задоволення або незадоволення цими сторонами [2].

На цьому рівні мікроклімат розуміється як стійкий, досить стабільний стан, який, одного разу сформувавшись, здатен довгий час не руйнуватись і зберігати свою сутність, незважаючи на ті труднощі, з якими стикається шкільний клас. З цієї точки зору, сформувати сприятливий мікроклімат у класі досить важко, але в той же час легше підтримувати його на певному рівні, вже сформованому раніше. Контроль та корекція властивостей соціально-психологічного клімату здійснюються членами групи епізодично. Вони відчувають певну стабільність, стійкість свого становища, статусу в системі взаємин. Оскільки стан клімату менш чутливий до різних дій і змін з боку навколошнього середовища, тому він здійснює певний вплив на результати колективної та індивідуальної діяльності, на успішність членів класу.

Другий рівень – динамічний, мінливий. Це щоденний настрій однокласників у процесі навчання, їх психологічний настрій. Даний рівень описується поняттям «психологічна атмосфера». На відміну від соціально-психологічного клімату психологічна атмосфера характеризується більш швидкими, тимчасовими змінами та менше усвідомлюється людьми. Зміни психологічної атмосфери впливають на настрій та навчання особистості протягом уроків. Зміни ж клімату завжди більш виражені, помітні, вони усвідомлюються і переживаються учнями більш гостро, частіше за все учень встигає адаптуватися до них. Накопичення кількісних змін у психологічній атмосфері призводить до переходу її в інший якісний стан, в іншій соціально-психологічний клімат.

Соціально-психологічний клімат є “одним із вирішальних факторів успішної діяльності людини в усіх сферах життя суспільства”, зокрема, в контексті реалізації функції зворотного зв’язку. Наголошується, що від соціально-психологічного клімату залежить ступінь включення кожного індивіда в діяльність, характер її спрямованості, ефективність.

Соціально-психологічний клімат також розглядають як такий феномен, що відображає рівень комфорктності існування в сумісній діяльності, у груповій взаємодії. “Якщо комфорктність пов’язана з індивідуальною оцінкою умов існування у групі, то самі умови розглядаються як груповий “клімат”, як особливий етап соціально-психологічних умов, що склалися у групі”. Зазначимо, що в цьому доволі абстрактному загальному судження важливим є твердження про рефлексивний характер опосередковування соціально-психологічних умов, що породжуються сумісною діяльністю, міжособистісною взаємодією. Усвідомлення особистістю комфорктності існування в конкретній групі, колективі пов’язане з явищем соціальної фасилітації та інгібіції, коли присутність інших людей у першому випадку сприяє покращенню діяльності особистості, а в другому - негативно впливає па поведінку і діяльність індивіда. На думку авторів, фасилітація та інгібіція є тими несвідомими компонентами, що входять до соціально-психологічного клімату.

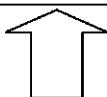
Необхідно зазначити, що соціально-психологічний клімат впливає не тільки на ефективність діяльності, поведінку, але й на психологічне здоров’я особистості. Так, зокрема, наголошується, що «психологічний клімат в учительській кімнаті і в класі – найважливіша умова психічного здоров’я дітей і дорослих» [3, с. 137, 145].

М. М. Обозов, Г. В. Щокін систематизували основні чинники, які визначають характер міжособистісних стосунків (див. Табл. 1.) [7, с. 75-76].

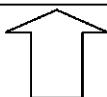
Таблиця 1.

Чинники, які визначають характер міжособистісних стосунків

Міжособистісна привабливість (взаємна симпатія, притягання)				
Збіг установок (у тому числі інтересів) та "Я"-концепції	Адекватне сприйняття позитивних та негативних особистісних рис	Збіг основних та розбіжність другорядних якостей у "Я"-концепції	Позитивний фон стосунків, "приємна" поведінка іншого	Умови співробітництва
Розбіжність установок (у тому числі інтересів) та "Я"-концепції	Неадекватне сприйняття позитивних та негативних особистісних рис	Розбіжність основних та збіг другорядних якостей у "Я"-концепції	Негативний фон стосунків, "неприємна" поведінка іншого	Умови суперництва

Міжособистісна привабливість
(взаємна симпатія, притягання)

Соціально-психологічний клімат у свідомості школяра залежить від відповіді на такі запитання:

- 1) Як однокласники (чи клас загалом) ставляться до мене?
- 2) Чи створює клас деяку цілісність ("ми") і чи я потрапляю до цього "ми" (а чи до "вони")?
- 3) Як я ставлюся до однокласників і класу загалом?

Змісту відповідей на подані питання відповідають певні параметри мікроклімату шкільного класу.

I. Ступінь захисту чи захищеність школяра у класі (упевненість у тому, що дитину не призначать; дієва допомога від однокласників то-що). Від якості захисту залежить і якість мікроклімату - чи сприяє він розвиткові підлітка до соціально компетентної особистості.

II. "Знайти своїх". Далеко не кожний клас наділений відчуттям "ми". Найчастіше цих "ми" (тобто окремих груп спілкування) - кілька у кожному класі. З іншого боку, категорія "ми" має бути наділена соціально адекватним змістом, адже кримінальні угрупування підлітків також об'єднуються почуттям "ми". Таким чином, відчуття згрупованості, об'єднаності залежить від соціальної спрямованості, адаптованості групи. Для школяра пошуки "своїх" означають відповідність чи невідповідність параметру згуртованості групи.

III. Вектор самоствердження. Від ступеня захищеності і згуртованості класу залежить, наскільки учень буде збагачувати соціальний досвід групи своїм власним соціальним досвідом. Тому третім параметром мікроклімату є активність, чи дійове ставлення учня до свого класу [9, с. 114].

У понятті соціально-психологічного клімату виділяються три "кліматичні зони":

- перша кліматична зона - соціальний клімат, який визначається тим, наскільки в даному колективі усвідомлені цілі і завдання діяльності, наскільки тут гарантовано дотримання всіх прав і обов'язків його членів.
- друга кліматична зона - моральний клімат, який визначається тим, які моральні цінності в даному колективі є прийнятими.
- третя кліматична зона - психологічний клімат, ті неофіційні відносини, які складаються між людьми, що знаходяться у безпосередньому контакті один з одним [1].

Соціально-психологічний клімат, який спостерігається у різних колективах, може різнистися за своїм змістом та спрямованістю.

Мікроклімат шкільного класу може бути сприятливим для дитини та стимулювати її; нейтральним, байдужим, де кожен живе сам по собі (явище, що спостерігається дуже рідко); агресивним, який пригнічує особистість та не дозволяє виявити себе, свої можливості [5, с. 68].

Отже, прийнято виокремлювати три основних види соціально-психологічного клімату: з позитивною, негативною та нейтральною спрямованістю. Клімат з позитивною спрямованістю називають сприятливим, або здоровим. Клімат з негативною спрямованістю має назву несприятливого, або нездорового. Клімат, спрямованість якого чітко не визначена, є нейтральним [3, с. 138].

Сприятливий мікроклімат характеризують оптимізм, радість спілкування, довіра, почуття захищеності, безпеки і комфорту, взаємна підтримка, теплота та увага у відносинах, міжособистісні симпатії, відкритість комунікації, упевненість, бадьорість, можливість вільно мислити, творити, інтелектуально зростати [4]. Учні звертаються один до одного по імені. Переважаючий настрій у класі можна визначити музичним терміном «мажор» [8].

Сприятливий мікроклімат кожним учнем переживається як стан задоволеності відносинами з однокласниками, своїм навчанням, його процесом і результатами. Це підвищує настрій учня, його творчий потенціал, позитивно впливає на бажання навчатись у даному класі [3, с. 138]. Порушення ознак сприятливого соціально-психологічного клімату викликає психологічну напруженість у групі. Підкреслимо, що напруженість у взаєминах членів групи і навіть розвал останньої зумовлює розбіжність в індивідуальних цілях кожного з членів групи і групової мети-потреби [10, с. 255].

Несприятливий мікроклімат характеризують пессімізм, дратівливість, нудьга, висока напруженість і конфліктність відносин у групі, невпевненість, страх помилитися або справити погане враження, страх покарання, неприйняття, нерозуміння, ворожість, підозрілість, недовіра один до одного [4]. Учні звертаються один до одного за прізвищем і дають прізвиська [8].

Несприятливий мікроклімат індивідуально переживається як незадоволеність взаєминами у класі, умовами та змістом навчання. Це, природно, позначається на настрої учня, його успішності та активності, на його здоров'ї [3, с. 138].

Отже, мікроклімат шкільного класу є складним комплексом соціально-психологічних умов, які сприяють чи перешкоджають (залежно від його виду), ефективній реалізації спільної діяльності та всебічному гармонійному розвитку особистості учня.

Діяльність соціального педагога щодо створення мікроклімату шкільного класу полягає у створенні гуманічних стосунків між членами класу; взаємодопомоги, ввічливого спілкування; позитивного ставлення до навчання; високих духовних потреб; самоактуалізації кожного учня; принциповості, взаємовимогливості, дисциплінованості громадської думки; позитивного ставлення до мети спільної діяльності; оптимістичного емоційного настрою; адекватного емоційного реагування на негативні явища, які проявляються у переживанні, співчутті, активному пошуці резервів подолання негативних явищ; почуття захищеності кожного члена класу.

Таким чином, одне з основних завдань соціального педагога – це забезпечення таких соціально-психологічних характеристик, які сприятимуть гармонізації відносин учнів у процесі навчальної діяльності, тобто створення сприятливого мікроклімату шкільного класу, що одночасно виступає однією з умов успішної соціалізації особистості.

Література:

1. Богданова М. В. Формирование благоприятного социально-психологического климата в классе [Электронный ресурс] / М. В. Богданова // Первое сентября. – Режим доступа до ресурсу : <http://festival.1september.ru/articles/524401/>.
2. Боровикова Н. В. Климат организации и социально-психологический климат. Их совместное влияние на развитие компаний [Электронный ресурс] / Н. В. Боровикова, А. А. Паринова // Bit to be. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.bitobe.ru/2/1241/>.
3. Голев С. В. Организационная психология (Психология организаций) / С. В. Голев, О. С. Голева. – Херсон : ОМУРЧ Украина ХФ, ИПИС ХГУ, 2010. – 325 с.
4. Жданов О. И. Социально-психологический климат в коллективе [Электронный ресурс] / О. И. Жданов // Элитариум. – Санкт-Петербург, 2007. – Режим доступа к ресурсу : http://www.elitarium.ru/2007/11/14/klimat_v_kollektive.html.
5. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика : Учебник / Л.В. Мардахаев. – М. : Гардарики, 2005. – 269 с.
6. Материалы докладов XIV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» / Отв. ред. И.А. Алецковский, П.Н. Костылев. [Электронный ресурс] – М. : Издательский центр Факультета журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. - Систем. требования: ПК с процессором 486 +; Windows 95; дисковод CD-ROM; Adobe Acrobat Reader.
7. Обозов Н. Н. Психология работы с людьми : советы руководителю : учеб. пособие / Н. Н. Обозов, Г. В. Щёкин. – К. : МАУП, 2004. – 228с.
8. Осипова С. В. Психологический климат в классе / С. В. Осипова // Открытый класс. – 2009. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.openclass.ru/lessons/76361>.
9. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : Методичний посібник / Н. А. Сейко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 260.
10. Циба В. Системна соціальна психологія: Навч. посіб. / В. Циба. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 328с.

ГЕНШ ВЛАДИСЛАВА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ЗНАЧЕННЯ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ СУЧASNІХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Актуалізація проблеми формування позитивного та сприятливого іміджу держави задля достойного позицювання власної країни на міжнародній арені є стратегічним завданням керівництва майже всіх держав світу, а на сьогодні майже не залишилося країн, які б не цікавилися тим, який імідж в очах світової громадськості вони мають. Адже, правильна цілеспрямована політика держави щодо формування власного іміджу допомагає не тільки закріпити існуючі економічні та політичні успіхи держави, а й побудувати необхідний асоціативний ряд наступним крокам та рішенням держави на міжнародній арені.

Геополітичне становище, національні інтереси та багато інших чинників визначають структуру взаємодії будь-якої держави з глобальним світовим співтовариством. У міжнародних відносинах відбулася трансформація структури міждержавних комунікацій, з'явилися нові методи і технології комунікативного впливу на зовнішню і внутрішню політику держав, засоби формування і підтримання політичного та економічного іміджу суб'єктів міжнародних відносин у міжнародному інформаційному просторі, сутність яких включає в себе розуміння зовнішньоекономічних цілей держави суспільством та інститутами державної влади і управління, зумовлює необхідність розробки спеціальних моделей формування іміджу держави.

На сучасному етапі міжнародний імідж будь-якої держави свідчить про її економічну та політичну силу, процвітання та високий рівень культурного розвитку і є показником авторитетності та успішності дій тої чи іншої країни на світовій арені. Позитивний імідж держави безпосередньо пов'язаний як із ставленням до нього світової спільноти, так і її власних громадян. Від іміджу держави залежить і рівень патріотизму країни та її громадян [3].

Імідж країни повинен відповідати таким вимогам:

- він має бути оригінальним та асоціюватися з країною;
- легко піддаватися змінам та нововведенням відповідно до міжнародної ситуації;
- використовувати постійні цінності та культурні особливості країни;
- для його створення та просування необхідна професійна в різних сферах команда, яка має бути аполітичною та інтернаціональною;
- мати в наявності слоган (назва країни – обов'язкова) та логотип, який би містив елементи державної символіки (герб, прапор) [2].

Комплексний аналіз іміджу держави дають можливість зрозуміти, наскільки важливо для кожної країни мати свій імідж та яким чином можна сформувати успішний імідж будь якої держави.

США – провідна впливова країна світу, аналіз її іміджу дозволить проаналізувати механізми його формування, зрозуміти важливість іміджу для реалізації національних інтересів держави.

Аналіз відповідності вимог до іміджу країни та їх дієвість в США (+ вимога дієва; – вимога не дієва) показав наступні результати:

1. Вимога. Він має бути оригінальним та асоціюватися з країною:

США. «+» Дано вимога дієва, тому що імідж США асоціюється з силою країни (США - найбільш розвинута в економічному відношенні держава світу; США виробляє найбільше у світі товарів та послуг; практично всі найбільш процвітаючі держави сучасного світу, контролюючи 77% світової економіки, належать до союзників або найближчих друзів США; потужна система мас-медії; високий рівень науково-технічного потенціалу) та свободою вибору, свободою думки. Але після 11 вересня даний елемент формування іміджу став менш дієвим, бо ці події показали неорганізованість системи безпеки.

2. Вимога. Легко піддаватися змінам та нововведенням відповідно до міжнародної ситуації.

США. «+-» Вимога є дієва на 50%, адже США вдалося змінити сприйняття країни іншими акторами міжнародних відносин, продемонструвавши себе менш явним агресором (вивід військ з Іраку - остання бойова бригада американських військ 19 серпня 2010 залишила Ірак. Четверта бригада "Стайкер" другої піхотної дивізії США у складі 4 тисяч людей в супроводі бронемашин перейшла кордон з Кувейтом. 31 серпня США офіційно завершують процедуру виведення військ з Іраку. Вже з 1 вересня в Іраку залишилося 50 тисяч американських військовослужбовців. Їм заборонили проведення військових операцій, за винятком випадків, коли на те буде спеціальний запит з іракської сторони або в супроводі іракських військових сил). Інші 50% це те, що все одні після 11 вересня (Терористичний акт на Всесвітній торговий центр і Пентагон – серія терактів 11 вересня 2001 року на території США, яка була здійснена за допомогою пілотованих літаків) США залишається країною, що потрапляє в зону ризику стосовно національної безпеки для багатьох країн міжнародного середовища.

3. Вимога. Використовувати постійні цінності та культурні особливості країни.

США. «+» Асоціюється із свободою вибору, свободою думки, «країна свободи», країна з «американською мрією» (Американська мрія - це те, що в Америці вважають ідеалом життя, що включає процвітання і успіх для кожного жителя Сполучених Штатів Америки).

Спочатку США в очах європейців були дивовижною країною, де панує демократія замість монархії, де немає поділу на стани, а є громадянське суспільство [1]. У США також існувала свобода совісті та віротерпимість однієї конфесії до іншої, що є безумовним плюсом. Таким чином, американець мав нечувану для решти світу свободу. Тому США в 19 столітті дістали називу - «країна свободи».

Цей еталон «країни свободи» ґрунтуються, по-перше:

- на принципах, викладених у Декларації Незалежності від 1776 (люди створені рівними і наділені їхнім Творцем невідчужуваними правами, що включають право на життя, свободу і прагнення до щастя, незалежно від соціального класу або обставин народження).

- По-друге, на ідеях Джеймса Адамса, який офіційно ввів поняття Американської мрії у своїй книзі The Epic of America в 1931 році.) Також асоціюється як багатонаціональна вільна країна. Мінусом є заклади швидкого харчування, які також асоціюються з США, та їх наслідки).

4. Вимога. Для його створення та просування необхідна професійна в різних сферах команда, яка має бути аполітичною та інтернаціональною.

США. «+» Дипломатичні відомства, інформаційні агентства США.

Основні функції дипломатичних установ США.

- * допомога голові виконавчої влади у розробці зовнішньої політики;
- * здійснення дипломатичних зв'язків з іноземними державами через посольства і консульства, а також за допомогою листування;
- * ведення переговорів з широкого кола питань;
- * виконання рішень, прийнятих вищим керівництвом країни і парламентом;
- * захист прав та інтересів громадян даної країни за кордоном;
- * забезпечення візового режиму;
- * постачання інших урядових установ і парламенту міжнародною інформацією.

5. Вимога. Мати в наявності девіз країни, слоган (назва країни – обов'язкова) та логотип, який би містив елементи державної символіки (герб, прапор).

США. «+» Ця вимога дієва на всіх рівнях.

In God We Trust (укр. На Бога уповаемо) - офіційний девіз США, а також штату Флорида. Вперше був використаний в 1864 році при карбуванні монет нового зразка, а в 1956 році став національним.

Прапор США. Полотнище прапора складається з 13 червоних і білих горизонтальних смуг (7 червоних і 6 білих), які чергуються. У лівому верхньому куті прапора розташований синій прямокутник з білими п'ятикутними зірками, кількість яких дорівнює кількості штатів - 50.

Герб США прийнятий в 1782 році і неодноразово, але незначно модифікувався, останній раз у 1884 році. Його головним елементом є білоголовий орлан (американці називають його «лісім орлом») - символ суверенітету і могутності. Щиток на грудях орлана нагадує кольор і малюнок прапора і повторює його символіку, але на гербі білих смуг 7, а червоних - 6, верхня частина щитка світло-синя і без зірок. Ця смужка символізує також верховну законодавчу владу конгресу США. Стрічка у дзьобі орлана з латинським девізом «З багатьох - один» нагадує про виникнення держави шляхом об'єднання штатів. Девіз взято з трактату давньоримського політичного діяча Ціцерона «Про обов'язки».

Отже, більшість вимог щодо іміджу держави в США є дієвими. Їх імідж є оригінальним та асоціюється з країною, досить легко піддається змінам та нововведенням відповідно до міжнародних ситуацій, використовуються постійні цінності та культурні особливості країни (такі як «країна свободи», термін «американська мрія»), існує налагоджена система зовнішніх зносин та також є свій девіз і логотип.

Останнім часом імідж США погіршився, завдяки таким чинникам, як війна в Іраці, «11 вересня», нав'язування своєї думки іншим країнам.

Література:

1. Макаренко Є. Політичні стратегії інформаційного суспільства: специфіка національних моделей //Актуальні проблеми міжнародних відносин.-2000.-№22.-Частина I.
2. Перельчина Е.Б. Психологія имиджа: - М.: Аспект Пресс, 2002. – 223с.
3. Г.Г. Почепцов. Іміджелогія. М.: реал-бук, К.: Ваклер – 2000 – 768с.

КОВАЛЬЧУК ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

ТУЗ ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»

МЕТАФІЗИКА СТАТІ М. БЕРДЯЄВА ЯК ОДНЕ ІЗ ДЖЕРЕЛ СУЧASNНОЇ МЕТААНТРОПОЛОГІЇ

Творчість Миколи Бердяєва охоплює практично всі проблеми, які людство ставило протягом історії філософії. Це один із тих мислителів, якого небезпідставно називають “володарем дум ХХ сторіччя”, чиї ідеї не лише надихали сучасників, але й продовжують впливати на філософію сьогодення. Це безперечно стосується і проблеми, що в творчому спадку філософа займає не останнє місце – проблеми статі. Вплив творчості М. Бердяєва, тлумачення ним даної проблеми можна помітити у наукових доробках київського філософа Назіпа Хамітова («Пределы мужского и женского»), сучасного дослідника філософії статі. Це спонукає звернутися до ідей мислителя, і не лише як до історико-філософського надбання, але й для того, щоб усвідомити їх значущість та актуальність для сучасної людини.

Починаючи з часів античності, проблема статі традиційно поставала лише як маргінальна проблема і лише на початку нашого століття вона починає привертати увагу філософів. Значну роль у розробці даної проблеми в свій час відіграли розмірковування З. Фрейда. Проте представник філософської антропології М. Шелер обходить цю проблему. Водночас М. Бердяєв зазначає, що це питання є головним для філософської антропології. Воно ззвучить у таких його відомих роботах, як «Філософія свободи», «Призначення людини» та «Смисл творчості». Це дає підстави говорити про наявність у мислителя сталої розробленої концепції, основні положення якої і стануть предметом нашого дослідження.

Проблема статі у М. Бердяєва постає органічною частиною його філософської антропології. Вважає, що без розуміння людини як статевої істоти неможливо усвідомити «метафізичні корені її ества». «Стать набагато ширша і глибша того, що ми називаемо в специфічному смислі статевою функцією» [2]. На перший погляд, таке розуміння людини мислителем, як істоти статевої, сексуальної, наближує до психоаналізу Фрейда. Однак, на відміну від останнього, що тлумачить стать в термінології науки, Бердяєв аналізує проблему статі в термінології релігійної філософії. Центральною точкою в цьому аналізі є властивий для християнської антропології взагалі погляд на людину як природно-неприродну істоту, що поєднує в собі духовне і матеріальне начало. Вважає, що проблема людини не може бути осмислена ні в межах наукового, ні позитивістського мислення, а лише в межах християнської антропології.

Мислитель буде антропологічну метафізику, спираючись на антропологічний міф про людину – ідею андрогінності. Наполягає на тому, що «людина по своїй ідеї, по Божому замислу про неї є істотою цільною, чоловічо-жіночою, солярно-телургічною, «логічною» та стихійною. І лише як істота цілісна, вона є істота цнотлива...» [1, с. 69]. Саме з падінням андрогіна, тобто статевим розривом цілісності людини, філософ пов’язує первородний гріх, внаслідок якого була втрачена людська непорочність та утворена дурна чоловічість та дурна жіночість.

Життя статі, статеве життя, на думку М. Бердяєва, як наслідок розірваності людства на дві половини в цілому супроводжується дистармонією і конфліктами, «поневоленням і тиранією», неспокоєм і драматизмом. У статевому потязі є болісна надмірна енергія, яка сама по собі сліпа і вимагає виходу в світ, в об’єкт. Стать, на думку М. Бердяєва, це викинутість назовні, об’єктивізація і детермінованість, екстеріоризація і роздробленість, прикутість і рабство. На статевому з’єднанні в його «оголеному» вигляді, вважає М. Бердяєв, лежить печать занепаду людини, те, що повертає її до тваринного царства, що поневолює її.

Згідно Бердяєву, жіноче і чоловіче начала є не лише сутністями характеристиками історичних чоловіків і жінок, тобто антропологічними, але категоріями космічними. «Не лише в людині, але й космос є статевий розподіл чоловічого і жіночого і їх статеве з’єднання», - пише він [2]. Але відношення до чоловічого і жіночого у Бердяєва не рівнозначне. Хоча з моменту диференціації чоловічого і жіночого вони все ж зберігають свою андрогенну природу, проте втілюють різні за значенням комічні сили. «В порядку світу чоловіче і є переважно антропологічне, людське начало, жіноче – начало природне, космічне. Чоловік-людина через жінку пов’язаний з природою, з космосом, поза жіночим він був би відрізаний від душі світу, від матері-землі. Жінка поза зв’язку з чоловіком не була б цілком людиною, в ній надто сильна темна природна стихія, безлика і безсвідома. В жіночій стихії, відділеній від чоловічої, немає особистості. Чоловік усвідомлює активну задачу антропоса по відношенню до космосу» [2]. Різна оцінка чоловічому і жіночому яскраво проявляється і в наступному висловлюванні філософа: «Жінка – істота зовсім іншого порядку, ніж чоловік. Вона набагато менше людина, набагато більше природа» [2]. Вважає, що саме вона є носієм статевої стихії, вона вся стать, статеве життя захоплює її цілком, «оскільки вона жінка, а не людина». Це характеризує її онтологічно і психологічно: вона постає як більш одностороння, порівняно з чоловіком, не здатною до повноти буття, схильна до меншого відчуття особистості і більшої залежності від окремих психічних станів, схильна до істерії, періодично – переживань, гіпнозу та одержимості. Таким чином, її природа є жахливо чужою щодо природи чоловіка. Більше того, автор «Філософії нерівності» критикує прагнення жінок позбутися своєї односторонності, як спотворення істинної природи, як лжебуття. Analogічно він критикує і чоловіків (зокрема, О. Блока, А. Белого), які проявляють надмір жіночості,

брак активно-чоловічого відношення до реальності. Категорично виступає проти змішання твердих границь жіночого і чоловічого.

Ряд вищезазначених ідей філософа свідчить про дяку ворожість до жіночої статі. Так, М. Бердяєв говорить про жіночу сексуальність як темпоральне та просторове явище, вважаючи, що в чоловікові секс набуває більш диференційованої та спеціалізованої форми, тоді як в жінці він розливается по всій плоті її організму, повністю захоплюючи її душу. «Жінка вся є статі, її статеве життя – все її життя, захоплююче її цілком, оскільки вона жінка, а не людина» [2]. Бо лише в жінці, вважає М. Бердяєв, статі первинна і захоплює її суть і є виразом родової стихії. Тоді як в чоловікові завжди сильніша особистість [1, с. 206]. В такій інтерпретації поняття людини звучить гендерно-нейтрально, але як тільки-но виникає дискурс про секс, то стає очевидним, що воно автоматично ідентифікується з його маскулінним змістом, при цьому маргіналізуючи, або, швидше, повністю виключаючи із нього присутність жінки.

Такі погляди Бердяєва свідчать про певне зневажання жіночого та констатування зверхності чоловічого начал, хоча і визнається значущість жіночого як необхідна передумова зв'язку чоловічого з душою світу, землею. Аргументом стосовно того, що жінка «набагато менше людина», є асоціація несвободи у Бердяєва із природою (саме жінка у нього «набагато більше природа»), а свободи – із стрибком з царства необхідності в царство свободи. Оскільки саме природне буття є буттям зовнішньої необхідності, то підпорядкування людини природним законам робить її рабом. Тому жінка не здатна до творчості повною мірою, як чоловік. Мовою психоаналізу творчість є сублімована сексуальна енергія, але жінка найменш здатна до такої сублімації, адже її буття є переважно природним.

Символізація жінки не просто як природного, а природно-пасивного начала в історії філософії має тривалу традицію і бере початок в античній філософії, зокрема, у Аристотеля. Він вважав, що жінки відіграють головним чином матеріальну роль, в той час як чоловіки постають джерелом духовності. На його думку, жінки мають вегетативну і рушійну душу і навіть деякі ступені раціональності, позбавленої однак здатності до “доказового” мислення. Жінкам бракує духовного елементу, ентелехії, що не лише є специфічно чоловічою, але й мислиться Аристотелем як чоловічий внесок в репродуктивність. Оскільки жінки не зовсім позбавлені творчого принципу духу, Аристотель зображує їх насамперед як реципієнтів. Жінки як матеріальне начало лише пасивно приймають тих, хто несе в собі життя. Активним агентом є дух і лише він породжує, формує життя. Аристотель ототожнює інтелектуальну, духовну діяльність з когнітивними актами логічних доведень, зокрема судженнями щодо справедливості. Тому, вважає, що ті, кому бракує інтелекту, не здатні до моральних суджень і повинні підкорятись. І оскільки жінці бракує духовності, це виправдовує її підпорядковане становище в суспільстві. Біологічно і морально недостатня, вона існує на матеріальному рівні, де її бажання відповідно фіксовані [5, с. 575].

В християнстві залишаються подібні, хоча і модифіковані певною мірою, підлаштовані під власну ідеологію, погляди на роль та місце жінки в суспільстві, де на ранньому етапі отцями церкви багато обговорювалось питання про жіночу матеріальну плоть, яка викликала жах своєю здатністю провокувати чоловіків на неконтрольовану пристрасті. Августин ясно зазначає, що падіння людини сталося не через сам статевий акт, а через той стан, що передував йому, тобто через хіть, що оволоділа Адамом і Євою. Жінка тут постає вже не просто нейтральним втіленням матеріальності. Матерія, оскільки вона позбавлена Духа, постає як позитивне зло і жінка як матерія є злом і становить потенційну загрозу для чоловіка. З цієї точки зору матерія і дух протилежні один одному і відповідають чоловічому і жіночому принципам. Дух асоціюється як з принципово раціональним, етичним, так і творчим, божественним. В обох випадках він вищий за матерію, пасивну жіночу потенцію і повністю визначає її. Матеріальна, жіноча природа має темну владу і повинна бути підпорядкована і контролювана [5, с. 576]. Таким чином, ряд поглядів М. Бердяєва щодо ролі жінки і чоловіка в суспільстві, їх відносин є своєрідним продовженням традиції минулого.

Загалом, проблема статі у М. Бердяєва тісно переплітається з проблемою свободи, творчості, самореалізації особистості, любові та сексу. Питання статі і любові продовжує залишатися дуже важливим і для всього нашого релігійно-філософського й релігійно-суспільного світогляду. Головним недоліком всіх соціальних теорій постає лицемірне ігнорування джерела життя, винуватця всіх людських історій – статевої любові. Необхідно визнавати амбівалентний характер статі і любові, з якими пов’язана таємниця розриву в житті і таємниця єднання; а ще – зі статтю і любов’ю пов’язана також таємниця індивідуальності і безсмертя.

М. Бердяєв переконаний в тому, що існує суттєве протиріччя між любов’ю та дітонародженням, бо останнє є завжди знаком особистої невдачі у досягненні досконалості, провалом у досягненні вічності. Той, хто народжує і той, хто народився прирікають себе на недосконалість та загибелю. Народження дітей веде до «розпаду особистості, до поганої нескінченності, а не до хорошої вічності» [2]. Все це відбувається тому, відповідно поглядам філософа, що процес формування особистості та можливість здійснення її у творчості виключає реалізацію людини як тілесної істоти через народження іншої людини. Якраз навпаки, в утриманні від народження дітей, М. Бердяєв бачить потужне джерело для творчості. А оскільки «особистість є принцип творчості, а не народження, то енергія, пов’язана з народженням, трансформується та сублімується», – говорить він [1, с. 71]. У статевому акті, котрий прямо пов’язується з репродуктивною здібністю людини, він бачить лише тимчасове злиття плоті обох у едину плоть, а не повне злиття особистостей, що повинно, на думку мислителя, відбутися у любові. Статеві відносини можуть породити лише ілюзорну форму єдності, яка, навпаки, ще більше людей роз’єднує, а не об’єднує.

Можна зробити висновок, що філософська рефлексія статі Бердяєва ґрунтуються на тривалій філософській традиції, тій її домінантній лінії, що розглядає підпорядковане становище жінки як природне і невідвортне, принаймні в соціальному світі.

Можливість відновлення рівноваги, гармонії, втраченої первинної андрогінної природи мислитель бачить у творчості, що виражає зв'язок людини з Богом. М. Бердяєв відстоює ідею про те, що найвища любов, що поєднує чоловіка та жінку, дух та плоть, здійснюється лише через взаємний зв'язок Божества з людиною у «боголюдстві». Найбільш прониклива близькість у такому випадку можлива не між чоловіком та жінкою, і, звичайно, не у їх тілесному статевому злитті, а у духовному поєднанні людини та Бога. Таким чином, філософ намагається довести вищість духу над тілом, андрогенної природи людини над статевою.

М. Бердяєв продовжує та розвиває міркування Платона, ставлячи ідею андрогінізму в центр своєї філософії статі. Він пише: "Стать – це те, що повинно бути подолане, стать – це розрив. Поки залишається цей розрив – немає індивідуальності, немає цілісної людини". І продовжує: "Чоловік тільки стать, половина, він продукт світової розірваності... І жінка – стать, половина" [3]. Отже, подолання статевої розірваності М. Бердяєв вбачає в подоланні статі через утвердження нової цілісної індивідуальності. А після цього – з'єднання з іншою цілісною індивідуальністю через любов-андрогінізм, що доляє половинчастість.

Мислитель пропонує ідею творчого андрогінізму, що доляє розірваність статей через дух та в дусі. Філософ пише: "Любов – акт творчий, що створює інше життя, що доляє рід та природну необхідність. В любові стверджується особистість, едина, неповторна" [3].

Тлумачення М. Бердяєвим андрогінізму як духовно-творчого єднання чоловічого та жіночого є однією з ідей філософії статі – сучасної галузі філософського знання, що досліджує статі як психологічний, соціально-культурний та екзистенційний феномени.

У сучасній українській філософії філософія статі, формування якої як окремої галузі філософського знання відбувається на межі ХХ – ХXI століття, може бути означена як одна з фундаментальних тенденцій метаантропології (вчення про виміри людського буття та умови плідної комунікації у цих вимірах, а також про фундаментальні тенденції розвитку людського роду і пов'язані з ними колізії). Сучасна українська філософія статі передусім досліджує взаємодію чоловічого та жіночого як духовності та душевності у різних екзистенційно-особистісних вимірах буття людини: буденному, граничному, метаграницькому (Н. Хамітов, С. Крилова) [6, с. 265 – 269].

Сучасна філософія статі поряд із відомими в історії людства патріархальним та феміністичним підходами щодо проблеми статі пропонує андрогін-аналітичний підхід. У працях Н. Хамітова "Межі чоловічого та жіночого", "Філософія і психологія статі" розкривається чоловічість як духовність, а жіночість як душевність. Сутність статі виявляється у її екзистенційності. Екзистенційна чоловічість як духовність, є "здатність до творчого поривання, радикального самотрансцендування, до виходу за будь-які межі" [8, с. 48]. Екзистенційна жіночість як душевність є "здатність до співчуття та любові" [8, с. 48]. Духовність та душевність – характерні ознаки будь-якої людини незалежно від її статі. Тому потрібно говорити про гармонійну взаємодію духовності та душевності людської особистості. Отже, опозиція чоловічого як духу та жіночого як матерії, що розглядалась М. Бердяєвим, сьогодні не має підстав і знімається. "Філософія статі" – галузь філософського знання, що досліджує екзистенційну статі в її єдності з іншими виявами статі – біологічним, соціально-культурним та психологічним" [8, с. 49]. Філософія статі досліджує різні екзистенційні виміри людського буття. Аналізуються конфлікти чоловічого та жіночого, їх продуктивне розв'язання, проблеми свободи та любові, гармонії, що розкриває внутрішню свободу через самореалізацію і самоствердження. Н. Хамітов уводить поняття "андrogінізм" (від грец. *andros* – чоловічий, *giness* – жіночий), що відображає гармонію екзистенційної супіт жіночого та чоловічого. Використання андрогінізму (як і андроген-аналітики, андроген-аналізу) "виводить філософію статі за межі як маскуліноцентризму, так і феміноцентризму" [8, с. 2]. Такий аналіз із позиції філософії статі допомагає встановити взаєморозуміння, взаємоповагу між жінкою і чоловіком на психологічному та соціальному рівнях. Консенсус можливий завдяки спілкуванню. Сутність андрогін-аналітичного підходу – не лише визнання рівноправності чоловічого та жіночого, а й поступування необхідності їх партнерської взаємодії на психологічному, соціальному та екзистенціальному рівнях.

Метаантропологія є методологічною основою андрогін-аналізу, як вчення про екзистенціально-особистісні виміри людського буття та умови плідної комунікації у цих вимірах, а також про фундаментальні тенденції розвитку людського роду і пов'язані з ними колізії. Міркуючи з метаантропологічних позицій над проблемою позатілесних виявів статі, сучасний дослідник філософії статі Н. Хамітов вважає екзистенціальним проявом чоловічого духовне начало – здатність до творчості, вихід за свої межі, самотрансцендування, а екзистенціальним проявом жіночого – душевне начало – здатність до любові та співчуття [7, с. 238-241].

На нашу думку, метаантропологічна методологія є евристично плідною для осягнення феноменів статі та любові, передусім, тому, що її центральною ідеєю є ідея трьох екзистенціальних вимірів людського буття (буденного, граничного та метаграницького), яка відкриває нові горизонти для осягнення плідної взаємодії чоловічого та жіночого та осмислення деструкції в їхніх стосунках.

Цілком очевидно, вважає сучасна дослідниця, психоаналітик школи андрогін-аналізу С. Крилова, що подолати відчуженість статей можна насамперед шляхом конструктивного взаємодоповнення чоловічих та жіночих рис у духовно-душевному спілкуванні та співпраці чоловіка і жінки. Саме в метаграницькому бутті

можливе об'єднання статей в єдине ціле – через любов, що доляє розірваність та відчуження статей. Справжня любов означає не тільки взаємне екзистенціальне-психологічне доповнення, а й збагачення. Мова йде про жінку, яка, не втрачаючи своєї душевності, стає активною та філософичною, набуває стратегічного мислення, і чоловіка, який стає тактовним та гнучким у прийнятті рішень та проведенні їх у життя. Така любов сприяє набуттю самодостатності, позбавляючи інфантілізму як чоловіка, так і жінку [4].

Чоловічість-духовність та жіночість-душевність розглядаються як принципи, що є в кожній людині, незалежно від її біологічної статі. Іх гармонійна чи дистармонійна взаємодія спричиняє або актуалізацію особистості, або її пригнічення, яке призводить до переживання внутрішньої самотності.

Сучасний андрогін-аналіз розглядає статі не лише як біологічний, соціально-культурний та психологічний феномени, але насамперед як екзистенційний феномен. Саме екзистенційна статі – екзистенційна чоловічість як духовність та екзистенційна жіночість як душевність постають головним предметом філософії статі. Філософсько-антропологічний дискурс в проблематиці статі породжує більш уважне ставлення до людського світовідношення як амбівалентного та полярного. Філософська антропологія як філософія статі відтворює глибинну приреченість людської екзистенції поділятися на статі як шляхи буття і зображену необхідність внутрішньої, особистісної комунікації між цими шляхами буття, рівновага яких і становить по-справжньому людяне буття.

Таким чином, ідеї, актуалізовані М. Бердяєвим – прагнення усвідомити сенс чоловічого і жіночого, можливості взаємодоповнення, – залишаються актуальними для сучасної епохи і стали основою для вивчення статі у сучасному напрямі її досліджень – філософії статі, яка започаткувала, крім патріархального та феміністичного підходів щодо проблеми статі, андрогін-аналітичний підхід. Термін “філософія статі та любові” як аналіз категорії “андрогінізм” як духовно-творчого єднання чоловічого та жіночого у М. Бердяєва виступають одним із джерел сучасної філософії статі та метаантропології. Принципова особливість сучасної філософії статі полягає у комплексному підході до проблеми статі та розуміння її як явища, що відображає духовні та душевні виміри людського буття.

Література:

1. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
2. Бердяев Н.А. Смысл творчества (Опыт оправдания человека) / Н. А. Бердяев. – М.: Изд-во Г.А.Лемана и С.И.Сахарова, 1916 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/berdn01/index.htm>
3. Бердяев Н.А. Эрос и личность: Философия пола и любви / Н.А. Бердяев. – М., 1989 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://heatpsy.narod.ru/zberd.html>.
4. Крилова С.А. Стать і любов: від гендерної рівності до гендерного партнерства / С.А. Крилова // Мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури, - 2004. - № 39. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Krylova_1.htm
5. Метаморфози свободи: спадщина Бердяєва у сучасному дискурсі (до 125-річчя з дня народження М. О Бердяєва): Український часопис російської філософії. Вісник Товариства російської філософії при Українському філософському фонді. Вип. 1. – К.: Вид. ПАРАПАН – 2003. – 648 с.
6. Філософія: світ людини: курс лекцій: навч. посіб. / [В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін.]. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.
7. Хамітов Н. Історія філософії: проблема людини та її меж: навч. посіб. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова; ред. Н. Хамітова – К.: Наук. думка, 2000. – 272 с.
- Хамітов Н. Філософія статі: прояснення предмета / Н. Хамітов // Філософ. думка. – 2000. – № 6. – С. 45 – 55.

КОМАРОВА ІНГА, КАРАГЕНОВА-ЯНИЦЬКА НАТАЛІЯ

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНІК УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Управлінська діяльність – це багатогранний складний процес. Більшість вчених та практиків дуже часто ставлять знак рівняння між такими поняттями, як: управління; управлінська діяльність; управлінська праця; керівництво; управлінська система; управлінський процес; управлінські відношення; управлінський цикл – хоча це питання і досі залишається дискусійним. Питання проблем та перспектив управлінської діяльності в сучасних умовах порушують у працях наступні науковці: Г.В. Ангелов, Г.В. Єльникова, В.І. Луговий, Н.Р. Нижник, С.В. Платонов, В.І. Третяк, С.К. Хаджирадєва, В.В. Черкасов, А.М. Ткаченко, Хмельнюк В.Я., Ф.З. Мардаровський [1; 2].

Управлінська діяльність – це цілеспрямований процес взаємодії як особистісного плану (взаємодія особистостей), так і дидактичного – взаємодія компонентів, які складають процес навчання навчанню, тобто процес управління викладанням і навчанням. Поєднані ці компоненти та обставина, що вони, як вже зазначалося, є пізнавальними процесами, що мають свої особливі умови функціонування і підпорядковуються універсальним

законам діалектики. Розглядати ці компоненти відриваючи один від одного, аналізувати їх відокремлено – значить знецінювати дидактику, перетворювати управління в формальний процес.

Процес управлінської діяльності можна представити як функціональну взаємодію її компонентів:

- цілі і мотивація діяльності;
- зміст (враховуючи специфіку об'єкту управління);
- засоби (форм і методів) досягнення мети, тобто отримання очікуваного результату;
- контролю участі об'єктів і суб'єктів управління в рішенні поставлених задач;
- регулювання діяльності (враховуючи змінні умови, ситуацію, фактори, протиріччя, труднощі);
- оцінка результатів (прийняття управлінського рішення).

Отже, ці компоненти управлінської діяльності характеризуються як весь шкільний управлінський цикл, так і управління окремими підсистемами: на рівні одного чи групи навчальних предметів, всього навчального процесу чи його окремих складових.

Управлінська діяльність завжди цілеспрямована: нею передбачено певна мета і задачі. Загальна мета цього виду діяльності виступає як передбачення її кінцевого результату – учинити дійову допомогу педагогічному колективу в поліпшенні навчання і виховання учнів.

Перед керівником школи крім загальної повинна стояти часткова дидактична мета, без конкретизації якої його аналітична діяльність буде малоекспективною. Часткова дидактична мета тісно пов'язана з задачами, які розв'язують вчителі на конкретному етапі їх роботи з виконанням певного управлінського рішення.

При конкретизації загальних (управлінських) і часткових (дидактичних) цілей необхідно враховувати задачі, які висуває Уряд, керівництво, суспільство перед школою; сучасного стану розвитку педагогічної і психологічної науки і спрямованої організації роботи над проблемою, яка впроваджується; суті педагогічного досвіду, який впроваджується і результатів йог використання, особливостей змісту окремих навчальних предметів, а також враховувати дані про основні труднощі, з якими зіштовхуються вчителі в роботі (за результатами попереднього контролю). Аналіз організації діяльності директора свідчить, що враховуються не всі фактори, які впливають на цілеспрямованість управління.

На відміну від інших науковців, В.В. Черкасов вважає принциповими наступні характеристики управлінської діяльності: певна ієархія (встановлення оптимальної кількості управлінських рівнів з чітко визначеними функціями, задачами, відповідальністю); чіткість та єдність мети (визначає стратегію поведінки управлінців); емердженцість (пріоритет спільніх інтересів розвитку організації над локальними інтересами підрозділами); еластичність (встановлення оптимуму між свободою дій робітників і рамками цієї свободи); раціональне поєднання централізації та децентралізації; необхідність і достатність різноманіття; багатоваріантність рішення як передумова оптимізації; стійкість прямих та зворотних зв'язків (стабільність комунікацій, достатньо забезпечення інфраструктури управлінської діяльності).

Під управлінською діяльністю ми розуміємо вид людської діяльності, яка свідомого здійснюється й спрямовується на ефективне функціонування роботи, яка виконується (індивідуально чи колективно) з метою досягнення тих чи інших цілей, рішення задач, виконання функцій.

Існують різні підходи щодо класифікації видів управлінської діяльності. Наприклад, Ткаченко А.М., Хмельнюк В.Я., Ангелов Г.В, Мардаровський Ф.З. виділяють наступні види управлінської діяльності: техніка цілеполагання, прогнозування, планування, організації, координування, стимулювання та контролю. Платонов С.В., Третяк В.І., Черкасов В.В. - техніка здійснення управлінського впливу, делегування, мотивування та стимулювання, організаційного мистецтва та планування [1].

Враховуючи специфіку управлінської діяльності в закладах освіти нами виділені наступні техніки: прийняття управлінського рішення, планування, організації та координації діяльності, прогнозування, мотивації та стимулювання, паблік рілейшнз та комунікативної взаємодії.

Техніка прийняття управлінського рішення в закладах освіти передбачає володіння та застосування зовнішніх і внутрішніх чинників прийняття управлінських рішень, принципів прийняття рішень та їх класифікацію, врахування послідовності прийняття управлінських рішень. Техніка планування, організації та координації діяльності в закладах освіти – володіння та застосування етапів організації та планування діяльності, контролю як функції управління соціально-педагогічними системами, принципів та критеріїв делегування. Техніка прогнозування – видами та методами аналітичної діяльності; мотивації та стимулювання – механізмами реалізації теорій мотивації, типами стимулів та формами організації стимулювання. І остання техніка паблік рілейшнз та комунікативної взаємодії передбачає володіння та застосування принципів та напрямів діяльності системи паблік рілейшнз, методів впливу та організації документообороту, стилів управління тощо.

Отже, право керувати – високе право, і його треба заслужити високим професіоналізмом, належним рівнем опанування всіх технік управлінської діяльності, чесною і самовідданою працею.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці концепції управління закладами освіти.

Література:

1. Платонов С.В., Третяк В.И., Черкасов В.В. Искусство управлеченческой деятельности. - К.: ООО „Издательство Либра”, 1996. – 416
2. Управління навчальним закладом: Навчально-методичний посібник. У двох частинах. Ч.2. Ключ до професійного успіху/ О.І. Мармаза, О.М. Касьянова, В.В. Григораш та ін. – Харків: Веста: Вид-во „Ранок”, 2003. – 152 с.

Козловець Валентина

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ІСЛАМ В УКРАЇНІ

В Україні здавна приймали паломників в її святих місцях. І українські паломники відвідували святі місця в далеких від неї землях. Це не був туризм у сучасному розумінні цього поліфункціонального явища. Але в ньому вже були закладені комунікативні, інформативні, інтегративні, соціальні та інші функції туризму. Доказом цього є паломництво українців до Святої землі, одне з яких знайшло свого літописця в особі Данила Паломника у творі "Житє и хождение Данила Руськияземлиигумена" [1]. Данило Паломник не був першим паломником з Руси-України у Святій землі. У "Печерському Патерику" знаходимо інформацію про українських паломників ще в XI ст. Однак Данило Паломник першим описав своє паломництво, яке здійснив в 1106-1108 рр. Він був ігуменом заможного монастиря, "ішов з великою дружиною".

Описи паломництва він збагачує не лише сакральною інформацією, а й надзвичайно цінним і цікавим матеріалом географічного, історичного, етнографічного змісту, моментами спілкування, які засвідчують повагу приймаючої сторони до "руських паломників", і гордість паломників за "свою Руську землю". Мабуть, за цей патріотизм та свіжий і різноварвний паломницький колорит "Хождение Данила" було перекладене грецькою, німецькою, французькою мовами [2].

На українській землі, як засвідчують давні літописи і хроніки, побувало багато подорожуючих зі Сходу і Заходу. Їх приваблювала краса української природи, шляхетність душі українського народу, духовна величність Києво-Печерської і Почаївської лавр, Київської Софії, культурних і сакральних пам'яток інших регіонів України.

Україна - багатонаціональна і багатоконфесійна країна, в якій налічується понад 70 різних релігійних течій. Міжконфесійні конфлікти в Україні, які, на жаль, подекуди існують, хоча їх географія і динаміка значно звузилася і впала за останні роки, не переростають (і, будемо сподіватися, не переростуть) в етнорелігійне протистояння. Запорукою цього є послідовна, цілеспрямована державно-церковна політика Української держави, яка ґрунтуються на конституційних положеннях і державних правових актах, що відповідають міжнародному праву і захищають свободу совісті, релігійні свободи та права всіх національних меншин, всіх громадян України) як віруючих, так і невіруючих [3]. Це створює сприятливі передумови та можливості для розвитку як вітчизняного, так і міжнародного паломницького туризму в Україні.

Велике значення ісламського чинника у забезпеченні національних інтересів України полягає у тому, що мусульманський світ значною мірою присутній у самій нашій державі і його питома вага зростатиме. Нині кількість мусульман в Україні за різними оцінками складає від 1,2 до 2 млн. Осіб.

Якщо виходить з того, що в Україні проживає 500 тисяч мусульман, то тоді в Криму справді живе 70% мусульманського населення України. Але у будь-якому випадку, в інших регіонах України вони проживають розсіяно, і лише в Криму компактно.

За даними Кримського Республіканського комітету у справах релігії, у Криму зареєстровано 341 мусульманська релігійна організація, з них 335 релігійних громад, 5 медресе, 1 управління (ДУМК). Загалом, 70% мусульманських релігійних громад України зареєстровано саме на території Криму. В Україні функціонують 5 навчальних закладів, в тому числі 2 університети, у яких навчається близько 440 ісламських священнослужителів

Унікальність зв'язків України з ісламським світом полягає ще в тому, що на її територію, до Криму, повернулися кримські татари, які за своїм походженням є корінним народом у нашій державі. Такої особливості фактично не має жодна європейська країна із значною долею мусульман у складі свого населення.

Все вищевикладене ставить перед державою низку взаємопов'язаних питань. Це, по-перше, забезпечення суспільно-політичної стабільності у мусульманському середовищі, недопущення перетворення ісламського чинника на дестабілізуючу силу в українському суспільстві, його використання певними внутрішніми та зовнішніми силами в деструктивному плані. По-друге, відпрацювання такої моделі інтеграції кримських татар в українське суспільство, яка б, з одного боку, забезпечила знаходження оптимальної форми здійснення внутрішнього самоуправління кримськотатарського народу в межах української державності, реалізацію його політико-правових, соціально-економічних та духовних потреб, а з іншого боку, сприяла зміцненню міжнаціональної злагоди і миру на Кримському півострові.

По-третє, ефективне використання можливостей, зв'язків, традицій мусульманського населення України у здійсненні курсу ринкових перетворень, а також у зміцненні позиції Української держави в регіонах Ісламського

сходу. Потрібно зазначити, що бізнес у країнах Близького Сходу традиційно вражовує постулати Корану і надає перевагу у співробітництві з не мусульманським світом тим країнам, де мешкають мусульманські меншини або мусульманське населення складає досить питому вагу, використовуючи їх як необхідну комунікаційну ланку. [6]

В Україні немає виявів релігійного екстремізму, який значно посилився в кінці другого тисячоліття і завдає шкоди міжнародним відносинам, співіснуванню різних народів, рас, культур, релігій, зокрема такому дієвому гуманітарному чиннику розвитку й утвердження цього співіснування, як міжнародний туризм. Останнім часом терористичні акції релігійних екстремістів безпосередньо здійснюються проти туристів і туристських фірм та кампаній (Єгипет, Алжир, Ізраїль, Індія, Пакистан, Близький Схід).

У результаті етнічно-релігійних конфліктів цілі країни і регіони закриваються для міжнародного туризму, індустрія туризму в них занепадає, знищується його інфраструктура, а відтак виснажується державний бюджет, знижується життєвий рівень населення (прикладом може слугувати нинішня Югославія) [4].

У різних регіонах України збереглися історично-культурні пам'ятки християнства, ісламу, іудаїзму, караїзму та інших релігій і етносів. Вони, надто привабливі культурними і сакральними осередками для українців, євреїв, кримських татар, караїмів, кримчаків, інших вихідців з України та їхніх нащадків, які проживають нині за її межами. Останніми роками ці люди здійснюють приватні і неорганізовані паломницькі поїздки до місць, пов'язаних з пам'ятними датами, подіями, визначними особистостями їхнього етноконфесійного минулого.

На терені України зустрівся та зімкнувся не лише православний Схід і католицький Захід, а й Схід і Захід у масштабному, геополітичному вимірі. Починаючи з середини XVI ст., від часів Реформації, Україна стає батьківщиною різних протестантських течій - лютеранства, кальвінізму, соцініанства, згодом - баптизму, адвентизму, п'ятидесятництва, свідків Єгови, а сьогодні - різних харизматичних течій, неорелігій. Ще раніше на українській землі прижилися іудаїзм та іслам. Отже, нині маємо досить різnobарвну конфесійну карту України [5]. Тут пускають коріння, знаходять прихильників і послідовників нові християнські та нехристиянські течії, відгалуження, групи, іноді досить екзотичні, далекі від національної традиції та культури.

У правовій державі, демократичному суспільстві гарантується вільний світоглядний, віросповідний вибір, якщо він не виходить за межі загальнолюдської етики, не перешкоджає утвердженню сучасних сил людини, інтелектуальному, моральному розвитку особи, цивілізованому співжиттю громадян.

Національні культури, конфесійні відмінності, світоглядний плюралізм не повинні (і не можуть) в Україні бути підґрунтам для релігійного екстремізму і етнерелігійної ворожнечі. Во ж християнська культура, що ґрунтується на Євангелії, має спільні корені з культурою іудейською, що ґрунтується на Торі, та ісламською, яка в Корані увібрала багато сакральних сюжетів Старого та Нового Заповітів Біблії. Всі вони доповнюють одна одну і в багатьох аспектах - не лише провіденціальному й есхатологічному, а й культурологічному й етичному - можуть гармоніювати між собою.

Таким чином, національні інтереси України потребують вироблення відповідної державної політики стосовно зростаючого впливу ісламського чинника на її внутрішньополітичний розвиток і зовнішню політику. Це є принципово новою проблемою для нашої держави, тому сьогодні, при закладенні основних підвалин такої політичної лінії вкрай важливо не допускати згубних помилок, в тому числі й тих, що вже були зроблені деякими державами в наш час, уважно вивчати найкращий позитивний досвід інтеграції мусульманських громад у суспільства ряду західних країн та Російської Федерації і встановлення надійного заслону ісламському екстремізму. Особливу увагу слід також приділяти формуванню ефективних механізмів реалізації стратегічних інтересів Української держави у регіонах Близького та Середнього Сходу і Центральної Азії.

У зазначеному питанні органи державної влади мають виходити із чітко визначених національних інтересів України, формувати саме проукраїнську політику стосовно ісламського чинника та ісламського світу взагалі, уникати, щоб наша країна та її владні структури перетворювалися на механічних виконавців зовнішньополітичних та стратегічних і тактичних цілей інших держав, всупереч своїм власним національним інтересам. Як справедливо відмічалось на засіданні наукової Ради МЗС України 10 жовтня 2001 р., входження України у близькосхідній та центральноазійській просторі "пов'язане із дипломатичною гнучкістю, вмінням балансувати в полі конfrontації великих держав та держав, які вбачатимуть в інших небажаних конкурентів. Проникнення України в названий регіон має бути зваженим, поступовим, а також і послідовним. [6]

Література :

1. Зарубіжна філософія ХХ століття. - К., 1993. - 239 с. 164
2. Жданов Н.В. Исламская концепция миропорядка. – М: Международные отношения, 2003. – 419 с.
3. Кислюк К.В., Кучер О.М. Релігієзнавство: Навч. посібник для студентів вузів / Народ. укр. акад. – 3-е вид., перероб. і доп. – К.: Кондор, 2004. 646 с.
4. Лубський В.І., Теремко В.І., Лубська М.В. Релігієзнавство: Підручник. – К.: Академвидав, 2005. – 432 с.
5. Релігієзнавство. Навчальний посібник / Черній А. М. - К.: Академвидав, 2003. - 351 с.
6. Релігієзнавство: Підручник / За ред. О.П. Сидоренка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 470 с.

Кошовець Марина

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

СОЦІАЛЬНА ПАМЯТЬ КАК КОНЦЕПТ: УРОКИ СЕМІОТИКИ

Несмотря на то, что социальная память как социальный феномен возникла вместе с первыми формами общественного бытия людей, ее исследование началось лишь с конца XIX в., когда происходило оформление психологии, социологии, культурологии и антропологии в качестве самостоятельных научных отраслей. Существует большое число концептуальных интерпретаций феномена социальной памяти в рамках различных парадигм. Остановимся на раскрытии данного феномена в рамках структуралистской теоретической традиций. Соответственно, целью статьи является раскрытие сущности феномена социальной памяти и механизмов ее функционирования в рамках структурализма. Актуальность изучения социальной памяти вызвана во многом тем, что сегодня данный феномен имеет плюралистический характер исследования, поэтому так важно зафиксировать грани данного явления с позиций различных парадигм.

Для начала обозначим концептуальные идеи структурализма. Коммуникативная модель, предлагаемая структуралистами, опирается на знаки, которые Ф. Соссюр определяет как неразрывное единство означающего и означаемого [5, с. 120]. Означающее – это образ звукоряда, в то время как означаемое это образ вещи, рождающийся в уме и соотносящийся с другими такими же образами. Связь означающего и означаемого произвольна, но навязанная языком, который является кодом, она не может быть изменена по усмотрению говорящего. Код, в свою очередь, определяют структуру, выступающую в роли основополагающего правила при формировании ряда конкретных сообщений, т. е. совокупность правил и ограничений, которые и обеспечивают функционирование знаковой системы. Тогда структура – это модель, выстроенная с помощью некоторых упрощающих операций, которые позволяют рассматривать явление с одной единственной точки зрения. Она обязательно должна отвечать двум требованиям: 1) поддерживаться внутренней связью; 2) обнаруживаться только тогда, когда различные феномены сравниваются между собой и сводятся в единую систему [1, с. 337].

Социальная память – сложное и многокомпонентное явление. Содержание памяти социума образуют социальные смыслы – знания, умения, стимулы, эмоции, полезные для жизни данного общества (бесполезные смыслы из памяти выпадают). Социальные смыслы бывают естественными (внекультурными, передаваемыми генетически) и искусственными, т. е. культурными, созданными коллективным разумом общества [4, с. 97]. Соответственно, социальная память складывается из двух слоев – социальная бессознательная, наследуемая генетически, то есть генетическое наследие, и культурное наследие, состоящее, во-первых, из неовеществленной, неопределенной части, которая представляет собой общественное сознание в виде национального языка, обычая, знаний и умений, полученных от предыдущих поколений или созданных данным поколением и овеществленной, определенной части, состоящей из памятников культуры в виде артефактов, то есть искусственно созданных изделий, документов – специальных коммуникационных сообщений, и освоенной обществом природы. Неовеществленную часть культурного наследия, то есть общественное сознание, можно назвать духовной культурой, а овеществленную – материальной культурой.

В структуру же социальной памяти включают следующие элементы. 1. Естественный национальный язык как конституирующий элемент любого этноса (нации, народа). Так как он возникает в ходе социального общения естественным путем, то является основой духовной культуры и важнейшим носителем социальной памяти. 2. Недокументированные смыслы – это знания о прошлом и настоящем, эмоциональные переживания и желания, распределенные в индивидуальной памяти современников, образующих данное общество. Сюда включают народную память об исторических событиях и исторических личностях, фольклор и литературные герои, мифы и практический опыт. Здесь же социальные чувства, например, чувство национальной гордости или национального унижения, стремление к национальному освобождению или реваншу, исторически сложившиеся симпатии и антипатии и текущие общественные настроения. Важнейшее значение для существования общества имеет его самосознание, т. е. осознание принадлежности к определенному социальному единству, присущее индивидуальным членам общества. Недокументированные смыслы в свою очередь, можно разделить на две части: кратковременная память и долговременная память. Продолжительность кратковременной памяти измеряется временем жизни одного поколения – свидетеля тех или иных памятных событий. Долговременная память представляет собой передачу смыслов из поколения в поколение в течение многих веков. Благодаря сохранению в поколениях памяти люди становятся «своими» в своей стране, интегрируются и консолидируются в обществе, несут за него ответственность. 3. Социальные нормы и обычаи – исторически определенные и материализованные в стереотипных традиционных, религиозных и правовых формах, образцах научного, художественного и производственного творчества требования к поведению и деятельности людей, обуславливаемые их возрастным, профессиональным и общественным статусом. 4. Технологические умения. В отличие от обычай, они не несут непременной этнической окраски. Они представляют собой способность производить материальные и духовные ценности, соответствующие современному уровню научно-технического прогресса [4, с. 106].

Социальная память сохраняется под влиянием социальной системы при помощи ряда «механизмов». Их насчитывается всего четыре. 1. «Устная (антропологическая) традиция» (народное творчество), которая позволяет создать видимую систему индикаторов для «исторической социологии». 2. Все виды текстов, включая

художественные или «мемуарные» - т.н. «записи». 3. Зрительные образы (иконографические или кинематографические), «материализованные» или существующие только в воображении. 4. Социальное действие, которое воспроизводит память через навыки, ритуалы, обычаи, обряды. В качестве примеров можно привести Поминальное Воскресенье в Британии, русскую православную «Родительскую субботу», или специфические украинские «Проводы» [3, с.121].

Все указанные типы «механизмов» могут быть воспринимаемы как знаки (индикаторы), пригодные для экспликации и анализа социальной памяти. И мифы, и тексты, и образы, и ритуалы становятся структурами социальной памяти тогда, когда прошлое замкнуто границами определенного места (региона) с его климатическими и географическими особенностями, общей историей и базируется на пространственной ассоциации смыслов. Пространство структурирует память, а время – всего лишь динамический фактор. На это указывал К.Леви-Строс, приводя в качестве примера обращение в христианство бразильских индейцев Бороро, которых католические миссионеры специально призывали покидать исконные места жительства для «новой жизни» и «новой памяти».

В семиотическом аспекте проблемы социальной памяти также исследовал Ю.М.Лотман, рассматривая культурное пространство как пространство некоторой общей памяти, существование и функционирование которой опосредовано существованием общих текстов. Понимание текстов как носителей социальной памяти возможно только при наличии культурного кода, поскольку их смысловая нагрузка раскрывается лишь в рамках определенного культурного пространства. Культурная память определяется единством культурного пространства, характеризуется внутренним разнообразием, выраженным в существовании частных диалектов памяти, присущих коллективам, образующим единый культурный мир. Коллективная память, по мнению Ю.М. Лотмана, сохраняет тексты, возникающие в рамках определенных субкультур, а также интерпретирует их содержание. Ю.М. Лотман ввел в культурологический дискурс концепты «память информативная» и «память креативная». Информативная память имеет единое пространственно-временное измерение и проявляется хронотопно. Креативная же память более универсальна, поскольку в ней заключен семиотический потенциал всех текстов, который раскрывается посредством механизмов «деактуализации» (забывания) – «актуализации» (вспоминания). В определенных обстоятельствах, которые можно приблизительно обозначить как «потерю Родины» или «разрушение Дома» устойчивость «коллективных воспоминаний» социальной группы может даже возрастать, но сами воспоминания уже не стихийны, а организованы определенным образом – как в случае с ритуалами “kwanza” или “candomble”, воспроизводящими «африканское пространство» в США и Бразилии. Важным для нашего исследования является вывод Ю.М.Лотмана о том, что культурное «припоминание» зависит от общественного мнения, а, следовательно, и от общественного сознания как его выразителя [6,с.12].

Что касается ситуации или обстоятельств коммуникации, следует сказать, что, действительно, семиология занимается тем, что выясняет, как происходит кодификация, в результате которой определенные означающие связываются с определенными означаемыми, и она вовсе не обязана разбирать вопрос о том, что соответствует им в действительности. Однако во многих случаях так и остается неясным, можем ли мы рассчитывать на то, что знак в действительности чему-либо соответствует. Обстоятельства кодификации сами по себе оказываются чем-то вроде референта сообщения, однако сообщение не указывает на них, но в них разворачивается, осуществляясь в конкретной ситуации, которая и наделяет сообщение смыслом. То есть теоретический мир абстрактных кодов и сообщений всегда подпитывается общественными и историческими обстоятельствами. Выходит, что одни и те же сообщения в разных исторических условиях социума могут по-разному читаться, сообщение оказывается некой пустой формой, которой могут быть приписаны самые разнообразные значения [7,с.70].

В ходе истории первичные и вторичные функции различных кодов могут подвергаться разного рода изменениям, исчезать и восстанавливаться, что отличает жизнь форм, будучи обычным делом и нормой восприятия произведений искусства. Это особенно бросается в глаза в архитектуре, в области, относительно которой общественное мнение полагает, что она имеет дело с функциональными объектами, однозначно сообщающими о своей функции. Но в зависимости от исторического контекста коды могут меняться, поэтому некий объект в разные исторические эпохи и в разных социальных группах может пониматься по-разному. Это легко применимо к такому виду социальной памяти, как материальная культура. Например, случай с Парфеноном, который больше не культовое сооружение, при том, что значительная часть символьских коннотаций сохраняется благодаря достаточной осведомленности о характере мироощущения древних греков[7,с.221].

Дж.Дорфлес в работе «Превратности вкуса» считает, что на всем этом держится феномен потребления форм и устаревания эстетических ценностей. Получается, мы живем в тот исторический период, когда формы восстанавливаются с неслыханной быстротой, сохраняясь, невзирая на кажущееся устаревание. Современный потребитель отмерших форм приспособливается к прочтению сообщения, ибо он уже не может читать его «по старинке», но вынужден искать и находить для него нужный код. Это рискованное и трудное предприятие, которое К. Леви-Строс определял как семантическое слияние, заключается в деконтекстуализации знака, изъятии его из первоначального контекста и внедрении в новый контекст, наделяющий его иными значениями. Но это обновление есть вместе с тем сохранение, открытие заново прошлых смыслов [7,с.223].

Поэтому, как указывает У.Эко, наша эпоха – не только эпоха забвения, но и эпоха восстановления памяти [Там же, с.225]. Воскрешение забытых риторик и идеологий в итоге представляют собой налаживание огромной

машины риторики, которая соозначает и управляет одной и той же идеологией, а именно идеологией «современности», которая может быть охарактеризована толерантным отношением к ценностям прошлого. Это достаточно гибкая идеология, позволяющая прочитывать самые разнообразные формы, не заражаясь при этом какой-либо идеологией конкретно, которая фактически уже больше не информирует, потому что все значения уже усвоены, предсказаны, апробированы.

Политика памяти — одно из самых развитых направлений исследований в современном гуманитарном знании. Память уже не рассматривается наивно, как данность, реальность которой подтверждается публичной ссылкой на нее, но как результат столкновения разных речей, программирующих ее состав. Предметом изучения в исследованиях по политике памяти являются не только селективные возможности, которые применяют политики, — отбор фактов, замалчивание, подчеркивание или создание новых контекстов для известных фактов [2]. Ведь такие манипуляции с общественной памятью, включая даже самые агрессивные фальсификации, совершенно не затрагивают содержание памяти, не меняют тот набор образов, которыми воспоминание привыкло пользоваться, но только пускают в ход биологическую метафору “отбора” для блокировки некоторых участков коллективной памяти. Поэтому важнее изучать не политический контроль над памятью, а политическое использование памяти; не что было велено забыть, но как было велено помнить о прошлом.

Подводя итоги, следует заметить, что социальная память — это универсальный социальный феномен, обладающий набором специфических характеристик и элементов, способных трансформироваться в соответствии с изменением самого типа общественного устройства. Структуралистский подход, представленный К. Леви-Стросом, сосредоточил свое внимание на вскрытии вневременных структур, пронизывающих все слои социальной реальности. Культурно-семиотический подход Ю. М. Лотмана рассматривал социальную память в ее культурном измерении, через отношение к средствам массовой коммуникации, исторически изменчивым и, соответственно, формирующими различные типы представлений о прошлом.

Література:

1. Леви-Строс К. Путь масок, - М.:Республика, 2000. – 400с.
2. Марков А. Политика памяти и поэтика беспамятства//НЛО, - 2010, - №101, електронний ресурс, доступний на <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/101/ma30.html>
3. Рафиков А.М. Социальная память и механизмы ее воспроизведения// Вестник Башкирского университета. – 2006, - №2, - С.119-121 електронний ресурс, доступний на <http://elibrary.ru/item.asp?id=9611692>
4. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. - СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002 г. - 461 с.
5. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. – М:КомКнига, 2006 г. - 278 с.
6. Храпов С.А. Концептуализация понятия «социальная память» в системе социально-гуманитарного знания//Гуманитарные исследования. – 2010, - №3 (35) – С.10-14, електронний ресурс, доступний на <http://elibrary.ru/contents.asp?issueid=872747>
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – М:ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432с.

Кутина Володимир

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ НАПРЯМКІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ

Інформаційно-психологічна боротьба велась у всіх війнах та протистояннях людства. Її зміст в основному складали дії протилежних сторін з поширення дезінформації або тенденційної інформації для впливу на оцінки, наміри та орієнтацію населення, особового складу військових сил та осіб, які приймають рішення, з метою формування громадської думки на користь діючої сторони.

Тому не дивно, що вже в давнину полководці, мислителі відзначали важливість досягнення перемоги без бою. Вже тоді використовувались засоби впливу на ворога шляхом дезінформації, погроз, залякування.

Вперше поняття "інформаційна війна" було введено в 1985 році в Китаї [5]. В основу теоретичних підходів китайських фахівців у галузі інформаційного протиборства покладені погляди давньокитайського військового діяча Сунь-цзи (V ст. до н. е.).

Особливо посилилася роль засобів масової інформації в тотальніх і локальних війнах ХХ століття. Помітних кількісних та якісних змін інформаційна боротьба почала зазнавати відтоді, як почалось створення единого інформаційного простору.

Сучасна науково-технічна революція спричинила справжній переворот в інформаційній боротьбі. Більш активно й глобально почали проводитись психологічні операції, інтенсивніше впроваджуватися нові інформаційні технології.

Наочною ілюстрацією цьому є війни та воєнні конфлікти останніх десятиріч ХХ століття і початку ХХІ століття. Іх аналіз зі всією очевидністю свідчить про те, що хід та кінець воєнних дій будь-якого масштабу в сучасному світі визначається мистецтвом ведення інформаційної боротьби. На початку 90-х років поняття "інформаційна війна" з'явилося в США й активно увійшло в загальновсітову практику [8].

Сьогодні все більше сил і засобів залучаються до інформаційної боротьби, все більш масштабними стають її наслідки. В США, Японії, Німеччині, Франції, Ізраїлі та інших країнах пильна увага приділяється інформації, яка по праву вважається одним з головних факторів володіння сучасним світом.

"Глобальний масштаб і радикальність змін, які відбуваються в наші дні в політичній, економічній, духовній сферах життя світового суспільства, у сфері воєнної безпеки, дозволяють висунути припущення про формування нової системи міжнародних відносин, яка відмінна від тих, що функціонували протягом завершального століття, навіть починаючи з класичної Вестфальської системи" [5].

Отже, розвиток інформаційних технологій веде до глобальних змін в політичній, економічній, військовій та культурній сферах. На думку західних і вітчизняних політологів, це приведе в першій чверті ХХІ століття до кардинальних змін самого способу протиборства в міжнародних відносинах.

Інформаційне протиборство було й залишається супутником міждержавного спілкування, і його учасники несхильні оголошувати реальні витрати на покращання власного іміджу й дискредитації протилежної сторони.

Західні фахівці вже однозначно назвали інформаційну війну найвищою формою інформаційного протиборства.

"Інформаційна війна" є широким та багаторічним поняттям. Так, сьогодні деякі фахівці з питань інформаційної безпеки, виділяють такі її аспекти, як діяльність добродійних міжнародних фондів, клубів, сект; використання у відповідних цілях нейролінгвістичного програмування тощо.

Події в Перській затоці в січні 1991 року, Югославії у 1999 році, а також перша і друга "чеченські кампанії" в Росії, внесли нові риси в уявлення про війни сучасного інформаційного суспільства.

"Війна в зоні Перської затоці може бути визначена як перша повномасштабна війна нового етапу в функціонуванні військових сил в умовах створення глобального інформаційного простору" [3].

На думку З. Взежинського даний конфлікт "продемонстрував наступ Pax Americana, внаслідок якого стало зрозуміло, що світу доведеться погодитися з м'якою американською гегемонією" [6]. При проведенні США воєнних акцій ступінь їх відкритості визначався не незмінними принципами, а кон'юнктурою з використанням "м'якої військової цензури" [8].

"Буря в пустелі" теж не є випадком. Американські військові, використовуючи "м'яку цензуру", фактично вилучили з інформаційного поля повідомлення, в яких виправдовувалась протилежна сторона. Окрім того, "Буря в пустелі" стала першою в історії війною в прямій телетрансляції.

Російські військові, в свою чергу, змогли налагодити ефективний інформаційний супровід лише під час другої чеченської кампанії.

У ході агресії проти Югославії інформаційні операції змогли забезпечити необхідний результат - сприяти фактичній капітуляції сербських збройних сил.

Американські військові навіть жартують з цього приводу: "Ми не почнемо вигравати війну, поки про це не передадуть по CNN".

Найбільш криваві за всю сучасну історію людства терористичні акти в США 11 вересня 2001 року наочно продемонстрували інформаційну загрозу, яку приховує в собі сучасне телебачення.

Мільйони людей на екранах домашніх телевізорів змогли спостерігати в прямому ефірі по CNN авіаційні терористичні акти та одночасно були об'єктами комплексного інформаційного впливу терористів.

Вплив інформаційних технологій, крім воєнних операцій, наочно демонструють події в економічній та фінансовій сферах.

Прикладами інформаційних воєн також є: "стрибок" цін на нафту в 2000 році, боротьба з евровалютою, яка призвела в тому ж 2000 році до її нестабільних котирувань. Не можна не погодитися з висловом доктора політичних наук І.М. Панаріна: "Кінець ХХ століття характеризується тим, що світова фінансова система є головною аrenoю глобального інформаційно-психологічного протиборства між провідними державами світу" [3].

Досить сильна залежність суспільства від засобів масової інформації в сучасну епоху глобалізації несе як позитивні наслідки - зростання загального інформування й комунікативності населення Землі, так і негативні.

Сильна залежність від ЗМІ народжує новий вид зброї масового ураження - інформаційну зброю.

Ядерна зброя як фактор стабілізування та домінування віходить на другий план, їй на зміну приходить зброя інформаційна, яка дозволяє реально управляти державами.

Таким чином, інформаційне протиборство змінює уявлення про те, що таке супердержава.

У 1997 році з'явилось таке визначення інформаційної війни: "Дія, яка ужита для досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії і яка здійснюється шляхом впливу на інформацію та інформаційні системи суперника при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем".

22 жовтня 1998 року Комітет начальників штабів ВС США видав доктрину інформаційних операцій (Joint Doctrine of information operation). У доктрині вперше підтверджується факт підготовки американців до проведення наступальних інформаційних операцій. Раніше Пентагон підкреслював, що заходи США в інформаційній сфері будуть носити виключно оборонний характер.

У доктрині передбачається вірогідність проведення наступальних інформаційних операцій не тільки у воєнний, але й у мирний час.

При цьому представники США, коментуючи ці положення, стверджують, що використання наступальної інформаційної зброї буде проводитися при повному дотриманні відповідних міжнародних норм та договорів.

Але на сьогодні подібні міжнародні угоди або відсутні, або перебувають на ранніх стадіях опрацювання.

У доктрині інформаційних операцій США виділяються чотири основні категорії використання інформації проти людського інтелекту:

- операції проти волі нації;
- операції проти командування суперника;
- операції проти ворожих військ;
- операції проти національних культур.

Однією з вимог ефективного використання ЗМІ США в конфліктах останніх десятиріч є те, що в управлінні інформаційно-психологічними акціями використовуються американські військово-політичні керівники найвищого рівня.

У США рішення про проведення інформаційно-психологічних операцій приймає президент. Робить він це на основі рекомендацій та розробок, які готує Рада національної безпеки (РНБ), вона ж здійснює загальне керівництво інформаційно-психологічним забезпеченням [2].

Розроблювачами програми під назвою "Міжнародна народна дипломатія" є Держдепартамент США, Міністерство оборони, ЦРУ, деякі інші держструктурі.

Дана програма орієнтована не тільки на зарубіжну, але й на внутрішню аудиторію - цей факт частина громадськості США розцінила як "промивання мозку".

Але ж не можна ні в якому разі вважати, що США цілком захистили себе від інформаційного впливу. Фахівці виділяють такі уразливі точки в інформаційному полі США [10]:

- оськільки США є відкритим суспільством, вони неспроможні вводити жорсткі методи контролю над інформаційними системами;
- незрозумілі політичні та юридичні аспекти інформаційних воєн;
- американський плюралізм не дозволяє розробити єдину політику в сфері стратегії інформаційних воєн;
- за будь-якого рівня технічного розвитку метою інформаційної війни залишається людина, але навряд виконавчі структури мають дійсно досвідчених людей, щоб вплинути на зміну дискурсів в іншій країні.

Використання засобів інформаційної війни припускає урахування структури та особливостей ЗМІ супротивника.

Головна проблема полягає у визначенні того, як з більшою ефективністю можна впливати, спрямовуючи необхідну інформацію в ЗМІ суперника:

- безпосередньо через пряму телерадіотрансляцію, пресу;
- непрямо - через глобальні інформаційні системи;
- через працівників посольств, співробітників спецслужб, журналістів, вчених та ін.

На думку американських політологів, технологія ведення інформаційних воєн несе основну загрозу для об'єкта впливу в тому, що країна – ціль може усвідомити цей "вплив" дуже пізно, а це дає певний виграти тому, хто першим завдає удару.

"Спроба ввести в оману командування противінкої сторони є важливим компонентом інформаційної війни" [9].

Звідси виходить, що у ХХІ столітті фахівці з ведення інформаційного протиборства повинні бути зорієнтовані на створення фальшивої реальності. Бо, по суті, "психологічні операції спрямовані на зміну ворожої орієнтації в короткочасовому й довгочасовому планах шляхом модифікування ворожого прийняття рішень та впливу на дії суперника" [11].

Сучасна ідеологія інформаційних воєн базується на символічному сприйнятті світу, тому інформація дуже швидко з віртуальної субстанції перетворюється на матеріальну.

Достатньо будь-яку подію, навіть вигадану (дезінформацію) змоделювати, передати в ЗМІ, й інформація, матеріалізуючись, починає спровалити вплив, тобто діяти.

Інформаційні війни стали аксіомою сучасних міжнародних відносин і дозволяють дуже ефективно, із застосуванням малих фінансових та людських ресурсів добиватися цілей: все залежить від ступеня професіоналізму реалізаторів інформаційних операцій.

Таким чином, інформаційна війна зараз – це основна форма протиборства між державами, тому висновок напроцесується сам собою: у ХХІ столітті, через свою ефективність інформаційні війни будуть використовуватися як головний інструмент впливу на міжнародні відносини.

Відстоювати свої позиції в інформаційному протиборстві буде набагато легше тим країнам, які матимуть гармонійно розвинуте й тому захищене інформаційне суспільство.

Література:

1. Волковский Н.Л. История информационных войн. В 2 ч. Ч. 1. - СПб.: ООО "Издательство "Полигон", 2003. - С.7.
2. Волковский Н.Л. Силы специальных операций. - СПб., 1996. - С.41-43.
3. Доклад И.Н. Панарина "Информационная война и власть" на международной конференции "Информационные технологии и власть", Москва, 26-28 января 1999 г. //http://www.stars.ru/
4. Конрад Н.И. Сунь-цзы: Трактат о военном искусстве. - М., Л., 1950. - С.94.
5. Панарин И.Н. Информационная война и Россия. - М. 2000. - С.113.
6. Современные международные отношения. Под ред. проф. А.В. Торкунова. - М., 1999. - С.38.
7. Современные международные отношения. Под ред. проф. А.В. Торкунова. - М., 1999. - С.23.
8. Швец Д.Ю. Информационная безопасность России и современные международные отношения. - М.: "Мир безопасности", 2001. - С.13.
9. Libicki M. "What is Information Warfare?" Washington, 1995, //http://www.ndu.edu/inss/acpubs/act 003/a 003.html
10. Stein G. "Information War - Cyberwar - Netwar" // http://www.infowar.com/mil_c4i/stein.html-ssi.
11. Szafranski R. "An Information Warfar" SIIOP // http://call.army.mil/call/ctc_bul/90 - 9/9092 c 14.htm.

ЛАКІДА ОЛЬГА

Житомирські економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Нині формується нове уявлення про головний фактор могутності держави, згідно з яким основним чинником у ХХІ столітті є інформація. Здатність держави мати у своєму розпорядженні найсучасніші інформаційні технології і засоби, що дозволяють ефективно обробляти, зберігати, передавати й поширювати потрібну інформацію, володіння державою такою здатністю – шлях до подальшого нарощування на нових засадах своєї економічної та військової могутності [4].

Національний інформаційний простір – надзвичайно важливе політичне поняття, яке у вартісній шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян.

Хоча ХХ століття – століття ідеологій – минуло, роль Слова, того, що називають інформаційно-пропагандистським забезпеченням, зростає з кожним роком. Соціальні перетворення, викликані стрімким розвитком інформаційних технологій, лише підвищують ефективність Слова. Як вважає З. Бжезинський, інформаційно-структурна складова є нині однією з трьох запорук могутності сучасної держави [4].

Вплив інформації, спроможність її збирати, обробляти, поширювати, накопичувати інтелектуальний потенціал та впливати на зовнішньополітичну могутність можна простежити з найдавніших часів. Наприклад, відомо, що саме “наявність серйозної інтелектуальної основи пояснює успіхи Франції протягом Нового часу”. Проте лише нині інформація та можливості її обробки стають вирішальним чинником сили будь-якого соціального утворення.

“Інформаційна революція”, “інформаційний бум”, “інформаційне суспільство” і, звичайно, “інформаційна сфера” та “інформаційні технології” – ці та подібні до них терміни поступово стали загальноприйнятими поняттями, в яких, залежно від завдань та підходів, висловлюються сподівання про небувалий розквіт, який очікує людство після початку інформаційної епохи або наводяться апокаліптичні пророцтва на кшталт антиутопії Є. Замятіна, Дж. Оруела, О. Ганклі та ін. [3].

У сучасних умовах формування інформаційного суспільства відбувається глобальна інтелектуальна революція, яка проходить у нас на очах та є наслідком розвитку інтелектуального мислення людей і перетворення його на колективну професіональну діяльність, формування організацій, служб і мереж, що сумісно обробляють інформацію.

Хоча Україна з 46-мільйонним населенням має один з найвищих у світі індексів освіченості (98%) і величезний потенціал, все ж таки вона залишається країною з низькотехнологічною і ненаукомісткою індустрією, із недостатньо розвиненою інфраструктурою та сферою послуг з невисокими темпами розвитку процесів інформатизації [5].

Безумовно, поступове усвідомлення Україною необхідності якнайшвидшого відтворення досвіду глобальної технологізації передових країн приведе до перегляду базисних підходів і до підготовки кадрів для органів внутрішніх справ. І це неминуче, оскільки:

- зміна рівня інтелектуалізації суспільства супроводжується зміною рівня інтелектуалізації кримінального світу і правоохоронної діяльності;
- трансформація системи освіти загалом спричинить адекватні перетворення у всіх спеціалізованих галузях діяльності, включаючи напрями підготовки і перепідготовки кадрів для даних областей;
- впровадження у життя нових феноменів глобального інформаційного суспільства призведе до необхідності дослідити і захистити ці нові сторони життедіяльності від протиправного посягання;
- перехід до нових технологій об'єктивно привносить в освітню діяльність істотні якісні поліпшення.

Нами було проаналізовано документи, які були прийняті урядом України за останні роки (2009 – 2010), що сприяють створенню необхідних умов для розвитку інформатизації. В результаті дослідження ми дійшли висновку, що відсутність послідовної державної політики в Україні призвела до спонтанного розвитку лише окремих фрагментів інформаційного суспільства, при цьому не вирішивши головні задачі – підйому економіки і добробуту життя громадян. Витрачені при цьому великі кошти не відповідають очікуваним результатам.

Насправді, можна констатувати ривок у розвитку засобів зв'язку та телекомунікацій. На сьогоднішній момент на засоби зв'язку тратиться добрий десяток мільярдів гривень. Розуміємо, що такі результати були забезпечені спрямованою політикою цінування та вдалих рекламних заходів приватних операторів та формування привабливості мобільного зв'язку для молоді, чому слід повчитися іншим провайдерам мережних послуг.

Також важливим чинником є те, що належним чином не узгоджено діяльність установ та організацій щодо формування, використання та обліку електронних інформаційних ресурсів, що призводять до певних труднощів у формуванні единого інформаційного простору і, як наслідок, до низького рівня інформаційного та аналітичного забезпечення діяльності державних органів, оскільки насамперед вони безпосередньо зацікавлені у застосуванні накопичених електронних інформаційних ресурсів.

Невизначеність правової та фінансово – економічної основи діяльності різних суб'єктів у сфері інформатизації призводить до інформаційного монополізму управлінських та комерційних структур на відкриті інформаційні ресурси загального користування і одночасно до знецінення товарної власності інформаційних ресурсів держави.

Для усунення вищевказаних недоліків Кабінет Міністрів України сформував та затвердив Державний комітет інформатизації України.

Державний комітет інформатизації розробив проект, який повинен врахувати десятирічний досвід застосування національної політики інформатизації (НПІ). Адже, існуючий механізм формування та реалізації національної політики інформатизації потребує уніфікації та приведення у відповідність з загальнодержавним механізмом формування та реалізації державних цільових програм, зміст НПІ та її концептуальна частина мають бути узгоджені з Стратегією розбудови інформаційного суспільства. Структура, обсяги фінансування та механізми контролю нової програми повинні сприяти підвищенню ефективності державної політики та державного управління в інформаційній сфері.

Також, державним комітетом інформатизації були розроблені проекти, які спрямовані на забезпечення інтеграції інформаційних ресурсів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, вільного доступу фізичних та юридичних осіб до інформації, ефективної інформаційної взаємодії органів державної влади.

Міністерство економіки разом із спеціальними органами виконавчої влади розробило Державну цільову програму розвитку системи інформаційно – аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки. Її метою є створення правових, економічних та організаційних зasad функціонування системи інформаційно – аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки, як основи реалізації такої державної політики.

Міністерством освіти і науки здійснюються заходи щодо подальшої розбудови національної науково – освітньої телекомунікаційної мережі та її інтеграції до Транс'європейської електронної науково-освітньої мережі GEANT. При побудові єдиної національної системи інформатизації (ЕНСІ) мають бути реалізовані наступні принципи:

1. Державна політика інформатизації формується як складова частина соціально-економічної політики держави і спрямовується на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних та перспективних завдань формування в Україні інформаційного суспільства. Державою вже проголошено інноваційну стратегію розвитку країни та інноваційне спрямування її економіки.

Розвиток інноваційної економіки базується на національній інноваційній системі, що представляє сукупність взаємозалежних структур, зайнятих виробництвом та комерціалізацією наукових знань і технологій на теренах національної економіки.

2. Відмінною рисою єдиної національної системи інформатизації є консолідація інформаційного середовища, що об'єднує вимоги з боку вищих органів державної влади та місцевого самоврядування з інтересами розвитку відкритого інформаційного суспільства і процесів загальноєвропейської інтеграції інформаційних ресурсів та, головне, їх інформаційно-аналітичних складових при вирішенні задач будь-якого рівня складності, що забезпечує ефективну підтримку управлінських рішень (зокрема в реальному часі) на всіх ієрархічних шаблях системи управління завдяки розвинутій інтелектуально-технологічній складовій та потужному спеціальному математичному ресурсу моделювання та багатокритеріальної оптимізації, яким пишається школа українських кібернетиків.

3. Важливою складовою є реальне забезпечення та розширення доступності і ефективності використання національних і світових інформаційних ресурсів у всіх сферах діяльності суспільства, підвищення конкурентоздатності національної економіки в цілому і інформаційно-комунікативних технологій зокрема.

4. Одним із найважливіших факторів є підвищення ролі регіональної складової ЄНСІ, в якій враховано специфіку розвитку регіону та його ресурсів, можливості та загальну соціально-економічну інфраструктуру, термінові та довгострокові плани та їх виконання, безпосередню взаємодію і націленість на потреби місцевої адміністрації, моніторинг стану та функціональні задачі адміністрування житлово-комунальним комплексом, обліку населення, тощо.

5. Проект має бути невід'ємною частиною Національної програми інформатизації і відповідати Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні. Важливим є етапність розробки та вводу в експлуатацію окремих складових у відповідності з узгодженим зацікавленими сторонами графіком.

Формування сучасної моделі інформаційного суспільства в Україні повинно стати одним із пріоритетних завдань держави як фундаментальна передумова повноцінної, на рівноправних засадах, інтеграції нашої держави у європейські та загальносвітові процеси, збереження політичного суверенітету, економічної незалежності, конкурентоспроможності та процвітання, національної самобутності, гармонійності духовно-культурного розвитку людини та суспільства, формування зрілого громадянського суспільства, правової держави та демократії. Але порівняно з розвиненими країнами нинішній стан розбудови інформаційного суспільства в Україні є недостатнім і при цьому далеко не відповідає потенціалу та ресурсам нашої держави.

Досягнення Україною високих результатів в економічному і соціальному розвитку, а також завоювання місця повноправного партнера в світовій економічній системі значною мірою залежить від того, в яких масштабах впроваджуватимуться та як ефективно використовуватимуться сучасні інформаційні технології в усіх сферах суспільної діяльності.

Таким чином, інформаційне суспільство, до якого неухильно йде Україна, потребує відповідного інформаційного законодавства: реформування публічно-правового порядку та врегулювання інформаційних відносин на державному рівні, юридичного визначення найбільш важливих правових норм поведінки їх учасників, створення правового механізму захисту законних прав та виконання покладених обов'язків.

Отже, одним з першочергових завдань повинна стати розробка комплексної програми розвитку інформаційного законодавства, що визначає його склад та структуру, послідовність і тимчасовий графік розробки та прийняття спеціальних законодавчих актів та окремих правових норм, що регулюють весь комплекс інформаційних відносин. Пріоритети цієї програми повинні видозмінюватися в міру об'єктивних змін поточних пріоритетів в інформаційній політиці. Перспективним, актуальним і своєчасним завданням інформаційної політики є завдання створення проекту інформаційного кодексу України, а в кінцевому рахунку — формування високої інформаційно-правової культури громадян.

Література:

1. Закон України про авторське право і суміжні права // Україна: інформація і свобода слова: Зб.законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / Упоряд. А.М.Задворний. - К.: Молодь, 1997. - С. 168-191.
2. Закон України про інформацію // Відом. Верховної Ради України. - 1992. - № 48. - Ст. 650.
3. Бінько І. Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку // Бібліотечний вісник – 2001 р. - № 2
4. Курас І. Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку // Бібліотечний вісник – 2001 р. - № 1
5. Маракова І. Проблеми комплексного забезпечення безпеки інформації в Україні //

МА СЮЄ, ЧЖАН ЧУНЬМЕЙ, ЦЗЯН ЧЖЕНЬНА, ХОУ СІНЬЖУ
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

ПОДГОТОВКА ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Современный этап интернационализации связан с тенденцией глобализации образования, который характеризуется переходом от эпизодических международных контактов в сфере образования между отдельными странами к содержательной научно-педагогической кооперации и всестороннему партнерству.

Интернационализация высшего образования является объективным процессом, который динамично развивается. По мнению многих ученых и деятелей высшей школы (Т. Дементьева, С. Лазаренко, О. Палка, О. Резван, С. Хаджирадева) интернационализация высшего образования приобретает черты качественно нового этапа – интеграции. По своему содержанию интеграция высшего образования является всесторонним сближением национальных образовательных систем, преобразование высшего образования в мировую социальную систему.

Создание необходимых условий для полноценного участия Украины в процессе интернационализации образования, и в первую очередь для значительного увеличения контингента иностранных студентов в отечественных вузах, является важным направлением государственной политики Украины в области образования. Работа в этом направлении должна способствовать увеличению внебюджетных источников финансирования учебных заведений, сохранению и развитию кадровой политики (подготовка преподавателей), развития учебных заведений.

Надо отметить, что Украина имеет достаточные предпосылки для развития системы образования в направлении обучения иностранных студентов. Прежде всего такие благоприятные предпосылки связанные с объективным ростом спроса на услуги высшего образования в связи со стремительным развитием науки, технологий, условий жизни общества. В современном мире образование – одно из ключевых условий преодоления кризиса цивилизации и сохранения устойчивости цивилизационного развития, поэтому можно оптимистично говорить о том, что система образования Украины в современных условиях должна найти свое место на мировом рынке образовательных услуг.

В своей политике Украины достаточно четко сформулировала свою ориентацию на евроинтеграцию. В рамках евроинтеграции Украины активно включилась в Болонский процесс. Сегодня происходит адаптация законодательства страны к европейским стандартам, также ведется работа по согласованию образовательных стандартов и программ обучения студентов, по повышению качества образования, по совершенствованию системы взаимного признания документов. Все это делает систему образования Украины более близкой к европейской образовательной системе и более привлекательной на рынке образовательных услуг.

Однако интеграция со странами СНГ по-прежнему остается актуальной, а иногда и неизбежной. Исторические связи между учебными заведениями, общие исторические предпосылки развития системы образования – все это также способствует укреплению престижа украинской высшей школы.

Выгодно географическое положение Украины как потенциального поставщика образовательных услуг для стран Востока и Азии. Географическая близость, благоприятный климат – эти факторы также оказывают привлекательной систему образования Украины для студентов из стран Востока и Азии, в которых, к тому же сегодня наблюдается небывалый рост численности населения, такая скорость прироста населения опережает развитие системы образования (например, в КНР).

Однако, несмотря на позитивные предпосылки развития обучения иностранных студентов в Украине, лидерами на международном рынке образовательных услуг являются страны Западной Европы и Северной Америки.

Таким образом, главной целью государственной политики Украины в области подготовки специалистов для зарубежных стран является реализация геополитических и социально-экономических интересов Украины, обеспечения ее полноправного участия в глобальном процессе развития образования и достижения высокого качества подготовки специалистов для зарубежных стран согласно требованиям мирового рынка труда.

Надо отметить, что современное состояние подготовки специалистов для зарубежных стран в вузах Украины характеризуется следующими чертами:

- переходом от советской модели подготовки специалистов для зарубежных стран (на идеологической основе) к современной модели подготовки в условиях рыночных отношений, глобализации и информатизации;
- отсутствием целостного нормативно-правового и информационного пространства в области образования иностранных студентов;
- отсутствием государственной координации процесса и качества подготовки специалистов для зарубежных стран;
- неподготовленностью кадров к качественному современному обучению иностранных студентов в условиях рыночных отношений и системы подготовки таких кадров;

- отсутствием методического обеспечения в контексте современных международных требований;
- отсутствием взаимном и эквивалентности документов об образовании, ученых степеней и званий;
- отсутствием согласованности процессов профессиональной подготовки иностранных граждан к требованиям многоуровневой системы образования Украины и вариативности зарубежных систем образования.

Таким образом, можно выявить ряд специфических проблем, стоящих сейчас перед Украиной в сфере подготовки специалистов для иностранных государств.

Сегодня достаточно остро стоит проблема поднятия престижа украинского образования в условиях двусторонней конкуренции как со стороны европейской образовательной системы, так и со стороны российской образовательной системы. При этом Украина приходится преодолевать противоречие между направленностью на интеграцию, с одной стороны, и необходимостью обеспечивать развитие собственной конкурентоспособности национальной системы образования, с другой стороны. Украина уже отошла от полного государственного финансирования системы образования, однако новые механизмы финансового обеспечения в стране еще только налаживаются. Поэтому многими вузами подготовка иностранных студентов рассматривается прежде всего как способ поднять собственное материальное положение, при этом не всегда достаточно внимания уделяется непосредственному обеспечению учебного процесса. Перед Украиной в процессе подготовки иностранных граждан особенно остро стоит вопрос о государственном регулировании финансовых механизмов его обеспечения. Рост числа студентов вынуждает многие учебные заведения сокращать расходы на модернизацию инфраструктуры, библиотечные фонды, международное сотрудничество, педагогические кадры.

Для успешного осуществления подготовки иностранных специалистов следует развивать качество их подготовки и способствовать лучшей их адаптации к новым условиям. Зарубежные ученые доказали, что быстрой и лучшей адаптации способствует внедрение так называемых ориентационных программ или программ интенсивной подготовки к обучению в высшем учебном заведении. Анализ опыта стран Запада и США в этом направлении показывает, что:

- внедрение программ адаптации требует гораздо меньше материальных, физических, нравственных и иных затрат, чем затрат на ликвидации последствий, возникающих вследствие плохой адаптации или «неадаптации» иностранных студентов, поскольку эти последствия негативно влияют как на локальном, индивидуальном уровне (психические и физические болезни студентов, снижение престижа вуза, отказ иностранных студентов вообще учиться за рубежом и т.д.), так и на внешнем уровне (имидж страны, неспособность построения международных связей с другими странами и т.п.);
- программы адаптации направлены на ознакомление с новой средой (начиная с университетского окружения, заканчивая обществом страны), новыми условиями обучения, труда, совершенствование языковых навыков, в свою очередь дает студенту возможность быть независимым и свободным в чужой стране, создание круга друзей среди соотечественников, местных студентов и представителей других стран и много других преимуществ;
- программы адаптации отличаются в каждой стране, в каждом учебном заведении сроком проведения такой программы, содержанием программы, основными характеристиками т.д., но большинство программ стараются охватить все эти аспекты;
- объединяющим фактором программ адаптации есть целевая аудитория - иностранные студенты, приезжающие на учебу в другую страну; общая цель их - предоставить условия для лучшей адаптации иностранных студентов в условиях нового общества, для преодоления ими социальных, языковых, нравственных, психических, материальных барьеров и т.д. [1].

Таким образом, расширение масштабов подготовки иностранных студентов в Украине остро ставит проблему качества их обучения, причем ставится проблема качества как самого процесса обучения, так и результатов этого обучения. Подготовка специалистов для иностранных государств в вузах Украины прежде предполагает формирование у них профессионально-коммуникативной компетенции, что особенно актуально, когда иностранные граждане приезжают в Украину для того, чтобы получить образование. В связи с этим актуальным является создание программ и научно-методических пособий, которые способствовали бы формированию коммуникативной компетенции будущих специалистов.

Література:

1. Підготовка фахівців для іноземних країн у вищих навчальних закладах України: проблеми та перспективи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. – 139 с.

НЕКРАСОВА СВІТЛАНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ФАКТОР ГЕНЕЗИ УКРАЇНСЬКОЇ НАШІ

Сучасний світ можна охарактеризувати як «епоху всесвітньої пошани пам'яті», тільки з ремаркою, що мова йде не стільки про сам феномен пам'яті, скільки про механізми її конструювання, відтворення та трансляції. В останні двадцять років всі країни, всі соціальні, етнічні та сімейні групи пережили кардинальні зміни в традиційному відношенні до минулого. Ці зміни мають найрізноманітніші форми: критика офіційних версій історії та повернення на поверхню маргінальних компонентів історичного процесу; відтворення слідів знищеної минулого; культ коріння та розвиток генеалогічних пошукув; бурхливий розвиток різноманітних меморіальних подій; збільшена чутливість до збору архівів та відкритого доступу до них. Але в якій послідовності не виступали б ці елементи, можемо фіксувати, що світ заполонила «хвиля спогадів», яка об'єднала в собі вірність минулому – дійсному чи уявному, з пам'яттю та ідентичністю [1, с.14]. Не стали виключенням і процеси, пов'язані з практиками комеморації, які відбуваються в сучасній Україні. Тож метою статті є дослідження феномену історичної пам'яті як соціального конструкту, активно задіяного в процесах національної міфологізації.

Аналіз взаємовпливів історичної пам'яті соціальної спільноти та її національної свідомості має самостійну цінність, оскільки допомагає підніматися до певних узагальнень, придатних для розуміння загальної сутності феномена сучасної нації, механізму її формування та розвитку, підтверджити дане твердження можна за допомогою відомої цитати О.Довженка: «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців». У даному контексті сучасних українців сміливо можна назвати «народом сліпців», оскільки не зважаючи на достатньо високий рівень знань про своє минуле у нас до сьогодення не сформований «єдиний образ минулого» нашого народу.

На думку Л.Дробижевої, «історична пам'ять – своєрідний духовний потенціал народу», виходячи з цієї тези достатньо зрозумілим здається кризовий стан сучасного українського суспільства. Оскільки, історична пам'ять – це сфокусована свідомість, яка відбиває особливу значущість та актуальність інформації про минуле у тісному зв'язку з сьогоденням і прийдешнім[2, с.227]. З погляду соціології, історична пам'ять – це вираження процесу організації, збереження й відновлення минулого досвіду народу для можливого його використання у діяльності людей або для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості. Історична пам'ять народу – це найважливіший компонент його духовної сфери, який дозволяє підтримувати безперервність етнічної еволюції, спадкоємність народного досвіду, передавати накопичене багатство національних цінностей наступним поколінням. Національно-історична пам'ять народу особливо актуалізується в переломні, кризові епохи, коли буття етносу зазнає серйозних та суворих випробувань. Підвищена нині увага українського народу до минулого, до своїх коренів можна розглядати як запізнілу реакцію на довге ігнорування його національної своєрідності в умовах тоталітаризму.

Уже наприкінці ХХ століття поширенням в західній науковій думці стало твердження, згідно з яким вся національна історія – це “сконструйована пам'ять” як особливий соціокультурний феномен осмислення індивідом і соціумом свого місця в часі. Актуалізація дослідницького інтересу щодо феномену історичної пам'яті пов'язана з тим, що труднощі у конструюванні і трансляції конструкту єдиної історичної пам'яті спричиняють деструктивний характер формування та існування єдиної національної ідентичності. У зв'язку з цим можемо констатувати той факт, що українці: нація з “роздолотою” історичною пам'яттю, що суттєво заважає завершенню формування модерної української ідентичності, унеможливлює широку суспільну консолідацію щодо майбутніх пріоритетів розвитку української держави й суспільства. (Національний історичний наратив приходить до логічного висновку про бажаність Європейського українського вибору, натомість традиційний імперський наратив говорить про неминучість Євразійського вибору; національний наратив свідчить на користь ліберальної демократії та індивідуалізму, імперський – на користь “сильної руки” й “колективістських вартостей”; національний наратив легітимізує державний статус української мови й прагнення до творення помісної православної церкви, імперський – обґрунтует історичну двомовність українців та їхнє перебування в “канонічних межах” Московської церкви). Ситуація ускладнюється, коли в спільноті, що являє собою народ однієї країни, функціонує декілька різних за змістом канонів „історичної пам'яті“. Класичним прикладом такої ситуації, яка потенційно може поглибити конфлікт у суспільстві, служить сьогоднішня Україна. Більше того, різні інтерпретації історичного минулого тут нині виступають свого роду еквівалентом політичних настроїв, що підтверджується дієвим висловом: “Хто контролює сучасність – контролює минуле”. З одного боку, для багатьох українців, особливо на сході й півдні, залишається актуальну „історичну пам'ять“, прищеплена радянською школою та пропагандою (тут опорними пунктами виступають акценти на російсько-українському – слов'янському й православному – братерстві, героїка Великої вітчизняної війни та міф соціального захисту людини в СРСР). З іншого боку, виразно окреслився канон нової – державницької – історичної пам'яті, пропагований через сьогоднішню офіційну історіографію. Згідно з ним, наприклад, Київська Русь тлумачиться як буцімто перша українська держава, а Козацький Гетьманат ХVII-XVIII століть – як цілком незалежне політичне утворення. Тут ідеться про свого роду ілюстрацію до політичного гасла про «одвічну мету» українського народу – мету створення власної держави. Кон'юнктурні перегини в обґрунтуванні цієї ідеї очевидні, але загалом такого типу „історична пам'ять“ доволі успішно прищеплюється, зокрема, в Центральній Україні, історично пов'язаній з Києвом та козаччиною. Врешті, побутує ще один різновид

„історичної пам'яті” (переважно на заході України), який апелює передусім до націоналістичних вартостей та до героїки ОУН-УПА [3].

Погляд на новітню націю як „уявлену спільноту” є особливо актуальним для України, де в минулому не було власної держави, а спільна ідентичність українців почала формуватися лише в другій половині XIX «столітті націотворення», і власне це дало змогу „скліти разом” фрагменти національного простору – підвістрийську Галичину, підросійські Малоросію, Новоросію і Слобожанщину та ще донедавна річнополітські Волинь і Поділля.

Багомість історичної пам'яті та актуалізація інтересу до неї в сучасному українському суспільстві пояснюється поліфункціональною природою цього феномену, яку можна розглядати з наступних ракурсів:

1. Пам'ять як засіб, інструмент (спадок від СРСР) – йдеться про «політику пам'яті», оскільки сьогодні вона продовжує виконувати свою ідеологічну функцію - пов'язана з перетворенням неоднозначних фактів минулого на однозначні цінності теперішнього по Є. Шацькому, тобто, різний політичний контекст породжує різні варіації, версії пам'яті та робить акцент на «потрібних» подіях [4, с.71]. Сутність цього явища виглядає таким чином: національна еліта пропонує деяку модель історичної пам'яті, яка, на її думку, спроможна консолідувати національну спільноту. Зазвичай ця модель має привабливий та легковірний вигляд, базується на певних етнічних стереотипах та досягненнях національної історичної науки. Однак у реальному суспільному бутті цього явно не достатньо для виконання історичної пам'яттю своєї ідентифікаційної функції. Останнє реалізується лише у складному процесі взаємодії особистісних та національного рівнів історичної пам'яті. Тут спостерігаємо безліч варіантів інтелектуального та психологічного реагування окремих осіб (іх може бути стільки, скільки людей усвідомлює історичне минуле власного народу), тому ми і не спостерігаємо єдності минулого.

Говорячи про роль творців історичної науки, варто враховувати їхній соціально-структурний вимір. У цьому плані видається цікавою думка І. Кресіної, що наукове наповнення історичної самосвідомості твориться національною елітою - “Саме вона перетворює власну історичну самосвідомість (сформовану як результат наукового пізнання) на елемент національної свідомості й культури” [5, с.125].

Так, Мирослав Грох дійшов висновку, що успішніше до організаційної стадії переходятять ті народи, які утримали певну традицію політичної індивідуальності, що знаходить своє вираження не так в історичній реальності, а радше в історичній пам'яті. В цьому сенсі українці мали непоганий потенціал. Міф козацької України, вироблений нашадками козацької старшини, на думку Я. Грицака, зберігав свою притягальну силу аж до початку ХХ ст..

До одного з основних завдань “національного міфу”, окрім вироблення уявлень про власний простір та історію, зараховуємо і формування національної ідентичності, адже нація - не щось дане від природи, нація - це мета. Її створюють, змінюють, редактують. Як писав Г. Кон, “характери націй не визначені передісторично або біологічно, не є вони раз і назавжди усталеними, вони є витворами суспільного та інтелектуального розвитку, незчисленних чергувань дій та реакцій”. Спроби виокремити одну універсалну національну лінію в історії й підпорядкувати їй оте усе багатоманіття видаються з точки зору політика-державника досить логічними. Політик мислить категоріями - об'єднати під своїми знаменами якнайбільше прихильників і мобілізувати їх на втілення в життя своєї програми. Отримавши державні важелі впливу, він намагається «підім'яти» під себе усю строкатість минулого, щоб воно не «заважало» будувати світле майбутнє. Принаймні так виглядало дотепер творення політики пам'яті як в Україні, так і в багатьох інших державах, що намагаються подолати внутрішні регіональні розлами. Типовою рисою більшості неофіційних публікацій було занурення у міфотворчість і романтизацію історії. В цьому проявилися не тільки комплекс меншовартоності, але й природна потреба використання саме міфології, а не історичної правди, в якій міститься багато негативного, для побудови національної ідентичності.

Поліваріативну природу історичної пам'яті, як ідеології, також дуже чітко фіксує ситуація з підручниками історії: сьогодні запропоновано на вибір 16 основних підручників історії, 30 додаткових і всі вони мають гриф Міністерства науки і освіти України, тобто спостерігаємо відсутність єдності наративу («Національний наратив – це відредактована історіографія»).

2. Пам'ять як мета – характерна для України в контексті її становлення як європейської держави. Характеризується активною участю спільнот в створенні колективних цінностей, національна історична пам'ять – це динамічний процес, а тому він становить собою конфліктний комплекс соціальних, місцевих та індивідуальних пам'ятей. Ідея статичного минулого криється в тому, що люди в школі вчили спільні історичні події, читали одні й ті ж самі твори, дивились одні й ті ж історичні фільми, але з цим набором індикаторів проблема стоїть досить гостро, враховуючи те, що наприклад, що фільми де висвітлюється українська історія, в основному знімаються закордоном і є продуктом іноземного погляду на наші події. Іноді історична пам'ять перетворюється в агресивний та провінційний націоналізм, в деякий набір символів, які позбавлені не тільки протиріч, а й елементарно смислового навантаження. Відродження націоналізму, зростання ксенофобії, расизму, шовінізму призводить поступово до того, що історична пам'ять поступово стає метою - з'являється своєрідне «соціальне замовлення» на національну історію. Воно проявляється в намірах сконструювати цілісний «образ минулого», різnobарвну «історичну картину» власної національної пам'яті. В рамках цієї картини позитиви препрезентуються виключно як важливий історичний спадок, своєрідний «історичний капітал» теперішніх національних успіхів та досягнень. Негативи виконують дуальну роль – з одного боку, їх пам'ятають як своєрідні

«уроки майбутнього», з іншого – негативи, відтіняючи позитиви, слугують мірою сучасних успіхів, не зважаючи на всі труднощі.

3. Пам'ять як цінність – феномен глобалізації, охоплюючи всі сфери життя, здійснює вплив і на національну пам'ять: - по-перше, локальна історична пам'ять стає все більш важливим виміром крос-культурної комунікації. Наявність локальної (української) історії на фоні відходу від детермінізму вестернізації сприяло актуалізації власної національної пам'яті, відчуття власної культурної самобутності, особливості. Загострюється інтерес до «малої Батьківщини». - по-друге, поступово спрощується «доступ до пам'яті», яка стає все більш доступною. Тріумф демократичного плюралізму підриває потенціал будь-якої монополії на історичну пам'ять. Вона все більше виступає у ролі «культурного якоря» або своєрідної «системи історичних координат», не дозволяючих заблукати у все більш розмитому соціокультурному просторі [6, с.84].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що історична пам'ять як елемент духовного життя суспільства, є таким духовно-практичним феноменом, який утворює історичну свідомість, входить в останню як один із важливих її компонентів. Водночас історична пам'ять є соціокультурним феноменом. Отже, вона є стрижнем, на якому формується мова, культура, духовність нації, її національна свідомість. Історична пам'ять – це ті фундаментальні історичні цінності, які є консолідуючим чинником націетворення.

Таким чином, можемо зафіксувати, що під впливом світових тенденцій в Україні зростає актуалізація інтересу до феномену історичної пам'яті, але враховуючи особливості націогенезу українського народу ці процеси мають деякі особливості. Вони полягають в тому, що з урахуванням історичного минулого в Україні співіснують декілька версій національної історичної пам'яті, і в залежності від владної ідеології обирається окрема домінантна версія, яка повністю легітимізує дії існуючої влади. Але враховуючи досить часті зміни офіційних версій історичної пам'яті, ситуація погіршується й тим, що в неофіційному дискурсі спостерігається ще більша неузгодженість. Цей стан носить проблематичний характер, оскільки в залежності від того якими поняттями оперує історія, можна визначити розвиток нації в цілому, а реальна ситуація «розколотості» призводить до того, що процес виділення чіткого сценарію створення національного міфу з майбутніми перспективами стає не можливим. Також проблема полягає в тому, що агенти, відповідальні за створення «конструкту минулого» не користуються довірою з боку населення і їхні «моделі націетворення» не мають підтримки усього народу, оскільки, направлені на легітимацію минулого окремих регіональних ідентичностей. Стосовно особливостей історичної пам'яті в цілому, можемо фіксувати що українці мають «пам'ять жертв», «пам'ять опору», що призводить до підтримки існування споконвічного комплексу меншовартості, а не становлення самостійної, незалежної, сильної держави.

Література:

1. Полянский В.С. Историческая память в этническом самосознании народов // Социс. — 1999. — №3. — С.14
2. Дробижева Л.М. Историческое самосознание как часть национального са- мосознания народов // Традиции в современном обществе. Исследования этнокультур- ных процессов. — М., 1990. — С. 227.
3. Удод Л.І. Національно-історична пам'ять у свідомості сучасної молоді // Гуманітарний журнал. – 2000. №1.
4. Шацкий Э.Утопия и традиция. — М., 1990. — 434 с.
5. Кресина І.Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси — К., 1998. — 231 с.
6. Тощенко Ж. П. Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния // Новая и новейшая история. — 2000. — №4. — С. 84.

ОРЕНДОВСЬКА ВІКТОРІЯ

Житомирський державний університет ім. І. Франка

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПЕДАГОГІЧНИМ КОЛЕКТИВОМ ЗОШ ЯК ЧИННИК ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

На сьогоднішній день одним із наукових напрямів соціальної педагогіки є обґрунтування соціально-педагогічної місії школи як провідного інституту соціального виховання у макросередовищі. У сучасних умовах загальноосвітня школа не може функціонувати як автономна організація, оскільки як сам навчальний заклад, так і його учні та члени педагогічного колективу, знаходяться під очевидним впливом конкретних економічних і соціокультурних умов, що, у свою чергу, дає можливість характеризувати школу як "адаптер та транслятор впливу факторів соціалізації на особистість" [4,25].

Потрясіння, яких зазнало українське суспільство в останні десятиріччя, привели до погіршення соціально-економічного стану сімей, поширення безробіття, соціального сирітства, деформації суспільних цінностей, зниження рівня соціальної безпеки, поширення негативних явищ у середовищі неповнолітніх (домінування культуси, кримінальної субкультури, тютюнопаління, вживання алкогольних та наркотичних речовин) тощо. Саме тому школа нині має виконувати нові соціально-педагогічні функції, що зумовлені суспільними змінами та

проблемами, необхідністю мінімізації негативних впливів оточуючого середовища на дітей та учнівську молодь. Вирішення цих завдань, покладається, насамперед, на соціального педагога як організатора соціально-педагогічної діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі.

Соціальний педагог – це фахівець із виховної роботи з дітьми, підлітками, молоддю, дорослими, який покликаний створювати сприятливі соціальні, навчально-виховні умови для розвитку й соціалізації особистості; це спеціаліст, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності; він організовує взаємодію освітніх та позашкільних закладів та установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всеобщого розвитку [3].

Соціальний педагог у школі скоординовує свою роботу на допомогу учням у вирішенні їхніх проблем, використовуючи при цьому різноманітні методи та засоби соціально-педагогічної діяльності.

В останні роки напрацьована значна кількість досліджень, присвячених особливостям діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі. Серед них роботи Л. Артюшкіної, Н. Басова, Л. Нікітіної, Р. Овчарової, В. Сорочинської, М. Шакурової та ін.

Будучи невід'ємним елементом сучасної структури ЗОШ соціальний педагог взаємодіє з педагогічним колективом, що дає йому стимул самовдосконалуватися та підвищувати професійну компетентність приймаючи участь у самоосвітній діяльності.

У педагогічному колективі отримають свій розвиток і творчі здібності соціального педагога, в ньому він знаходить і колективну оцінку своєї роботи та визнання. У колективі соціальний педагог може порівняти свою роботу з роботою колег, визначити рівень своєї підготовки, майстерності, оцінити свої особистісні якості. Тільки у колективі соціальний педагог забезпечує свій особистий досвід знайджками та досвідом інших, та пробує свої досягнення у роботі товаришів.

Педагогічний колектив для соціального педагога – його найближче середовище, оточення у якого він отримує підтримку і від якого він очікує допомоги, знаходить захист від несправедливості суб'єктивних замахів на авторитет та особисту гідність. Колектив – це й моральний суддя. Маючи великий авторитет, він є надійною перешкодою на шляху відступів соціального педагога від вимог моралі, застереже від невірного кроку. Все це говорить про те, що колектив є дуже важливою, рішучаю умовою розвитку особистості соціального педагога.

Постійна взаємодія соціального педагога з педагогічним колективом та панування атмосфери ввічливості у взаємовідносинах між ними, сприятливе середовище позитивно впливає на їх подальшу спільну діяльність та професійне самовдосконалення соціального педагога.

Проблему професійного самовдосконалення особистості досліджували такі відомі науковці, як Г.М. Андреєва, І.Д. Бех, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, А.Й. Капська, А.С. Макаренко, М. Монтессорі, А.В. Мудрик, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой, К.Д. Ушинський та ін.

Оскільки взаємодія соціального педагога з педагогічним колективом впливає на становлення його як професіонала і він виступає як невід'ємний чинник професійного самовдосконалення соціального педагога, тому метою статті є описання шляхів формування професійного самовдосконалення соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом. Об'єктом даної статті є взаємодія соціального педагога з педагогічним колективом ЗОШ. А предмет статті зосереджено на взаємодії соціального педагога з педагогічним колективом ЗОШ як чинником його професійного самовдосконалення.

Статус сучасного соціального педагога не вигаданий і не породжений спонтанно. Він формується під впливом сьогоднішніх реалій. Пріоритетне місце в ньому належить діяльному початку, активній, творчій дії в тих або інших соціальних варіантах.

У якісно новому соціальному статусі фахівця домінуючими ознаками є його професійна компетентність і висока кваліфікація в стимулюванні й організації індивідуальної або сімейної, групової діяльності.

Разом з тим соціальний статус сучасного соціального педагога склався в останні роки, в умовах досвіду, вільного від твердої регламентації й адміністрування. Цей статус визначається соціальною роллю фахівця, діяльність якого є важливою сполучною ланкою між жителями соціуму. Він як би ставить соціальний діагноз, вивчає психологічні й вікові особливості, здатності людини, вникає в світ його інтересів, у коло спілкування, в умові його життя й виявляє проблеми особистості.

Таким чином, соціальний педагог може працювати як штатна одиниця загальноосвітніх, спортивно-оздоровчих установ, служби соціального захисту й соціального забезпечення правоохоронних органів, а також здійснювати у встановленому порядку індивідуально-трудову діяльність [2,8-16].

Школа - одне із традиційних місць діяльності соціальних педагогів.

Шкільний соціальний педагог - в організації своєї роботи дає пріоритет створенню здорового мікроклімату в колективі, гуманізації міжособистісних стосунків, сприяє реалізації здібностей кожного, захисту інтересів особи, організації дозвілля, включення в соціальну корисну діяльність, вивчає спеціальні проблеми школярів і учителів, вживає заходи до їх рішення.

Важливою особливістю соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі, на відміну від суміжних сфер діяльності, є її посередницький характер, до того ж цей елемент виступає не як периферійний, а як центральний.

Основними завданнями соціального педагога в освітній установі є соціальний захист прав дітей, створення сприятливих умов для розвитку дитини, установлення зв'язків і партнерських відносин між родиною й освітньою установою.

Соціальний педагог є рівноправним членом педагогічного колективу. Він бере участь у роботі педагогічних рад і методичних об'єднань.

Специфіка функцій соціального педагога потребує безперервного самовдосконалення, широкої поінформованості, обізнаності, ерудиції, глибоких спеціальних знань. Він мусить бути цікавим для оточення. Соціальний педагог сприяє педагогізації середовища, активізує соціально-культурні та соціально-педагогічні функції суспільства, сім'ї, кожної конкретної особистості.

Становлення національної системи освіти України, реформування її структур припускає забезпечення безупинної педагогічної освіти, що є сукупністю взаємозалежних компонентів, підпорядкованих цілям розвитку, виховання і навчання. Інтенсивний розвиток соціально-педагогічної науки, постійне збагачення науки і практики передовим педагогічним досвідом та інноваційними технологіями визначає необхідність формування в соціального педагога потреби у професійному самовдосконаленні, оскільки знання, отримані у ВНЗ, згодом забиваються, утрачають значущість. Для усунення розриву між теорією і практикою, подолання регресу у знаннях соціального педагога необхідно приділяти належну увагу формуванню соціально-педагогічної спрямованості, мотивації професійного самовдосконалення соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом, що є основним чинником підвищення кваліфікації.

Професійне становлення соціального педагога припускає процес перебудови мотиваційної сфери, внаслідок якої одні спонукання набувають великої значущості, інші втрачають її, перетворюючи з ідеалу у повсякденну дійсність.

Таким чином, мотивацію професійного самовдосконалення є:

- Відносно самостійний вид внутрішньої діяльності, спрямований на прийняття і засвоєння зовнішніх, нормативних вимог до особистості соціального педагога;
- Сукупність спонукань і умов, що детермінують, спрямовують і реалізують процес підвищення професійної компетентності соціального педагога.
- Мотивація професійного самовдосконалення, як одна з форм самоактуалізації особистості, пов'язана із психологічним здоров'ям соціального педагога, рівнем задоволеності роботою, оволодінням способами підвищення професійної кваліфікації.
- Кількість мотивів, що актуалізують і спрямовують діяльність соціального педагога, визначає загальний рівень мотивації [1,13-14].

У зв'язку з цим, метою вивчення мотивації професійного самовдосконалення є ті показники, що необхідні для соціального педагога, а саме:

- інтерес до змісту діяльності;
- можливість впливу на розвиток особистості учнів;
- загальнокультурне значення соціально-педагогічних знань;
- рейтинг професіоналізму у структурі цінностей особистості;
- формування ідеального образу соціального педагога;
- перспектива професіонального росту [1,14].

Передбачення результату праці й аналіз досягнень допоможе визначити конкретні завдання, зміст і способи їх вирішення, методику реалізації. Формування завдань професійного самовдосконалення дає можливість визначити необхідні для їх вирішення організаційні форми і засоби, які в сукупності представляють організаційну структуру професійної діяльності. Цілеспрямована організація професійного самовдосконалення дає змогу планувати свою діяльність відповідно до намічених цілей і завдань.

Ефективність професійного самовдосконалення соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом неможлива без моніторингу, що містить у собі прогнозування, проектування, контроль, коригування й оцінювання результатів. Контроль дає змогу рефлексувати процеси і результати. Оцінювання припускає проектування подальшого циклу роботи, пов'язаного з вирішенням складніших завдань.

Професійне самовдосконалення тільки тоді може стати діяльністю, стійким мотивом, якщо соціальний педагог переживає активно-позитивне ставлення до професії і при цьому виділяє професійно значущі якості, усвідомлює необхідність їх розвитку. Таким чином, визначається ставлення до себе. Залежно від форми і ступеню стійкості самооцінювання рівня розвитку професійно значущих якостей соціальний педагог може стимулювати чи придушувати прагнення до професійного самовдосконалення.

Можливе досягнення свого рівня професіоналізму, коли замість інтересу до результатів праці підсилюється ретельність в організаційних процедурах, ритуалах, спрямованих на збереження іміджу.

З віком у професійній діяльності підсилюється значущість таких чинників, як:

- стабільність стосунків з адміністрацією;

- самовіддача у процесі діяльності;
- творчий колектив [1, 15].

У той же час знижується:

- інтерес до роботи у школі;
- оцінювання професійного рівня колег.

Ці дані дають можливість визначити нові орієнтири, що сприяють розвитку особистості, професійного самовдосконалення соціального педагога:

- взаємоз'язок ланок системи післядипломної освіти;
- зв'язок теорії і практики;
- визначення ролі всіх ланок системи [1, 15].

Підвищення професійної компетентності соціального педагога можливе лише за стійкої мотивації. Очевидним є і те, що без мотивації діяльність соціального педагога буде малоектичною.

Головним критерієм підвищення індексу професійної майстерності є процес професійного самовдосконалення. Самовдосконалення є одним із головних факторів формування професійної культури соціального педагога. Самовдосконалення – результат всіх оціночних суджень та процесів, та пов'язані з цим подальші процеси на вдосконалення свого "я" в усіх сферах діяльності.

Самовдосконалення – це творче ставлення індивіда до самого себе, створення ним самого себе в процесі активного впливу на зовнішній і внутрішній світ з метою їхнього перетворення.

Одним з найбільш ефективних засобів підвищення професійної компетентності соціального педагога є участь у самоосвітній діяльності. Самоосвіта соціального педагога – свідома діяльність з удосконалення своєї особистості як фахівця: адаптування своїх індивідуального неповторних якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей своєї особистості. А оскільки навчити самого себе значно складніше, ніж когось, вона передбачає методичний супровід. Він має бути багаторівневий і обов'язково – поступовий.

Виключного значення потрібно надати програмам самоосвітньої діяльності соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом. Правильно розроблені програми, плани дадуть змогу соціальному педагогові відчути свої можливості, а значить, зробити ще один крок далі [5].

Не останню роль серед умов, що впливають на розвиток творчої особистості відіграють морально-психологічні умови у школі – відсутність конфліктів, атмосфера взаємоповаги один до одного, пошани й гордості за свою професію, керівник який зуміє розглядіти творчі здібності соціального педагога, підтримати його і направити діяльність у потрібному напрямку.

Самовдосконалення як соціальний процес базується на вимогах суспільства та професії до особистості фахівця. Причому вимоги, що пред'являються спеціалісту, повинні бути вище тих можливостей, що має людина. Ще однією важливою передумовою процесу самовдосконалення є ставлення самого фахівця до вимог, що висуваються. Звісно, якщо він байдуже ставиться до них, про розвиток особистості не йдеся. Необхідно формувати самосвідомість людини як творчого професіонала. Зміст такої підготовки ґрунтуються перш за все на гуманістичному уявленні про завдання професійної діяльності, бажаних якостях людини, зокрема її фахової свідомості та мислення, творчих активних дій у рамках відведені компетенції.

Структура процесу самовдосконалення соціального педагога складається з 4-ох етапів:

- самоусвідомлення та прийняття рішення здійснювати процес самовдосконалення;
- планування та вироблення програми самовдосконалення;
- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань, пов'язаних із роботою над самим собою;
- самоконтроль та самокорекція цієї діяльності [5].

Професійне самовдосконалення соціального педагога здійснюється через самоосвіту, активну участь у різноманітних методичних заходах, що проводяться в навчальному закладі чи в районі, місті, та самовиховання.

Самоосвіта соціального педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Самоосвіта соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом не повинна зводитися до відновлення знань, якими він оволодів у вузі, мова йде про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці та організації навчально-виховного процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що викликають утруднення в практичній роботі.

Проблема самоосвіти соціального педагога в контексті його професійної самосвідомості має поступальний рух. Щоб соціальний педагог мав мотивацію на самоосвіту й саморозвиток, потрібно, щоб у нього, по-перше,

було адекватне уявлення про свою діяльність і особистісні якості; по-друге, щоб він знов, якими є вимоги, що ставить перед ним як професіоналом суспільство.

Передумовою самовдосконалення соціального педагога є самооцінка, самокритика своєї діяльності. Самооцінка – цінність, значимість, якою індивід наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, її взаємодію з іншими людьми, виражаючи ступінь задоволення або незадоволення собою, рівень самоповаги. Розглядається в якості центральної особистісної освіти і виконує регуляторну та захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості.

Процеси самовдосконалення розпочинаються в той момент, коли ссоціальний педагог починає замислюватись над своєю діяльністю (оцінювати, критикувати). І тоді, в залежності від отриманого результату (або гарний, або не зовсім), він починає (при поганому результаті) вдосконалувати всі сторони своєї діяльності, або (при гарному результаті) вдосконалувати себе ще більше. Соціальний педагог ніколи не може бути задоволений рівнем свого професійного зростання та розвитку. Якщо він задовольняється мірою свого розвитку і перестає вдосконалуватися – він "помирає" як професіонал, він припиняє своє професійне зростання.

Визначаючи мотиви професійного самовдосконалення соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом, слід враховувати гуманістичну спрямованість соціально-педагогічної діяльності, що виявляється у любові й повазі до педагогічного колективу, у здатності до діалогу та співпраці з ним, у бажанні допомагати один одному у вирішенні проблем особистісного зростання.

Таким чином, взаємодію соціального педагога з педагогічним колективом ЗОШ слід розглядати як спільну професійну діяльність зумовлену особистісними потребами і мотивами та спрямовану на досягнення професійного самовдосконалення обох зі сторін цього процесу.

Злагоджена взаємодія соціального педагога з педагогічним колективом ЗОШ відкриває шлях до використання багатьох ще не задіяних резервів освітнього процесу, адже такий підхід складає підґрунтя не тільки особистісного зростання школярів та скоординованості дій усіх учасників навчально-виховного процесу, але й гармонізації колективу навчального закладу в цілому, що у свою чергу дає змогу соціальному педагогу розвиватися як професіоналу, самовдосконалувати свій рівень знань, умінь та навичок.

Тому серед можливих шляхів професійного самовдосконалення соціального педагога слід виділити:

- самоосвітню діяльність;
- активну участь у різноманітних методичних заходах, що проводяться в навчальному закладі чи в районі, місті;
- самовиховання.

Подальший напрям досліджень в області формування шляхів професійного самовдосконалення соціального педагога у взаємодії з педагогічним колективом ЗОШ необхідно зосередити на питаннях, що стосуються розробок практичних методів для покращення взаємодії соціального педагога з педагогічним колективом, саме таких як тренінговий комплекс, який сприятиме утвердження соціального педагога як професіонала, а педагогічному колективу допоможе стати більш обізнаними щодо посадових обов'язків соціального педагога, покращити їхню взаємодію та правильно скерувати спільну діяльність, що дасть можливість соціальному педагогові відчути підтримку зі сторони колег та досягти бажаних результатів на шляху професійного самовдосконалення.

Література:

1. Баженова Л. Професійне самовдосконалення педагога/ Л. Баженова // Газета "Психолог" (каталог статей) – 2002 . – квітень16 (16) – С. 13–15.
2. Зимняя И.А. Функционально-ролевой репертуар и методы социальной работы // Российский журнал социальной работы. - 1996.-№ 1.С.8-16
3. Професія - соціальний працівник [Текст]/ Упоряд.: О. Главник. За заг. ред. К. Шендеровського, І. Ткач. - К.: Главник, 2006. - 112 с.
4. Шакурова М. В. Социальное воспитание в школе : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Шакурова М. В. ; под ред. А. В. Мудрика. – М. : Академия, 2004. – 272 с.
5. Методичний супровід формування та розвитку компетентності педагога шляхом самоосвіти [Електронний ресурс] / Святченко І. // За матеріалами: Освіта.ua – 02.02.2010. – режим доступу до статті: <http://osvita.ua/school/manage/7151>

ПОПОВА ТЕТЯНА ЮРІІВНА

КОЛІСНИК ВІРОНІКА ВЯЧЕСЛАВІВНА

Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»

ПАЛІАТИВНА ДОПОМОГА БЕЗНЯДІЙНО ХВОРИМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Актуальність проблеми. У духовній культурі сучасного суспільства формується так звана культура смерті як певна сукупність ідей і як особливий тип мислення. Це обумовлене кризовими процесами у суспільстві, деструктивним впливом західної цивілізації, що посилює девальвацію традиційних моральних принципів. Людське життя, яке протягом всієї історії людства вважалося найбільшою цінністю, через переважання раціонально-матеріальних факторів у мотивації поведінки людини над соціально-моральними ідеалами знецінюється. Другорядними стають такі якості особистості, як духовність, милосердя, співпереживання.

Звідси значний інтерес до проблеми так званої «цивілізованої смерті», яка у всьому світі залишається однією із найбільш суперечливих і невирішених. Розгортається драматична боротьба медиків, соціологів, юристів, філософів, психологів, політологів і богословів. Одні захищають недоторканість людського життя, інші зазначають, що життя не повинно перетворюватися на страждання і безглузді існування. В основі цих дискусій лежать правові й моральні заборони і дозволи.

Досягнення сучасної медицини дозволяють тривалий час підтримувати життя хворих, фізіологічний стан яких діагностується як проміжний між життям і смертю. У зв'язку з цим виникає цілий комплекс морально-етичних, правових і соціальних питань. Головною у цьому контексті є проблема допомоги термінальним хворим і право вибору людиною форми цієї допомоги.

Якщо звернутися до фактів, то сучасна статистика говорить про те, що, наприклад, смертність від онкологічних хвороб посідає 2 місце серед причин смертності в Україні. За даними Держкомстату, в минулому році населення України скоротилося на 240 158 тис. осіб. На сьогодні в Україні зареєстровано близько 850 000 тис. осіб з онкологічною патологією. Шорічно реєструється приблизно 160 000 тис. хворих на рак [2].

Соціально-економічна ситуація в Україні привела до того, що більша частина невиліковно хворих людей змушені помирати вдома у страшних стражданнях. Так, наприклад, онкологія сьогодні фінансується державою лише на 25-30%. Відповідно придбання дорогих ліків залишається проблемою самого хворого та його родини. Не маючи коштів, люди змушені залишатися без необхідної медичної підтримки і помирати, відчуваючи нестерпні болі. За статистикою, 85% хворих на онкозахворювання помирають удома, наодинці, страждаючи від болю, депресії, відсутності належного догляду та інших симптомів хвороби. Невиліковна хвороба викликає різноманітні соціальні проблеми у хворого та членів його родини, які у першу чергу пов'язані з потребами у догляді [4].

В Україні діє не більше 20 установ, що надають паліативну допомогу термінальним хворим. Ентузіасти, які працюють там, у змозі опікуватися не більше ніж 3-4 тисячами клієнтів на рік. Кількість людей, які тяжко страждають у кінці земного життя - близько 100 тисяч на рік [2].

У цей же час у більшості країн світу з розвиненою системою паліативної допомоги в середньому на 100 тисяч осіб припадає 10 стаціонарних і амбулаторних паліативних ліжок. До того ж, жодний український хоспіс не відповідає загальноприйнятим вимогам, згідно з якими людині повинна надаватися і медична, і моральна, і духовна підтримка [1].

У деяких регіонах завдяки місцевим ініціативам та громадським організаціям створені хоспіси або стаціонарні відділення паліативної допомоги в закладах охорони здоров'я. Усього – близько 650 стаціонарних ліжок. Це задовільняє потреби в паліативній допомозі лише на 10 %. Крім того ці заклади майже не забезпечують соціальну складову паліативної допомоги – штатні розклади не містять посад соціального працівника, психолога, юриста-консультанта. Таким чином, у контексті соціальної роботи проблема паліативної допомоги термінальним хворим набуває особливо актуального значення.

З позицій наукового аналізу окреслена нами проблема відноситься до маловивчених. Про це говорить недостатня кількість спеціальних досліджень. У науковій літературі переважно розглядаються окремі аспекти проблеми «цивілізованої смерті», як правило, це правові та морально-етичні аспекти евтаназії. А паліативна допомога термінальним хворим як проблема наукового дослідження взагалі носить фрагментарний, більше публіцистичний характер і представлена переважно у формі аналізу західного досвіду.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема ставлення до смерті у західній і вітчизняній літературі розглядається в різних аспектах. В основному переважає філософська традиція її вивчення. На різних етапах розвитку суспільства питання евтаназії, права на життя та відповідальності за порушення цього права, правомірності самогубства і допомоги при самогубстві піднімали Аристотель, Платон, Сократ, Августин Блаженний, Фома Аквінський, Плутарх, Ф. Бекон, Г. Гегель, Е. Дюркгейм, Л. Сенека, Б. Спіноза, П. Новгородський, Л. Петражицький та ін.

Етичні аспекти евтаназії розглядалися в роботах Л.В. Коновалової, В.Ш. Сабірова, Б. Г. Юдіна, І.В. Силуянової та ін.

Дослідженню проблем евтаназії на заході присвятили свої роботи М. Дженіс, Б. Джерт, Дж. Галіфакс, С. Гроф, Р. Кей, Е. Кюблер-Росс, О. Мінайс, Дж. Рейгелс, Ж. Судо, Ф. Фут, А. Е. Уолкер та ін.

Філософія хоспіса стала відомою в нашій країні завдяки працям Роберта Дж. Твайкросса и Девіда Р. Фрамплтона, які узагальнili досвід різних спеціалістів хоспіса "Сер Майл Собелл Хаус". У контексті філософії хоспіса були підняті проблеми свідомого ставлення до онкологічних захворювань (К. В. Петінгейл), якості життя хворих на рак (К. Кальман), піклування про родичів помираючих (Б. Лунт, С. Ніл, Буда Франческо), виховання надії у невиліковно хворих людей (К. Херт), релігійного супроводу (П. Спек), поведінки в період утрати (М. Остервейс, Ф. Соломон, Г. Моріс), морального одужання після втрати (С. М. Паркс).

У межах філософії хоспіса в якості альтернативи евтаназії розроблені принципи "хорошої смерті" (Е. О'Салліван), які спираються на систему контролю в смертельно хворих пацієнтів (Р. Партридж).

Одним із найбільш відомих на заході спеціалістів з фармакотерапії болю, проблем паліативної допомоги, у тому числі хоспісних програм є Артур Ліпман. Він є і теоретиком і практиком, заснував декілька закладів паліативної та хоспісної допомоги, є автором багатьох наукових праць у цій галузі.

У Росії засновниками хоспісного руху вважаються В. Зорза і А. В. Гнезділов.

В Україні наукових досліджень з проблем паліативної допомоги бракує. Серед спеціалістів, які працюють у межах цієї проблеми можна виділити таких, як Б. Т. Білинський, В. Лехан, Є. Й. Москвяк, С. А. Крюков, В. І. Соловйов, В. В. Чайковська, Д. Д. Дячук. Дослідження проблеми паліативної допомоги помираючим хворим проводяться в нашій країні переважно в межах медичного напрямку. Досліджені, спрямовані на вивчення комплексного (медичного, соціального, психологічного, юридичного) супроводу термінальних хворих, в Україні не проводилось.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз українського досвіду щодо організації паліативної допомоги невиліковно хворим, визначення основних проблем і перспектив її розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні контингент невиліковних (інкурабельних) хворих є однією з найуразливіших і водночас найнезахищених категорій людей, які потребують і користуються медико-соціальною допомогою у нашому суспільстві. Послуги, що надаються сьогодні таким хворим є вкрай недостатніми як за обсягами, так і за якістю через відсутність системності і комплексності в їх наданні.

Вирішення цієї проблеми пов'язане з необхідністю створення служби паліативної допомоги, реалізація якої повинна більш повно враховувати категорію хворих, які страждають на онкологічні та інші хронічні захворювання в останній стадії розвитку, які не можуть здійснювати повноцінне життя, не мають жодного шансу на одужання і яким подальше симптоматичне лікування не приносить користі, а тільки посилює страждання.

Актуальність теми дослідження обумовлена й щорічним збільшенням онкологічних захворювань, у тому числі в останній стадії, високими показниками смертності, збільшенням кількості людей похилого віку із соматичними захворюваннями в їх кінцевій стадії розвитку, які потребують не стільки медичної, скільки соціальної допомоги. Проблемність ситуації полягає в тому, що в нашій країні закладів, котрі надають паліативну допомогу інкурабельним хворим, занадто мало, а якість допомоги не відповідає в повній мірі ні міжнародним стандартам, ні потребам самих хворих і їх родичів. До того ж ці заклади не в змозі охопити всіх людей, які потребують спеціалізованого догляду і підтримки.

Метою нашого соціологічного дослідження було виявлення особливостей, місця і значення хоспісної та паліативної допомоги в сучасному українському суспільстві.

Для досягнення мети дослідження нами був використаний метод експертного опитування. У якості експертів ми обрали спеціалістів служб соціальної сфери, які у т.ч. працюють і з інкурабельними хворими (2 соціальних працівника реабілітаційного центру «Вихід Є!», директор Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста, головна медична сестра Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста) та експерт-онколог, голова спеціалізованої онкологічної МСЕК.

Виходячи із вищезазначених теоретичних положень, основним завданням нашого дослідження було визначення ставлення спеціалістів, які безпосередньо працюють із невиліковно хворими клієнтами, до проблеми надання медико-соціальних послуг термінальним хворим, необхідності впровадження паліативної та хоспісної допомоги в місті Полтава, а також їх ставлення до евтаназії як альтернативи паліативній допомозі.

Результати дослідження показали, що всі експерти чітко розуміють значення понять евтаназії та паліативної допомоги, володіють інформацією про законодавчу базу, яка регламентує обидва напрямки допомоги термінальним хворим. Однак запитання про необхідність легалізації евтаназії в Україні, викликало неоднозначність відповідей експертів. Категоричним виявилися 2 експерти (експерт-онколог і спеціаліст РЦ «Вихід Є!»): «Ні, люди нашої країни не сумнівні, тому легалізувати евтаназію не потрібно» (соціальний працівник РЦ «Вихід Є!»). Інші експерти однозначного погляду на проблему легалізації евтаназії в нашій країні не мали: «Не можу відповісти на питання, тому що деякі моральні моменти не дають мені переступити грань між життям та смертю, а з іншої сторони, якщо людина хоче – чому б їй не зробити цей вибір самій» (соціальний працівник РЦ «Вихід Є!»); «На мій погляд, евтаназія потрібна в Україні, але в нашій країні ще дуже недосконале законодавство, тому можуть виникнути зловживання в цій області» (директор Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста); «Однозначної відповіді немає. Враховуючи, що Україна корумповано держава, евтаназію

можуть використовувати в різних цілях, які зовсім відповідатимуть показанням по медичним показникам» (головна медична сестра Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста).

Другий блок запитань нашого інтерв'ю був присвячений проблемі паліативної допомоги термінальним хворим в Україні. Аналізуючи думки експертів, ми сформулювали узагальнене визначення паліативної допомозі, яка розуміється спеціалістами як покращення умов життя невиліковно хворих людей, допомога в усіх сферах життєдіяльності. Окремо ми виділили думку експерта-онколога, який зазначив, що паліативна допомога це в першу чергу медичний напрямок, а роль соціально-психологічного чинника в ньому незначна.

Далі ми поцікавилися в експертів, чи вважають вони паліативну допомогу необхідною в Україні і в яких випадках. Усі експерти зазначили, що паліативна допомога є дуже необхідною для різних категорій хворих: «На сьогоднішній день Україна займає одне з перших місць розповсюдження ВІЛ/СНІДу. Велика кількість людей хворіє. Цим людям необхідна підтримка, допомога та розуміння. Паліативна допомога не тільки полегшує страждання, покращує якість життя, вона також може підвищити ефективність лікування. Хворі на ВІЛ/СНІД часто знаходяться у важких ситуаціях, потребують допомоги, включаючи стигматизацію, біdnість та інше. Паліативна допомога може вплинути на ці обставини. Тільки необхідно, щоб це розуміли і медики і спонсори, і політики» (соціальний працівник РЦ «Вихід Є!»); «При онкозахворюваннях» (експерт-онколог); «Паліативна допомога в Україні конче потрібна, так як в нашій країні велика кількість пацієнтів, які мають невиліковну хворобу та обмежений термін життя» (директор Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста); «У випадках ВІЛ-інфікованих, онкохворих та людей, які прикуті до ліжка» (соціальний працівник РЦ «Вихід Є!»); «Паліативна допомога в Україні потрібна для допомоги хворим на СНІД, онкохворим та інвалідам» (головна медична сестра Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста).

Ми відзначили, що експерти, які працюють з клієнтами різних категорій, з різними захворюваннями, мають більш широкий погляд на потенційних користувачів послугами паліативної допомоги. Експерт-онколог, клієнтами якого є тільки онкохворі, та соціальний працівник РЦ «Вихід Є!», який працює з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД, до категорії потенційних споживачів паліативних послуг віднесли тільки своїх клієнтів.

У науковій літературі досить часто паліативну допомогу і евтаназію розглядають як два альтернативних підходи до проблеми помирання. Ми запитали в експертів, як вони ставляться до такої точки зору, чи можна вважати евтаназію альтернативою паліативної допомоги. Усі експерти однозначно дали категоричну заперечну відповідь. На їх думку, евтаназія та паліативна допомога – це зовсім різні поняття. Це протиріччя між життям і смертю. Медики та соціальні працівники повинні робити все можливе для підтримання життя людини.

Оскільки наші експерти безпосередньо працюють з безнадійно хворими клієнтами, надаючи їм різну (соціальну, психологічну, медичну), залежно від спеціалізації, допомогу, ми поцікавилися, чи відомі ім якісь інші організації у місті Полтава, які можуть надати їхнім клієнтам медико-соціальну, психологічну чи юридичну допомогу. Половина експертів не змогла назвати таких організацій. Двоє пригадали тільки ті, які працюють із ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД клієнтами: Благодійна Асоціація «Світло надії»; Всеукраїнська благодійна організація «Всеукраїнська мережа людей, що живуть з ВІЛ»; Реабілітаційний центр «Вихід Є!».

Проблема полягає в тому, що в Полтаві насправді відсутня система допомоги безнадійно хворим людям. Переважна більшість організацій, які функціонують в місті, надають допомогу особам із ВІЛ-інфекцією, хворим на СНІД, наркозалежним, хворим на туберкульоз та гепатит. Це в першу чергу громадські організації. Державні соціальні служби, зокрема територіальний центр, надають допомогу одиноким непрацездатним громадянам похилого віку, але в їх безпосередні функції не входить паліативний догляд за хворими. Центрів, які б надавали допомогу онкохворим в нашему місті немає. Це завдання покладене на обласний онкодиспансер, який не в змозі надати якісну підтримуючу допомогу своїм пацієнтам.

Третій блок нашого інтерв'ю був присвячений проблемі створення хоспісного закладу в місті. Ми поцікавилися в експертів, чи знають вони про існування хоспісних закладів в Україні і чи можуть вони назвати якісь з них. Це питання викликало труднощі в експертів. Три експерти назвали тільки хоспіс при Києво-Печерській лаврі м. Києва. Останні два відповіли досить невизначенено: «В Україні хоспіси є, в основному в західних областях»; «В Україні хоспіси є, але де – не знаю».

Далі ми запитали, чи є потреба у створенні хоспісів в місті Полтава. Усі експерти дали однозначну підтверджену відповідь. Вони зазначили, що в Полтаві існує велика потреба у хоспісному закладі. Особливо цікаву відповідь ми отримали від головної медичної сестри Полтавської обласної організації товариства Червоного Хреста: «Вважаю, що потреба є, особливо для онкохворих, що живуть в сільській місцевості. Ці хворі дуже страждають від болю, так як знеболюючі наркотичні засоби ім не завжди доступні». Ця проблема для Полтави і Полтавської області є особливо гострою, оскільки, за даними обласного онкодиспансеру, саме хворі із сільської місцевості найбільш уразливі і незахищені хворі.

Хоспіс як заклад паліативної допомоги має забезпечити безнадійно хворих комплексом медико-соціальних, психологічних і юридичних послуг, а також допомогти лікарям здійснювати якісний медичний супровід пацієнтів. Тому ми запитали експертів, наскільки корисним може бути хоспіс для медичних працівників і чи може він ім допомогти у наданні медичних послуг термінальним хворим. Усі експерти відповіли однозначно, що хоспіс є суттєвою допомогою медикам. Однак один із експертів зазначив, що хоспіс скоріше допоможе не лікарям, а хворим (забезпечить своєчасне введення ліків).

У попередніх питаннях ми з'ясували, що місто дуже потребує створення хоспісного закладу. Ми поцікавилися в експертів, що, на їх думку, є сьогодні перешкодою для створення в Полтаві хоспісу. Відповіді експертів були такими: «Немає державної політики в цій сфері»; «Не достатнє фінансування»; «Відсутність відповідного приміщення»; «Не бажання міської та обласної ради»; «Бюрократія».

Одне із запитань цього блоку було спрямоване не з'ясування того, чи не створить хоспіс конкуренцію іншим організаціям, які сьогодні вже надають допомогу невиліковно хворим та немічним людям в місті. Усі експерти дали заперечні відповіді, зазначивши, що хоспіс не тільки не викличе конкуренції, він, навпаки, тільки допоможе їм. Останнім питанням інтерв'ю ми спробували дізнатися, чи могли б наші експерти працювати в хоспісному закладі і на якій посаді. Чотири експерти відповіли, що могли б, але тільки на офіційній посаді. У якості волонтера вони себе абсолютно не бачать. Один із експертів, соціальний працівник РЦ «Вихід Є!», зазначив, що не зміг би там працювати, адже дивитися на помираючих людей дуже важко.

Підводячи підсумок, вважаємо за потрібне відзначити зацікавленість експертів у проблемі, яку ми запропонували обговорити, ширість у відповідях, різноміність поглядів і неформалізований підхід. Звичайно, відчувається деяка необізнаність, але ми пов'язуємо це з тим, що всі експерти працюють лише у нашому місті (в якому немає хоспіса), не мають відповідних знань саме у сфері надання соціальних послуг населенню, адже хоспісний напрямок більше стосується соціальної роботи. Спостерігається дещо звужений підхід до проблеми, у першу чергу серед медиків. Однак важливим є той факт, що ніхто з експертів не виявився байдужим до проблем безнадійно хворих людей, усі вони по-своєму намагаються ім допомагати у межах своїх повноважень і можливостей.

Висновки. Отже, невиліковно хворі люди, які знаходяться на термінальній стадії хвороби, відносяться до найбільш соціально незахищеної верстви населення, оскільки вони не можуть отримати передбачену міжнародним, але не гарантовану державним законодавством допомогу: спеціалізованих закладів дуже мало, безкоштовних знеболюючих ліків не вистачає, часто відсутня можливість отримати кваліфіковану психологічну і юридичну допомогу, можливість отримати якісні соціально-медичні послуги. Як показує сучасна українська статистика, кількість потенційних клієнтів закладів паліативної і хоспісної допомоги з кожним роком невпинно зростає. В Україні існує всього 20 закладів, що опікуються безнадійно хворими людьми. Усі вони переважно є закладами приватної форми власності. Саме на них тримається розвиток паліативної допомоги в нашій країні. Однак вони не в змозі задовільнити потреби усіх людей, які страждають від смертельних захворювань.

Сьогодні наша держава особливо потребує впровадження і активного розвитку мережі закладів паліативної і хоспісної допомоги, оскільки проблеми смертності населення, старіння нації, збільшення людей, які страждають на онкологічні та інші смертельні хвороби, низька якість медичних послуг формують дуже велику за кількістю категорію клієнтів, яка потребує нетрадиційного підходу до системи надання соціальних послуг незахищеним верствам населення.

Література:

1. Андреєва В. Українцям не вистачає морфію. Тисячі невиліковно хворих людей вмирають, так і не відчувши полегшення // Товариш. – 2007. - №111. [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті: http://tovarish.com.ua/archive/1005/Sedmaia_po/Ukrainitsia3693.html - Назва з екрану.
2. Паліативна допомога – достойний відхід у вічність [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті: http://rozmai.com.ua/view_subpage.php?id=123 - Назва з екрану.
3. Попова Т. Ю. Чи є паліативна допомога альтернативою евтаназії в Україні? // Інновації в освіті, науці та виробництві: зб. матеріалів наук.-практ. конференції. – Полтава: ПІЕП, 2009. – С. 69-71.

Право на охорону здоров'я та медичну допомогу. [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1217068403> - Назва з екрану.

ПОЛІЦЯК ПЕТРО

Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»

КОНФЛІКТИ В СУЧASNІЙ СІМ'Ї: ПРИЧИННІ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Актуальним питанням сьогодення, яке турбує не тільки вчених, а й кожного громадянина окремо є проблема сім'ї і конфліктів в ній. Сім'я - головний осередок суспільства. Вона відіграє надзвичайну роль у його життєдіяльності - через фізичну й соціокультурну зміну поколінь забезпечує можливість існування суспільства.

Без сім'ї неможливе відтворення населення, його соціалізація і, нарешті, неможливе утворення всіх інших соціальних інституцій. Саме рівень розвитку сім'ї разом з характером праці зумовлюють суспільний порядок, за яким живуть люди в різних державах, за різних історичних умов.

Мета даного дослідження - окреслити особливості конфліктів у сучасній сім'ї та на прикладі конкретного соціологічного дослідження ("Конфлікти між батьками та дітьми") і виробити рекомендації щодо усунення цих конфліктів.

Причини виникнення конфліктів можуть бути різними: на основі незадоволеної потреби у визнанні значимості власного «Я», посягання на почуття гідності з боку партнера, його зневажливе ставлення; незадоволення сексуальних потреб одного або обох партнерів; відсутність позитивних емоцій; психологічне відчуження чоловіка і дружини; пристрасть чоловіка, дружини чи обох до алкогольних напоїв, азартних ігор чи інших захоплень, які породжують марнотратство; розбіжності фінансового характеру, надмірні потреби одного із подружжя; у зв'язку з домашнім благоустроєм, розподілом праці в сім'ї, веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми; різні інтереси, смаки щодо проведення вільного часу тощо. Конфлікти ще не свідчать про неблагополучність сім'ї. Часто вони сприяють порозумінню подружжя. Серйозні проблеми виникають тоді, коли конфлікти набувають затяжного, хронічного характеру і мають негативні наслідки для членів сім'ї. Тому нерационально є установка на уникнення конфліктів узагалі і шкідливою є їх недооцінка. Стійкі й невирішенні конфлікти зумовлюють постійне напруження в сім'ї, яке може спричинити її дезорганізацію та розпад[5, с.231].

Характерним проявом кризи сучасної сім'ї є високий рівень розлучень шлюбних пар. Соціальні наслідки цього негативні: більша частина розлучених чоловіків і жінок тривалий час не мають загалом змоги чи бажання вступити у повторний шлюб, а чимало розлучених жінок, які мають дітей, зовсім не хочуть брати шлюб; можливості дітонародження розлучених жінок залишаються нереалізованими, що негативно впливає на процеси розширеного відтворення населення; збільшується кількість неповних сімей, у яких дитина виховується одним із батьків. Обставини, які призводять до розлучення, спричиняють нервові розлади, захворювання як у батьків, так і в дітей; складною соціально-психологічною проблемою стає самотність.

Найпоширенішими засобами вирішення конфлікту є:

- усунення причин конфлікту, подолання образу «ворога», що склався у конфліктуючих сторін;
- зміна вимог однієї зі сторін, коли опонент іде на певні поступки. Інколи обидві сторони погоджуються на компроміс у зв'язку з виснаженням ресурсів, втручанням третьої сторони;
- боротьба, яка передбачає перемогу однієї зі сторін;
- консенсус, який є згодою значної більшості учасників конфлікту щодо його головних питань. Консенсус може бути основним (відображує ступінь єдності цілей та цінностей), процедурним (встановлює правила дій), на рівні відношення до політики, влади, керівництва.. Часто конфліктуючі сторони різко обмежують можливості вирішення конфлікту шляхом консенсусу[2, с.136].

Вирішення конфлікту є однією з форм подолання конфліктної ситуації. З-поміж інших часто використовуються:

- урегулювання конфлікту - відрізняється від вирішення тим, що в усуненні протиріч між учасниками конфліктів бере участь третя сторона;
- затухання конфлікту - тимчасове припинення протидії при збереженні напруги та протиріччя, за якого конфлікт набуває прихованої форми; відбувається внаслідок втрати мотиву до боротьби, зниження значущості цілі, переорієнтації мотивації конфліктантів, виснаження ресурсів;
- переростання в інший конфлікт - настає, коли у відносинах сторін виникає нове, більш значуще протиріччя;
- усунення конфлікту - полягає у ліквідації його структурних елементів за допомогою припинення на тривалий час взаємодії опонентів, усунення об'єкта конфлікту, подолання дефіциту об'єкта конфлікту, вилучення з конфліктної ситуації одного з конфліктантів.

На практиці все це виявляється як перемога однієї зі сторін, відмова їх від посягань на об'єкт, що спричинив конфлікт, чи згода на спільне його використання. Інколи вдаються до компенсації опоненту.

Успішність розв'язання конфлікту залежить від пошуку спільних цілей та інтересів, зниження негативних емоцій опонента, об'єктивного обговорення проблеми, вибору оптимальної стратегії розв'язання конфлікту, а також організаційних, історичних, правових, психологічних, культурних чинників. Безпосереднє розв'язання конфлікту передбачає аналіз і оцінку ситуації, вибір засобу, формування плану дій, його реалізацію та оцінку ефективності. Соціологія конфлікту передбачає певні стратегії виходу із конфлікту як головну лінію поведінки опонента на його завершальному етапі. До різновидів стратегії виходу з конфлікту належать:

- суперництво - у нав'язуванні іншій стороні кращого для себе рішення; виправдане, якщо запропоноване рішення є конструктивним за відсутності часу для переконування опонента, в екстремальних ситуаціях;
- компроміс - полягає у бажанні конфліктантів завершити конфлікт частковими поступками, відмовою від окремих вимог, що висувалися раніше, готовністю визнати претензії іншої сторони; ефективний, якщо учасники конфлікту усвідомлюють рівність своїх прав та обов'язків, відчувають загрозу позбутися всього в разі поразки; може бути досягнутий за допомогою техніки відкритої розмови;
- пристосування - є вимушеною або добровільною відмовою від боротьби; до такої стратегії спонукає усвідомлення неправоти, необхідність збереження добрих стосунків з опонентом, сильна залежність від нього, незначущість проблеми, великі збитки та загроза ще більших, тиск третьої сторони;
- уникнення вирішення проблеми - є спробою вийти з конфлікту за мінімальних втрат. Йдеться не про розв'язання, а про затухання конфлікту; застосовується за відсутності сил та часу для боротьби, небажання вирішувати проблему, прагнення виграти час, труднощів у формуванні лінії власної поведінки;

- співробітництво - передбачає спрямованість конфліктантів на конструктивне обговорення проблеми, ставлення до іншої сторони не як до противника, а союзника в її вирішенні; найефективнішим буває за сильної взаємозалежності сторін та важливості рішення для них обох; може бути досягнутим за допомогою переговорів[8, с.230].

Конфлікти і напруження можуть виникати не тільки між чоловіком і дружиною, а й між батьками і дітьми. Часто спричиняє їх вікова різниця, відмінність характерів, що утруднює взаєморозуміння. Причина непорозумінь частіше лежить у площині цінностей, стандартів поведінки, адже діти виростають в умовах, відмінних від тих, у яких виховувалися їхні батьки. Тому конфлікти батьків і дітей серйозніші, ніж ускладнення між подружжям. Нерідко батьки скільки трактують своє ставлення до дітей так, ніби існує якийсь договір між ними та їх дитиною. При цьому забувають, що діти з'явилися на світ внаслідок односторонніх дій батьків, і тому їхні обов'язки теж односторонні.

Особливо загострюються конфлікти між батьками та дітьми підліткового віку. Ця проблема стосується майже кожної сім'ї і тому є дуже актуальню.

Методологія дослідження. Безпосередньо умовою для проведення практично орієнтованого соціологічного дослідження завжди є та чи інша соціальна проблема або проблемна ситуація, яка стосується певних груп людей, їх інтересів і потребує вирішення. Фіксація проблемної ситуації та з'ясування її суті передують конкретно-соціологічному дослідження у вузькому значенні цього виразу, утворюючи попередній етап соціологічного аналізу. Отже, предметом емпіричного соціологічного дослідження є певна соціальна проблема (у нашому випадку - конфлікт між батьками та дітьми).

Соціальна проблема постає як завдання соціальної дії і характеризується певними ознаками. По-перше, це прагнення до зміни соціальної ситуації, що склалася у колективі людей, який належить досліджувати. При цьому ступінь усвідомлення проблеми дослідником буває різним: від неясного вгадування до чіткого формулювання. По-друге, при розв'язанні соціальних проблем завжди є певна кількість варіантів їх вирішення, причому кожний з них має свої наслідки. Чим більш складною є соціальна система, в якій виникає проблема, тим більш розмаїтими будуть шляхи її розв'язання. Тому соціологічний аналіз повинен розглядати соціальну проблему у зв'язку з основними параметрами соціальної системи. У нашему випадку конфлікти у сім'ях доцільно розглядати у взаємозв'язку із загальним станом нашого суспільства, у конкретному соціальному просторовому і часовому вимірі[3, с.126].

Об'єктами конкретно-соціологічного дослідження на емпіричному рівні є соціальні групи, спільноти, соціальні інститути. Тому в широкому сенсі слова об'єктом дослідження є носії певної соціальної проблеми – люди, об'єднані у спільноті різного типу, а також їхня діяльність.

Говорячи, наприклад, про конфлікт у сім'ї між батьками та дітьми-підлітками, ми маємо на увазі конкретні сім'ї. У нашему випадку це будуть батьки дітей-підлітків – з одного боку, і діти 14-17 років (учні луцької середньої школи № 25) – з іншого.

Характеристики об'єктів дослідження

1. просторові – місто Луцьк, СШ № 25.
2. часові (з 1 вересня по 26 листопада 2010 року).
3. у дослідженні приймають участь учні 10-11 класів та їхні батьки.

Предметом даного соціологічного дослідження постає стан психологічного клімату в сім'ях, зокрема, відносин між батьками та дітьми.

Програма конкретно-соціологічного дослідження повинна дати відповідь на питання про те, на розв'язання якої проблемі і досягнення якого результату орієнтоване це дослідження.

У даному разі цілі конкретно-соціологічного дослідження можна сформулювати так:

- встановлення причин, які викликають появу напруження, а згодом і конфлікт у стосунках між батьками та дітьми;
- визначення кола основних заходів, які дадуть змогу розв'язати конфлікт і запобігти його в майбутньому, допоможуть виробленню сприятливого психологічного клімату в сім'ї.

Завдання конкретно-соціологічного дослідження – це сукупність цільових установок, спрямованих на аналіз і розв'язання проблеми. Завдання дослідження безпосередньо випливають із поставлених перед дослідниками цілей і є їхньою конкретизацією. Так, для досягнення першої мети доцільно запланувати такі завдання:

1. з'ясування реального стану психологічного клімату в сім'ях та його вплив на успішність дітей у навчанні;
2. виявлення ступеня конфліктного напруження дітей в навчанні;
3. виявлення ступеня конфліктного напруження у сім'ї;
4. встановлення характеру причин, що викликають появу конфлікту на особистісному рівні.

Досягнення другої мети буде можливе, якщо виконати такі завдання:

5. накреслити допоміжні заходи, які сприяють розв'язанню існуючого конфлікту;
6. виробити конкретні рекомендації, скеровані на уникнення конфліктів у майбутньому.

Методи дослідження, збору, аналізу даних

Серед методів збору первинної соціальної інформації найпопулярнішим є метод опитування.

Опитування - метод збору соціальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей респондентів на сформульовані запитання.

За допомогою опитування можна одержати інформацію, яка не завжди відображенна в документальних джерелах чи доступна прямому спостереженню. До опитування вдаються, коли необхідним, а часто і одним, джерелом інформації є людина — безпосередній учасник, представник, носій досліджуваних явища чи процесу. Вербальна (словесна) інформація, одержана завдяки цьому методу, значно багатша, ніж невербальна. Вона легше піддається кількісному опрацюванню та аналізу, що дає змогу широко використовувати для цього обчислювальну техніку. На користь цьому методу служить і його універсальність, оскільки під час опитування реєструють мотиви діяльності індивідів, результати цієї діяльності. Усе це забезпечує опитуванню переваги щодо методу спостереження або методу аналізу документів.[6, с.189]

При опитуванні надто важливою є взаємодія соціолога та опитуваного. Дослідник втручається у поведінку респондента, що, звичайно, не може не позначитися на результатах дослідження. Інформація, одержана від респондентів за допомогою опитування, відображає реальність тільки в тому аспекті, в якому вона існує в свідомості опитуваних. Тому завжди слід враховувати можливе спотворення інформації при застосуванні опитування, що пов'язано з особливостями процесу відображення різних аспектів соціальної практики у свідомості людей.

Для даного соціологічного дослідження основним методом було обрано метод заочного опитування (анкета) та допоміжний метод – метод спостереження. В ході підготовки до проведення дослідження розроблено два види анкет: для дітей та для батьків

Сутність обробки первинної інформації полягає в її узагальненні. Результати узагальнення називають соціологічною інформацією. Вибір методів обробки і аналізу інформації залежить від мети і завдань дослідження, а також від способів вимірювання показників, що використовуються.

Вимірювання здійснюється за допомогою різних шкал, яким відповідають різні правила математичного аналізу даних. У соціологічних дослідженнях застосовуються, як правило, шкали трьох основних типів:nomінальна, порядкова (рангова) і інтервальна.

Номінальна шкала є найпростішою, вона фіксує (відбиває) дихотомічну відповідь: "так" або "ні". За допомогою порядкової шкали можливо зафіксувати більш визначений стан, який відзеркалює ранжирований розподіл.[6, с.214]

Поширеною формою узагальнення первинної соціологічної інформації є групування. На цьому етапі виділяються суттєві ознаки або одна якась ознака (наприклад, стать, вік, освіта), і респондент зараховується в ту або іншу групу у відповідності з обраною ознакою. Коли сумуються відповіді респондентів з врахуванням, наприклад, статі, то здійснюється просте групування. У даному випадку буде дві групи. Якщо візьмемо в якості ознаки рівень освіти, то буде мінімум три, а то й чотири, п'ять і більше груп.

Соціологічну інформацію групують за:

- номінальною ознакою (рід заняття, національність і т. д.);
- ознаками, які відповідають ранговим шкалам (наприклад, за рівнем активності: висока, середня, низька);
- кількісною ознакою (групи характеризуються числовим значенням, вони є якісно порівняльними між собою, наприклад, групування за віковими інтервалами: 18-20 років, 21-25 років, 26-30 і т.д.).

Групування респондентів за двома або більше ознаками (наприклад, за статтю, віком і освітою) називають перехресним або комбінованим. У залежності від дослідницьких завдань вона може бути структурною, типологічною, аналітичною. Якщо, наприклад, треба встановити віковий склад респондентів, то застосовують структурне групування за віковим інтервалом. Якщо ж треба виділити із респондентів групи за такою, наприклад, ознакою, як "ставлення до приватизації", тоді здійснюють типологічне групування (виділяються відповідні типи опитаних). Аналітичне групування проводиться за двома і більше ознаками і слугує для виявлення їх взаємозв'язку[6, с.248].

Для вивчення лінійних парних зв'язків між кількісними показниками використовують кореляційний аналіз. Проте найчастіше кореляція є результатом впливу якихось глибших причин на обидва показники. Коли ж зв'язок між змінними має нелінійний характер (а також для порядкових змінних), застосовуються коефіцієнти рангової кореляції. Для опису структури зв'язків в деякій системі показників застосовується матриця кореляцій - квадратна таблиця, в кожній клітинці якої вміщують коефіцієнт кореляції для пари змінних. Для більш суворого аналізу використовують розвідувальний факторний або кластерний аналіз. Останній застосовується також для опису структури об'єктів, які становлять вибірку.

Для кількісних залежних змінних зазвичай використовується регресійний (якщо незалежні змінні також є кількісними) або дисперсійний (якщо предиктори виміряні за номінальним або порядковим шкалами) аналіз. До якісних (номінальних і порядкових) залежних змінних в аналогічних ситуаціях застосовується дискримінантний або кластерний аналіз.

Поява множинного класифікаційного аналізу і методу індикаторних змінних дозволила використовувати в будь-яких моделях як кількісні, так і якісні предиктори. Саме це сприяло широкому розповсюдження регресійних і регресійноподібних моделей.

Отже, в ході соціологічного дослідження було зібрано 100 анкет (50 анкет для батьків і 50 анкет для дітей) для опрацювання виявилися придатними 79 анкет.

Після аналізу даних виявлено: 62 респонденти не задоволені стосунками в сім'ї, причому більша незадоволеність цими стосунками з боку дітей (49 респондентів).

Конфлікти, як зазначали опитані, виникають в сім'ях досить часто; 70 респондентів відповіли, що конфліктні ситуації виникають не менше ніж раз на тиждень.

На питання "Хто найчастіше є ініціатором сімейного конфлікту?" 40 дітей відповіли, що батьки. Батьки, в свою чергу, вважають ініціаторами конфліктів своїх дітей (35 відповідей).

Найчастіше конфлікти виникають через проблеми дітей у навчанні та через незадоволення батьками друзями своїх дітей. Сімейна діяльність регулюється і спрямовується традиціями, звичаями, нормами, що панують у суспільстві за певних історичних умов. Як складова суспільства, сім'я зазнає впливу всіх тих змін, що в ньому відбуваються. Економічна та соціальна криза, спад виробництва, безробіття, соціальна незахищеність - усе це спровокає негативний вплив на сім'ю, зумовлює її сучасну кризу в Україні.

Криза інституту сім'ї проявляється в утраті орієнтації молоді на створення власної сім'ї, у низькій народжуваності, малодітній сімейній орієнтації, збільшенні кількості розлучень, зростанні кількості позашлюбних дітей тощо. Одним з основних факторів кризи сім'ї є її матеріальні труднощі, розчарування внаслідок невідповідальних сподівань на досягнення певного достатку, брак життєвих перспектив. За умов ринкової економіки сім'я потребує не благодійних заходів, а радикальних змін її статусу в суспільстві. Звичайно, кожна родина має сама дбати про свій добробут, але держава повинна створити для цього належні економічні та правові умови[8, с.139].

Більшість респондентів вважають, що саме через економічні та соціально- побутові негаразди в сім'ях найчастіше виникають конфлікти (39 респондентів).

Проведене дослідження доводить, що батьки приділяють не досить уваги своїм дітям через брак часу та через те, що не знаходять з ними спільної мови. Отже, для покращення мікроклімату в опитаних сім'ях можна запропонувати:

1. індивідуальні консультації з фахівцями-психологами та педагогами (окремо для кожної групи);
2. участь у різноманітних сімейних заходах (походи, екскурсії тощо);
3. ознайомлення батьків зі спеціальною літературою з основ сімейного виховання.

До специфічних обставин, в яких формується, живе, функціонує сім'я, належать: місце проживання (регіон, вид поселення); соціально-класова та етнічна належність; матеріальне становище; рівень освіти і культури членів сім'ї; традиції, цінності, на які орієнтуються у своїх життєвих планах і прагненнях члени сім'ї; стартова позиція, тобто та моральна й економічна база, на якій будується кожна сім'я і від якої багато в чому залежить її здатність до консолідації, згуртування, інтеграції.

В Україні налічується понад 17 млн. сімей, з яких понад 11,2 млн. - в міських поселеннях і 5,8 млн. - в сільській місцевості. Кількість сімей зростає швидше чисельності населення, що відбиває тенденцію до відокремлення молодих сімей і скорочення її величини як серед міського, так і сільського населення. Частка сімей з однією дитиною становить 30,4%, з двома - 49,3%, з трьома - 7,4%, багатодітних - 2,9%, бездітних - 10%.

Нині в Україні переважають прості сім'ї, які у своєму складі мають подружжя з дітьми (будь-якого віку) або без них. На сім'ї такого типу припадає майже 75%. А от сім'ї, які складаються з двох і більше подружніх пар, становлять лише 4,8%. Це в основному сім'ї, в яких діти, що одружилися, живуть разом з батьками. Значна категорія сімей, у складі яких немає подружньої пари.

Висновки. Перебуваючи у тісному взаємозв'язку із соціальним організмом, будучи його невід'ємною частиною, сім'я неминуче реагує на будь-які позитивні й негативні зміни у всій соціальній системі, підпадаючи під її вплив. Водночас вона сама впливає на її функціонування і розвиток. Спад виробництва, інфляція, безробіття, невпевненість у майбутньому, що стали прикметами нашого життя, сприяють виникненню деяких негативних моментів у функціонуванні і розвитку сім'ї, послабленню її стабільності. Радикальні реформи щодо оздоровлення економічного, соціально-політичного та духовного життя нашого суспільства позитивно впливатимуть на зміцнення сім'ї, збагачення її соціальних функцій.

Водночас розвиток сім'ї, зміцнення її і стабілізація - справа не тільки держави і суспільства, а й кожної подружньої пари, оскільки суспільство не може передбачити всі конкретні нюанси обстановки в сім'ї тієї чи іншої людини.

Література:

1. Васильев Н.Н. Тренинг преодоления конфликтов.- СПб.: Речь, 2002.- 378 с.
2. Гришина Н.Б. Психология конфликта. – СПб: Питер, 2002 – 464с.
3. Денисенко Ю. Фактори формування особистісної ідентичності в сучасній сім'ї // Соціальна психологія. – 2008. – №2. – С.124-131.

4. Ємельянов С.М. Практикум по конфліктології. – СПб.: Пітер, 2001. – 326 с.
5. Мириманова М.С. Конфліктологія. – М.: Наука, 2003.- 345 с.
6. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження (курс лекцій). – К.: Знання, 2007. – 320 с.
7. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как терапевт. – М.: Наука, 1993.- 114с.
8. Русинка І.І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами. Навчальний посібник / І.І.Русинка. – К.: Академвидав, 2007. – 332с.

РОМАНЕНКО Світлана

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

У системі сучасної освіти і в психологічній науці фіксується зміщення дослідницького інтересу з розробки описово–нормативних моделей особистості й діяльності фахівця – менеджера освіти до дослідження напрямів, сприяючих професійному і особистісному зростанню суб'єкта діяльності, розвиток якого розглядається як основний зміст процесу професіоналізації. Найбільшої актуальності це набуває зараз в епоху змін в українському суспільстві, та зокрема в системі освіти. Науково–технічний процес, соціально–економічні зміни в державі, зростаючи вимоги до інтелекту, культурного рівня, професійної майстерності спеціаліста обумовили виникнення у дорослої людини необхідності постійного підвищення освітньої підготовки та професійного зростання.

Професійний розвиток розглядається вченими в психології як фундаментальний процес зміни людини, як принцип становлення професіоналізму, як цінність професійного співтовариства. На теперішній час дана проблема стає межпредметною й стає об'єктом пильної уваги як соціології, педагогіки, психології так і всіх галузей управлінської науки: соціальної психології (Г. Андрієва, В. Мерлін, А. Петровський); психології (Б. Анан'єв, А. Батаршов, Б. Ломов та інші); педагогіки (А. Маркова. Н. Кузьміна, Ф. Гоноболін, В. Сластьонін та інші), управлінської науки (О. Мармаза, А. Шегда, Н. Коломінський, Л. Карамушка, В. Федоров та інші).

Для розуміння професійного розвитку особистості, професійного зростання, досягнення вершин професіоналізму необхідно визначитися з ведучими змістовними чинниками. Е. Зеер і Е. Симанюк вважають, що до них відносяться вікові психологічні зміни людини в часі, розвиток і перетворення провідної діяльності суб'єкта, безперервне професійне утворення особистості. Ці три чинники акумулюють і соціально-економічні умови, і світ професій, і власну активність особистості, її потребу в самовизначені і самоактуалізації, самовдосконаленні [5].

Спираючись на теоретичні дослідження багатьох авторів про многофакторність і багатовимірність процесів розвитку особистості (Б. Анан'єв, А. Асмолов, С. Бондирєва, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн та ін.), Е. Зеер і Е. Симанюк представили простір професійного розвитку особистості у вигляді евристичної моделі. На думку вчених евристичність поняття "простір" полягає в тому, що воно дозволяє об'єднати різноманітні соціально-психологічні явища, що не мають загальної логічної основи.

Професійний розвиток особистості є результатом активної взаємодії людини з соціально-професійним середовищем. С. Бондирєва розглядає освітній простір як частину соціального простору людини, в якій реалізується освітня діяльність [2].

Великий вплив на професійний розвиток чинять соціально – і професійно значущі якості особистості, такі як відповідальність, самостійність, поведінкова гнучкість, мобільність, рефлексія, мотивація.

Професійний розвиток припускає самоспостереження, самосвідомість, тобто рефлексію – як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів та досвіду. Основним чинником досягнення вершин професіоналізму виступає самоактуалізація, заснована на реалізації свого особистісного та професійного потенціалу. Особистість, яка самоактуалізується не лише має високі потенціальні можливості, але і уміє поповнювати свій потенціал, володіє усвідомленою або неусвідомленою технікою його актуалізації.

Характер психічного розвитку, який проявляє себе у саморозвитку, самодіяльності, самовдосконаленні, на думку А. Бодальова є детермінантою внутрішньої психічної активності, потребою і здатністю особистості до саморозвитку і саморуху [1, с. 11]. Тільки розвинена особистість характеризується активністю, що включає прагнення реалізувати себе, свідомо перетворити ідеали суспільства на глибоко особистісні ціннісні орієнтації, переконання.

У своїх працях Н. Коломінський зазначає, що робота керівника закладу освіти потребує постійного самовдосконалення, тому найважливішою умовою підвищення її ефективності є самоаналіз, усвідомлення людиною своїх позитивних якостей та недоліків, які треба ліквідувати [6].

На думку англійських консультантів з управління М. Вудкока та Д. Френсіса щодо можливих типових недоліків (вони називають їх обмеженнями) у діяльності менеджерів за сучасних умов налічують потенційні обмеження, серед котрих низька здатність формувати колектив; слабкі навички керівництва; недостатнє розуміння особливості управлінської праці; невміння впливати на людей; невміння управляти собою; нечіткість

особистісних цінностей; непевність особистісних цілей; недостатні навички вирішувати проблеми; невміння навчати; недостатність творчого підходу та найважливіший, на наш погляд, зупинений саморозвиток [3].

В. Кудценко розглядає прагнення до самовдосконалення як усвідомлений мотив, що характеризується готовністю стати краще. Це не незмінний стан, даний людині від народження, він проходить певний шлях становлення, перетворення.

Рух до вершин професіоналізму вимагає від людини певних специфічних якостей. В першу чергу це мотивація, яка включає мотивацію досягнення в професійній діяльності, мотивацію саморозвитку і самореалізації, мотивацію творчого вкладу в професію.

Л. Гітельман вважає, що структурою мотивів трудової діяльності визначається рівень професійного розвитку менеджера освіти. Якщо в цій структурі внутрішні мотиви займають домінуючі позиції або один з них є провідним мотивом, то це забезпечує мотивованість менеджера на саморозвиток. Якщо провідним мотивом є один із зовнішніх мотивів і в структурі мотивації менеджера на позиціях домінуючих відсутні внутрішні мотиви, можна говорити про відсутність вмотивованості на професійний саморозвиток, самовдосконалення [4].

В. Федоров вважає, що важливе значення для професійного розвитку менеджера освіти має оволодіння досягненнями психолого-педагогічної науки, теорії та практики управління, удосконалення практичних вмінь та навичок, зміна психологічних установок, стереотипів мислення, здобуття практичної допомоги з питань управління на курсах підвищення кваліфікації, знайомство з передовим досвідом управлінської науки за допомогою фахових видань та Інтернет – ресурсів, обмін сучасною інформацією та результатами передового власного досвіду на теоретико – практичних семінарах, «круглих столах», конференціях та диспутах. Однак найважливішим для самовдосконалення професійного розвитку менеджера освіти є самоосвіта та саморозвиток. Самостійна робота, на думку вченого, це основний вид навчальної діяльності дорослих. Тому центральне місце у самовдосконаленні професійного розвитку менеджерів освіти займають саморозвиток та самоосвіта, що зумовлює підвищення кваліфікації особистості [7].

В. Федоров розглядає самоосвітню роботу менеджера освіти у вигляді певної системи, системоутворюючим фактором якої виступає мета самовдосконалення [7]. У кожного менеджера освіти, як особистості й професіонала, мета самовдосконалення буде обумовлена таким мотивами, як – то: бажання підвищити рівень компетентності для управління сучасним закладом освіти; бажання само актуалізуватися, самоутвердитись; бажання бути лідером; бажання підвищити свій престиж, імідж учбового закладу; бажання бути в постійному творчому пошуку; бажання реалізувати власні невикористані резерви, мати вагомі результати діяльності; заслужити схвалення, повагу колективу; альтруїстичні мотиви [7].

Таким чином, можна зробити висновок, що простір професійного розвитку особистості характеризується співвідношенням вікового розвитку, рівнем освіти (включаючи професійну кваліфікацію) і багатоплановими різновидами провідної діяльності. Досягнення вершин професійного розвитку можливе шляхом актуалізації особистісно-професійного потенціалу, самоорганізації, самоактуалізації та самовдосконалення особистості.

Література:

1. Бодалев А.А. Психология личности. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
2. Бондырева С.К. Социально-психологические основания развития единого образовательного пространства СНГ: структурно-содержательные и функциональные характеристики взаимодействия субъектов. – Москва – Воронеж, 1999 г. (реферируемая монография). – 16 п.л.
3. Вудкок М. Раскрепощенный менеджер / М. Вудкок, Д. Френсис. – М.: Дело, 1991. – 320 с.
4. Гительман Л.Д. Преобразующий менеджмент. Лидерам реорганизации и консультантам по управлению: Учеб. пособие для экон. спец. вузов. – М.: Дело, 1999. – 495 с.
5. Зеер Е.Ф., Сыманюк Э.Э. Психология профессиональных деструкций: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.
6. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту. Навч. посібник. – К.: МАУП, 1996. – 176 с.
7. Федоров В.Д. Менеджмент закладу освіти, менеджер закладу освіти: психологічні засади. – Кам'янець – Подільський: Абетка – НОВА, 2004. – 224 с.

САВІНОВА ОЛЬГА

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЗАСІБ ПІДВИШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ КЕРІВНИКА

Сучасний період, який переживає українське суспільство, характеризується зростаючим динамізмом суспільно-політичного життя, корінними соціально-економічними перетвореннями, значними соціокультурними трансформаціями. Зміни, які хаотично і швидко відбуваються в життєвих умовах сьогодення пред'являють підвищенні вимоги до особистості, її внутрішніх ресурсів, передусім до самоорганізації, самовдосконалення, саморозвитку особистості, особливо особистості керівника в галузі освіти.

Термін "самоменеджмент" активно використовується в управлінській літературі, проблеми самоменеджменту розглядаються в багатьох дослідженнях (П. Жане, К. Левін, Х. Томе, Д. Завалішина, Н. Завалова, Г. Зараковський, В. Зінченко, Л. Зайверт, О. Горбачев, В. Пономаренко, А. Шегда, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Шутенко, А. Деркач та ін.), проте досі єдиного визначення поняття "самоменеджмент" немає. При дослідженнях проблем самоменеджменту слід констатувати, що його визначення розкривається через поняття "самоорганізація", "тайм-менеджмент" тощо.

Самоменеджмент перш за все це самоорганізація, вміння керувати собою, керуватиме процесом управління в самому широкому сенсі слова - в часі, в просторі, спілкуванні, діловому світі. Самоменеджмент являє собою послідовне і цілеспрямоване використання випробуваних методів роботи в повсякденній практиці, для того щоб оптимально і доцільно використовувати свій час.

Основна мета самоменеджменту полягає в тому, щоб максимально використовувати власні можливості, свідомо керувати перебігом свого життя (самовизначатися) і переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті [2; 4]. Деякі науковці самоменеджмент розглядають як комплексну систему управління собою і свою діяльністю.

Міжнародна консультаційна компанія Chipin&Partner провела дослідження і з'ясувала, що 36% робочого часу люди витрачають практично даремно, 36% – це 78 днів в році! Не кращим чином люди витрачають і свій неробочий час [3, с. 8-16]. П. Берд стверджує, що 80% робіт виконуються менеджерами за якихось 20% робочого часу, що 20% робіт забезпечують 80% кінцевого результату, що 20% менеджерів роблять 80% всієї роботи?.. Приклади, підтверджуючи вірність принципу 80/20, можна відшукати всюди, що ще раз безсумнівно підкреслює актуальність і переваги самоменеджменту [1, с.11].

І недаремно все частіше серед фахівців зустрічаються заклики замінювати поняття тайм-менеджмент поняттям самоменеджмент, оскільки те, чому учати тренери, ведучі семінарів, автори книг і науковці – це, дійсно, не робота з часом, а робота над собою. Справжній самоменеджмент, перш за все, включає на думку Л. Образцової: уміння ставити перед собою цілі; планування своєї діяльності: формулювання завдань, вибір оптимальних рішень, найбільш ефективних способів досягнення поставлених цілей; розвиток навиків самоконтролю, здатності самостійно оцінювати успішність (або неуспішність) своїх дій; облік витрати часу, уміння ефективне використовувати всі доступні резерви часу [3, с. 9-10].

Щоденне рішення різного роду завдань і проблем можна представити у вигляді різних функцій, які перебувають у певній взаємозалежності між собою і, як правило, здійснюються в певній послідовності. Процес самоменеджменту в аспекті послідовності виконання конкретних функцій охоплює шість фаз: постановка мети - аналіз і формування особистих цілей; планування - розробка планів і альтернативних варіантів своеї діяльності; прийняття рішень по конкретним справам; організація і реалізація - складання розпорядку дня й організація особистого трудового процесу з метою реалізації поставлених завдань; контроль - самоконтроль і контроль разом (у разі необхідності - коректування цілей); інформація і комунікація - фаза, властива певною мірою всіх функцій, так як і комунікація, і обмін інформацією необхідні на всіх фазах самоменеджменту.

Самоменеджмент дозволяє навчитися не тільки ставити цілі, але і добиватися їх, правильно розпоряджаючись робочим і особистим часом, що саме і передбачає врахування відповідних механізмів, а саме: біологічні часи, психологічні часи, інтелектуальний інженіринг, тип характеру або часовий тип ДІПВ.

Існує декілька методик/технік планування часу та прийняття рішень: матриця Ейзенхауера, АБВ аналіз, принцип Парето, метод Альп і Франкліна та інші.

Матриця Ейзенхауера передбачає встановлення пріоритетності, "сортування" справи за ступенем необхідності їх виконання. Згідно з цим правилом пріоритети встановлюються за такими критеріями, як терміновість і важливість справи. Важливість справи визначається тим, наскільки результат його виконання впливає на успіх Вашого закладу освіти. Терміновість – тим, наскільки швидко треба виконати цю справу. В залежності від терміновості та важливості Ейзенхауер запропонував 4 категорії пріоритетності справ: термінові / важливі справи (це справи, несвоєчасне виконання яких приведе до значного збитку для Вашого закладу, за них слід братися негайно і самому їх виконувати); менш термінові / важливі завдання (їх не треба виконувати терміново, вони, як правило, можуть почекати, складності тут виникають тоді, коли ці завдання рано чи пізно перетворюються на термінові і повинні бути особисто Вами дозволені у найкоротші терміни, тому перевірте ступінь важливості і спробуйте завдання цього типу повністю або частково доручати своїм співробітникам); термінові / менш важливі справи (якщо завдання є не настільки важливим, то воно повинна бути в будь-якому випадку делеговано, оскільки для його виконання не потрібно яких-небудь особливих якостей); менш термінові / менш важливі завдання (дуже часто справи цієї категорії осідають на письмовому столі, і без того заваленому паперами. Якщо Ви раптом починаєте займатися цими справами, забуваючи про завдання першої категорії, то Вам не варто скаржитися на перевантаження роботою).

За допомогою букв А, Б та В окремі завдання поділяються на три класи, а саме відповідно до їх значимості з точки зору досягнення професійних і особистих цілей.

Метод «Альпи» включає п'ять стадій: складання завдань; оцінку тривалості планованих дій; резервування часу (у співвідношенні 60:40); прийняття рішень щодо пріоритетів та передорученню окремих операцій; контроль (облік незробленого). Багато менеджерів та керівники західних компаній з успіхом використовують систему планування Франкліна, яка допомагає значно підвищити ефективність роботи - як за рахунок більш

ефективного управління часом, так і за рахунок планування самої роботи. Візуально цю систему можна відобразити у вигляді східчастої піраміди, а процес її застосування - як процес будівництва цієї піраміди

Переваги самоменеджменту полягають у виконанні роботи з меншими витратами часу, кращій організації праці; менше поспіху і стресів; більше задоволення від роботи; активній мотивації праці; зростанні кваліфікації; зниженні завантаженості роботою; скороченні помилок при виконанні своїх функцій; досягненні професійних і життєвих цілей за коротший час.

Отже, під самоменеджментом ми розуміємо управління собою, застосовуючи відповідні методики, техніки та механізми організації часу, які сприятимуть діагностиці тимчасових проблем в управлінні часом та формуванню індивідуальної технології, яка найбільше відповідає характеру, темпераменту, біологічним ритмам та роду занять.

Література:

1. Берд П. Тайм-менеджмент: Планирование и контроль времени. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 288 с.
2. Куликова В.Н. Заставьте время работать на вас. – М.: ЗАО Центр-полиграф, 2008. – 192 с.
3. Образцова Л. Время – деньги. Как управлять своим временем. – М.: АСТ, СПБ: Сова, 2007. – 126 с.
4. Хроленко А.Т. Самоменеджмент. – М.: «Экономика», 1996. – 139 с.

САЛАЄВА ЛЮБОВ

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Дослідження соціальних показників в системі управління – відзначимо відверто – дуже небезпечна тема з позицій соціологічної науки. І тому, що цю проблематику вважають «своєю» представники інших наукових напрямків (перш за все економісти та робітники статистики), і тому що й досі полемічне поле навколо саме соціальних показників переважає поле чітко відпрацьованих наукових критеріїв, і тому, що соціологам не завжди вистачає кон'юнктурного прагматизму зупинятись на тому, що вже для когось виступає ствердженям.

Хоча у той же час саме поступове впровадження соціальних показників – один із найпоказовіших прикладів того, як важко соціологічне знання «пробиває» право на існування в системі управління, як на глобальному, так і на локальному рівнях. Безумовно, ми стоїмо на тих позиціях, що саме соціологія як наука докладає багато зусиль для того, щоб соціальні показники пригорнули увагу відповідальних за перспективи розвитку глобального світу й почали сприйматись як ключові при оцінці ефективності керування.

Саме сьогодні актуальність цієї теми особливо у час глобальної соціальної кризи – стає більш ніж високою. Саме глобальний світ потребує нової системи глобального управління, яка б надавала дійсні можливості все більшій і більшій частині його членів відчувати, що вони живуть щасливо.

Наукова проблема. Кризові явища, що супроводжують трансформаційні процеси в Україні, багато в чому мають пояснення, тому що в країні ще не сформована сучасна парадигма управління, важливою частиною якої є «соціально адекватний менеджмент» [1, с.5].

Методика дослідження. Системний підхід, структурно-функціональний аналіз та контент-аналіз наукової літератури за тематикою роботи.

Що ж стосується безпосередньо України, то мабуть не потрібно й доказувати значення і розробки, і впровадження (в реальній, а не в статистично-номінальній практиці) соціальних показників на всіх рівнях управління. Можна казати взагалі про катастрофічну загальноукраїнську кризу по усім без виключення напрямкам, які так чи інакше пов’язані з тим, що вважається соціальними показниками. Для цього достатньо тільки звернутись до результатів діяльності українських науковців:

1) Є.І. Головахи, А.П. Горбачика «Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціологічного дослідження» 2005-2007-2009», Є.І. Головахи та Н.В. Паніної «Українське суспільство 1992-2008», до їх публікації «Інтегральний індекс соціального самопочуття (ІІСС): конструювання та застосування соціологічного тесту у масових опитуваннях» та до роботи М.З. Згурівського і А.Д. Гвішиані «Глобальні моделювання процесів стійкого розвитку у контексті якості та безпеки життя суспільства (2005-2007/2008 роки)» [2 - 4].

2) до віхівців Донбасу (В.В. Буреги «Соціально-адекватний менеджмент: у пошуку нової парадигми», до колективної монографії (О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк) «Людський потенціал: механізми збереження та розвитку», колективної наукової співпраці Національної академії наук України – Інституту соціології (м. Київ) та Інституту економіки промисловості (м. Донецьк) «Донецький регіон у дзеркалі економічної соціології» (Є.І. Суіменко, О.Ф. Новікової та О.В. Панькової), монографії С.В. Мельника «Механізми регулювання соціально-трудової сфери України» з Інституту соціально-трудових відносин м.Луганська та до роботи Б. Г. Нагорного та Б.Т. Клянченко «Соціально-економічні проблеми інноваційних процесів у промисловості» [5 - 9].

Розробка парадигми соціального управління можлива тільки з позиції системного підходу, з обов'язковим урахуванням комплексу дій соціальних факторів, які відображуються, у свою чергу, в соціальних показниках макро-, мего- та мікрорівні.

Україна за рівнем соціальних показників на макрорівні, на жаль, посідає, як свідчать дані Таблиці 1. порівняно з іншими країнами, місце, яке не відповідає її соціальним, природним і матеріально-технічним ресурсам.

Таблиця 1.

Показники українського суспільства серед міжнародних рейтингів [10, 4, 11, 12]

<i>Назва показника</i>	<i>Місце у рейтингу</i>	<i>Індекс</i>
Всесвітній індекс розвитку людського потенціалу (2010) 169 країни (0-1)	69	0.710
Всесвітній індекс стійкого розвитку (2007) 113 країн (0-1)	66	0.633
Показник задоволеності життям країн Європи (2009) 28 країни (0-10)	28	4.19
Показник задоволеності роботою уряду 28 країни (2009) (0-10)	28	1.53
Всесвітній індекс щастя (2009) 143 країни (0-100)	95	38.1

Цьому, багато в чому, сприяло нехтування «людським фактором», не використання соціального капіталу та різкі темпи соціального розшарування.

За даними останнього міжнародного дослідження «Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціологічного дослідження» 2005-2007-2009», який складається з 101 показника, Україна має найгірші результати та лише за деякими посідає передостаннє місце завдяки Болгарії [11]. Тому, реальний вхід до ЄС, на нашу думку, занадто довгострокова перспектива, і в цьому ж наше щастя, аби не спричинити демографічну та міграційну кризу.

Світова фінансова криза засвідчила, що її джерела знаходяться здебільшого у духовній сфері. Сучасні фахівці констатували, що ця криза багато в чому криза головного мотиву життя – життя заради грошей. Настає проблема формування нової системи цінностей. Саме отут виникає довічне питання: чим зайняти вільний час? Тому, всупереч існуючої системи соціальних показників перед соціологами стоїть важливe завдання – створення нової системи соціальних показників (показники вільного часу, читання, «фрілансінгу», та ін.).

Фундаментальне російсько-українське дослідження (М. Згурівського та А. Гвишиані), зафіксувало той факт, що дієвим шляхом подолання кризи – є формування нової генерації еліти [4]. На жаль, оновлення цієї еліти відбувається дуже повільно. Покоління політиків, яке нині очолює український парламент, - представники старого світового ладу, для яких характерне індивідуально-групове управління, а не загальнодержавне. Саме молодь може надати свіжий напрямок, який би відповідав сучасним вимогам управління. Ми приходимо до висновків, що нова еліта – це концентрація (за Д. Салмі) талантів та керівників у вищих навчальних закладах[13]. Сподіваємося, що в Україні виростає плеяда еліти, адже потрібний для цього потужний людський потенціал ще залишився.

Висновок. Велика роль, вважають фахівці подолання кризових явищ у суспільстві, належить прогностичній функції соціології, зокрема, використанню інформації Касандри з урахуванням дій соціальних фактів, які в свою чергу відображені системою соціальних показників різних рівнів.

Враховуючи, що в Україні сформувалась значна когорта фахівців, яка має багаторічний досвід вивчення проблем соціального управління, треба по-державно використовувати цей досвід, спрямовувати колективні зусилля на подолання кризових явищ у суспільстві, розробки сучасної ефективної парадигми управління, яка б враховувала дію соціальних показників.

Література:

- Бурега В. В. Социально-адекватный менеджмент / В поисках новой парадигмы. Монография – К.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.
- Головаха Є., Паніна Н. Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг. – Київ., 2008. – 85 с.
- Головаха Е.И., Панина Н.В. Интегральный индекс социального самочувствия (ИИСС):конструирование и применение социологического теста в массовых опросах / Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1997. - 64 с.
- М.З. Згурівський та А.Д. Гвишиані Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005-2007/2008 роки). – Київ: НТУУ «КПІ»,«Политехника»,2008 351с.
- Бурега В. В. Социально-адекватный менеджмент / В поисках новой парадигмы. Монография – К.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.

6. Людський потенціал: механізм збереження та розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті / О. Ф. Новікова, О. І. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с.
7. Донецький регіон у дзеркалі економічної соціології: Монографія / НАН України. Ін-т соціології; Ін-т економіки пром-сті / Є.І. Суменко, О.Ф. Новікова, О.В. Панькова та ін. – Київ; Донецьк, 2006. – 400с.
8. С.В. Мельник Механізми регулювання соціально-трудової сфери України. – К.: Вид-во «Соцінформ», 2009. – 786с.
9. Нагорний Б.Г., Клієненко Б.Т. Соціально-економічні проблеми інноваційних процесів у промисловості, - Донецьк еп. НАН України. - 1995, -172 с.
10. Human Development Index and its components [электронный ресурс]. - Режим доступа: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Table1_reprint.pdf
11. Євген Головаха, Андрій Горбачик. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціологічного дослідження» 2005-2007-2009. К.: Інститут соціології НАН України, 2010.
12. The Happy Planet Index 2.0 [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.happyplanetindex.org/public-data/files/happy-planet-index-2-0.pdf>
13. Создание университетов мирового класса/ Джамиль Салми; пер. с англ.. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009-132 с.

СЛАДКЕВИЧ ОКСАНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

МЕДІАПОЛІТИКА В СУЧASNІЙ УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах переходу до інформаційного суспільства зростає роль і значення масової комунікації як складової політичної системи. Активне вторгнення мас-медіа в суспільну сферу перетворило їх на самостійний суб'єкт політичного життя, призвело до “медіатизації політики”, спричинило визначення нових підходів до політики та засобів реалізації певних політичних установок [3].

Україна не залишилась осторонь глобальних процесів. Перехідний характер нашого суспільства призвів до суттєвих змін у змістовному наповненні феномена “медіатизація політики” та сприяв виникненню “медіаполітичної системи”. Політична комунікація в Україні за роки незалежності стала невід'ємним елементом політичної сфери суспільства[2].

У ході становлення інформаційного суспільства важливу роль має інформація. Тому кожна країна повинна розвивати засоби, методи, технології для збирання, обробки та збереження інформації. Також важливу роль відіграє захист інформації. Країни, які зосереджують основну увагу на тому, щоб розвинуті промисловість, а не інформаційну сферу, можуть взагалі безнадійно відстали від процесів інформатизації та глобалізації. А внаслідок цього ніколи не досягнути рівня провідних країн світу. Отже тема дослідження є актуальною для України[1].

Під час виконання дослідження було визначено, що в Україні законодавча база в галузі медіаполітики не є досить розвиненою та регулятивні засоби не є ефективними. Також неабияка проблема існує в нерівномірному розподілі сітки інформаційних каналів. Проте, в частині вимог до виготовлення та розміщення реклами Україна відповідає європейським нормам. Відбувається кількісне і якісне зростання українського кіновиробництва. Українські кінофільми, зокрема «мільйні» серіали є конкурентоспроможними на міжнародному ринку. Отже, можна побачити, що в галузі розвитку медіаполітики в Україні існують як позитивні, так і негативні сторони[4].

Також, було з'ясовано, що медіаполітична діяльність має неабиякий вплив на життя українців. За допомогою засобів масової інформації здійснюється вплив на суспільну та персональну думку громадян. Широко застосовуються технології маніпуляцій, зокрема під час передвиборчих змагань політичних лідерів. Негативним фактором є те, що інформаційний простір України є відкритим. Адже на громадську думку українців мають змогу впливати і інші держави з метою реалізації власних інтересів[3].

У ході проведення моніторингу прогресу в галузі медіа політики України, були отримані наступні результати.

Джерелом інформації за трьома показниками, які визначають прогрес у напрямку до цілей розвитку тисячоліття, є файл у форматі MS Excel MDG_DATA.XLS. Цей файл одержано з офіційного сайту ООН по показниках моніторингу прогресу тисячоліття[6]. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй була затверджена резолюцією 55/2 Генеральною Асамблеєю від 8 вересня 2000 року. В декларації тисячоліття виділяються такі цінності: свобода, рівність, солідарність, терпимість, повага до природи, загальний обов'язок. Для контролю прогресу у напрямку до цілей та завдань в області розвитку, що сформульовані у Декларації тисячоліття, система Об'єднаних Націй, зокрема Світовий Банк і Міжнародний Валютний Фонд, також як і Комітет Допомоги Розвитку Організації Економічного Співробітництва і Розвитку, спільно з Генеральним секретарем прийняв і узгодив 48 кількісних індикаторів. Індикатори будуються на міжурядовому процесі, щоб ідентифікувати доречні індикатори у відповідь на глобальні конференції. Генеральний секретар подав цілі,

адресатів і індикатори на розгляд Загальних Зборів у вересні 2001 в його повідомленні названа «Дорожня карта у напрямку до виконання Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй».

Джерелом по п'яти показниках є сайт статистики «Засобів масової інформації та книговидання»[5].

Моніторинг було проведено по восьми показниках, що визначають прогрес у напрямку розвитку медіа політики.

При аналізі першого показника «Кількість телефонних ліній на сто осіб населення» було отримано прогноз, що на 2015 рік кількість телефонних ліній на 100 осіб населення становитиме 24,91. Кількість телефонних ліній на 2010 рік - 24,85 (Див. рис. 1). Отже можна зробити висновок, що кількість телефонних ліній на 100 осіб населення збільшується дуже повільно, що негативно позначається на сфері здійснення медіаполітики.

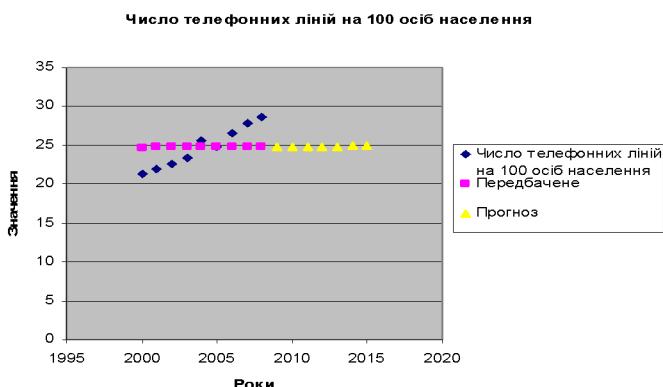

Рис. 1. Число телефонних ліній на 100 осіб населення

При аналізі другого показника «Число користувачів Інтернет на сто осіб населення» було встановлено, що на 2015 рік число користувачів Інтернет на 100 осіб населення становитиме 4,01. Число користувачів Інтернет на 2010 рік становить 4,00 (Див. рис. 2). Отже можна зробити висновок, що число користувачів Інтернет росте, але дуже і дуже повільно. Це значно впливає на реалізацію медіаполітики.

Рис. 2. Число користувачів Інтернет на 100 осіб населення

Аналіз третього показника «Число персональних комп’ютерів на 100 осіб населення» було визначено, що число персональних комп’ютерів на сто осіб населення в 2015 році становитиме 2,69. Число персональних комп’ютерів на 2010 рік становить 2,69 (Див. рис.3). Отже можна зробити висновок, що число персональних комп’ютерів на 100 осіб населення, по-перше, низьке, по-друге, не має тенденції до зростання. Даний факт є негативним для розвитку медіаполітики.

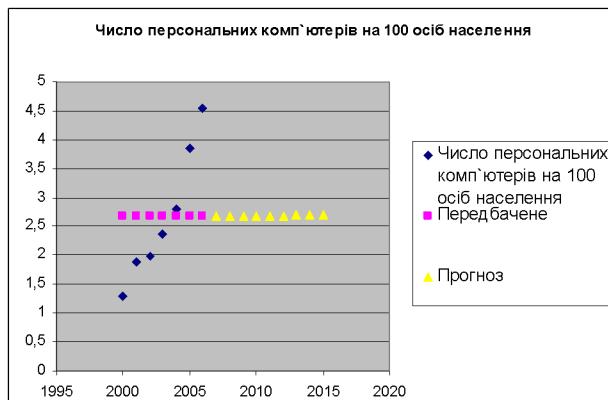

Рис. 3. Число персональних комп’ютерів на 100 осіб населення

Аналізуючи четвертий показник «Випуск книжок. Тираж в тисячу примірників» було встановлено, що на 2015 рік випуск книжок становитиме 183,36. Випуск книжок на 2010 рік становить 182,9 (Див. рис.4). Отже можна зробити висновок, що випуск книжок зростає. Зростання випуску книжок є позитивним фактором в напрямку розвитку медіа політики.

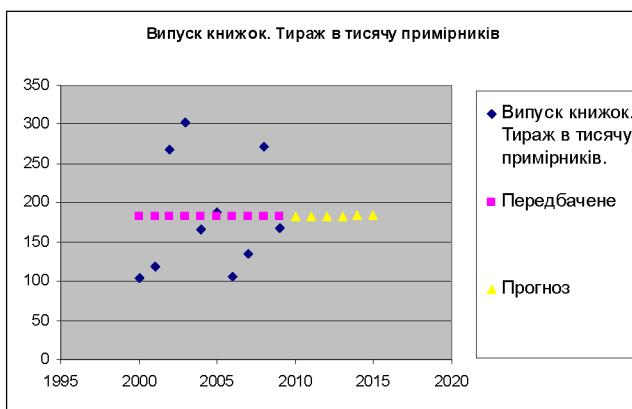

Рис. 4 Випуск книжок. Тираж у тисячу примірників

При аналізі п'ятого показника «Випуск журналів та інших періодичних видань. Річний тираж в тисячу примірників» було визначено, що випуск журналів та інших періодичних видань у 2015 році становитиме 81,22. Випуск журналів та інших періодичних видань на 2010 рік становить 81,02 (Див. рис.5). Отже можна зробити висновок, що випуск журналів та інших періодичних видань зростає. Зростання кількості журналів та інших періодичних видань є дуже повільним і це є негативним фактором в галузі медіаполітики.

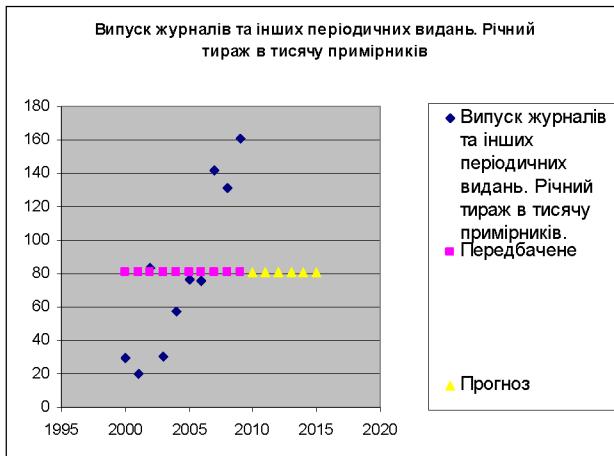

Рис. 5 Випуск журналів та інших періодичних видань. Річний тираж у тисячу примірників

При аналізі шостого показника «Кількість газет. Всього видань» було встановлено, що на 2015 рік кількість газет становитиме 83,14. Кількість газет на 2010 рік становить 82,93(Див. рис.6). Отже можна зробити висновок, що кількість газет зростає. Зростання кількості газет є дуже повільним, тому це негативно впливає на здійснення.

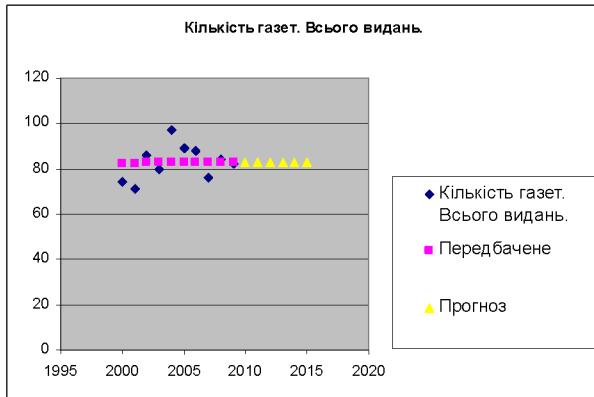

Рис. 6. Кількість газет. Всього видань.

При аналізі сьомого показника «Середньодобовий обсяг телемовлення в годинах» було визначено, що середньодобовий обсяг телемовлення в 2015 році становитиме 11,49. Середньодобовий обсяг телемовлення на

2010 рік становить 11,46 (Див. рис.7). Отже можна зробити висновок, що середньодобовий обсяг телемовлення зростає, але повільно. Для розвитку медіаполітики це негативний факт.

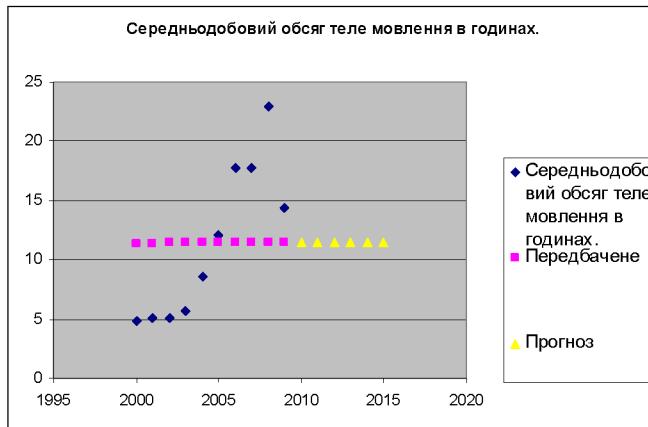

Рис. 7. Середньодобовий обсяг телемовлення в годинах.

Аналіз восьмого показника «Середньодобовий обсяг радіомовлення в годинах» було встановлено, що на 2015 рік середньодобовий обсяг радіомовлення становитиме 8,72. Середньодобовий обсяг радіомовлення в годинах на 2010 рік становить 8,70 (Див. рис.8). Отже можна зробити висновок, що середньодобовий обсяг радіомовлення в годинах зменшується, що є негативним фактором для розвитку медіаполітики.

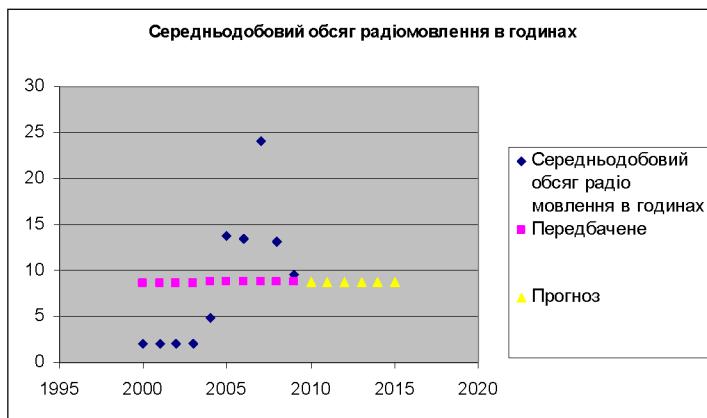

Рис. 8. Середньодобовий обсяг радіомовлення в годинах

Провівши аналіз показників прогресу у галузі розвитку медіа політики можна зробити висновок, що Україна має не досить ефективну медіаполітику і тому найближчим часом не зможе наздогнати провідні країни світу в даній галузі.

Для покращення рівня медіа політики Уряду України варто приділити більше уваги всім показникам, тому що вони не мають достатніх темпів розвитку. Також, особливу увагу варто приділити збільшенню середнього обсягу радіомовлення, адже даний показник має тенденцію до спадання. Уряду України варто розробляти стратегії захисту власного інформаційного простору, а також робити кроки для покращення законодавства в галузі медіаполітики. Недосконалими є регулятивні засоби, тому їх варто покращити.

Література:

- Мелещенко О.К. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір: Монографія / Київський університет імені Тараса Шевченка. - К.: 1998. - 200
- «Політологічний аналіз медіа реформ у сучасній Україні та Республіці Польща. – Рукопис»
- Роль засобів масової інформації у висвітленні процесів інтеграції України в Європейський Союз/збірник матеріалів круглого столу головних редакторів мас-медіа 1998 року. - К.: "Українська книга", 1999. - 33 с.: іл
- Роль ЗМІ у сприянні європейській інтеграції. Європейська комісія, 2001.
- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: національні доповіді НАН України: Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015 [Електронний ресурс]/ А. І. Башук, канд. філол. наук УДК 007: 304: 659.4 . Режим доступу до ресурсу:www.nbuv.gov.ua;

6. Статистичний відділ ООН: Департамент по економічним і соціальним питанням (Показники досягнення цілей в області розвитку, сформованих в Декларації розвитку тисячоліття) [Електронний ресурс], - сторінка – 804. Режим доступу до ресурсу: [http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx?cr=804](http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx?cr=804;);

СМІРНОВА ІРИНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Серед міжнародних факторів, які наприкінці ХХ – початку ХХІ століття становлять серйозну загрозу безпеці людства, відзначаються, зокрема, тероризм, поширення наркотиків, зброї, радіоактивних, отруйних речовин, СНДу та інших небезпечних хвороб, неконтрольована міграція тощо. Транснаціональна злочинність у цьому контексті посідає особливе місце, оскільки так або інакше взаємозв'язана з різними факторами, посилює їхню небезпеку. [1]

Внаслідок збільшення взаємозалежності держав, диверсифікації міжнародних зв'язків, утворення «прозорих» кордонів інтеграційних угруповань та формування світових комунікаційних і фінансових мереж з'явилися глобальні ринки для нелегальної продукції та послуг. Це дозволяє нагромаджувати значні обсяги капіталу, що обумовлює вплив злочинних організацій на учасників міжнародних відносин.

Останнім часом намітилася стійка негативна тенденція щодо зростання кількості злочинів. Змінюється структура злочинності: індивідуальна злочинність поступається місцем груповій, групова переростає в організовану, а остання, виходячи на міжнародний рівень, стає транснаціональною. Ситуація вимагає внесення суттєвих коректив у стратегію і тактику дійових заходів для зміцнення законності і правопорядку. А, отже, виникає нагальна потреба в осмисленні, вивчені та практичному застосуванні рекомендацій міжнародних організацій, створених дід егідою Організації Об'єднаних Націй для протидії організований транснаціональній злочинності.[2]

Проблема злочинності і, зокрема, її організованих форм останнім часом є предметом обговорення на найвищому державному рівні, оскільки діяльність злочинних організацій набула надзвичайної гостроти і почала негативно впливати на практичну реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян.

На жаль, протягом останнього часу саме поняття “організована злочинність” є джерелом суперечок і розбіжностей серед науковців і практичних працівників правоохранних структур. Ще більше питань виникає у зв'язку з осмисленням та юридичним обґрунтуванням організованої злочинності. Донедавна обговорення проблеми організованої злочинності зводилося до традиційних аспектів цього явища.[4]

Проте сьогодні її характер змінився. Те, що раніше вважалося місцевим або національним питанням, переросло у серйозну регіональну і глобальну проблему та стало непокоїти міжнародне співтовариство держав.

Актуальність даної теми обумовлюється необхідністю вивчення особливостей, загальних рис організованої транснаціональної злочинності та сфер її діяльності і впливу на законну діяльність і міжнародний правопорядок. Нині злочинні організації вторглися у сферу національних відносин, політику, економіку, культуру, контролюють управлінські та громадянські структури, нав'язують суспільству свої норми поведінки.

Міжнародна злочинність – це негативне соціальне явище, яке спричиняє шкоду розвитку всьому суспільству і зараз вона становить велику небезпеку для міжнародного правопорядку.

Вийшовши за межі кордонів певної держави, організована злочинність набула транснаціонального характеру. Зрозуміло, що зусиль однієї держави замало для протидії розгалуженій мережі міжнародних організованих злочинних угруповань. Лише об'єднавши сили та виробивши єдину, злагоджену систему протидії, можна досягти очікуваних результатів у злочинності в соціально терпимих рамках.

Сьогодні транснаціональні злочинні організації не тільки стають усе більш могутніми й універсальними, але все частіше й частіше налагоджують чітко організоване співробітництво один з одним з метою активізації своєї злочинної діяльності, розширення сфери охоплення незаконних ринків збуту й розширення своїх можливостей. Уряду будь-якої держави (незалежно від засобів і ресурсів, якими вонаолодіє) Україні складно вживати заходів, ефективних для боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, не прибігаючи до тієї або іншої форми міжнародного співробітництва.[3]

Міжнародне співробітництво є не тільки неодмінною умовою боротьби із транснаціональною злочинністю й ліквідації організацій, що займаються такою діяльністю, але й важливим профілактичним заходом. Усі країни світу повинні усвідомлювати, що жодна з них не захищена від зіткнення із транснаціональними злочинними організаціями.

Саме для того, щоб застосовувані державами форми й механізми міжнародного співробітництва безвідмовно діяли, а реалізація програм протидії транснаціональній організованій злочинності була ефективною й приносила відчутні результати, державам необхідно дотримуватися ряду принципів, що лежать в основі виконання основних завдань міжнародного співробітництва у сфері боротьби із транснаціональною організованою злочинністю.[5]

Підсумувавши вище сказане, можна зробити висновок, що транснаціональні злочинні організації мають можливість розширювати сфери діяльності – наприклад, за рахунок організації торгівлі «живим товаром», експлуатації іммігрантів з бідних країн, - інтенсифікувати злочинні промисли, чому сприяє відкриття кордонів, доступ до продуктів науково-технічного прогресу, використовувати новітні технології та фінансові мережі для «відмивання» коштів й проникати у законний бізнес, підсилюючи свій вплив у різних сферах суспільства. Відтак транснаціональна організована злочинність перетворюється на наддержавну структуру міжнародного характеру.

З наведеного вище можна зробити висновок, що розвиток суспільних відносин і стрімке поширення транснаціональної організованої злочинності вимагають від держав чіткого і дієвого співробітництва у боротьбі зі злочинністю, саме з дотриманням принципів міжнародного співробітництва. Водночас, не всі існуючі на сьогодні принципи міжнародного співробітництва є достатніми для ефективної протидії проявам транснаціональної організованої злочинності, підтвердженням чого і є її стрімке розповсюдження. Це все зумовлює необхідність у конкретизації вже існуючих та розробці нових принципів міжнародного співробітництва саме у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю.

Література:

- Батиргаєва В. Головкін Б. «Громадська думка щодо торгівлі людьми: кримінологічний погляд на проблему» // Право України. – 2003. - №7. с.34-39
- Валерко В. «Міжнародний наркобізнес – злочинна діяльність проти людства» // Закон і бізнес. – 2002. - №37 с.30
- Єфремов С. «Поняття організованої злочинності» // Право України. – 2002. - №9 с. 89-91
- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000р. Протокол // під ред.. С. Єжова. – К., 2003. – с. 55
- Литвак О. «Протидія організований злочинності» // Право України. – 2004. - №4 с. 103-107

ЧЕРНЯКОВА ВІРА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Сім'я – найдавніший і унікальний інститут людської взаємодії. Унікальність сім'ї полягає в тому, тісний союз декількох людей (чоловіка, дружини, дітей, а також батьки чоловіка чи дружини, за умови їх спільного проживання) пов'язують моральні обов'язки. В цьому союзі люди прагнуть провести як можна більше часу у радісній взаємодії. Проте сім'я постійно знаходиться в процесі розвитку, в результаті цього виникають певні непередбачені ситуації членам сім'ї необхідно на них певним чином реагувати. На поведінку членів сім'ї в різних ситуаціях має суттєвий вплив темперамент, характер і особистісні якості особи. недивно, що в кожній сім'ї між її членами обов'язково виникають різного роду сутички, спори, кризи – тобто конфлікти. Сімейні конфлікти існують стільки, скільки існують сім'ї.

Важливу роль у розвитку сучасного українського суспільства відіграє саме сім'я, адже на період життєдіяльності родини припадає народження дітей, процес первинної соціалізації особистості, задоволення її фізіологічних та духовних потреб, реалізація значущих індивідуальних якостей. Одним словом, стан сім'ї визначає рівень майбутнього українського суспільства. Проте прогресивна динаміка сучасної родини пов'язана з численними об'єктивними й суб'єктивними труднощами, які спричиняють появу конфліктів, що часто руйнують сприятливий психологічний клімат сім'ї, негативно позначаються на здоров'ї членів родини, а нерідко зумовлюють розлучення. Конфлікти в сім'ях є дуже важкою проблемою, що і обумовило актуальність даної статті.

Метою даної статті є вивчення видів, особливостей та причин виникнення сімейних конфліктів.

Для реалізації мети ми поставили наступні завдання :

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття «сімейний конфлікт».
2. Розкрити види та причини виникнення сімейних конфліктів.

Основний текст статті. Сімейний конфлікт розглядається як спосіб вираження і вирішення протиріч, які лежать в основі розвитку дуже складної системи під назвою сім'я.

Проблему подружніх конфліктів розглядали Аргайл М., Васильченко Г., Волкова А., Качарян А., Лисенко В., Трапезникова Т., Філлард Ф., Фурманов Г. та інші.

Сімейні конфлікти є однією із самих поширених форм конфліктів. По оцінках конфліктологів в 80–85% сімей проходять конфлікти а в решти 15–20% виникають сутички із різних причин [1].

Отже, сімейні конфлікти – це протиборство між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів і поглядів.

Розглянемо особливості сімейних конфліктів.

1. Зміст сімейного конфлікту складають: міжособистісні відношення (кохання, кровна споріднення) і правові і моральні обов'язки, які пов'язані із реалізацією функцій сім'ї, а саме: репродуктивної, виховної, господарсько-економічної, рекреативної (взаємодопомога, підтримка здоров'я, організація відпочинку), комунікативної і регулятивної.

2. В основному на причини конфліктів в сім'ях впливають фактори мікро- і макросередовища. До факторів мікро-середовища слід віднести: погіршення матеріального становища сім'ї; надмірну зайнятість одного чи навіть двох членів сім'ї на роботі; неможливість нормального працевлаштування су прутів; тривала відсутність власного житла; відсутність можливості влаштувати малих дітей в дитячі заклади.

3. Особливість сімейних конфліктів проявляється і в динаміці та формах протікання. В цілому динаміка сімейних конфліктів характеризується класичними етапами (виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення її, відкрите протиборство – інцидент, ескалація, кульмінація, завершення конфлікту, постконфліктна ситуація), але сімейні конфлікти відрізняються підвищеною емоційністю, швидкістю протікання кожного із етапів. Основні формами трибороства у сімейних конфліктах: докори, взаємні звинувачення, сварки, сімейні скандали, порушення спілкування.

4. Сімейні конфлікти мають особливі способи вирішення, а саме: примирення, досягнення згоди, притирання відносин на основі взаємних поступів, розвід.

5. Сімейні конфлікти мають тяжкі а інколи навіть і трагічні наслідки для членів сім'ї. Досить часто виникають різні фізичні захворювання членів сім'ї. Особливо важко переносять конфлікти діти.

В.П. Ратников вважає, що в період притирання сімейної пари найбільш типовими причинами конфліктів можуть стати такі:

- міжособистісна несумісність;
- претензії на лідерство;
- претензії на перевагу;
- розподіл домашніх справ;
- претензії на управління бюджетом;
- використання порад членів родини чи друзів;
- інтимно-особистісна адаптація [2].

Основними причинами конфліктів у молодих сім'ях є:

Міжособистісна сумісність – це взаємо сприйняття одиного на основі подібності ціннісних орієнтацій, соціальних установок, інтересів, мотивів, потреб, характерів, темпераментів, рівнів розвитку. Міжособистісна несумісність виникає у разі, коли по цим характеристикам партнери мають протилежні показники. Наприклад: дружина має сенсорний тип характеру і екстраверт (любить деталізувати, вимагає, щоб всі речі знаходилися лише в тому порядку, який нею ж визначений); у чоловіка інтуїтивний тип і він інроверт (його не хвилюють деталі, він їх просто не зауважує, він може скинути своє взуття в будь-якому місці, тому, що для нього вони вже виконали свої функції). Жінка, зайшовши в кімнату вимагатиме, щоб туфлі були покладені так як слід, прочитає чоловікові тривалу лекцію. Таким чином можливе виникнення конфліктної ситуації. Для уникнення подібних конфліктів необхідно знати особливості прояву характерів одиного і разом вчитися управляти ними/

Лідерство в сім'ях. Дружина чи чоловік (або навіть обидва) можуть сформуватися лідерами до шлюбу. Лідер може вести сім'ю за собою вдало, або ж придушувати ініціативу іншого, формуючи в його душі внутрішній протест, який рано чи пізно виллеться у конфлікт. Виходом із такої ситуації буде лояльні відносини до альтернативної думки іншого члена сім'ї, спільне вирішення сімейних питань.

Перевага. На першому етапові спільногого життя можливе прагнення одного довести свою перевагу над іншим. Наприклад, чоловік, будучи в гостях дає певні не дуже хороші характеристики дружині, і в жартівливій формі звертається до дружини „Чи не так, дорогенька?”. Дружина потрапляє в невигідну становище, її настрій погіршується, вона прагне реваншу. В нормальній сім'ї чоловік і дружина знаходяться в рівних відносинах, вони поважають один одного, тобто чим швидше вони відмовляться від взаємних звинувачень один одного, тим кращим буде їх спільне життя.

Домашні справи. Деякі сімейні пари ділять домашню роботу на жіночу і чоловічу – це вічна проблема і причина багатьох конфліктів. Необхідно взяти собі за правило, що в домі всі справи спільні і всі є досить серйозними і вагомими. Сварка через те, кому що робити, може призводити до конфліктних ситуацій. Якщо є потреба, щоб чоловік виконав якусь незначну роботу по дому, не варто звертатися до нього в приказковому тоні – а доцільніше висловити прохання. Наприклад: „на вечерю не має хліба. Мілій, можливо ти підеш в магазин?!” приготувати йому пакет і гроші та побажати щасливої дороги, а по приходу поцілувати і сказати йому який він добрий. У разі відмови чоловіка не варто роздувати скандал і читати „проповіді”, адже може відмова чоловіка є приводом до сварки, в основі якого лежать зовсім інші причини.

Сімейний бюджет. Проблеми з цього приводу можуть виникати у тому разі, коли дружина заробляє значно більше і при цьому йому постійно нагадує про цей факт, принижуючи, або тоді, коли одному із подружжя здається, що інший член сім'ї необдумано витрачає сімейні кошти, купляючи речі без яких можна обйтися. Конфліктів буде менше, тоді коли витрати будуть узгоджені між подружжям. Родичі і друзі. У важких життєвих

ситуаціях подружжя користується порадами родичів чи друзів. Якщо друзі чи родичі розумні і розважливі особи, то вони порадять разом з іншою стороною обговорити проблему. Але, якщо родичі чи друзі стануть на сторону однієї із сторін, („Ну, я б в такій ситуації, знаєш як поступила....”) то в результаті можлива конфліктна ситуація.

Інтимно-статева адаптація вимагає від подружжя досягнення морально-психологічного і фізіологічного задоволення одним одним. Якщо один із членів сім'ї отримує незадоволення від інтимної близькості, незадоволеність від її результатів, проблему не треба залишати, щоб вона вирішилася сама по собі. На негативні результати інтимної близькості можуть впливати безпідставні страхи за свою статеву слабкість, незадоволеність. Гармонія статевого життя подружжя служить терапевтичним засобом для виходу із різних психологічних стресів. Якщо проблеми такого роду не будуть подолані на початку спільного життя то дадуть про себе знати в самих негативних проявах. Вважаємо, що найвищий бал можуть поставити собі подружжя в тому випадкові, коли вони розстаються тільки на один день, а при зустрічі їм здається, що вони не бачилися цілу вічність [3].

При аналізі конфліктів вчені виділяють декілька кризових періодів в розвитку в сім'ї.

Перший кризовий період спостерігається в перший рік спільного життя. В цей період відбувається адаптація один до одного (ми вже розглянули основні причини виникнення конфліктів в цей період).

Другий кризовий період пов'язаний із народженням дітей. Народження дитини є серйозним випробуванням для сім'ї. В подружжя з'являються нові обов'язки по догляду за дитиною і його виховання. У зв'язку з цим в них суттєво зменшуються можливості для професійного росту і для реалізації своїх інтересів. В цей період можливі зіткнення поглядів подружжя і їх батьків по питаннях виховання дитини. Втомленість дружини доглядом за дитиною, може привести до тимчасової дисгармонії в сексуальних стосунках.

Третя криза співпадає із середнім віком спільного життя подружжя (10–15 років спільного життя), який можна охарактеризувати як взаємне насичення один одним і появу дефіциту почуттів.

Четвертий період наступає після 18 – 24 років спільного життя. Основна причина сімейної кризи і конфліктів в цей період пов'язана із підсиленою емоційною залежністю дружини, її переживаннями з приводу можливих зрад чоловіка.

Смельяннов С. М. виділяє такі найважливіші причини конфліктів у сім'ї:

- обмеження одним із подружжя свободи, активності, дій, самовираження іншого;
- негативна поведінка одного із членів сім'ї (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія);
- наявність протилежних інтересів, прагнень, обмеженість можливостей для задоволення потреб одного із членів сім'ї (на його думку);
- авторитарний, жорсткий тип взаємовідносин, які склалися в сім'ї;
- наявність важких матеріальних проблем, які практично не можливо розв'язати;
- авторитарне втручання родичів в подружні відносини;
- сексуальна дисгармонія партнерів

Отже, за суб'єктами конфлікти поділяють:

- подружні конфлікти;
- конфлікти між батьками і дітьми;
- конфлікти між подружжям і їх родичами.

Беручи до уваги безпосереднє джерело конфліктів, сімейні конфлікти в цьому аспекті поділяють на:

- ціннісні конфлікти (наявність у подружжя протилежних цінностей і інтересів);
- позиційні конфлікти (боротьба за лідерство в сім'ї, незадоволеність в признанні значимості „Я” одного із членів сім'ї);
- сексуальні конфлікти (психосексуальна несумісність подружжя);
- емоційні конфлікти (nezадоволення потреби в позитивних емоціях: відсутність ласки, турботи, уваги, і розуміння зі сторони одного із членів подружжя);
- господарсько-економічні конфлікти (різні погляди на ведення домашнього господарства, тяжке матеріальне становище сім'ї) [4].

Враховуючи поведінку подружжя в конфлікті, сімейні конфлікти поділяють на:

- відкриті конфлікти (взаємні словесні образи членів сім'ї, некоректна розмова);
- скриті конфлікти (демонстративне мовчання, різкі жести і погляди).

Висновки. Отже, щоб вирішити сімейні конфлікти потрібно долучати всіх членів сім'ї, перш за все розв'язання даного питання залежить від самих чоловіка і дружини. Хоча інколи сімейні конфлікти і можуть носити позитивну спрямованість, але в цілому сімейних конфліктів не варто допускати.

На наш погляд найбільш ефективними є такі шляхи попередження сімейних конфліктів:

- формування психолого-педагогічної культури у подружньої парі;
- виховання дітей з врахуванням їх індивідуально-психологічних і вікових особливостей та емоційного стану;

- формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довіри та поваги;
- формування культури спілкування.

Література:

1. Омельченко Л.М. Теоретико-методологічні аспекти аналізу подружнього конфлікту в молодіжі сім'ї. [Текст] / Омельченко Л.М. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К: Логос, 2005. – С. 21 - 31.
2. Конфліктологія. [Текст] / Наук. ред. проф. В.П. Ратников. - М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2006.
3. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї. [Текст] / - К.: МАУП, 2008. - 96с.
4. Емельянов С. М. Практикум по конфліктології. [Текст] / – СПб.: Іздательство «Пітер», 2004. – 368 с.

ЮРКІВСЬКОГО ЮРІЙ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

В останні десятиріччя світ переживає перехід від “індустріального суспільства” до “суспільства інформаційного”. Відбувається кардинальна зміна способів виробництва, світогляду людей, міждержавних відносин. Рівень розвитку інформаційного простору суспільства вирішальним чином впливає на економіку, обороноздатність і політику. Від цього рівня в значній мірі залежить поведінка людей, формування громадсько-політичних рухів і соціальної стабільності. Цілями інформатизації в усьому світі є найбільш повне задоволення інформаційних потреб суспільства в усіх сферах діяльності, поліпшення умов життя населення, підвищення ефективності суспільного виробництва, сприяння стабілізації соціально-політичних відносин у державі на основі впровадження обчислювальної техніки і телекомунікацій.

У сучасному світі актуалізується питання інформаційної забезпеченості та інформаційної безпеки як складових, що забезпечують діяльність всієї держави та окремих громадян. Сьогодні перед кожною державою постає завдання вироблення такої зовнішньо- і внутрішньополітичної стратегії, яка б повною мірою відповідала вимогам сучасного контексту глобалізації і багатополюсності. У розвинутих країнах світу розроблені та втілюються на практиці державні програми інформатизації суспільства, невід'ємною частиною яких є проблеми інформаційної безпеки. Інформаційна забезпеченість визначається ефективністю побудови інформаційної політики та концепції держави, тому держава в рамках державного механізму створює найоптимальніші умови для виконання завдання по забезпеченю інформаційної безпеки.[1]

На сьогодні провідними країнами в галузі розвитку інформатизації та комунікацій є США та Франція.

Успіхи Японії в галузі розвитку інформаційних технологій надихнули Сполучені Штати Америки на прискорення процесу інформатизації. Ще з кінця 60-х - початку 70-х років у США на державному рівні почали розробляти інформаційну політику розвитку країни.

Насамперед були створені великі об'єднання для проведення науково-дослідних робіт з розвитку інформаційних технологій на кооперативних засадах, зважаючи на фундаментальність та високу ефективність досліджень, виконуваних великими науковими колективами, що підтвердила широкомасштабна інформаційна політика Японії та фінансова підтримка її державою. У США проекти, пов'язані з інформатизацією економіки, здійснювалися малими науковими колективами, з переважним фінансуванням бізнесовими структурами. Держава практично не брала участі у формуванні та фінансуванні планів і проектів розроблення та розвитку нових інформаційних технологій.

Впродовж останнього десятиліття для підтримки внутрішнього попиту на інформаційні технології федеральному уряду США довелось ініціювати масштабні державні програми.

Серед подібних програм першою була програма, відома як “Проблема 2000 року”, коли уряд США, підігруючи своїм компаніям, повірило в смертельну небезпеку “жука тисячоліття”. В результаті достатньо працездатна техніка, яка була випущена до 1996 р., але “не підтримувала дат нового тисячоліття”, була списана, а замість неї були установлені нові машини “Y2K Compatible”. В цілому на рішення цієї проблеми у світі було використано біля 600 млрд. долл.

Всього за останнє десятиліття в США реалізовувалось 425 федеральних програм, спрямованих на вирішення тих чи інших конкретних соціальних і економічних проблем на основі використання інформаційних технологій.

По-перше, мова йде про інформаційні аспекти промислової політики федерального уряду. Важливим висновком промислової політики США в ХХ столітті можна вважати прийняту в кінці 2000 р. конгресом “Національну стратегію стандартизації для США”.

По-друге, необхідно відмітити державну підтримку інформаційних технологій, а також формування на цій основі сприятливого для інформаційно-технологічної промисловості іміджу її перспективного розвитку. Серед напрямів державного попиту на інформацію можна виділити:

1. Інформаційне забезпечення діяльності уряду і конгресу.

2. Військові напрями: розвідка, інтелектуальна зброя, зв'язок з керівництвом збройних сил, захист інформаційних ресурсів, що мають воєнне значення.

3. Напрями подвійного значення: державна контрактна система, метеорологія, організація контролю за повітряним рухом, навігація, пошукові та рятувальні системи, системи обов'язкової стандартизації та сертифікації.

4. Невійськові напрями: інформаційна інфраструктура прозорого державного діловодства (проект “Електронна держава”), спеціалізовані відомчі інформаційні системи, в тому числі, податкова, міграційна, система довідкової та юридичної інформації по внутрішній і зовнішній торгівлі, тощо. (особливе місце в державній політиці США займає боротьба з піратством продукції галузей американської “копірайт-індустрії”. Така боротьба стимулює легальний платоспроможний попит на цю групу інформаційно-технологічної продукції).

Уряд США, в ролі менеджера “корпорації Америка”, пред'являє масштабний попит на інформаційні технології з метою формування на цій основі політичного та культурного іміджу країни в цілому.

В останні роки основним напрямком розвитку інноваційних технологій стало вдосконалення національної інформаційної інфраструктури. Національна інформаційна інфраструктура являє собою проблемно орієнтовану концепцію розвитку системи телекомунікаційних, інформаційних та комп'ютерних технологій, орієнтовану на рішення конкретних державних завдань.

Суть цієї концепції полягає в застосуванні сучасних телекомунікаційних технологій і інформаційних ресурсів для забезпечення швидкого і ефективного пошуку будь-якої потрібної інформації (де б вона містилась), а також представлення її за запитом організацій або окремих громадян. В цілому, на думку спеціалістів, подібна концепція національної інформаційної інфраструктури, що допускає інтеграцію різноманітних телекомунікаційних послуг з комп'ютерними можливостями Інтернету, повністю відповідає тенденціям розвитку інформаційних технологій.[2]

Федеральний урядовий варіант концепції Національної інформаційної інфраструктури, має наступну прикладну (проблемну) орієнтацію:

- освіта – єдина інформаційна система надасть студентам і викладачам негайний доступ до широких освітніх ресурсів. Це дасть викладачам можливість для індивідуальної роботи з кожним студентом. Останнім же будуть подані не тільки тексти і фотографії але й і мультимедійна інформація, а головне, інтерактивні мультимедійні технології, які забезпечують більш високий рівень сприйняття інформації.

- бібліотечна справа – об'єднання переведених на цифрові носії бібліотечних фондів принципіально розширити доступ користувачів (читачів) до інформаційних ресурсів. Це має запобігти розшаруванню суспільства на інформаційно бідних і інформаційно багатих.

- охорона здоров'я – віддалений доступ до медичної експертизи на основі новітніх засобів зв'язку суттєво підвищують якість медичного обслуговування американців. Комп'ютерні історії хвороби і інші медичні записи повинні підвищувати якість роботи лікарів і понижувати вартість їх послуг. Саме на цих засадах базується реформа системи охорони здоров'я, которую проводить адміністрація президента Б. Обами.

- урядова інформація – швидка ідентифікація, локалізація і пошук спеціальної інформації про широкі ресурси уряду завжди були складним завданням для багатьох зацікавлених користувачів, в тому числі, лікарів, метеорологів, економістів, вчених і т.д. Використання Інтернет-технологій зберігання і пошуку інформації забезпечить швидкий віртуальний доступ до різної урядової інформації.

В цілому концепцію національної інформаційної інфраструктури можна вважати складовим елементом рішення головної управлінської задачі, яку США поставила перед собою на ХХІ століття, а саме – виключення саморуйнівної конкуренції через вплив ринкової невизначеності інформаційного механізму прийняття взаємоузгоджених ділових рішень.

У зв'язку з цим треба згадати концепцію електронної (безпаперової) держави, основу якої складає ідея інформаційної прозорості діяльності урядових структур. Ця ідея почала реалізовуватись вже досить давно. Ще у 2000 р. в США був запущений спеціальний урядовий Інтернет-сервер (FirstGov.gov.), який об'єднав близько 20 тис. урядових сайтів, а загальна кількість представлених на ньому організацій на сьогодні перевищує 30 тис. Сума урядових коштів, які перебувають в розпорядженні цих організацій, оцінюється в 500 млрд. долл. Крім загальних даних про організації, на цьому сервері є інформація про всі гранти, стипендії та інші дотації, які пропонує уряд США своїм громадянам. Як сказав ще Білл Кліnton, відкриття сайту FirstGov.gov. – це перший крок, який направлений на заснування “швидкісного, високотехнологічного уряду. Це один з найбільших та корисних зібрань веб-сайтів”, який розрахований на понад 100 млн. користувачів щоденно.

Особливістю інформаційної політики США є те, що вона більше спрямована на військову сферу (розвідка, інтелектуальна зброя, зв'язок з керівництвом збройних сил, захист інформаційних ресурсів, що мають воєнне значення) та на розвиток інформаційної інфраструктури прозорого державного діловодства (проект “Електронна держава”), спеціалізовані відомчі інформаційні системи, в тому числі, податкова, міграційна, система довідкової та юридичної інформації по внутрішній і зовнішній торгівлі, тощо. Особливе місце в державній політиці США займає боротьба з піратством продукції галузей американської “копірайт-індустрії”.

У випадку Франції, значна частина фінансування була направлена на забезпечення інформаційної безпеки. Відомо, що втрати економіки Франції від індустріального шпигунства перевищують 40 млрд. євро на рік. Це перетворило проблему формування організаційно-правових засад системи управління і захисту інформаційних ресурсів в найактуальнішу і невідкладну. Створення збалансованої інформаційної інфраструктури, спроможної забезпечити формування, поширення, ефективне використання і захист інформаційних ресурсів залежить від чіткого законодавчого визначення системи поглядів на цілі, завдання і основні напрями інформаційної політики.[4]

Вхід Франції в інформаційне суспільство представляє проблему виняткової важливості для майбутнього країни. Економічні переваги очевидні. Мультимедійна індустрія – включаючи комп'ютерну, телекомунікаційну і аудіовізуальну галузі – є тепер одною з рушійних сил економічного зростання і пропонує багатообіцяюче зростання вакансій. Інформація стала стратегічним товаром, однією з умов конкурентоспроможності. Продукти інтелектуальної діяльності вже представляють істотну долю загального добробуту французів і представлятимуть більше в майбутньому.[3]

Особливостями інформаційної політики Франції є те, що вона в основному спрямована на вхід в єдиний європейський інформаційний простір та на створення умов для реалізації конституційного права громадян своєї держави вільно отримувати і використовувати інформацію для вирішення таких важливих завдань, як формування національного інформаційного простору, включення його до світового інформаційного простору на засадах забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки і формування демократично орієнтованої свідомості.

Отже, можна зробити висновок про те, що основні напрямки інформаційної політики таких провідних держав світу, як США та Франції сильно різняться, оскільки ці держави мають різні, пріоритетні саме для них, напрямки розвитку.

Література:

1. Коломієць В. Міжнародні інформаційні системи, К: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет” – 2007
2. Міжнародне публічне право: підручник / За заг. ред. В.М. Баймуратова. – Харків: Еспада, 2007.
3. Роговской Е. Развитие информационного сектора Франции // Информационные системы, 2002. – №4.
4. Шершнёв Е. Информатизация общества и экономики Франции. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 240 с.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ I. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ		
Аналіз тенденцій у становленні глобальної безпеки у світі: центри впливу та центри потенційної небезпеки	Гуляєва Діана	-4-
Інформаційна політика Європейського Союзу	Єрмоленко Ольга	-6-
Приоритетные направления и перспективы трансатлантических отношений США и ЕС, США и Франции	Савка Олександр	-10-
Проблема міжнаціонального примирення в діяльності вищих органів державної влади України і Польщі	Степанишин Марія	-13-
Адаптація національного законодавства до міжнародного у сфері захисту прав дітей	Харук Тетяна	-18-
СЕКЦІЯ II. МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА: ЦІННОСТІ ТА НОРМИ		
Суїциdalна поведінка в неформальній субкультурі	Бір Анастасія	-20-
Проблема проведення досуга харківської молодежью	Бойко Олена	-22-
Ігрова залежність як форма адиктивної поведінки	Гончарук Тетяна	-24-
Музична культура сучасного українського студенства: соціологічний аспект аналізу	Жукова Влада	-26-
Музикальные субкультуры	Завальнюк Ганна	-29-
Молодіжні субкультури в сучасному українському суспільстві	Лясовий Євгеній	-32-
Делінквентна поведінка підлітків: аналіз наукових практик	Новгородська Олена	-36-
Туризм як дозвілля практика студентської молоді (на прикладі міста Дніпропетровську)	Полив'яна Ганна	-39-
Феномен субкультур: теоретико-методологічні підстави інтерпретації	Сафоненко Тетяна	-42-
СЕКЦІЯ III. САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ НА МЕЖІ СТОЛІТЬ		
Особливості політичної адаптації студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства	Горяний Костянтин	-45-
Гражданские браки в современном обществе	Давидова Еліна	-49-
Профессиональный выбор студентов как духовный выбор: поиск граней соприкосновения (по итогам индивидуальных интервью)	Дейнеко Олександра	-50-
Дослідження можливостей самореалізації та самоактуалізації особистості у професійному середовищі	Жирякова Інесса	-55-
Насильство над жінками в дошлюбних відносинах	Зінченко Марина	-59-
Суїцид як феномен самознищення серед підлітків	Золотухін Олександр	-62-
Психологічні особливості прояву вольових якостей на реалізацію життєвих планів сучасної молоді	Ігнатовська Наталія	-64-
Сім'я як соціальний інститут: «класичні» визначення та життєві практики	Кольба Олеся	-68-
Професійне самовизначення та зайнятість молоді в Україні: сучасний стан проблеми	Кравченко Вікторія	-71-
Фактори формування й поширення сирітства	Мазур Тетяна	-75-

Влияние семьи на изменения девиантного поведения среди украинской молодёжи	Напрасников Сергій	-79-
Повседневность вещей: от модерна к постмодерну	Огнєва Олена	-82-
Нормативно-правовое обеспечение предупреждения насилия	Пісенко Ірина	-86-
Модель сім'ї як чинник формування цінності сфери старшокласників	Пустовіт Вікторія	-89-
Играизация как современная практика политического участия	Скляренко Катерина	-91-
Специфіка соціалізації дітей молодшого шкільного віку в сучасному українському суспільстві	Сторож Альона	-94-
К вопросу о диалоге религий	Супрун Анастасія	-97-
Сімейні форми опіки дітей в Україні	Теліцька Ольга	-100-
Адаптація дитини в умовах притулку	Тимошенко Галина	-103-
Сущность самоактуализации и пути ее достижения	Чіжова Ірина	-106-
Особливості суб'єктивного благополуччя молоді	Шаваріна Ольга	-111-
Теоретико – методологічні підходи до розуміння проблеми насилия в сім'ї	Швець Анна	-114-
Соціальні та психолого-педагогічні проблеми сімейного насилия	Якимчук Яна	-118-
Релігія як елемент повсякденного життя сучасного українця	Ясиницька Ольга	-122-

СЕКЦІЯ IV. МОЛОДЬ В СУЧASNOMU ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Місце соціального педагога в процесі створення безпечної інтернет-простору для дітей та підлітків	Бовсуновська Анна	-126-
До питання наркозалежності сучасної молоді	Бондаренко Анастасія	-128-
Банальний націоналізм: особливості прояву в сучасному медіа просторі	Дворніченко Ілона	-131-
Адаптаційні практики етнічних іммігрантів та їх презентація в друкованих ЗМІ в сучасному українському соціумі	Завгородня Яніна	-134-
Роль молодежи в формировании научного виртуального пространства	Милокост Роман	-137-
Взаємодія соціального педагога із педагогічним колективом ЗОШ щодо попередження комп'ютерної залежності учнів	Падун Оксана	-141-
Інформаційні технології та інформаційна культура: до визначення понять	Стеценко Марина	-145-
Особливості взаємодії студентства із засобами масової комунікації	Тесленко Тетяна	-148-
Product placement в функциональном комплексе современного кино	Шебанова Ганна	-153-
Проблеми сучасного телебачення та його вплив на духовний та моральний розвиток дитини	Яременко Тетяна	-155-

СЕКЦІЯ V. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Стратегічний аналіз діяльності підприємства	Бабошина Людмила	-159-
---	------------------	-------

Методика визначення рівня та ефективності диверсифікації сільськогосподарських підприємств	Белявська Юлія	-161-
Сутність та завдання транспортної логістики	Біруля Юлія	-167-
Проблеми функціонування менеджменту у сфері оподаткування зовнішньоекономічної діяльності в Україні та закордоном	Бойко Роман	-170-
Організація контролю за цінами з боку держави	Вакалюк Євген	-174-
Використання логістики для планування запасів продукції на підприємстві	Вакуліна Юлія	-175-
Соціологічний аналіз тіньових економічних відносин як складової молодіжного підприємництва	Вересюк Наталія	-178-
Сутність понять „інвестиції” та „інвестиційна діяльність”	Гуринович Юлія	-181-
Впровадження системи менеджменту якості у ВАТ «Бердичівський пивзавод» на базі концепції TQM	Домбровська Світлана	-184-
Управління асортиментом та якістю товарів	Домбровський Олександр	-188-
Сучасні підходи до управління персоналом	Затолюк Олександр	-192-
Організація кредитування в комерційному банку як чинник розвитку молодіжного підприємництва	Іллін Олександр	-195-
Основні підходи до управління персоналом на підприємстві	Катеренчук Дарина	-198-
Характеристика основних аспектів технологічного стану на сучасному підприємстві	Куліш Ольга	-201-
Особливості молодіжного вимушеного підприємництва в сучасній Україні	Легкоступ Марія	-203-
Вдосконалення системи мотивації праці та стимулювання персоналу на АТЗТ «Україна»	Мирончук Ольга	-205-
Роль транспорту в зовнішньоекономічній діяльності	Олефір Сергій	-209-
Роль молоді у формуванні середнього класу в Україні: проблеми актуалізації	Смирська Юлія	-211-
Основні прийоми експертизи інноваційних проектів та оцінка їх ефективності	Федорович Юлія	-214-
Проблемні питання щодо процесу реалізації зовнішньоекономічних контрактів	Чумак Світлана	-216-
Досвід керування якістю в зарубіжних країнах	Шевченко Вікторія	-219-

СЕКЦІЯ VI. МОЛОДЬ ЗА ЗДОРОВУ НАЦІЮ

Проблема молодіжної наркоманії в Україні	Даценко Яна	-222-
Алкоголізм як соціальна проблема: теоретичний аспект	Денисенко Юлія	-224-
Куріння серед підлітків	Метлашевська Оксана	-228-
Екологічний туризм – нове значення в системі цінностей суспільства	Ржепецька Наталія	-230-
Пандемія ВІЛ/СНІД та соціальна взаємодистанція (ВІЛ-інфікований↔Соціум)	Романюк Інга	-234-
Значення та переваги сучасних засобів та методів фізичної реабілітації в комплексному відновному лікуванні хворих на сколіоз на ранніх етапах розвитку	Рудницька Олена, Сергій Симон	-240-

СЕКЦІЯ VII. СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Социальное конструирование инвалидности	Ачкасова Анна	-243-
Теоретичний аналіз інвалідності в контексті соціології	Герасимчук Наталія	-245-
До питання працевлаштування осіб з функціональними обмеженнями здоров'я	Дяченко Ірина	-249-
Гуманістична спрямованість у діяльності соціального працівника з дітьми, які мають обмежені можливості	Кузьмич Юлія	-251-
Особливості соціальної роботи з людьми із функціональними обмеженнями здоров'я	Міненко Катерина	-253-
Підхід до проблеми соціальної стигматизації дітей з функціональним обмеженням здоров'я	Мірошніченко Костянтин	-256-
Соціальна адаптація інвалідів як проблема соціальної роботи	Мороз Вероніка	-259-
Проблема соціальної інтеграції людей з особливими потребами в соціум	Самолюк Аліна	-262-
Забезпечення конституційного права осіб з інвалідністю на здобуття освіти в Україні : постановка проблеми	Стогній Сергій	-266-
Гуманізація професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями	Томкова Ярослава	-270-
Соціальна реабілітація, як механізм інтеграції дитини із функціональними обмеженнями здоров'я в суспільство	Чадюк Оксана	-273-

СЕКЦІЯ VIII. ФОРМУВАННЯ СУЧASNOGO СВITOGLЯDU В ПИТАННЯХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Гендерні стереотипи в ЗМІ	Вольних Марина	-279-
Підготовка молоді до відповідального батьківства на егалітарних засадах	Золотуха Юлія	-283-
Теоретичні підходи до розгляду питання гендерної рівності	Матвійчук Ксенія, Фальфушинська Анастасія	-287-
Гра як чинник гендерної соціалізації учнів молодших класів	Мороз Марія	-290-
Інноваційні форми гендерної просвіти	Покотило Юлія	-293-
«Заміжня за алкоголіком»... сімейне насильство та проблема співзалежності	Смілянець Оксана	-298-

СЕКЦІЯ IX. МОБІЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ: ПОШУК МОДЕЛІ

Соціально-педагогічна робота зі студентськими сім'ями в умовах ВНЗ	Антонян Белла	-304-
Соціальна робота з «дітьми вулиці»	Бабіч Сніжана	-307-
Шляхи взаємодії соціального педагога з громадськими організаціями щодо попередження жорстокого поводження з дітьми	Грушак Дарія	-312-
Соціально-педагогічна діяльність щодо попередження насильства в закладах інтернатного типу	Грушко Анна	-315-
Робота зі сферою потреб при психологічному супроводі студентів, які проживають в умовах гуртожитку	Зозуля Олена Василівна Половинко Ольга Валеріївна Литвинов Олексій Олександрович	-318-

Технології соціальної роботи з безпритульними дітьми	Мищик Людмила	-321-
Соціальна робота з неповнолітніми злочинцями	Савенок Артем	-323-
Попередження адиктивної поведінки старшокласників засобами художньої літератури	Славінська Олена	-325-
Девіантна поведінка підлітка як соціальна проблема	Цюкало Тетяна	-329-
Вплив неблагополучної сім'ї на формування агресивності підлітка	Швидун Микола	-333-
Молодіжна політика в оцінках та судженнях сучасної міської молоді	Ширіханова Елеонора	-336-

СЕКЦІЯ X. НАУКОВІ ПОШУКИ

Інформаційна система — основа процесу управління навчальним закладом	Анохіна Єлизавета	-340-
Роль та місце дипломатичної служби Росії в формуванні її міжнародного іміджу	Артеменко Тамара	-341-
Особенности проявления культурной гибридизации в современном украинском пространстве	Базяєва Ольга	-343-
Геополітичний аспект Росії в умовах сучасних трансформацій	Береза Вероніка	-346-
Імідж України в контексті міжнародної інформаційної політики	Білявський Микола	-348-
Имидж города как объект социологического исследования: теоретические и прикладные аспекты	Бородіна Дар'я	-351-
Проблема забезпечення інформаційної безпеки держави	Венгловська Наталія	-353-
Діяльність соціального педагога щодо створення мікроклімату шкільного класу	Володькіна Ольга	-356-
Значення іміджу держави в системі сучасних міжнародних відносин	Генш Владислава	-360-
Метафізика статі м. Бердяєва як одне із джерел сучасної метаантропології	Ковалчук Ірина Леонідівна Туз Юлія Олександровна	-362-
Структурно-функціональний аналіз технік управлінської діяльності	Комарова Інга, Карагенова-Яницька Наталя	-365-
Іслам в Україні	Козловець Валентина	-367-
Социальная память как концепт: уроки семиотики	Кошовець Марина	-369-
Інформаційне протиборство як один з головних напрямків зовнішньої політики держав	Кутина Володимир	-371-
Інформаційна політика України	Лакіда Ольга	-374-
Подготовка иностранных граждан в условиях глобализации	Ма Сює, Чжан Чуньмей, Цзян Чженъна, Хоу Сіньжу	-377-
Історична пам'ять як фактор генези української нації	Некрасова Світлана	-379-
Взаємодія соціального педагога з педагогічним колективом зош як чинник його професійного самовдосконалення	Орендовська Вікторія	-381-
Паліативна допомога безнадійно хворим: вітчизняний досвід	Попова Тетяна Юріївна Колісник Віроніка Вячеславівна	-386-

Конфлікти в сучасній сім'ї: причини виникнення та шляхи їх вирішення	Полицяк Петро	-389-
Особливості професійного розвитку менеджерів освіти	Романенко Світлана	-394-
Самоменеджмент як засіб підвищення ефективності праці керівника	Савінова Ольга	-395-
Управлінська парадигма крізь призму соціальної перспективи	Сапаєва Любов	-397-
Медіаполітика в сучасній Україні: постановка проблеми	Сладкевич Оксана	-399-
Транснаціональна організована злочинність як глобальна проблема міжнародних відносин	Смірнова Ірина	-403-
Особливості сімейних конфліктів: теоретичний аспект	Чернякова Віра	-404-
Інформаційна політика провідних країн світу	Юрківський Юрій	-407

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1.	Анохіна Єлизавета	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
2.	Антонян Белла	Житомирський державний університет ім. І. Франка
3.	Артеменко Тамара	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
4.	Ачкасова Анна	Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
5.	Бабіч Сніжана	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
6.	Бабошина Людмила	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
7.	Базяєва Ольга	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
8.	Белявська Юлія	Житомирський національний агроекологічний університет
9.	Береза Вероніка	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
10.	Білявський Микола	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
11.	Бір Анастасія	Херсонський державний університет, інститут психології, історії та соціології
12.	Біруля Юлія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
13.	Бовсуновська Анна	Житомирський державний університет ім. І. Франка
14.	Бойко Олена	Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
15.	Бойко Роман	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
16.	Бондаренко Анастасія	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
17.	Бородіна Дар'я	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
18.	Вакалюк Євген	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
19.	Вакуліна Юлія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
20.	Венгловська Наталія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
21.	Вересюк Наталія	Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
22.	Володькіна Ольга	Житомирський державний університет ім. І. Франка
23.	Вольних Марина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
24.	Генш Владислава	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
25.	Герасимчук Наталія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
26.	Гончарук Тетяна	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
27.	Горяний Костянтин	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
28.	Грушак Дарія	Житомирський державний університет ім. І. Франка
29.	Грушко Анна	Житомирський державний університет ім. І. Франка
30.	Гуляєва Діана	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
31.	Гуринович Юлія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
32.	Давидова Еліна	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
33.	Даценко Яна	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
34.	Дворніченко Ілона	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
35.	Дейнеко Олександра	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

36.	Денисенко Юлія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
37.	Домбровська Світлана	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
38.	Домбровський Олександр	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
39.	Дяченко Ірина	Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, інститут психології, соціології та управління
40.	Єрмоленко Ольга	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
41.	Жирякова Інесса	Національний авіаційний університет
42.	Жукова Влада	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
43.	Завальнюк Ганна	Кременчуцький державний університет ім. М. Остроградського
44.	Завгородня Яніна	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
45.	Затолюк Олександр	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
46.	Зінченко Марина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
47.	Зозуля Олена	Слов'янський державний педагогічний університет
48.	Золотуха Юлія	Житомирський державний університет ім. І. Франка
49.	Золотухін Олександр	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
50.	Ігнатовська Наталія	Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»
51.	Іллін Олександр	Житомирський національний агроекологічний університет
52.	Карагенова-Яницька Наталя	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
53.	Катеренчук Дарина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
54.	Ковальчук Ірина	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
55.	Козловець Валентина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
56.	Колісник Віроніка	Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»
57.	Кольба Олеся	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
58.	Комарова Інга	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
59.	Кошовець Марина	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
60.	Кравченко Вікторія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
61.	Кузьмич Юлія	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
62.	Куліш Ольга	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
63.	Кутина Володимир	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
64.	Лакіда Ольга	Житомирські економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
65.	Легкоступ Марія	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
66.	Литвинов Олексій	Слов'янський державний педагогічний університет
67.	Лясовий Євгеній	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
68.	Ма Сює, Чжан Чуньмей, Цзян Чженъна, Хоу Сіньжу	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
69.	Мазур Тетяна	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
70.	Матвійчук Ксенія	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»

71.	Метлашевська Оксана	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
72.	Милокост Роман	Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
73.	Мирончук Ольга	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
74.	Мищик Людмила	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
75.	Міненко Катерина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
76.	Мірошніченко Костянтин	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
77.	Мороз Вероніка	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
78.	Мороз Марія	Житомирський державний університет ім. І. Франка
79.	Напрасніков Сергій	Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
80.	Некрасова Світлана	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
81.	Новгородська Олена	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
82.	Огнєва Елена	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
83.	Олефір Сергій	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
84.	Орендовська Вікторія	Житомирський державний університет ім. І. Франка
85.	Падун Оксана	Житомирський державний університет ім. І. Франка
86.	Пісенко Ірина	Житомирський державний університет ім. І. Франка
87.	Покотило Юлія	Житомирський державний університет ім. І. Франка
88.	Полив'яна Ганна	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
89.	Полицяк Петро	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
90.	Половинко Ольга	Слов'янський державний педагогічний університет
91.	Попова Тетяна	Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»
92.	Пустовіт Вікторія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
93.	Ржепецька Наталія	Київський національний університет культури і мистецтв
94.	Романенко Світлана	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
95.	Романюк Інга	Середня загальноосвітня школа № 292 ім. І. Мазепи
96.	Рудницька Олена	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
97.	Савенок Артем	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
98.	Савінова Ольга	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського
99.	Савка Олександр	Маріупольський державний гуманітарний університет
100.	Самолюк Аліна	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
101.	Сапаєва Любов	Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
102.	Сафоненко Тетяна	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
103.	Симон Сергій	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
104.	Скляренко Катерина	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
105.	Славінська Олена	Житомирський державний університет ім. І. Франка
106.	Сладкевич Оксана	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
107.	Смирська Юлія	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

108.	Смілянець Оксана	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
109.	Смірнова Ірина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
110.	Стефанишин Марія	Інститут історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
111.	Стеценко Марина	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
112.	Стогній Сергій	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
113.	Сторож Альона	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
114.	Супрун Анастасія	Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
115.	Теліцька Ольга	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
116.	Тесленко Тетяна	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
117.	Тимошенко Галина	Житомирський державний університет ім. І. Франка
118.	Томкова Ярослава	Вінницький соціально-економічний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
119.	Туз Юлія	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
120.	Фальфушинська Анастасія	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
121.	Федорович Юлія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
122.	Харук Тетяна	Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»
123.	Цюкало Тетяна	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
124.	Чадюк Оксана	Київський національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
125.	Чернякова Віра	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
126.	Чіжова Ірина	Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
127.	Чумак Світлана	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
128.	Шаваріна Ольга	Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»
129.	Швець Анна	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
130.	Швидун Микола	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
131.	Шебанова Ганна	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
132.	Шевченко Вікторія	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
133.	Ширіханова Елеонора	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
134.	Юрківський Юрій	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
135.	Якимчук Яна	Луцький інститут розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»
136.	Яременко Тетяна	Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»
137.	Ясиницька Ольга	Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара